

*ekonomska politika
Hrvatske u 2020.*

HRVATSKO DRUŠTVO EKONOMISTA

*ekonomska politika
Hrvatske u 2020.*

tradicionalno
savjetovanje

27.

6., 7. i 8. studenoga 2019.

Grand Hotel Adriatic / Opatija

27. tradicionalno savjetovanje "Ekonomska politika Hrvatske u 2020."

Nakladnik: Hrvatsko društvo ekonomista, Heinzelova 4a, Zagreb, www.hde.hr
Za Nakladnika: prof. dr. sc. Ljubo Jurčić, predsjednik HDE-a
Sunakladnik: Inženjerski biro d.d., Zagreb, www.ingbiro.hr

Programsko-znanstveni odbor Savjetovanja

Predsjednik: prof. dr. sc. Ljubo Jurčić
Članovi: dr. sc. Katarina Bačić
izv. prof. dr. sc. Nataša Drvenkar
prof. dr. sc. Lovorka Galetić
dr. sc. Dragan Kovačević
dr. sc. Mladen Mlinarević
izv. prof. dr. sc. Najla Podrug
izv. prof. dr. sc. Nebojša Stojčić
prof. dr. sc. Josip Tica
prof. dr. sc. Darko Tipurić
prof. dr. sc. Mladen Vedriš

Redakcija

Glavna urednica: izv. prof. dr. sc. Najla Podrug
Lektorice: Zrinka Mlinarević, MA
Mirna Rudeš, prof.
Grafička urednica: Ana-Marija Perić, dipl. ing.

Tisak: Sveučilišna tiskara d.o.o., Trg Republike Hrvatske 14, 10000 Zagreb

ISBN 978-953-262-112-9

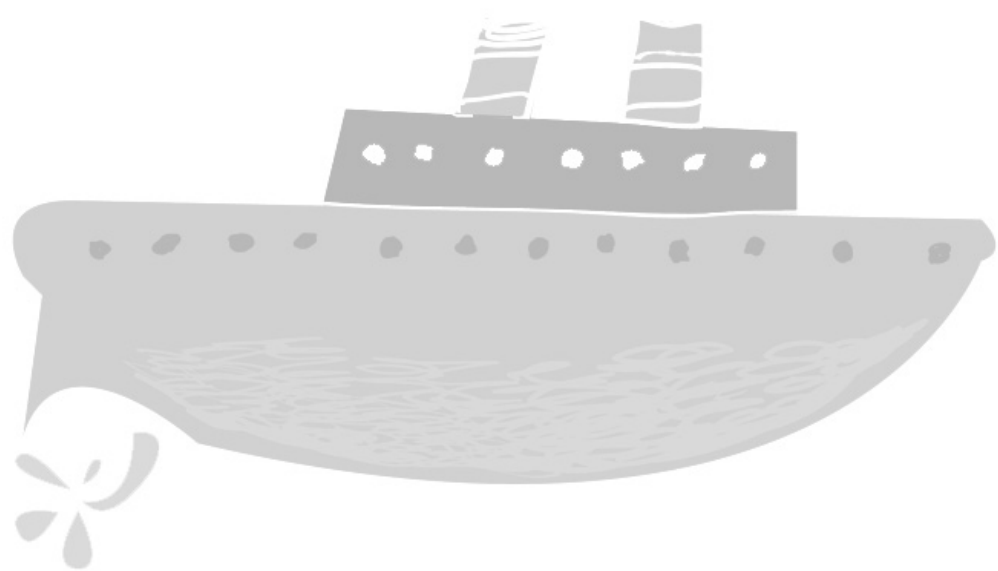
HRVATSKO DRUŠTVO EKONOMISTA

ekonomska politika Hrvatske u 2020.

tradicionalno
savjetovanje

27.

*6., 7. i 8. studenoga 2019.
Grand Hotel Adriatic / Opatija*

Sadržaj

Ljubo Jurčić

HRVATSKA STAGNIRA U EUROPSKOJ UNIJI 1

Josip Tica

Mislav Šagovac

**ANALIZA DINAMIKE I STRUKTURE INVESTICIJA
NEFINANCIJSKIH PODUZEĆA U REPUBLICI HRVATSKOJ** 42

Ljubo Jurčić

Anita Čeh Časni

PRODUKTIVNOST SEKTORA HRVATSKOGA GOSPODARSTVA 65

Daniel Dragičević

**IZLOŽENOST HRVATSKOGA GOSPODARSTVA TURIZMU –
STRUKTURNA ANALIZA** 81

Branimir Lokin

NOVA KLASNA PARADIGMA 111

Davor Huška

**ANALIZA I VALORIZACIJA AKTIVNOSTI PROGRAMA
SUFINANCIRANJA PROVEDBE EU PROJEKATA NA
REGIONALNOJ I LOKALNOJ RAZINI U HRVATSKOJ
2015. – 2019. GODINE** 116

Gordana Sekulić

Dragan Kovačević

Damir Vrbić

Vladislav Veselica

Dominik Kovačević

**CRNO ZLATO, NEIZVJESNOSTI I TRENDОВI
POTROŠNJE NAFTE** 141

Irena Tovarloža Marko Perić Jelena Đurkin Badurina STRATEGIJA DIGITALNE TRANSFORMACIJE, UMJETNA INTELIGENCIJA I IZAZOVI ZA MENADŽERE	167
Ines Dužević Sanja Franc PERSPEKTIVE RAZVOJA DIGITALNE TRGOVINE	184
Tihomir Bendelja Anica Hunjet Dijana Vuković POTROŠAČKO PONAŠANJE UVJETOVANO PRIKRIVENIM OGLAŠAVANJEM	206
Ivan Madunić GOSPODARSKA SIGURNOST U STRATEGIJI NACIONALNE SIGURNOSTI REPUBLIKE HRVATSKE	246
Ivan Kelebuš PREGLED KRETANJA POKAZATELJA U HRVATSKOM GOSPODARSTVU	274

Ljubo Jurčić*

HRVATSKA STAGNIRA U EUROPSKOJ UNIJI

Sažetak

Iako su očekivanja Hrvatske od članstva u Europskoj uniji bila velika, ona se za sada ne ostvaruju. Hrvatska tone prema dnu Europske unije. Prema bruto domaćem proizvodu po stanovniku Hrvatska je na predzadnjem mjestu Europske unije. Samo je Bugarska iza Hrvatske, ali ona posljednjih godina ima veće stope rasta od Hrvatske. Uzrok hrvatske gospodarske stagnacije nije članstvo u Europskoj uniji, nego pogreške nacionalne makroekonomske politike i potpuni nedostatak industrijske politike, kao temeljne gospodarske politike. Kod donošenja novih mjera ne analiziraju se pogreške starih mjera ni uzroci današnje stagnacije, tako da se Hrvatska vrti u "začaranom krugu" nekonzistentnih politika.

Europska unija je također suočena s najvećim izazovima od njezina nastanka. Ne ostvaruje se njezin osnovni ekonomski cilj – ujednačen razvoj svih članica. Kriza u Grčkoj je zemlju značajno vratila unatrag i pojačala antieuropske osjećaje. Ujedinjeno Kraljevstvo je na izlazu iz Europske unije, a u mnogim zemljama jačaju pokreti protiv Europske unije ili protiv njezinih pojedinih politika. Očito je da se dosadašnji koncept Europske unije istrošio. Promijenile su se ekonomske, tehnološke i političke okolnosti od njezina osnutka do danas, a na vidiku nema prijedloga za njezin budući razvoj u novim okolnostima. Globalni ekonomski i politički sustav kreiran na samom kraju Drugoga svjetskog rata se također počeo mijenjati. Sve su to okolnosti koje hrvatsku politiku stavljaju pred sve veće i složenije izazove.

Ključne riječi: stagnacija, Europska unija, industrijska politika.

---

* Prof. dr. sc. Ljubo Jurčić, profesor u trajnom zvanju na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu i predsjednik Hrvatskog društva ekonomista, e-mail: ljurcic@efzg.hr.

1. Uvod

Uza sve želje da se nađe neki pokazatelj koji bi bio uvjerljiv u dokazu da je Hrvatska ubrzala svoj razvoj kao punopravna članica Europske unije to ne uspijeva. Posljednjih godina Hrvatska ostvaruje pozitivan gospodarski rast, ali on je najniži od svih tranzicijskih zemalja, bez obzira na to jesu li članice EU ili ne. Cilj članstva u EU bio je bolji život hrvatskih građana u Hrvatskoj, a članstvom u EU hrvatski građani u nenormalno velikom broju traže bolji život izvan Hrvatske. Hrvatska politika za sada nema odgovor na ovakav razvoj situacije. Temelj boljeg života i većeg standarda su odgovarajuće stope gospodarskog rasta koje se ne naziru. Što je još žalosnije, ne naziru se ni politike koje bi mogle dovesti do tih stopa. Polazna točka za kreiranje politika je cilj (ili ciljevi) koji se žele ostvariti, a koji se izvode iz nezadovoljstva postojećom situacijom. Nakon konstatiranja nezadovoljstva, za što nije potrebno previše truda jer se previše ljudi iseljava iz Hrvatske, i definiranja cilja, a prije kreiranja politika za ostvarivanje cilja, nužno je napraviti analizu politika koje su dovele Hrvatsku u postojeću situaciju. Opća definicija postojećega gospodarskog stanja u Hrvatskoj je: Hrvatska tone prema dnu Europske unije.

Ekonomska analiza gospodarskog razvoja neke države ne može se napraviti bez analize njezine proizvodne strukture. Tehnološki napredak kroz povijest ljudskog roda mijenjao je strukturu proizvodnje i glavni je izvor rasta gospodarstva, a time i osnova standarda građana. U najvećem dijelu povijesti ljudskog roda, tehnološki napredak događao se spontano i slučajno, a razvojem eksperimentalne metode i znanosti posljednjih 300-tinjak godina, tehnološkom napretku se pristupa organizirano. Uspješan razvoj suvremenih država ovisi o uspješnoj organizaciji i efikasnim politikama države, a dominantno ovisi o uspješnoj organizaciji znanstveno-istraživačkog i obrazovnog sustava kao podsustava ukupnoga državnog sustava.

Sudeći po gospodarskim rezultatima, Hrvatska nije uspjela uspješno organizirati ni državu ni istraživačko-razvojni podsustav. Razvoj je prepušten slučajnosti. Slučajnost i vanjske okolnosti mogu ponekad, ali rijetko, malčice potaknuti razvoj, ali uz takav razvoj zemlja će uvijek zaostajati u odnosu na one zemlje koje imaju organiziran pristup istraživanju i razvoju, u svim aktivnostima: kreiranju novih proizvoda, novih tehnologija, novih poduzeća, novih djelatnosti, nacionalnoga kapitala, prilagođenih ekonomskih i socijalnih politika.

Hrvatsko gospodarstvo ušlo je u stagnaciju osamdesetih godina prošlog stoljeća zbog krize upravljanja koja je proizašla iz krize tadašnjega političko-ekonomskog sustava. Odvajanjem od bivše zajedničke države i osamostaljenjem, Hrvatska nije uspjela izgraditi tehnološke i ekonomske institucije koje bi bile potpora i ekonomskoj politici države i poslovnoj politici poduzetnika u stvaranju uspješnoga gospodarstva, konkurentnih proizvoda, efikasnih poduzeća, suvremenih tehnologija, domaćega kapitala itd. Sve se očekuje od "vanjskih elemenata", od stranih investicija, od EU fondova, od Međunarodnoga monetarnog fonda itd. Svi oni mogu pomoći razvoju, ali razvoj neke zemlje, pa tako i Hrvatske, neće se dogoditi ako sama zemlja ne razvije vlastite snage i vlastitu sposobnost za vlastiti razvoj.

Glavni uzrok stagnacije hrvatskoga gospodarstva je propadanje hrvatske prerađivačke industrije. Hrvatska prerađivačka industrija propada zbog: 1. politike privatizacije koja je provedena bez regulatornih agencija koje bi osiguravale transparentnost i efikasnost ovog procesa i koja u najvećoj mjeri nije razvila suvremene poduzetnike, nego rentijere, 2. nepostojanja industrijske politike (i strategije), bez koje nema usmjerenoga tehnološkog razvoja, svrhovite reforme obrazovanja, izgradnje optimalne gospodarske i socijalne infrastrukture, 3. tečaja kune i tečajne politike koja je učinila i tehnološki efikasnu proizvodnju u Hrvatskoj neisplativom, 4. dopuštanja devizne klauzule u domaćim transakcijama kojom je hrvatskom novcu kuni oduzeta najvažnija funkcija nacionalnog novca, a to je mjerilo vrijednosti nacionalnoga gospodarstva. Bez te funkcije, kamate na kunu na domaćem i tečaj na svjetskom tržištu nisu mogle obavljati ulogu moćnog regulatora i stabilizatora nacionalne ekonomije, 5. pogrešne strukture investicija kojom je premalo investirano u proizvodne, a puno previše u neproizvodne kapacitete, 6. mirovinske reforme kojom je postojećem mirovinskom sustavu oduzeta četvrtina prihoda, u situaciji kad je dobio oko 50% više korisnika mirovina, a oko 25% manje uplatitelja mirovinskog doprinosa. To je povećalo proračunski deficit i javni dug i ograničilo ulaganje države u javna dobra i razvoj, 7. nepripremljenog pristupanja Hrvatske Svjetskoj trgovinskoj organizaciji i Europskoj uniji čime je domaća industrija suočena s još jačom konkurencijom, a manjom direktnom i indirektnom potporom države, 8. potpuno pogrešnog pristupa i odgovora na krizu koja je počela 2008. godine.

2. Gospodarski razvoj Hrvatske

Za razumijevanje današnjega gospodarskog stanja u Hrvatskoj nije dovoljno analizu početi od osamostaljenja Hrvatske, početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Današnje gospodarsko stanje ima puno dublje korijene. Najbolja analiza trebala bi započeti možda s početkom industrijske revolucije i razvojem kapitalističkog društva i analizirati kad se Hrvatska uključila u te procese, ako se uopće na kvalitetan način uključila? To bi, međutim, prelazilo okvire ovog rada. U ovom radu razvitak Hrvatske ukratko će se analizirati od 1950. godine. Razvitak hrvatskoga gospodarstva u razdoblju od 1950. do 1990. može se najadekvatnije sagledavati komparativno. To znači u sklopu s razvojem drugih bivših jugoslavenskih republika i autonomnih pokrajina.

Osnovni makroekonomski agregat u socijalizmu je koncipiran kao društveni proizvod, a ne kao bruto domaći proizvod. To znači da u obračun nisu uzete sve one usluge koje se inače uračunavaju u veličinu bruto domaćeg proizvoda. To je koncept (samo) materijalne proizvodnje, a ne onaj koncept bruto domaćeg proizvoda koji je tijekom godina prihvaćen kao jedinstvena metodologija Ujedinjenih naroda. Okvir naše analize socijalističkog razdoblja odnosi se na razdoblje od četiri desetljeća koje počinje početkom pedesetih godina prošlog stoljeća i traje do kraja osamdesetih godina. Velike i dinamične strukturne promjene u hrvatskom gospodarstvu najvećim dijelom dogodile su se u prva tri desetljeća, tj. od početka pedesetih pa do početka osamdesetih godina. U tom je razdoblju Republika Hrvatska u sklopu bivše zajedničke države Jugoslavije uvrštena, prema kriterijima Ujedinjenih naroda, među deset novoindustrijaliziranih zemalja u svijetu. Tijekom zadnjeg desetljeća ovog razdoblja, tj. osamdesetih, hrvatsko gospodarstvo je uglavnom stagneralo. Ta stagnacija se više-manje produžila do današnjih dana. Treba, međutim, spomenuti da su uzroci stagnacije tijekom osamdesetih bitno različiti od uzroka stagnacije nakon tog razdoblja. To valja posebno spomenuti zbog toga što su uzroci stagnacije tijekom osamdesetih veoma specifični i odnose se na krizu socijalističkog rukovođenja.

Prigodom analize i ocjene pojedinih aspekata i segmenata gospodarskog razvitka Hrvatske u tijeku promatranog razdoblja 1953. – 1989., kao polazna osnova dobro mogu poslužiti podaci iz tablice 1.

Već na prvi pogled zapažamo da je hrvatsko gospodarstvo u tijeku početnog razdoblja 1953. –1960. ostvarivalo najbržu stopu rasta društvenog proizvoda od 9% uz najdjelotvorniji razvoj izražen u niskom kapitalnom koeficijentu

od 1,9 i uz relativno nisku stopu bruto investicija od svega 16,7. Ovaj fenomen ovako visoke stope rasta društvenog proizvoda u prvom desetljeću postojanja modela samoupravnog socijalizma privukao je veliku pozornost svjetske znanosti i svjetske politike. Velike rezerve i velika skepsa i znanosti i politike bile su dvojake. S jedne strane malo je njih očekivalo da će jedan sasvim novi društveno ekonomski model već na samom početku ostvariti tako dobre rezultate. Slične nevjerice pojavile su se nakon ubrzanog rasta Kine nakon reformi provedenih potkraj sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Jedan od razloga visokih stopa rasta u tom razdoblju u Hrvatskoj je i niska početna razina razvoja, kada postoje velike mogućnosti za relativno brz i relativno jeftin transfer radne snage iz niže produktivnih poljoprivrednih u više produktivne nepoljoprivredne sektore gospodarstva. Razlozi dobrih uspjeha također se nalaze i u činjenici da je opće političko ozračje i stanje duha u poslijeratnim godinama utjecalo na bolje i lakše prepoznavanje zajedničkih interesa, a samim time i na manje tenzija u odnosima među republikama i pokrajinama. A to znači da krizne pojave s naslova upravljanja i usklađivanja zajedničkih interesa republika i pokrajina u tim prvim fazama razvoja nisu bile vidljive i nisu u većoj mjeri dolazile do izražaja.

Ovo posebno naglašavamo zbog toga što su u kasnijim godinama i fazama razvoja, krizne pojave upravljanja, u većoj ili manjoj mjeri, latentno dolazile do izražaja. Stagnacija koja je tijekom osamdesetih uslijedila, bila je kriza upravljanja. Hrvatsko gospodarstvo je u cjelini promatranog razdoblja ostvarilo relativno visoku stopu rasta od 5,1%, s time da je stopa rasta društvenog proizvoda u drugom promatranom desetljeću bila izvrsnih 6,5%, u trećem 5,4%, a u četvrtom, stagnantnom, svega 0,1%. U skladnosti s time kretale su se vrijednosti i stopa investicija i kapitalnih koeficijenata.

Tablica 1. Stope bruto investicija u fiksni kapital društvenog sektora privrede, kapitalni koeficijent i stope povećanja društvenog proizvoda, po razdobljima 1953. – 1989.

Bivše republike										
Razdoblje	Bivša Jugoslavija	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija			
							Svega	Uža Srbija	Kosovo	Vojvodina
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Stope bruto investicija (s)										
1953.-1960.	19.3	22.2	52.7	16.7	26.0	16.9	18.9	20.5	18.4	15.0
1961.-1970.	20.4	20.8	36.5	18.8	32.9	16.4	20.9	20.7	39.4	17.9
1971.-1980.	22.7	28.3	39.6	21.0	26.6	21.4	21.5	19.9	42.0	21.5
1981.-1989.	16.3	18.8	21.9	15.7	13.0	14.9	16.4	16.4	25.3	14.6
1953.-1989.	19.5	22.6	32.6	18.2	22.1	17.5	19.2	18.7	32.9	17.6
Kapitalni koeficijenti (k)										
1953.-1960.	2.2	3.0	8.9	1.9	3.2	1.9	2.0	2.3	2.3	1.2
1961.-1970.	3.2	3.9	4.4	3.0	4.2	2.4	3.4	3.4	5.6	3.1
1971.-1980.	4.0	5.1	6.4	3.9	4.6	3.5	3.7	3.4	7.6	3.7
1981.-1989.	32.3	15.3	1408.5	297.3	13.9	126.7	26.6	25.7	23.8	30.8
1953.-1989.	3.7	4.7	6.3	3.6	3.9	3.2	3.5	3.5	6.2	3.0
Stope rasta društvenog proizvoda (r)										
1953.-1960.	8.9	7.4	5.9	9.0	8.1	9.1	9.7	8.9	7.9	12.1
1961.-1970.	6.3	5.4	8.4	6.3	7.9	6.9	6.1	6.1	7.0	5.8
1971.-1980.	5.7	5.5	6.1	5.4	5.8	6.1	5.9	5.9	5.5	5.8
1981.-1989.	0.5	1.2	0.0	0.1	0.9	0.1	0.6	0.6	1.1	0.5
1953.-1989.	5.3	4.8	5.2	5.1	5.6	5.5	5.4	5.3	5.3	5.8

Napomena: Stopa bruto investicija (1) izražava odnos sudjelovanja bruto investicija u društvenom proizvodu. Kapitalni koeficijent (k) izražava broj jedinica bruto investicija koji je u određenom razdoblju valjalo investirati da bi se društveni proizvod povećao za jednu jedinicu. Stopa rasta društvenog proizvoda (r) izražava odnos među stopom investicija (s) i kapitalnim koeficijentom (k). Izvor: Statistički godišnjak, Beograd, 1991. SZS. Ekonomski institut – Zagreb, Centar za ekonomsku informatiku i statistiku.

Komparativni podaci tablice 1. inače su veoma interesantni i za testiranje nekih dijelova opće teorije rasta. U tom kontekstu posebno je interesantno

zapaziti da su najrazvijeniji dijelovi bivše države: Hrvatska, Slovenija i Vojvodina ostvarivali relativno visoke stope rasta tijekom promatranog razdoblja uz najniže stope investicija, a to znači i uz najniže kapitalne koeficijente i najvišu ekonomsku efikasnost i društvenu rentabilnost investicija. Valja zapaziti da je na visinu indeksa u 1989. godini u odnosu na 1953. godinu utjecala i niska početna razina u katastrofalno sušnoj 1952. godini. Međutim, neovisno o tome, razina društvenog proizvoda u 1989. godini realno predstavlja ili bolje reći, aproksimira razinu razvoja prije tranzicije, početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Važno je napomenuti i odlazak nekoliko stotina tisuća radno sposobnih ljudi iz Hrvatske u šezdesetima i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća u inozemstvo. To je pokazatelj neuspješnosti politike u kreiranju dovoljnog broja radnih mjesta. Sličnost s današnjom situacijom možda nije slučajna.

Osamostaljenje Hrvatske, tranzicija i rat rezultirali su razinom razvoja u 1990. godini koja je bila za oko 10% niža od one u 1989. godini. Važno je konstatirati da je u okviru prethodnih sedam desetljeća (od 1950-ih) hrvatsko gospodarstvo tri desetljeća bilo u razvoju, a četiri posljednja desetljeća razdoblja provelo je u stagnaciji, s iznimkom nekoliko godina (2003. do 2008.). Ovaj moment i sam po sebi nameće ekonomskoj politici veoma urgentno neke veoma konkretne zadaće. Te zadaće moraju biti jasno izdiferencirana i definirana koncepcija i strategija razvitka koja mora u kratko buduće vrijeme prirediti znanost i koja se mora uskladiti konsenzusom znanosti i ekonomske politike. Polazeći od naše postojeće ekonomske situacije i ocjene momenta razvoja, jedna od temeljnih zadaća spomenute koncepcije i strategije razvoja morala bi se odnositi na promjenu postojećega atipičnog modela privređivanja u onaj tipični model koji dominira u većini zemalja s kojima se možemo i želimo uspoređivati.

Republika Hrvatska je, uz Sloveniju, bila najbolje pripremljena za tranziciju. Slovenija je svoje prilike dobro iskoristila. Slovensko političko vodstvo prihvatilo je program koji je pripremila grupa istaknutih hrvatskih i slovenskih ekonomista u okviru završetka Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Hrvatsko političko vodstvo je, međutim, taj program odbacilo. Sve se to događalo u jednom, moglo bi se reći, u odnosu na druge zemlje u tranziciji, atipičnom političkom ozračju.

U toj atipičnoj političkoj atmosferi na samom početku devedesetih učinjene su i velike greške u ekonomskoj politici. U uvjetima nametnutog rata počela se provoditi tajkunska privatizacija. Dvije studije napravljene u Ekonom-

skom institutu Zagreb, na koje se trebala oslanjati i politika privatizacije i ekonomska politika, su u potpunosti ignorirane. U takvoj se situaciji počela stihijno provoditi ekonomska politika, i to u vrijeme kada je već bila u tijeku reforma društva blagostanja uz dominaciju, za sve zemlje u tranziciji, pogubne ekonomske doktrine ekonomskog neoliberalizma. Uslijedio je raspad sustava s posljedicom ogromnog pada proizvodnje, zaposlenosti, potrošnje, izvoza, standarda življenja i ukupnoga društvenog blagostanja. Sustav radničkog samoupravljanja i samoupravni socijalizam se preko noći transformirao u divlji kapitalizam i tržišni fundamentalizam. Razina društvenog proizvoda je u svega par godina prepolovljena. Sve to događalo se u uvjetima galopirajuće inflacije. U mjesecu listopadu godine 1993. prihvaćen je program stabilizacije koji je u osnovi sadržavao samo instrumente antiinflacijskog programa. Inflacija je uspješno savladana, ali su se bez programa razvoja pojavili drugi veliki problemi. To se posebno odnosi na miješanje instrumenata i ciljeva ekonomske politike, kako su to lijepo rekli u to vrijeme vodeći ekonomisti Svjetske banke Joseph Stiglitz i Gregorz Kolodko u tijeku diskusije Washington – Post Washington Consensus.

U hrvatskoj monetarnoj politici uspostavljen je svojevrsni *currency board*, tj. valutni odbor, uz kontinuitet politike manje ili više fiksnog tečaja i ta situacija traje sve do danas. U takvom makroekonomskom i makropolitickom okruženju počeo se ostvarivati određeni, dosta neujednačeni, rast koji je potkraj stoljeća dobio i neke recesivne oznake kada je godina 1999. završila s negativnom stopom rasta domaćeg proizvoda.

Umjesto oslonca na proizvodnju, štednju, investicije i izvoz, što su oznake tipičnog modela privređivanja, tijekom devedesetih se razvio takav model privređivanja koji se oslanja na trgovinu, potrošnju i uvoz. A to je atipični model privređivanja. Makroekonomsko okruženje i ozračje takvog modela nije stimulativno za razvoj nacionalnoga gospodarstva.

Rješenje za gospodarski rast početkom dvijetisućitih nađeno je u državi kao velikom i ustvari glavnom poduzetniku s orijentacijom na velike investicije u infrastrukturi, i to najviše u ceste. To je iz ekonomske teorije i prakse poznati model koji ima i neka karakteristika javnih radova. Ekonomska znanost je takav izlaz na tešku situaciju podržala, ali uz jasno upozorenje da je takvo rješenje veoma ograničenog, odnosno kratkog daha.

Tablica 2. Bruto domaći proizvod – stvarne promjene u % prema prethodnoj godini

	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999. ¹	1999.	2000.	1989=100 2000.
								1. tromjesjeće		
Češka	0.1	2.2	5.9	4.8	-1.0	-2.2	-0.2	-3.3	-	96.7
Mađarska	-0.6	2.9	1.5	1.3	4.6	4.9	4.5	3.5	6.8	104.8
Poljska	3.8	5.2	7.0	6.0	6.8	4.8	4.1	1.6	5.9	127.2
Slovačka	-3.7	4.9	6.9	6.6	6.5	4.4	1.9	1.8	1.5	103.6
Slovenija	2.8	5.3	4.1	3.5	4.6	3.8	4.9	2.5	-	113.5
CEEC-5 ²⁾	1.5	4.1	5.7	4.6	4.5	3.1	3.0	0.8	-	113.4
Bugarska	-1.5	1.8	2.9	-10.1	-7.0	3.5	2.4	0.8	-	70.7
Rumunjska	1.5	3.9	7.1	3.9	-6.9	-5.4	-3.2	-4.2	1.5	75.1
CEEC-7 ²⁾	1.4	3.9	5.8	3.9	1.6	1.4	1.8	-0.2	-	102.3
Hrvatska	-8.0	5.9	6.8	5.9	6.8	2.5	-0.3	-	-	79.0
Makedonija	-1.2	-1.8	-1.1	1.2	1.4	2.9	2.7	-	-	96.2 ³⁾
Jugoslavija ³⁾	-30.8	2.5	6.1	5.9	7.4	2.5	-23.2	-	-	41.5
Rusija	-8.7	-12.7	-4.1	-3.4	0.9	-4.9	3.2	-2.7	6.8	59.9
Ukrajina	-14.2	-22.9	-12.2	-10.0	-3.0	-1.7	-0.4	-4.7	5.6	39.6
Estonija	-8.5	-2.0	4.2	3.9	10.6	4.0	-1.4	-5.6	-	88.6 ³⁾
Latvija	-15.0	0.8	-1.0	3.3	8.6	3.9	0.1	-2.3	-	59.6 ³⁾
Litva	-16.2	-9.8	3.3	4.7	7.3	5.1	-4.1	-5.8	-	66.9 ³⁾

Izvor: WIIW baze podataka, uključujući nacionalne statistike, predviđanje: WIIW. Peter Havlik (ed. et al.): "The Transition Countries in Early 2000: Improved Outlook for Growth, But Unemployment is Still Rising", Research Reports No. 266. June 2000.

Dva momenta su u tom kontekstu posebno važna. Prvi se odnosi na kontinuitet sve veće zaduženosti, a drugi na poznata teorijska i praktična ograničenja koja proizlaze iz optimalne stope i strukture i investicija. Bilo kako bilo, na temelju ovog modela tijekom prvih godina ovog stoljeća ostvaren je rast BDP-a od preko 4%.

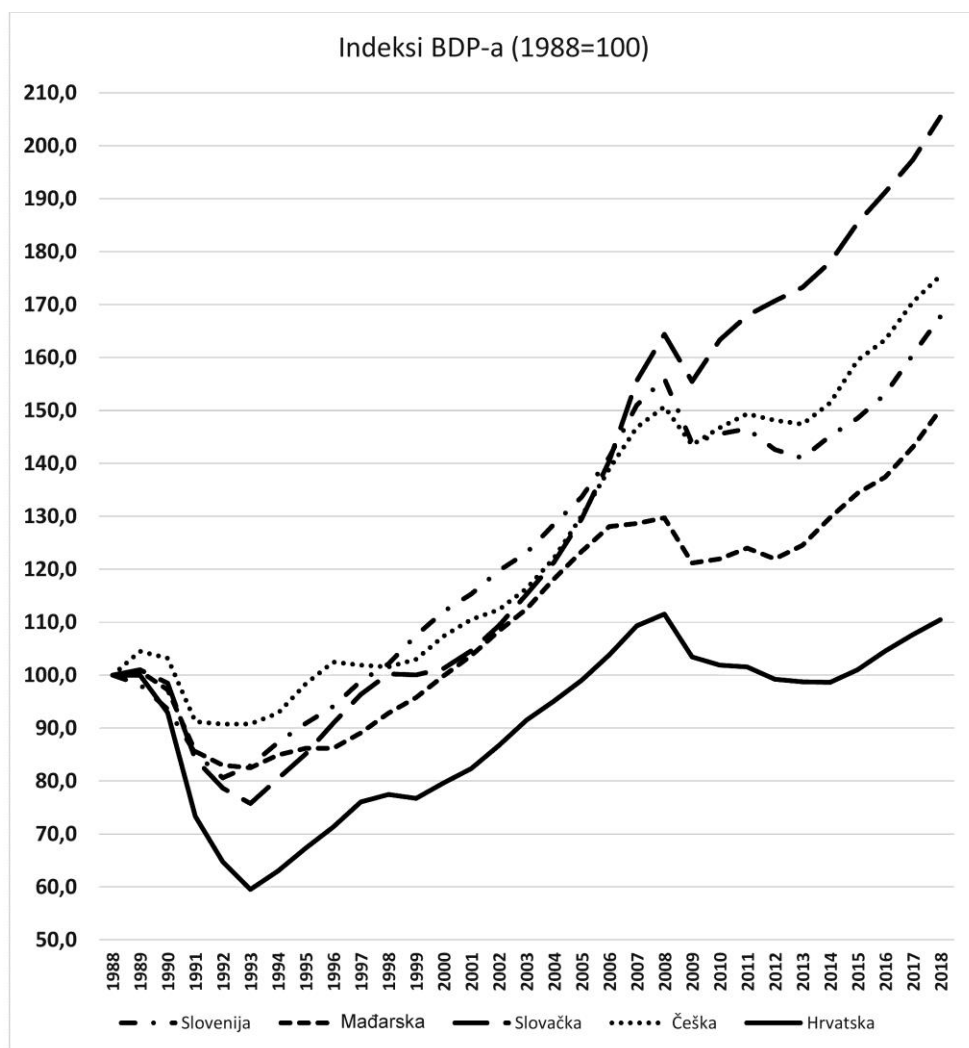
Brzo poboljšavanje cestovne mreže, što je posebno pogodovalo razvoju turizma (što je svakako veoma dobro), bilo je praćeno takvim tempom rasta vanjskog duga da se on gotovo izjednačio s bruto domaćim proizvodom. Dogodilo se ono na što je ekonomska znanost od samog početka upozoravala. Nažalost, u dodatku ovoj teškoj dužničkoj situaciji koja je sve više išla prema granici "prekomjernog vanjskog duga" uslijedila su i ne mala dodatna, da tako kažemo, uvezene poteškoće s naslova svjetske ekonomske krize.

Na grafikonu 1. prikazan je rast bruto domaćeg proizvoda Slovenije, Mađarske, Slovačke, Češke i Hrvatske. Kao bazna godina uzeta je 1988. godina, kao stvarna zadnja godina socijalizma. Već 1989. godine, uz prije počete turbulencije u politici, počinju i u ekonomskoj politici. Već se jasno nazirao pad socijalizma. Socijalistička ekonomska politika se raspala. Republike su se već značajno počele okretati same sebi, tako da se 1989. godine ne može uzeti kao stvarno posljednja godina socijalizma u gospodarskoj politici.

Prema ovim podacima, Hrvatska je 2005. godine dosegla razinu bruto domaćeg proizvoda iz 1988. godine i bila iznad te razine do 2011. kada je od te godine do 2015. ponovno bila ispod razine dohotka iz 1989. godine. U 2018. godini Hrvatska je dosegla razinu iz pretkrizne 2008. godine i bila 10% iznad razine iz 1988. godine.

Industrijska proizvodnja u Hrvatskoj je od 1989. godine oštro padala, tako da se do 1994. godine prepоловила. Iznosila je 50% proizvodnje iz 1988. godine. Od 1995. godine, industrijska proizvodnja (prerađivačka industrija) počela se oporavljati i rasti. Taj se trend nastavio do velike krize, koja je započela 2008. godine. U krizi, industrijska proizvodnja pada do 2013. godine kad je iznosila nešto malo iznad 50% vrijednosti proizvodnje iz 1988. godine. U isto vrijeme mađarski bruto domaći proizvod je bio 150% iznad razine iz 1988. godine, slovenski 167%, češki 175% i slovački 205%.

Grafikon 1. Rast bruto domaćeg proizvoda

Izvor: IMF, World Economic Outlook.

Zaposlenost u hrvatskoj prerađivačkoj industriji počela je naglo padati 1990. godine. Taj trend pada nije se zaustavio do 2014. godine. Zaposlenost se u industriji malo popravila 2016. i 2017. godine, a po svemu sudeći, teško je očekivati značajniji rast u idućem razdoblju.

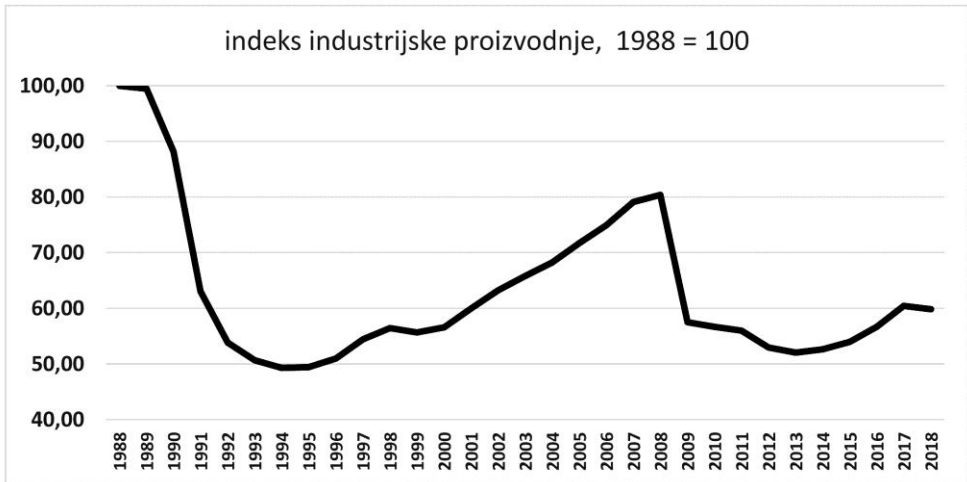
Ukupan broj zaposlenih u Hrvatskoj u promatranom razdoblju smanjio se sa 1,623 milijuna u 1988. godini, na 1,283 milijuna u 1992. godini, a danas se kreće nešto iznad 1,4 milijuna. Na grafikonu 4. pokazuje se kretanje broja zaposlenih. Dok se broj zaposlenih u industriji neprekidno smanjivao (grafikon 3.), ukupan broj zaposlenih u Hrvatskoj oscilirao je u promatranom razdoblju. Najveći broj zaposlenih u Hrvatskoj nakon 1988. godine bilo je 2008. godine, 1,554 milijuna.

Kako je zaposlenost u industriji kontinuirano padala, do porasta zapošljavanja dolazilo je u drugim sektorima: jedan dio u građevinskom (do 2008.), u uslužnim sektorima i državnoj administraciji, bilo centralnoj ili lokalnoj.

Oporavak od krize iz 2009. godine u Hrvatskoj je išao najsporije od većine zemalja u svijetu, ali zasigurno, najsporije u Europi. Hrvatska je vjerojatno tek u 2018. godini (još podaci nisu konsolidirani) dosegla razinu aktivnosti iz pretkrizne 2008. godine. Taj je oporavak, nažalost, najmanje ili nimalo rezultat hrvatske ekonomske politike, nego drugih (najviše vanjskih) okolnosti: 1. zbog krize, smanjila se potrošnja hrvatskog stanovništva, pa se smanjio uvoz, 2. zbog oporavka Europe i svijeta, potražnja na svjetskom tržištu je rasla, pa tako porasla i potražnja za hrvatskim izvozom, 3. turizam u svijetu i u Europi raste od 2010. godine i dio tog rasta preljeva se i u Hrvatsku, plus, porast nesigurnosti u nekim, nama u turizmu, konkurentskim zemljama, 4. smanjenje cijene nafte na svjetskom tržištu, i 5. smanjenje kamatnih stopa na svjetskom tržištu. Pozitivnim makroekonomskim podacima pridonijelo je i držanje državnog proračuna "pod kontrolom". Država je smanjila kapitalna ulaganja, ali je ograničila i povećanje plaća u javnom sektoru, što kratkoročno može izgledati pozitivno, ali ruši temelje dugoročno održivog razvoja.

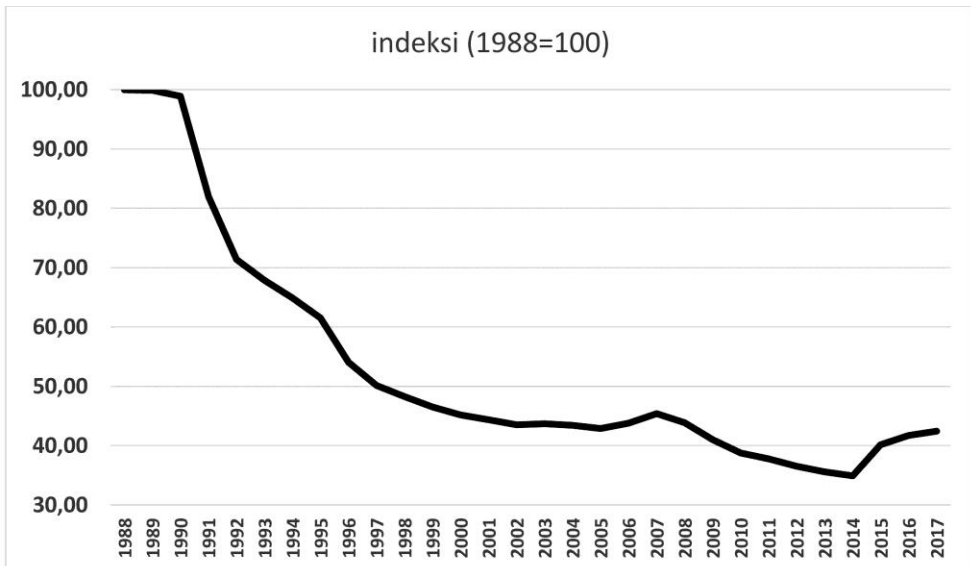
Ograničenjem javne potrošnje ograničena je i mogućnost kreiranja radnih mjesta i razvoj gospodarstva, što je dovelo do demografskog propadanja, koje je uz financijsko, ekonomsko i socijalno, prvoklasno sigurnosno i političko pitanje. Grafikon 5. pokazuje razvoj svjetske ekonomije i pojedinih grupa zemalja (EU, tranzicijske zemlje Europe) i Hrvatske nakon 2008. godine. Jasno je vidljivo da je Hrvatska cijelo vrijeme ispod razine bruto domaćeg proizvoda iz 2008. godine, za razliku od ostalih zemalja. To je dosta čvrst dokaz, da rezultati hrvatskoga gospodarstva nisu rezultat svjetske krize, nego vlastite politike.

Grafikon 2. Hrvatska industrijska proizvodnja, 1988 = 100

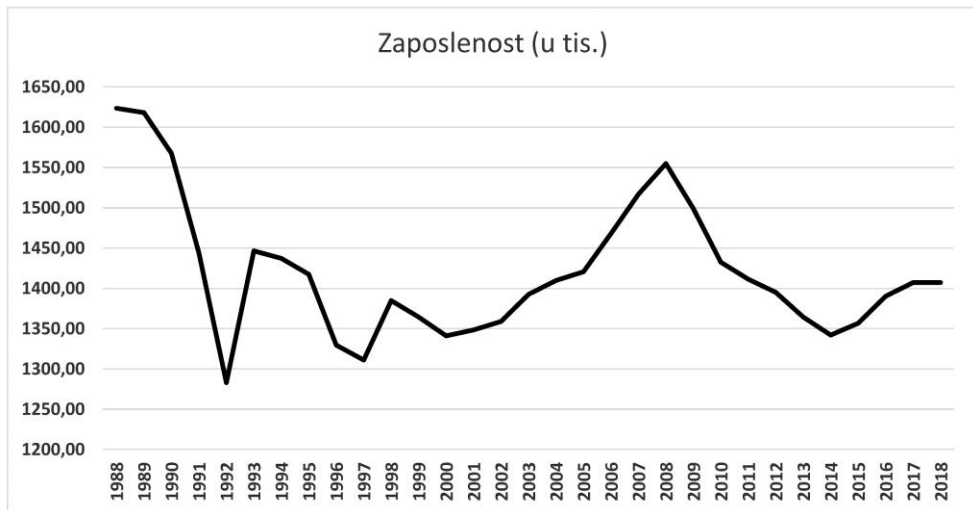
Izvor: DZS Hrvatske.

Grafikon 3. Zaposlenost u hrvatskoj industriji, 1988 = 100

Izvor: DZS Hrvatske.

Grafikon 4. Broj ukupno zaposlenih u Hrvatskoj, u tisućama

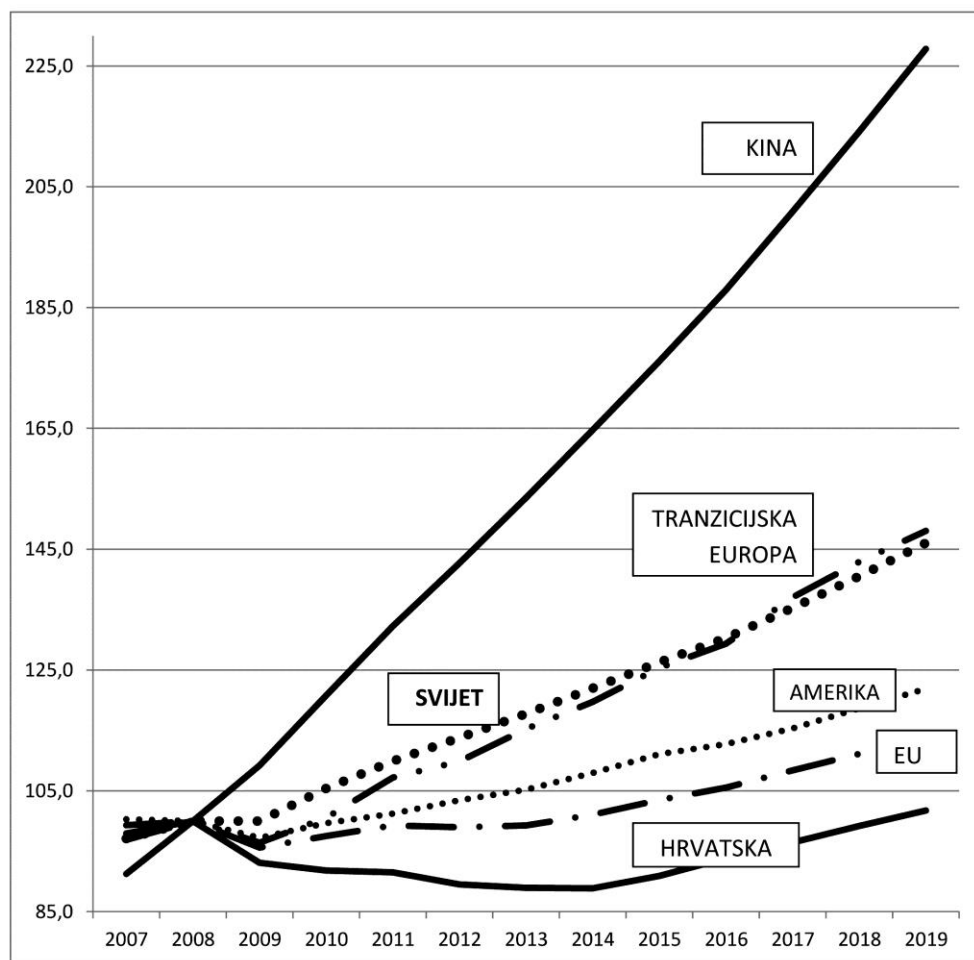
Izvor: DZS Hrvatske.

Za objektivnost analize ekonomskih podataka potrebno je uzeti dulje razdoblje. U tablici 3. prikazane su stope rasta zemalja EU28 i još nekih, od 2008. do 2018. godine, kao i prosječna godišnja stopa rasta bruto domaćeg proizvoda u tom razdoblju. Hrvatska je jedna od tri zemlje (Grčka, Italija i Hrvatska) koja, od navedenih četrdesetak zemalja, ima prosječnu godišnju stopu rasta gospodarstva negativnu.

Opća razina razvijenosti neke zemlje i njezina gospodarstva mjeri se bruto domaćim proizvodom po stanovniku. Tablica 4. pokazuje te podatke za Europsku uniju. Bugarska i Rumunjska su jedine zemlje koje imaju niži dohodak po stanovniku od Hrvatske. Ovo su nominalni pokazatelji. Prema paritetu kupovne moći, jedino je Bugarska iza Hrvatske, a Rumunjska nas je prije par godina prestigla. Prosječni bruto domaći proizvod po stanovniku EU28 bio je 2017. godine 27.700 eura, a Hrvatske 11.500 eura. Za približavanje prosjeku EU, Hrvatska treba imati tri puta veće stope gospodarskog rasta od prosjeka 28 zemalja Europske unije. Znači, ako EU raste prosječno oko 2%, što je neki prosjek proteklih godina, Hrvatska da bi držala korak s Europom, treba rasti oko 6%. Za takav rast treba imati koncepciju i strategiju dugoročnoga gospodarskog rasta i društvenog razvoja,

s politikama zasnovanima na znanstvenim dostignućima i usklađenima s hrvatskim specifičnostima u okvirima europskih i svjetskih standarda.

Grafikon 5. Rast bruto domaćeg proizvoda, 2008 = 100

Izvor: IMF (2019), World Economic Outlook.

Grafikon 6. možda najslikovitije prikazuje gospodarski razvoj Hrvatske u odnosu na prosjek zemalja EU u razdoblju 2000. – 2017. Prosječni dohodak po stanovniku EU narastao je s 22.900 eura u 2000. godini na 27.700 eura u 2017. godini. U istom razdoblju hrvatski bruto domaći proizvod narastao je s

8.200 eura na 11.500 eura. Prosjek EU, uključujući i Hrvatsku, porastao je za 4.800 eura, a Hrvatske za 3.300 eura.

U isto vrijeme u Njemačkoj je bruto domaći proizvod po stanovniku povećan za 6.500 eura. Kod tumačenja analiza rasta treba imati u vidu da veće, nominalno, potencijale rasta imaju manje razvijene zemlje s većom nezaposlenošću. Visoko razvijene zemlje s punom zaposlenošću ne mogu izvore rasta tražiti u povećanju zaposlenosti kapaciteta i ljudi, nego u najvećoj mjeri u tehnološkom napretku.

Tablica 3. EU28: stope rasta bruto domaćeg proizvoda 2008. – 2018.

Real GDP rate of change, 2008-2018

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2008-2018 (% average per year)
	(% change compared with the previous year)											
EU-28	0.5	-4.3	2.1	1.7	-0.4	0.3	1.8	2.3	2.0	2.5	2.0	1.0
Euro area (EA-19)	0.5	-4.5	2.1	1.6	-0.9	-0.2	1.4	2.1	1.9	2.4	1.9	0.8
Belgium	0.8	-2.3	2.7	1.8	0.2	0.2	1.3	1.7	1.5	1.7	1.4	1.0
Bulgaria	6.0	-3.6	1.3	1.9	0.0	0.5	1.8	3.5	3.9	3.8	3.1	1.6
Czechia	2.7	-4.8	2.3	1.8	-0.8	-0.5	2.7	5.3	2.5	4.4	3.0	1.5
Denmark	-0.5	-4.9	1.9	1.3	0.2	0.9	1.6	2.3	2.4	2.3	1.5	0.9
Germany	1.1	-5.6	4.1	3.7	0.5	0.5	2.2	1.7	2.2	2.2	1.4	1.3
Estonia	-5.4	-14.7	2.3	7.6	4.3	1.9	2.9	1.9	3.5	4.9	3.9	1.7
Ireland	-4.5	-5.1	1.8	0.3	0.2	1.4	8.6	25.2	3.7	8.1	8.2	5.0
Greece	-0.3	-4.3	-5.5	-9.1	-7.3	-3.2	0.7	-0.4	-0.2	1.5	1.9	-2.7
Spain	1.1	-3.6	0.0	-1.0	-2.9	-1.7	1.4	3.6	3.2	3.0	2.6	0.4
France	0.3	-2.9	1.9	2.2	0.3	0.6	1.0	1.1	1.1	2.3	1.7	0.9
Croatia	2.0	-7.3	-1.5	-0.3	-2.3	-0.5	-0.1	2.4	3.5	2.9	2.6	-0.1
Italy	-1.1	-5.5	1.7	0.6	-2.8	-1.7	0.1	0.9	1.1	1.7	0.9	-0.3
Cyprus	3.6	-2.0	1.3	0.4	-2.9	-5.8	-1.3	2.0	4.8	4.5	3.9	0.4
Latvia	-3.5	-14.4	-3.9	6.4	4.0	2.4	1.9	3.0	2.1	4.6	4.8	0.9
Lithuania	2.6	-14.8	1.6	6.0	3.8	3.5	3.5	2.0	2.4	4.1	3.5	1.4
Luxembourg	-1.3	-4.4	4.9	2.5	-0.4	3.7	4.3	3.9	2.4	1.5	2.6	2.1
Hungary	0.9	-6.6	0.7	1.7	-1.6	2.1	4.2	3.5	2.3	4.1	4.9	1.5
Malta	3.3	-2.5	3.5	1.3	2.8	4.6	8.7	10.8	5.6	6.8	6.7	4.8
Netherlands	2.2	-3.7	1.3	1.6	-1.0	-0.1	1.4	2.0	2.2	2.9	2.6	0.9
Austria	1.5	-3.8	1.8	2.9	0.7	0.0	0.7	1.1	2.0	2.6	2.7	1.1
Poland	4.2	2.8	3.6	5.0	1.6	1.4	3.3	3.8	3.1	4.8	5.1	3.4
Portugal	0.2	-3.0	1.9	-1.8	-4.0	-1.1	0.9	1.8	1.9	2.8	2.1	0.1
Romania	9.3	-5.5	-3.9	2.0	2.1	3.5	3.4	3.9	4.8	7.0	4.1	2.1
Slovenia	3.3	-7.8	1.2	0.6	-2.7	-1.1	3.0	2.3	3.1	4.9	4.5	0.7
Slovakia	5.6	-5.4	5.0	2.8	1.7	1.5	2.8	4.2	3.1	3.2	4.1	2.3
Finland	0.7	-8.3	3.0	2.6	-1.4	-0.8	-0.6	0.5	2.8	3.0	1.7	0.2
Sweden	-0.6	-5.2	6.0	2.7	-0.3	1.2	2.6	4.5	2.7	2.1	2.4	1.8
United Kingdom	-0.3	-4.2	1.7	1.6	1.4	2.0	2.9	2.3	1.8	1.8	1.4	1.3
Iceland	2.0	-6.8	-3.4	1.9	1.3	4.1	2.1	4.7	6.6	4.6	4.6	1.9
Norway	0.5	-1.7	0.7	1.0	2.7	1.0	2.0	2.0	1.2	2.0	1.4	1.2
Switzerland	2.2	-2.2	3.0	1.7	1.0	1.9	2.4	1.3	1.6	1.6	2.5	1.5
Montenegro (*)	7.2	-5.8	2.7	3.2	-2.7	3.5	1.8	3.4	2.9	4.7	·	1.5
North Macedonia	5.5	-0.4	3.4	2.3	-0.5	2.9	3.6	3.9	2.8	0.2	2.7	2.1
Albania	7.5	3.4	3.7	2.5	1.4	1.0	1.8	2.2	3.3	3.8	4.1	2.7
Serbia	5.7	-2.7	0.7	2.0	-0.7	2.9	-1.6	1.8	3.3	2.0	4.3	1.2
Turkey (*)	0.8	-4.7	8.5	11.1	4.8	8.5	5.2	6.1	3.2	7.4	·	5.5
Bosnia and Herzegovina	5.4	-3.1	1.0	1.0	-0.8	2.3	1.3	3.1	3.2	3.2	2.9	1.4
Kosovo (*)	·	3.6	3.3	4.4	2.8	3.4	1.2	4.1	4.1	·	·	3.5
China (including Hong Kong) (*)	9.7	9.4	10.6	9.5	7.9	7.8	7.3	6.9	6.7	·	·	8.3
Japan	-1.1	-5.4	4.2	-0.1	1.5	2.0	0.4	1.2	0.6	1.9	0.8	0.7
United States	-0.1	-2.5	2.6	1.6	2.2	1.8	2.5	2.9	1.6	2.2	2.9	1.8

Note: based on chain linked volumes.

(*) Average 2008-2017 instead of 2008-2018.

(*) This designation is without prejudice to positions on status, and is in line with UNSCR 1244/1999 and the ICJ Opinion on the Kosovo declaration of independence.

(*) Average 2008-2016 instead of 2008-2018.

Source: Eurostat (online data code: naida_10_gdp)

Koncentracija prema rastu na temelju tehnološkog napretka traži drugačiju ekonomsku politiku od one koja temelji svoj rast na većem zapošljavanju nezaposlenih, radno sposobnih ljudi.

Razlike u razvijenosti i sloboda kretanja ljudi mijenja i vrijednost potencijalno maksimalne nacionalne proizvodnje. Niski dohodak " tjera" ljude, a zemlje s visokim dohotkom privlače ljude iz zemalja s niskim dohotkom. Emigracije iz siromašnijih zemalja se povećavaju i time smanjuju potencijal proizvodnje, što kod većih emigracija postaje dugoročno ograničavajući faktor rasta nacionalnoga gospodarstva. Doznake emigranata koliko god velike bile i koliko god lijepo izgledale na tekućem računu, puno su manje od vrijednosti proizvodnje koju su ti emigranti mogli ostvariti da je u zemlji bila uspješna ekonomska politika.

Tablica 4. EU28: Bruto domaći proizvod po stanovniku

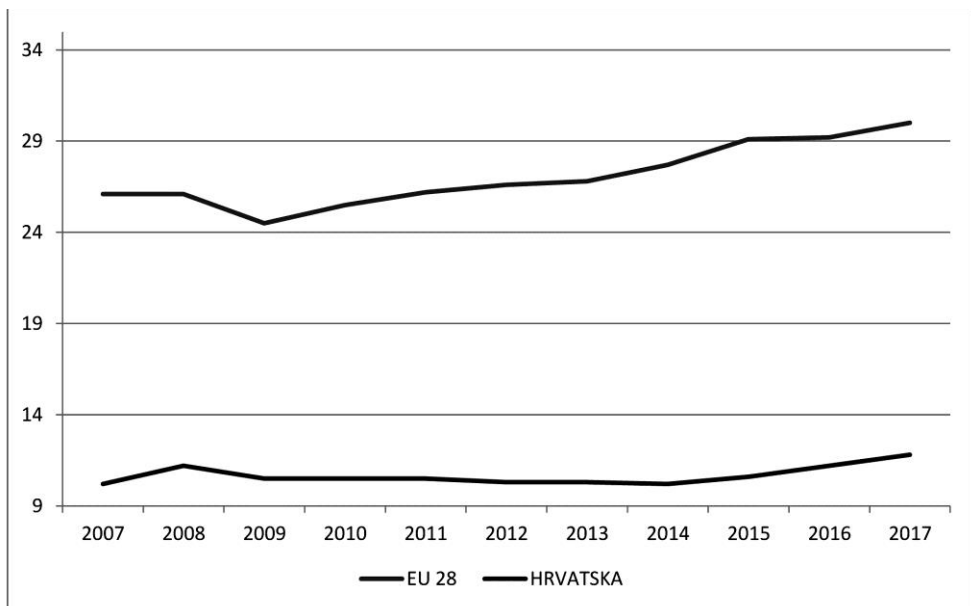
geo	time	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
EU (28 countries)		22,900	23,400	23,700	23,900	24,400	24,800	25,600	26,200	26,300	25,000	25,500	25,900	25,700	25,700	26,100	26,700	27,100	27,700
Euro area (19 countries)		26,500	27,000	27,100	27,100	27,600	27,900	28,700	29,400	29,400	28,000	28,500	28,900	28,600	28,500	28,800	29,300	29,800	30,400
Belgium		30,300	30,500	30,900	31,000	32,000	32,500	33,100	33,900	33,900	32,900	33,500	33,800	33,700	33,600	33,800	34,200	34,500	35,000
Bulgaria		3,000	3,200	3,400	3,600	3,900	4,200	4,500	4,800	5,100	5,000	5,100	5,300	5,300	5,400	5,500	5,700	6,000	6,300
Czechia		11,200	11,500	11,800	12,200	12,800	13,600	14,500	15,200	15,400	14,600	14,900	15,200	15,100	15,000	15,400	16,200	16,500	17,200
Denmark		42,200	42,400	42,400	42,500	43,500	44,400	46,000	46,200	45,700	43,200	43,800	44,200	44,200	44,400	44,900	45,600	46,300	47,100
Germany		29,000	29,400	29,400	29,200	29,600	29,800	31,000	32,100	32,500	30,800	32,100	33,300	33,400	33,500	34,100	34,400	34,900	35,500
Estonia		7,600	8,100	8,700	9,400	10,000	11,100	12,300	13,300	12,600	10,800	11,000	11,900	12,500	12,800	13,200	13,400	13,900	14,600
Ireland		33,300	34,500	35,900	36,400	38,100	39,400	40,300	41,200	38,500	36,300	36,800	38,000	37,900	38,200	41,300	51,200	53,100	56,400
Greece		17,600	18,200	18,900	19,900	20,900	20,900	22,000	22,700	22,600	21,500	20,300	18,500 ^{PH}	17,200 ^{PH}	16,800 ^{PH}	17,000 ^{PH}	17,100 ^{PH}	17,100 ^{PH}	17,400 ^{PH}
Spain		21,400	22,100	22,400	22,700	23,100	23,500	24,100	24,500	24,400	23,300	23,200	22,900	22,200	21,900	22,300	23,100	23,800 ^{PH}	24,500 ^{PH}
France		28,900	29,300	29,400	29,400	30,100	30,300	30,800	31,400	31,300	30,300	30,700	31,200	31,200	31,200	31,300	31,600	31,800 ^{PH}	32,500 ^{PH}
Croatia		8,200	8,500	8,900	9,400	9,800	10,200	10,700	11,200	11,500	10,600	10,500	10,500	10,300	10,300	10,300	10,600	11,100	11,500
Italy		27,300	27,800	27,800	27,700	27,900	28,000	28,500	28,700	28,200	26,500	26,800	26,900	26,000	25,400	25,400	25,600	26,000	26,400
Cyprus		20,200	20,700	21,200	21,500	22,300	23,100	23,800	24,400	24,700	23,600	23,300	22,800	21,800	20,600	20,500	21,000	22,000 ^{PH}	22,700 ^{PH}
Latvia		5,200	5,600	6,100	6,600	7,300	8,100	9,200	10,200	9,900	8,600	8,500	9,200	9,700	10,000	10,300	10,700	11,000	11,600
Lithuania		5,200	5,600	6,100	6,700	7,300	8,000	8,700	9,800	10,100	8,700	9,000	9,800	10,300	10,800	11,300	11,600	12,000	12,700
Luxembourg		70,500	71,400	73,400	73,600	75,300	76,500	79,200	84,400	81,900	76,900	79,200	79,300	77,200	78,000	79,500	81,000	80,900	80,300
Hungary		7,900	8,200	8,600	9,000	9,500	9,900	10,300	10,400	10,500	9,800	9,900	10,100	10,000	10,200	10,700	11,100	11,300	11,800
Malta		13,800	13,800	14,100	14,400	14,300	14,800	15,000	15,500	16,000	15,500	15,900	16,100	16,400	16,900	17,900	19,400	20,000	20,800
Netherlands		35,100	35,600	35,500	35,300	35,900	36,600	37,800	39,100	39,800	38,200	38,500	38,900	38,300	38,200	38,600	39,200	39,800 ^{PH}	40,700 ^{PH}
Austria		31,700	32,000	32,400	32,500	33,200	33,700	34,700	35,900	36,300	34,800	35,400	36,300	36,400	36,200	36,100	36,200	36,500	37,200
Poland		6,400	6,500	6,700	6,900	7,300	7,500	8,000	8,500	8,900	9,100	9,400	9,900	10,000	10,200	10,500	10,900	11,300	11,800
Portugal		16,200	16,400	16,500	16,300	16,500	16,600	16,800	17,200	17,200	16,700	17,000	16,700	16,100	16,000	16,300	16,600	17,000	17,500 ^{PH}
Romania		^{PH}	^{PH}	4,200	4,500	4,900	5,100	5,600	6,100	6,700	6,400	6,200	6,300	6,500 ^{PH}	6,800	7,000	7,300	7,700	8,300 ^{PH}
Slovenia		14,000	14,400	14,900	15,400	16,000	16,600	17,500	18,600	19,200 ^{PH}	17,500	17,700	17,800	17,300	17,000	17,500	17,900	18,500	19,400
Slovakia		7,800	8,000	8,400	8,900	9,300	9,900	10,800	11,900	12,600	11,900	12,400	12,900	13,100	13,200	13,600	14,200	14,600	15,000
Finland		30,500	31,300	31,700	32,300	33,400	34,200	35,500	37,200	37,300	34,000	34,900	35,600	34,900	34,500	34,200	34,200	35,100	35,900
Sweden		33,800	34,300	34,900	35,500	36,900	37,800	39,400	40,400	39,900	37,500	39,400	40,100	39,700	39,900	40,500	41,900	42,500	42,800
United Kingdom		26,800	27,400	28,000	28,800	29,300	30,000	30,600	31,100	30,700	29,200	29,500	29,700	30,000	30,400	31,000	31,500	31,800	32,200
Iceland		28,300	29,000	28,900	29,400	31,400	33,000	33,800	36,100	35,900	33,500	32,500	33,000	33,300	33,300	34,300	34,600	35,800	37,900
Norway		61,700	62,700	63,200	63,400	65,600	66,800	67,900	69,200	69,700	66,600	66,300	66,100	67,000	66,900	67,400	68,000	68,200	69,100
Switzerland		50,800	51,200	50,900	50,600	51,600	52,900	54,700	56,500	57,000	55,100	56,100	56,700	57,000	57,000	57,700	57,800	58,100	58,500
Former Yugoslav Republic of Macedonia, the		2,600 ^{PH}	2,500 ^{PH}	2,600 ^{PH}	2,600 ^{PH}	2,700 ^{PH}	2,900 ^{PH}	3,000 ^{PH}	3,200 ^{PH}	3,400 ^{PH}	3,400 ^{PH}	3,500 ^{PH}	3,500 ^{PH}	3,500 ^{PH}	3,600 ^{PH}	3,700 ^{PH}	3,900 ^{PH}	4,000 ^{PH}	:
Albania		1,700	1,900	1,900	2,100	2,200	2,300	2,500	2,600	2,800	3,000	3,100	3,200	3,200	3,300	3,300	3,400	3,500 ^{PH}	3,700 ^{PH}
Serbia		2,600	2,700	2,900	3,000	3,300	3,700 ^{PH}	3,900	4,100	4,400	4,300	4,300	4,400	4,400	4,400	4,600	4,500	4,600	4,800

Izvor: Eurostat.

3. Nepostojanje hrvatske industrijske politike

Hrvatsko gospodarstvo je na samom dnu zemalja (ljestvice zemalja) EU. Prema efikasnosti (vrijednosti domaće proizvodnje po stanovniku) na trećem smo mjestu odostraga, odmah iza Rumunjske i Bugarske. Istu poziciju imamo i po potrošnji po stanovniku, tako da je svaka politika koja cilja na smanjenje potrošnje direktno uperena protiv hrvatskih građana, hrvatskoga gospodarstva i hrvatske države. Cilj ne smije biti smanjenje potrošnje, nego povećanje domaće proizvodnje. Po svim "resursnim", "tehnološkim", "ekonomskim", "obrazovnim" i sličnim procje-nama, ne postoji niti jedan objektivni razlog da se Hrvatska nalazi na dnu Europske unije. Ne postoje objektivni razlozi za takvu situaciju, već postoji jedini subjektivni razlog, a to je loša (ekonomska) politika!

Grafikon 6. Kretanje prosječnog bruto domaćeg proizvoda po stanovniku EU28 i Hrvatske

Izvor: Tablica 4.

Gledajući usko, ekonomsko-politički uzroci ovakvog stanja hrvatskoga gospodarstva su pogrešne politike koje su provođene proteklih dvadesetak

godina. Uz pogrešne politike, velika prepreka razvoju hrvatskoga gospodarstva je nepostojanje industrijske politike. Politike koje su imale najveći štetni udar na hrvatsko gospodarstvo i koje su ga gotovo uništile jesu: politika privatizacije, tečajna politika, politika devizne klauzule, politika mirovinskog sustava i investicijska politika. Ovih pet politika guše hrvatsko gospodarstvo, tako da i poneki dobri ekonomsko-politički potezi ne mogu dati značajnije ukupne rezultate.

Veći je broj razloga propadanja hrvatske industrije. Naravno, to ne podrazumijeva borbu za očuvanje stare industrije i proizvoda koji više nisu prihvatljivi tržištu, nego usvajanja novih proizvoda i novih tehnologija, kojima se efikasnije proizvode "stari" proizvodi i stvaraju novi. To nije zadatak tržišta. Tržište samo ocjenjuje koji je proizvod bolji. Proizvod se stvara u "nevidljivom" području državnih institucija i razvojno istraživačkih odjela u kompanijama, koji se nalaze "ispod" tržišta. U državnim okvirima to je izgradnja gospodarske i socijalne, fizičke i institucionalne infrastrukture, obrazovanje, organizacija istraživačkih i razvojnih instituta, inovacijskih centara, čiji rad rezultira razvojem novog proizvoda do prototipa, različitih vrsta agencija, direkcija i zavoda čiji je zadatak potpora razvoju proizvoda, tehnologija, poduzetništva i tržišnih uvjeta za ukupni razvoj nacionalnoga gospodarstva.

Hrvatska ekonomska politika je nakon osamostaljenja devedesetih godina prošlog stoljeća prešutno prihvatila neoliberalističku politiku nemiješanja u gospodarstva, iako je to u suvremenim uvjetima temeljna politika, uz sigurnosnu i socijalnu. Hrvatsko gospodarstvo je prepušteno nesmiljenoj, puno razvijenijoj, stranoj konkurenciji koja ima neograničenu potporu svojih vlada i politika. Industrijsku politiku, koja je u suštini politika razvoja gospodarstva, Hrvatska nikad nije imala niti je danas ima. Bez industrijske politike, fiskalna dijelom, a monetarna u potpunosti su bez orijentira, i ne padaju na plodno tlo.

Veliki i bogati prilagođavaju međunarodne standarde poslovanja svojim interesima. S tim ciljem oni promoviraju politike koje bi, kao trebale, maknuti prepreke i ubrzati razvoj manje razvijenih zemalja. Preporuke ovakvih politika dolaze najčešće od institucija koje su oni osnovali: Međunarodnoga monetarnog fonda, Svjetske banke, Svjetske trgovinske organizacije i sl. Najčešće su to politike poticaja stranim direktnim investicijama, fiksni tečaj, devizna klauzula, "mala država", porezno rasterećenje, zabrana miješanja države u ekonomiju, smanjenje broja

državnih zaposlenika, i slično. Iluzija je da se ovim i ovim sličnim politikama može zaustaviti propadanje nacionalnih ekonomija manje razvijenih i potaknuti njihov razvoj. Ovakve "mante" o razvoju promoviraju se kao vrhunska, suvremena ekonomija, a ustvari su ideologija neoliberalizma za bogaćenje bogatih, koja je svojim pristupom bliža religiji, nego sustavnoj razvojnoj ekonomiji. U grupu formaliziranih preporuka zemljama u razvoju, zemljama u krizi i tranzicijskim zemljama spada i Washingtonski konsenzus: radikalna privatizacija poduzeća, liberalizacija vanjske trgovine, deregulacija privredne aktivnosti, osobito financijskog sektora i sl. Ovaj pristup potpuno isključuje industrijsku politiku, kao temeljnu gospodarsku i strukturnu politiku, odnosno politiku koja ima osnovni cilj promjenu zaostale strukture u suvremenu strukturu ekonomije, koja će po jedinici ulaganja proizvodnih faktora stvarati veću dodanu vrijednost.

Državnom intervencijom zaustavljena je velika kriza, odnosno depresija 30-ih godina prošlog stoljeća, ali i najveća kriza nakon nje, kriza koja je svijet pogodila 2008. – 2009. godine ovog stoljeća. Ove dvije velike krize, ali i mnoštvo manjih u međuvremenu, pokazale su i dokazale da treba odbaciti iluziju kako u kapitalizmu tržište ima automatski mehanizam koji osigurava punu zaposlenost ljudskih i materijalnih resursa. Samo "inteligentnom državnom politikom, a ne doktriniranim oslanjanjem na slijepe snage tržišta" mogu se ostvariti nacionalni interesi. Iluzija o nepogrešivosti tržišnog mehanizma, što tvrdi liberalizam, ili danas neoliberalizam, u potpunosti se pokazala opasnom. Zaposlenost i gospodarski rast ovisi prije svega o veličini investicija, a privatne investicije trebaju biti dominantne u uzlaznoj fazi ekonomskog ciklusa. Kad nastupi kriza, potražnja se smanjuje i privatne investicije padaju zbog pada profita. U takvoj situaciji jedino rješenje je povećanje državnih investicija i u aktivnijoj ulozi države, u poticanju i reguliranju privrednih aktivnosti i socijalnoj zaštiti građana. Općenito, u strukturi ukupnih investicija uvijek mora biti određen postotak državnih investicija kojima se stvara fizička i institucionalna infrastruktura kao potpora ekonomskom rastu i društvenom razvoju. Državna ulaganja idu ispred privatnih.

Neoliberalizam je u današnje vrijeme definiran kroz Washingtonski konsenzus, kao program stabilizacije i razvoja kroz institucionalno prilagođavanje pravilima slobodnog tržišta s ciljem kontrole inflacije, povećanja stupnja efikasnosti i fleksibilnosti poslovanja. U suštini to se svodi na maksimiziranje vlasničkih profita, koje se treba ostvariti kroz fleksibilnost na tržištu rada, sa smanjivanjem zaposlenosti, manjim plaćama, sužavanjem radničkih prava i plaća i veću nesigurnost radnih mjesta.

Govoreći precizno, ekonomsko-političkim jezikom to se svodi na fiskalnu disciplinu i smanjivanje udjela javne potrošnje u bruto domaćem proizvodu, smanjivanje javnih izdataka za zdravstvo, obrazovanje, socijalnu skrb i infrastrukturu, poreznu reformu, čvrst tečaj, sigurnost vlasničkih prava, deregulaciju ekonomskih aktivnosti, osobito financijskih, liberalizaciju vanjske trgovine, privatizaciju, poticanje stranih direktnih investicija, i sl. Prema preporukama ovog konsenzusa, država se treba povući iz reguliranja ekonomskih aktivnosti i svoje djelovanje ograničiti samo na uspostavu sigurnog i poticajnog okvira i stabilnoga makroekonomskog okruženja za slobodno odvijanje privatnih poduzetničkih aktivnosti. Time se državna intervencija u privređivanje, koja se u prošlosti pokazala kao nužna i opravdana, legitimna i korisna, neoliberalističkom ideologijom odbacuje kao nepotrebna i štetna. Što manje države, to bolje. Tržište treba biti regulator ne samo ekonomskog nego i društvenog života. Tržište određuje cijenu svega i tržišni mehanizam je alokator resursa, ali i osnova društvenih i političkih odnosa. Solidarnost, javno zdravstvo i školstvo, kao i socijalna zaštita su samo troškovi koji umanjuju profit i uspješnost korporacija. Gdje se sve može kupiti, ništa ne mora biti društveno, čak ni država. Privatizacija države kojoj liberalizam po svojoj logici teži ne znači njezino nestajanje, ali znači ukidanje njezina javnog karaktera i njezino korištenje isključivo za promicanje privatnih interesa. Vlasnici kapitala u pravilu ne osjećaju ni nacionalnu, ni kulturnu, ni političku pripadnost. Neoliberalna ideologija zagovara ekonomsku globalizaciju, tj. pretvaranje cijele zemaljske kugle u jedinstveni ekonomski prostor, bez prepreka, u kojem vladaju jedinstvena pravila, čiji cilj nije općedruštvena dobrobit, već neometano oplođivanje kapitala. Strateški je cilj neoliberalizma da se država preobrazi iz socijalne u neoliberalnu u službi međunarodnog kapitala.

Međutim, povijest pokazuje da se ni jedna država ne može zdravo, održivo i dugoročno razvijati ako ne razvije vlastitu sposobnost za vlastiti razvoj. Razvoju suvremene industrijske države pogodovalo je uz otkrića i primjenu industrijskih pronalazaka koncept suvereniteta države i razvoj suvremenog novca i centralnog bankarstva, kao i razvoj znanstvenih i stručnih institucija koje su potpora i javnoj upravi i poduzetnicima. Održivi i dugoročni razvoj podrazumijeva, osim očuvanja prirode za buduće generacije, izgradnju suvremene fizičke i institucionalne infrastrukture, obrazovanje i osposobljavanje vlastitih građana da ovladaju suvremenim tehnologijama (naravno, i da budu njezini kreatori), pomoću kojih će na najefikasniji i

održiv način pretvarati nacionalne resurse u proizvode i usluge koji će biti konkurentni na svjetskom tržištu.

Razvoj nacionalne ekonomije nije zadatak stranih investicija ni europskih fondova, ni općenito stranoga kapitala. Oni mogu pomoći, ali nisu niti mogu biti niti približno dovoljni za razvoj nacionalne ekonomije. To je zadatak domaće vlade. Najveći kapital koji može imati jedna zemlja je sposobna i efikasna vlada. Njezina sposobnost očituje se u konzistentnoj ekonomskoj politici koja je prilagođena međunarodnom ekonomskom, geoekonomskom, geopolitičkom okruženju i specifičnostima nacionalne ekonomije i društvene strukture. U skladu s tako kreiranom politikom treba biti i postavljena organizacija vlade i državnih institucija koje će je na najefikasniji način provoditi. Za provođenje politika trebaju biti propisane jasne procedure njihova provođenja kroz institucije države. Značajnu, a često zapostavljenu ulogu, ima i automatski, svakodnevni, kontroling te provedbe, koji daje podatke potrebne za korekciju politike.

Iluzija je da će strane direktne investicije, europski fondovi, smanjenje države, liberalizacija vanjske trgovine, deregulacija ekonomskih aktivnosti, stabilno makroekonomsko okruženje, liberalizacija tržišta rada, i slično, što preporuča neoliberalna ideologija, biti dovoljni za ubrzanje ekonomskog razvoja manje razvijenih zemalja. Naprotiv, bez pripreme nacionalne ekonomije za primjenu ovih preporuka, to u pravilu ima više negativnih nego pozitivnih efekata. Jedna od velikih prepreka razvoju manje razvijenih zemalja je i loša gospodarska struktura. Industrijska politika bavi se strukturom gospodarstva i njezinom promjenom prema strukturi koja će rezultirati većom proizvodnjom, odnosno rastom bruto domaćeg proizvoda. Politika kojoj se neoliberali najviše opiru je upravo industrijska politika. To nije slučajno. Cilj industrijske politike nije profit sam po sebi. Podrazumijeva se "pozitivno poslovanje", ili "prirodna profitna stopa", ali ne i monopolski profit. Cilj je rast bruto domaćeg proizvoda, puna zaposlenost i ravnomjerna raspodjela nacionalnog dohotka. Za ostvarivanje tih ciljeva treba izgraditi odgovarajuću strukturu gospodarstva: da poduzetnici mogu ostvariti prirodnu profitnu stopu, da se ostvaruje puna zaposlenost i da radnici imaju plaće bez pomisli da traže posao u inozemstvu.

Industrijska politika nastala je zajedno s industrijskom revolucijom i cijelo vrijeme razvijala se paralelno s njom, a kasnije, do današnjih dana, s tehnološkom revolucijom. Kako je industrijska revolucija prelazila iz jednog razdoblja u drugo, nastajanjem novih tehnologija i novih društvenih i

političkih struktura, tako se i industrijska politika razvijala i prilagođavala svim tim promjenama. Njezin razvoj je dvojak. Nekad se ona prilagođavala tehnološkim i društvenim promjenama, a nekad je ona poticala tehnološke i društvene promjene.

Industrijska politika je u suštini strukturalna politika. Njezin cilj je postizanje strukture gospodarstva koje će ostvarivati bolji ekonomski rezultat, odnosno, koja će iz postojećih resursa ostvariti veću ukupnu proizvodnju, zaposlenost, plaće itd. Ona traži načine kako i koje proizvode proizvoditi, iz raspoloživih resursa, s kojim obrazovanjem, s kojom tehnologijom, infrastrukturom i institucijama, na održiv način? Industrijska politika potiče i stvaranje novih proizvodnih resursa za suvremenije proizvode. Najčešći cilj je veći bruto domaći proizvod. Taj cilj može biti uvjetovan s drugim (pod)ciljevima, kao što je puna zaposlenost nacionalnih resursa (prije svega radno sposobnog stanovništva), zaštita i razvoj domaće proizvodnje, povećanje izvoza (što je jedan od prioritarnih ciljeva svih zemalja, a osobito malih), zaštita okoliša, društveno odgovorno gospodarenje i slično.

Da bi se ostvarili ti ciljevi, nužna je intervencija države, jer samo slobodno djelovanje tržišta bez državne intervencije nikad ne bi dovelo do njihova

ostvarenja. Zbog toga se ponekad industrijska politika definira kao politika intervencije države u gospodarstvo. Tu definiciju u negativnom smislu najčešće navode protivnici intervencije države u gospodarstvo, odnosno zagovornici što "manje države". To je najočitije kroz njihovo zagovaranje smanjenja udjela proračunske potrošnje u BDP. Zagovornici ovakvog pristupa ekonomskoj i ukupnoj politici svrstavaju se u grupu libertarijanaca, odnosno danas, neoliberala. U njihov teoretski okvir, bolje reći, ideološki okvir, ne uklapa se industrijska politika. Oni su glavni protivnici industrijske politike, odnosno, miješanja države u gospodarstvo. Razloga tome je više. Osnovni se mogu podijeliti na: neznanje, osobni interes i politički interes. Oni često poistovjećuju industrijsku politiku sa socijalističkim centralnim planiranjem, isključivim državnim vlasništvom i slično, što je pogrešno. Njihova druga tvrdnja, u uskoj vezi s prvom, jest da je tržište savršeni, nepogrešivi, alokator proizvodnih resursa, a da je država u tome potpuno neefikasna. Njihovo rješenje je makroekonomska stabilnost, privatizacija, liberalizacija međunarodne trgovine, deregulacija, a prije svega deregulacija financijskog tržišta, pa će mehanizam slobodnog tržišta dovesti do najboljih rezultata za pojedinca i za društvo. Međutim, povijest, ali i sadašnjost ih demantira. Slobodno tržište kod liberala postala je "religija" koja se temelji na krivim pretpostavkama i zamagljenim vizijama. Zapravo, oni izabiru pretpostavke koje ne postoje u stvarnom životu, nego one koje dovode do željenog zaključka. Činjenica je da slobodno tržište ne postoji. Svako tržište ima neke propise koji ograničavaju njegovu slobodu, koji ga u većoj ili manjoj mjeri reguliraju. Država donosi propise zbog čega je ona uvijek umiješana u tržište. Samo je pitanje je li njezino miješanje u tržište ograničava ili podupire razvoj tržišnog funkcioniranja i gospodarstva. Drugo, ne postoje uvjeti za savršeno funkcioniranje tržišta, zbog raznih eksternalija i drugih tržišnih deformacija. Uloga države je da svojim politikama smanji utjecaj negativnih eksternalija i ispravlja druge negativne utjecaje na funkcioniranje tržišta.

Treće, razvoj, a prije svega, inovacije i tehnološki razvoj ne prepušta se slučajnim otkrićima, nego suvremene države organiziraju institucije čiji je posao eksperimentiranje s ciljem pronalazaka novih proizvoda i tehnologija, ili poboljšanja postojećih. Oni ne nastaju slučajno i kao rezultat "nevidljive ruke" tržišta, nego kao rezultat svjesne politike i poduzetništva države. Eksperimentiranje je stvorilo i znanost, što je Europu, koja je to prepoznala prije 300-tinjak godina dovelo do vodećeg mjesta u razvoju svjetskoga

gospodarstva i društva. Razvoj suvremenoga gospodarstva je rezultat djelovanja politike, točnije industrijske politike.

Dostizanje efikasnosti u novoj proizvodnji traži zaštitu nove industrije od već prije razvijenije, strane konkurencije. Tu zaštitu jedino može dati država. Nekad je ta zaštita mogla biti vidljiva a danas je u najvećem broju slučajeva, zbog propisa Svjetske trgovačke organizacije (WTO), nevidljiva, "sakrivena". Postizanje punog uspjeha industrijske politike traži usklađenost, odnosno kompatibilne makroekonomske politike s ciljevima industrijske politike. Budući da se industrijska politika bavi "realnim gospodarstvom", a u realnom gospodarstvu stvara se "temeljna" dodatna vrijednost koja čini, direktno i indirektno, najveći dio bruto domaćeg proizvoda, čije je povećanje prvi cilj ekonomske politike, proizlazi i njezin značaj. Zbog tog značaja industrijska politika u politikama svih razvijenih zemalja ili zemalja koje se ubrzano razvijaju, imaju vidljivo ili nevidljivo, ali uvijek prvo mjesto.

Francuska industrijska politika

ORIGINS OF THE 34 SECTOR-BASED INITIATIVES

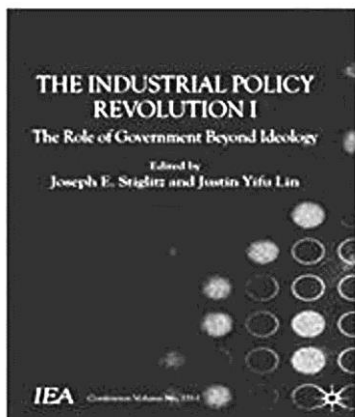
- Following a year's work by the National Council for Industry, the French government initiated a strategic review to define France's industrial policy priorities. • They stem from exhaustive analysis of growth markets throughout the world and a comprehensive evaluation of France's role in the globalization of each of these markets. • The project was led by the Directorate General for Competitiveness, Industry and Services (DGCIIS), a division of the Ministry for Industrial Renewal, drawing on the international expertise of consultancy firm McKinsey, in association with France's innovation clusters and sector-based strategy committees within which business leaders, employee and employer representative organizations, relevant government departments and professional federations are represented and play an active role. • The priorities were selected on the basis of three criteria: 1) Presence in a growth market, or one with considerable growth prospects in the global economy; 2) Principal reliance on technologies that France masters, their adoption throughout the economy and their development, as well as the mass-production of new industrial offerings; 3) Established existence of a strong position in the relevant market, with leading companies, or an academic, technological, commercial and industrial ecosystem providing the foundation of a strong position. • The government's methods are new, and its work has now borne fruit with the presentation of 34 industrial renewal initiatives. Their aim is to focus economic and industrial stakeholders around common goals, to align government means more effectively to these goals, and to harness local ecosystems to build a new, competitive French industrial offering that is able to win market share in France and internationally, thereby creating

Industrijska politika ustvari daje odgovor na pitanje, za koje proizvodnje i proizvode će država stvarati uvjete za profitabilnu proizvodnju, kroz obrazovanje, sustave za ovladavanje novim tehnologijama, stvaranje i

pribavljanje suvremenih tehnologija, kroz izgradnju infrastrukture i institucija koje će biti nefinancijska potpora razvoju ciljanih sektora, kao i osiguravanje kvalitetnog financiranja i zaštite domaće industrije od nelojalne konkurencije i monopola. Država danas, u pravilu, stvara uvjete za profitabilno poslovanje u pojedinim sektorima, odnosno, spušta se do razine sektora, a poduzetnici, pokretani svojim interesom, znanjem i poduzetničkim duhom, koristeći elemente koje je pribavila država, proizvode konkurentne proizvode i usluge.

Primjenjujući ovakav pristup ekonomskoj politici u čijem je temelju bila industrijska politika, danas razvijene zemlje postale su razvijene. Zemlje koje nisu koristile niti jedan dio industrijske politike ostale su nerazvijene. Zemlje koje žele i danas zadržati svoj industrijski razvoj, ili ga ubrzati, ne mogu to učiniti bez korištenja suvremene industrijske politike.

Ukratko, može se reći da se konkurentni i novi proizvodi stvaraju u složenom sustavu koji organizira država, a poduzetnici s finalnim proizvodima, u koje su ugrađeni i inputi, čiju je proizvodnju organizirala država, izlaze i natječu se na tržištu. Zbog toga, uspješnost ili konkurentnost nekog proizvoda na tržištu ne ovisi samo o efikasnosti poduzetnika nego i o efikasnosti države. Proizvod ili usluga u pravilu ima veću dodanu vrijednost ako je složenija. Zato je i cilj ekonomske politike proizvodnja što složenijih proizvoda. Složeniji proizvodi zahtijevaju usklađene inpute različitih tehnologija, djelatnosti i znanja. Jedina politika koja može stvoriti uvjete u nekoj državi za profitabilnu proizvodnju složenijih proizvoda je industrijska politika. Sukladno industrijskoj politici za efikasnu proizvodnju složenijih i tehnologičnijih proizvoda treba biti i organizirana država. Ne može nastati složen proizvod u državi koja ima samo jednostavnu, "plitku" i nekonzistentnu organizaciju. Zemlja koja ima relativno malo konkurentnih proizvoda na svjetskom tržištu ima neefikasno i nesposobno političko vodstvo države.

Prerađivačka industrija jedan je od najvažnijih sektora svake ekonomije. Također, prerađivačka je industrija najvažniji izvozni sektor za pojedino gospodarstvo, što znači da je često i najkonkurentniji sektor. Značaj prerađivačke industrije leži u tome što je ishodište inovacija, kao i aktivnosti istraživanja i razvoja koji se onda prelijevaju u druge sektore i rezultiraju povećanom ukupnom produktivnošću.

Europska komisija uputila je 28. listopada 2010. godine Europskom parlamentu dokument pod nazivom "An Integrated Industrial Policy for the Globalisation Era" (EU, COM(2010)614 final) u kojem odmah na početku piše: "Danas više nego ikad Europa treba industriju i industrija treba Europu. Jedinствeno tržište od 500 milijuna potrošača, 220 milijuna radnika i 20 milijuna poduzetnika je ključni instrument u ostvarivanju konkurentne europske industrije. Jedan od četiri radna mjesta u privatnom sektoru u EU je u prerađivačkoj industriji, i najmanje još jedan od četiri u uslužnim djelatnostima je vezan na prerađivačku industriju..."

Vjerojatno nezadovoljna rezultatom prethodnog dokumenta, Europska komisija upućuje Europskom parlamentu ponovno, dvije godine kasnije, 10. listopada 2012. godine novi dokument pod nazivom "A Stronger European Industry for Growth and Economic Recovery" (Snažnija europska industrija za ekonomski rast i oporavak) (COM(2012)582 final). Dokument počinje riječima: "U vrijeme kad financijski problemi ne posustaju, Europa treba svoju realnu ekonomiju više nego ikad kako bi poduprla oporavak, ekonomski rast i kreiranje radnih mjesta. ... Industrija još uvijek čini 4/5

europskog izvoza, i 80% istraživanja i razvoja u privatnom sektoru dolazi iz industrije... Europa treba povratiti opadajuću industriju za 21. stoljeće. To je jedini način za ostvarivanje održivog rasta, stvaranja visokovrijednih radnih mjesta i rješavanja društvenih izazova s kojim smo suočeni..."

U sličnoj situaciji nalazi se Hrvatska. Kako smo vidjeli iz prije prikazanih podataka, Hrvatska ima najmanje stope gospodarskog rasta u Europi i nalazi se među zemljama koja najneefikasnije koristi svoje resurse.

Prema UNCTAD-ovu globalnom istraživanju, u posljednjih pet godina se u 84 zemlje (razvijene i nerazvijene) koje čine 90% globalnog BDP-a usvojila formalna industrijska razvojna strategija

Broj zemalja s usvojenom industrijskom razvojnom strategijom je iznimno i značajno porastao od svjetske financijske krize.

4. Izazovi Europske unije

Nakon duge europske povijesti ispunjene ratovima, ubijanjem, razaranjem, a osobito nakon dva velika svjetska rata, 1945. godine, Europljani su se pitali kao sačuvati mir i izbjeći treći veliki rat na tlu Europe. Tako je nastala Europska unija. Radi mira u Europi! Poruka je bila: idemo trgovati, a ne pljačkati, surađivati, a ne ratovati, međusobno se pomagati, zajednički se razvijati, a ne da jačem pripadne sve. Osnovni cilj Europske unije je MIR! Mir i razvoj Europe treba se ostvarivati na načelima solidarnosti između većih i manjih zemalja, između razvijenijih i manje razvijenih, međusobnim pomaganjem u

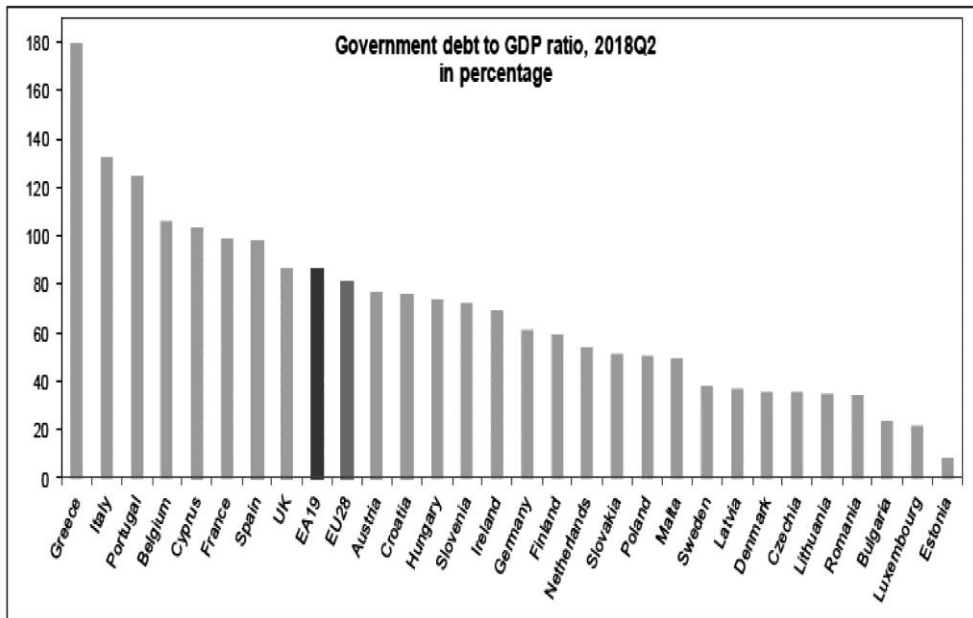
zajedničkom razvoju. Tako su razmišljali utemeljitelji Europske unije, ljudi koji su na svojoj koži osjetili strahote europskih ratova.

Jedno od rješenja bilo je čvršće povezivanje europskih naroda, s nadnacionalnim tijelima u okviru Ujedinjenih država Europe (United States of Europe), kako je to nazvao Churchill.

Pristupanje (Zapadne) Njemačke NATO-u 1955. godine, koju je Sovjetski savez shvatio kao prijetnju, ubrzalo je integriranje (Zapadne) Njemačke, Francuske, Italije i zemalja Beneluksa. Teško bi se zemlje koje su bile žrtve nacističke agresije integrirale s Njemačkom da nije bilo sovjetske prijetnje i američke garancije o nadzoru nad Njemačkom. Kako sačuvati mir u Europi i spriječiti treći veliki rat, kako se zaštititi od proboja komunizma u Zapadnu Europu, kako europeizirati Njemačku, kako ponovno gospodarski razviti Europu i vratiti je na mjesto koje joj na svjetskoj karti pripada, bili su glavni motivi osnivanja Europske ekonomske zajednice (1958.), danas Europske unije.

Nakon pada Berlinskog zida i ujedinjenja Njemačke, ideja zajedničke Europe s ciljem političkog ujedinjavanja i dalje postoji. Instrument političkog ujedinjavanja Europe postaje zajednička valuta euro. Grčki i njemački euro trebaju jednako vrijediti. Iza grčkog i njemačkog eura treba stajati ista vrijednost jer je jedinstvena valuta. Danas smo svjedoci da između efikasnosti Njemačke, Francuske, Italije, Grčke i drugih gospodarstava postoje velike razlike, što euro kao zajedničku valutu stavlja pred velike, na trenutke se čini, i na nepremostive izazove. Jedinstveno valutno područje trebalo bi imati i jedinstvenu platnu bilancu, odnosno, zemlje EU koje koriste euro kao zajedničku valutu euro, trebale bi imati zajedničku, jednu platnu bilancu, koja će prikazivati sve njihove transakcije, s transakcijama drugih valutnih područja (zemalja izvan EMU). Međutim, EMU područje je daleko od toga, imaju zajedničku valutu, a svatko ima svoju bilancu. Uz to, povijest pokazuje da iznad jednog monetarnog suvereniteta treba postojati jedan politički, što s eurom nije slučaj. Također ne postoji javni dug EU ni javni dug euro monetarnog područja, kao jedinstvenoga monetarnog i ekonomskog područja. Svaka zemlja brine se o svom javnom dugu koji je prirodno vezan s nacionalnim novcem i nacionalnom monetarnom politikom. U europodručju, monetarna politika je nadnacionalna, a javne financije i javni dug su nacionalni. Grafikon 7. pokazuje razinu javnog duga članica EU kao postotak BDP-a.

Grafikon 7. EU28: Javni dug kao postotak BDP, 2018.

Izvor: Eurostat.

Ulaskom u Europsku monetarnu uniju i prihvaćanjem eura Grčka se odrekla drachme kao nacionalne valute. Euro je slika ili odraz u najvećoj mjeri njemačkog, nizozemskog, a malo manje francuskog, a još manje talijanskoga gospodarstva. On je slika njihove produktivnosti, razine zaposlenosti i nezaposlenosti, deficita, izvoza i uvoza, demografske slike, njihove prilagođenosti teritoriju na kojem žive itd. Euro ne proizlazi iz grčkoga gospodarstva i kao takav ne može ni biti njegov stabilizator, regulator ili katalizator. On samo služi kao platežno sredstvo. Prihvaćanjem eura Grčka se odrekla najsnažnijeg instrumenta ekonomske politike, nacionalne valute, prihvatila euro kao svoju valutu iako ne zadovoljava ni jedan suštinski kriterij za njegovo prihvaćanje.

Grčka kriza je ujedno i kriza Europske unije (EU), a osobito Europske monetarne unije (EMU). Ona je ujedno, uz Brexit, najveći izazov EU od njezina osnivanja. Oboje su najjači test snage, organiziranosti i sposobnosti briselske administracije da upravlja i provodi europsko ujedinjenje.

Brexit je prije svega političko pitanje, iako ima i ekonomske posljedice. Međunarodna politička (vojna i ekonomska) pozicija EU bez Britanije slabi više nego što to na prvi pogled izgleda, tako da je Brexit puno više političko i geopolitičko pitanje nego ekonomsko.

Izlaskom Ujedinjenog Kraljevstva iz EU postojeći koncept upravljanja ujedinjenjem Europe doveden je u pitanje.

Uz to, u sve većem broju članica rastu pokreti protiv EU. Inače, izvorna ideja EU: mir, suradnja, zajednički razvoj i solidarnost je najveća humana ideja u povijesti, a projekt Europske unije, najveći ljudski mirnodopski projekt u povijesti...

Mir je ostao kao cilj, ali usput su se deformirali koncepti: suradnje, zajedničkog razvoja, a pogotovo solidarnosti među zemljama. Prevladao je koncept kapitala i kapitalu je prepušteno ujedinjavanje Europe. Zanemarene su povijesne, kulturne, religijske, tradicijske, ekonomske, političke i druge specifičnosti pojedinih zemalja. Pošlo se od pretpostavke da su zemlje i narodi strojevi, da ne postoji tradicija, nacionalni identiteti, i da je dovoljno samo donijeti "mehanički" propis i svi narodi će se automatizmom prema njemu ponašati...

Inače, EU treba razvijati. Treba se vratiti izvornim ciljevima EU: mir, suradnja, zajednički razvoj i solidarnost. Te ciljeve ostvarivati u novim tehnološkim i geopolitičkim okolnostima, uz puno veće uvažavanje specifičnosti svake zemlje, njezine povijesti (i međusobne povijesti), tradicije, religije, kulture, ekonomske i društvene razvijenosti i strukture. Ključni faktor dugoročno održivog razvoja EU je solidarnost među članicama.

Regionalna suradnja (kroz ekonomske integracije kao što je Europska unija) nije svrha sama sebi, nego način poticanja ekonomskog rasta i uključivanja ljudi u društveni i ekonomski život unutar zemlje i među zemljama. Suradnja među državama nužna je radi povećanja prosperiteta i ekonomskog rasta. Zemlje članice trebaju više surađivati na zajedničkom i ujednačenom razvoju, a kompanije trebaju konkurirati na zajedničkom tržištu. Male zemlje su prirodno više upućene na suradnju s drugim zemljama. Zbog relativno male površine ograničene su u resursima za proizvodnju roba i usluga za potrebe svojih građana. Drugo ograničenje je broj i struktura stanovnika kao osnovnoga proizvodnog faktora. Treće ograničenje su inovacije i tehnološki napredak kojima se povećava efikasnost proizvodnje postojećih i stvaranje novih proizvoda i usluga. Četvrto

ograničenje je ekonomija razmjera. Proizvodnja koja je usmjerena samo na domaće tržište, pogotovo neke male zemlje, ne može postići količine proizvodnje kod kojih počne djelovati ekonomija obujma, tj. situacija kad je prosječni fiksni trošak toliko malen da se i ne primijeti u cijeni proizvoda, a varijabilni troškovi zbog količine su na minimumu, tako da se cijena proizvoda temelji na graničnom trošku.

Razvoj regionalne suradnje može postati ključno sredstvo za brzi i uključivi rast i razvoj. Mnoge zemlje imaju mala i isjeckana domaća tržišta, često bez izlaska na more (*landlocked countries*), i često su u međusobnim sukobima. Regionalna suradnja ne omogućuje samo ekonomiju obujma koja olakšava pristup tržištu kapitala, uključujući i direktne strane investicije, nego omogućuje zemljama puno veće i efikasnije korištenje vlastitih resursa i lakšu izgradnju transportne infrastrukture i energetike. Osim toga, dobrosusjedska suradnja promovira regionalnu trgovinu koja može postati o nekom razdoblju glavni motor ekonomskog rasta susjednih zemalja i osnova za razvoj novih sektora i ekonomske diversifikacije.

5. Funkcioniranje Europske unije

Funkcioniranje Europske unije danas se temelji na dva osnovna dokumenta: Ugovoru o Europskoj uniji i Ugovoru o funkcioniranju Europske unije, na temelju kojih je usvojen velik broj drugih dokumenta

U članku 2. Ugovora o osnivanju Europske unije piše: "Unija se temelji na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika manjina. Te su vrijednosti zajedničke državama članicama u društvu u kojem prevladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost žena i muškaraca."

Članak 3. Ugovora detaljnije navodi ciljeve Europske unije: "1. Cilj je Unije promicanje mira, njezinih vrijednosti i dobrobiti njezinih naroda, 2. Unija svojim građanima nudi područje slobode, sigurnosti i pravde bez unutarnjih granica, na kojem je osigurano slobodno kretanje osoba zajedno s odgovarajućim mjerama u pogledu nadzora vanjskih granica, azila, useljavanja te sprečavanja i suzbijanja kriminala, 3. **Unija uspostavlja unutarnje tržište. Ona radi na održivom razvoju Europe koji se temelji na uravnoteženom gospodarskom rastu i stabilnosti cijena, visoko konkurentnom socijalnom tržišnom gospodarstvu, s ciljem pune zaposle-**

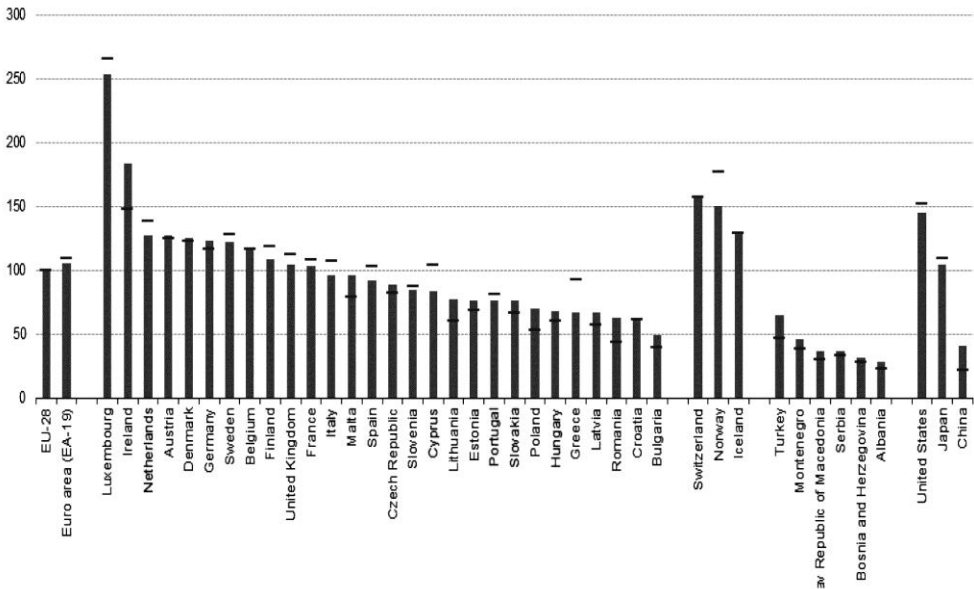
nosti i društvenog napretka, te visokoj razini zaštite i poboljšanja kvalitete okoliša. Ona promiče znanstveni i tehnološki napredak. Ona suzbija društvenu isključenost i diskriminaciju, promiče socijalnu pravdu i zaštitu, ravnopravnost žena i muškaraca, međugeneracijsku solidarnost i zaštitu prava djeteta. Ona promiče ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju te solidarnost među državama članicama. Ona poštuje svoju bogatu kulturnu i jezičnu raznolikost te osigurava očuvanje i unapređenje kulturnog nasljeđa Europe. 4. Unija uspostavlja ekonomsku i monetarnu uniju čija je valuta euro. 5. U svojim odnosima s ostatkom svijeta, Unija podržava i promiče svoje vrijednosti i interese i doprinosi zaštiti svojih građana. Ona doprinosi miru, sigurnosti, održivom razvoju Zemlje, solidarnosti i uzajamnom poštovanju među narodima, slobodnoj i poštenoj trgovini, iskorjenjivanju siromaštva i zaštiti ljudskih prava, osobito prava djeteta, te strogom poštovanju i razvoju međunarodnog prava, uključujući poštovanje načela Povelje Ujedinjenih naroda. 6. Unija svoje ciljeve ostvaruje odgovarajućim sredstvima, primjerenima nadležnostima koje su joj dodijeljene Ugovorima."

Grafikon 8. pokazuje različitu razinu bruto domaćeg proizvoda po stanovniku u članicama EU. Vrijednosti su iskazane prema paritetu kupovne moći u odnosu na prosjek EU (EU28 = 100). Prema paritetu kupovne moći (PPS) Hrvatska je par postotaka iznad 60%, a nominalno je oko 40% prosjeka EU. Hrvatska bolje stoji prema paritetu kupovne moći jer su neki proizvodi jeftiniji nego u EU, prije svega usluge u čijoj proizvodnji intenzivnije sudjeluje rad koji je u prosjeku tri puta manje plaćen nego što je prosjek EU. Tako paritet kupovne moći pokazuje veću kupovnu moć na jednoj strani, a na drugoj strani ona dolazi zbog dominantno nižih plaća. Veća razlika između dohotka prema paritetu kupovne moći i nominalnog dohotka ukazuje, u jednu ruku, na veće siromaštvo.

U skladu s člankom 5. Ugovora, države članice zadržavaju nadležnosti koje Ugovorima nisu dodijeljene Uniji. Unija poštuje jednakost država članica pred Ugovorima, kao i njihove nacionalne identitete, koji su neodvojivo povezani s njihovim temeljnim političkim i ustavnim strukturama, uključujući regionalnu i lokalnu samoupravu. Ona poštuje njihove temeljne državne funkcije, uključujući osiguranje teritorijalne cjelovitosti države, očuvanje javnog poretka i zaštitu nacionalne sigurnosti. Nacionalna sigurnost posebice ostaje isključiva odgovornost svake države članice.

Grafikon 8. Bruto domaći proizvod po stanovniku 2017. prema paritetu kupovne moći EU28 = 100

GDP per capita at current market prices, 2007 and 2017
(EU-28 = 100; based on PPS per inhabitant)

Na temelju načela lojalne suradnje i uz puno uzajamno poštovanje, Unija i države članice međusobno si pomažu pri obavljanju zadaća koje proizlaze iz Ugovorâ.

Države članice poduzimaju sve odgovarajuće mjere, opće ili posebne, kako bi osigurale ispunjavanje obveza koje proizlaze iz Ugovorâ ili akata institucija Unije. Države članice olakšavaju ostvarivanje zadaća Unije i suzdržavaju se od svake mjere koja bi mogla ugroziti postizanje ciljeva Unije.

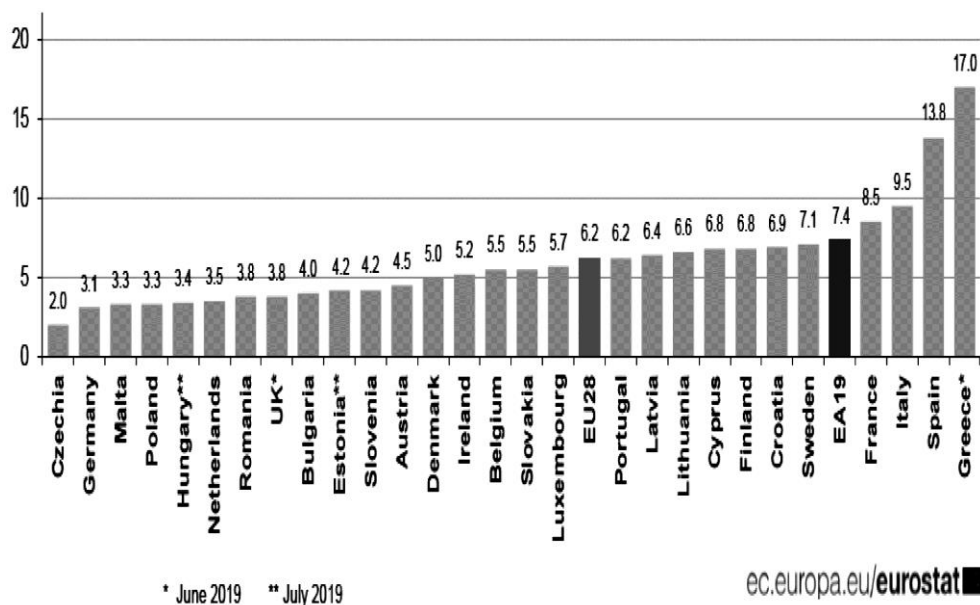
Unija ima institucionalni okvir (članak 13.) čiji je cilj promicati njezine vrijednosti, zalagati se za njezine ciljeve, služiti njezinim interesima, interesima njezinih građana i interesima država članica te osigurati koherentnost, učinkovitost i kontinuitet njezinih politika i djelovanja.

Institucije Unije su: Europski parlament, Europsko vijeće, Vijeće, Europska komisija, Sud Europske unije, Europska središnja banka i Revizorski sud. Svaka institucija djeluje u granicama ovlasti koje su joj dodijeljene u Ugovorima i u skladu s njima određenim postupcima, uvjetima i ciljevima. Institucije međusobno održavaju lojalnu suradnju. Odredbe koje se odnose

na Europsku središnju banku i Revizorski sud te detaljne odredbe o ostalim institucijama određene su Ugovorom o funkcioniranju Europske unije. Europskom parlamentu, Vijeću i Komisiji pomažu Gospodarski i socijalni odbor te Odbor regija, koji imaju savjetodavnu ulogu.

Grafikon 9. pokazuje različite stope nezaposlenosti u članicama EU, iako je cilj EU ravnomjeran razvoj svih EU regija i zemalja. Ta raznolikost stopa nezaposlenosti nije samo posljedica krize iz 2008./2009. godine nego je ona stalno prisutna od samog osnivanja EU.

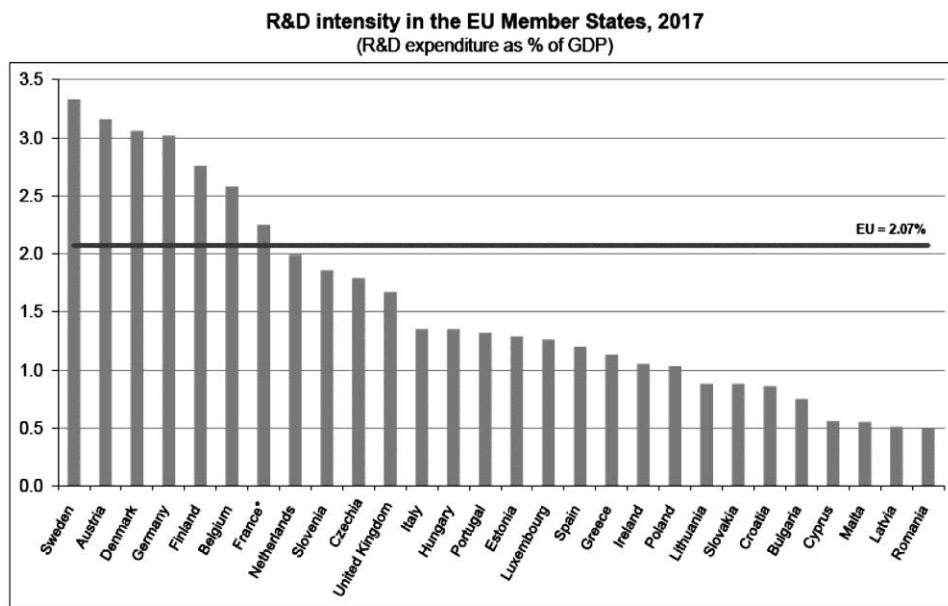
Grafikon 9. EU28 – nezaposlenost u kolovozu 2019.

U preambuli Ugovora o funkcioniranju Europske unije piše: čvrsto odlučivši da postave temelje sve tješnje povezane unije među narodima Europe, odlučni da osiguraju gospodarski i socijalni napredak svojih država zajedničkim djelovanjem na uklanjanju zapreka koje dijele Europu, potvrđujući kao osnovni cilj svojih nastojanja neprestana poboljšavanja uvjeta života i rada svojih naroda, prepoznajući da uklanjanje postojećih prepreka zahtijeva usklađeno djelovanje kako bi se zajamčio stabilan gospodarski razvoj, uravnotežena trgovina i pošteno tržišno natjecanje, u

velikoj želji da osnaže jedinstvo svojih gospodarstava i osiguraju njihov skladan razvoj smanjivanjem razlika koje postoje među pojedinim regijama i smanjivanjem zaostalosti regija u nepovoljnijem položaju, želeći zajedničkom trgovinskom politikom doprinijeti postupnom ukidanju ograničenja u međunarodnoj trgovini, u namjeri da potvrde solidarnost koja veže Europu i prekomorske zemlje te želeći, u skladu s načelima Povelje Ujedinjenih naroda, osigurati razvoj njihova blagostanja, odlučni da ovakvim udruživanjem svojih resursa očuvaju i ojačaju mir i slobodu te pozivajući ostale narode Europe koji dijele njihove ideale da im se pridruže u njihovim nastojanjima, čvrsto odlučivši promicati razvoj najviše moguće razine znanja za svoje narode putem širokog pristupa obrazovanju i njegovim neprestanim osuvremenjivanjem.

Grafikon 10. EU28 – ulaganje u Istraživanje i razvoj (R&D), kao postotak od BDP-a

Grafikon 10. pokazuje koji dio BDP-a pojedine članice EU izdvajaju za istraživanje i razvoj kao jednog od osnovnih instrumenata gospodarskog rasta. Razvijenije zemlje ulažu veći postotak svog dohotka u istraživanje i

razvoj, moglo bi se reći dvostruko više u postocima BDP-a od manje razvijenih zemalja, a višestruko više u apsolutnim iznosima. Pitanje je kako će manje razvijene zemlje ujednačiti svoju razinu dohotka s razvijenima ako izdvajaju puno manje i relativno (u % od BDP) i apsolutno (u eurima, npr. po stanovniku) od razvijenih. Politike financiranja iz fondova EU dale su rezultate, ali ne značajnije.

Stavak 3. članka 2. Ugovora o funkcioniranju Europske unije određuje da države članice koordiniraju svoje ekonomske politike i politike zapošljavanja u skladu s aranžmanima predviđenima ovim Ugovorom, za čije je utvrđivanje nadležna Unija.

Podijeljena nadležnost između Unije i država članica određena je člankom 4. Unija nadležnost dijeli s državama članicama ako joj je Ugovorima dodijeljena nadležnost koja se ne odnosi na područja iz članaka 3. i 6. Podijeljena nadležnost između Unije i država članica primjenjuje se u sljedećim glavnim područjima: (a) unutarnjem tržištu; (b) socijalnoj politici za aspekte utvrđene u ovom Ugovoru; (c) ekonomskoj, socijalnoj i teritorijalnoj koheziji; (d) poljoprivredi i ribarstvu, osim očuvanja morskih bioloških resursa; (e) okolišu; (f) zaštiti potrošača; (g) prometu; (h) transeuropskim mrežama; (i) energetici; (j) području slobode, sigurnosti i pravde; (k) zajedničkoj brizi za sigurnost u pitanjima javnog zdravstva, za aspekte utvrđene u ovom Ugovoru.

U područjima istraživanja, tehnološkog razvoja i svemira, Unija je nadležna za provođenje aktivnosti, posebice za utvrđivanje i provedbu programa; međutim, izvršavanje te nadležnosti ne smije države članice sprečavati u izvršavanju njihove nadležnosti. U područjima razvojne suradnje i humanitarne pomoći, Unija je nadležna za provođenje aktivnosti i zajedničke politike; međutim, izvršavanje te nadležnosti ne smije države članice sprečavati u izvršavanju njihove nadležnosti.

Članak 5. odnosi se na koordinaciju ekonomske politike unutar Unije. Države članice koordiniraju svoje ekonomske politike unutar Unije. U tu svrhu Vijeće usvaja mjere, posebice osnovne smjernice za te politike. Posebne se odredbe primjenjuju na države članice čija je valuta euro. Unija poduzima mjere za osiguranje koordiniranja politika zapošljavanja država članica, posebice utvrđivanjem smjernica za te politike. Unija može poduzimati inicijative kako bi osigurala koordinaciju socijalnih politika država članica.

6. Zaključak

Hrvatska je nedvojbeno u stagnaciji. Stagnacija je počela početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća i s kratkim prekidima nastavila se do danas. Uza sve ekonomske pokazatelje koji ukazuju na efikasnost nacionalnoga gospodarstva, povećanje standarda i blagostanja građana, možda je najbolji pokazatelj iseljavanje stanovništva iz Hrvatske koje se odvija u zabrinjavajućem obujmu. Uz ekonomski, financijski i socijalni problem, to sve više postaje i sigurnosni problem i prepreka održivom razvoju Hrvatske. Sve zajedno, demografsko propadanje postaje u Hrvatskoj prvoklasno političko pitanje kojem politika još nije pristupila dovoljno organizirano.

Proizvodnja i poduzeća u Hrvatskoj propadaju, a u dovoljnoj mjeri se ne otvaraju nova zbog pogrešne politike, odnosno politike koja nije imala sustavan koncept, na znanosti i struci koncipiran razvoj Hrvatske. Politike koje su provodile hrvatske vlade proteklih, gotovo tridesetak godina, više su blokirale hrvatski razvoj nego ga poticale. Politika privatizacije nije u dovoljnoj mjeri stvorila suvremene poduzetnike koji bi bili konkurentni na svjetskom tržištu. Kreiranje industrijske politike, kao temeljne gospodarske politike bez koje nema razvoja, kao da je bilo zabranjeno. Monetarna politika, kroz tečajnu, učinila je najveći dio hrvatske proizvodnje nekonkurentnim, a fiskalna politika je dodatno ograničila razvoj. Mirovinska reforma bila je udar na mirovinski sustav, povećala je proračunski deficit i javni dug i nametnula ograničenja Hrvatskoj prema pravilima EU. Struktura investicija bila je u korist neproizvodnih investicija, a na štetu proizvodnih i time ograničila "fizičku" osnovu gospodarskog rasta. Politika je stvarala očekivanja da će nas strani investitori, članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji ili fondovi EU razviti. To su čiste iluzije. Ni jedna zemlja nije se razvila ako nije razvila vlastitu sposobnost za vlasti razvoj! Hrvatska to još nije uspjela.

Hrvatska nije iskoristila dostignuća različitih znanosti na kojima se temelji suvremeni razvoj. Nije se još počela učiti na svojim greškama, ili što je još lošije, ne traži uzroke današnje loše gospodarske situacije u prethodnim politikama, nego nastoji uvjeriti javnost da su izvori hrvatske stagnacije izvan hrvatske politike. To je potpuno pogrešno.

Faza propadanja i dalje traje. Je li to smisljeno, toliko ključnih, a pogrešnih politika, koje se ne ispravljaju i kad je jasno da su pogrešne, ili nešto drugo? Ili je možda prevladalo neznanje i grupni interesi na štetu društvenih?

Vjerojatno ima svega pomalo. Trebala bi malo dublja i šira analiza da se da cjelovitiji odgovor na ova pitanja.

Članstvo u EU promovirano je kao jedino rješenje za razvoj Hrvatske. To je očito bio alibi vladajućim politikama. EU daje velike mogućnosti razvoja koji se može ostvariti samo ako domaća politika uskladi nacionalnu politiku s EU mogućnostima i nacionalnim specifičnostima. Nažalost, takva nacionalna politika u Hrvatskoj nikad nije usvojena. Prema podacima Europske unije vidljive su velike razlike među članicama u skoro svim područjima. To pokazuje da EU ne ostvaruje svoje ciljeve zacrtane u Ugovorima o osnivanju i funkcioniranju EU, da njezine politike nisu dovoljne, ali isto tako da velik broj članica nema svoje nacionalne politike kojima bi nadomjestile nepostojanje i neefikasnost EU. Vrijedno bi bilo napraviti i analizu koliko politike EU, neprilagođene ili neuvažavajući specifičnosti pojedine članice, ograničavaju i usporavanju njihov razvoj. Bez obzira na to koji razlozi bili, neostvarivanje ujednačenog razvoja članica EU predstavlja velik izazov njezinu dugoročno održivom razvoju. Situacija u Grčkoj i Italiji, Brexit, politika Mađarske i Poljske jasna su upozorenja nedovoljno efikasnog vođenja EU. Možda je u ovom trenutku veći problem što lideri EU i briselska administracija ne traže greške u svojim politikama.

Literatura:

Baletić, Z. (2009). Kriza i antikrizna politika, u knjizi Kriza i okviri ekonomske politike, Zbornik radova, Razred za društvene znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Hrvatske i Hrvatski institut za financije i računovodstvo, Zagreb, srpanj 2009.

Consolidated version of the Treaty on European Union, Official Journal of the European Union, C 326/13, 26.10.2012.

Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union, Official Journal of the European Union, C 326/47, 26.10.2012.

Gligorov, V. (2007). "Transition, Integration and Development in Southeast Europe", *Ekonomski pregled* (58), 5-6: 259-304.

Gligorov, V., Havlik, P., Landesmann, M., Pöschl, J., Richter, S. et al., *Current Analyses and Forecasts* (5) February 2010. Economic Prospects for

Central, East and Southeast Europe. Crisis is Over, but Problems Loom Ahead WIIW The Vienna Institute for International Economic Studies.

Jurčić, Lj. (2010). Financijska kriza i fiskalna politika, *Ekonomski pregled*, br. 5-6.

Jurčić, Lj. (2009). "Hrvatska: Velika transformacija (Uvodno izlaganje i poruke savjetovanja)", *Ekonomski pregled*, br. 12.

Jurčić, Lj., Vojnić, D. (2009). "Quo Vadis Croatia? Neke karakteristike momenta razvoja u svjetlu turbulentnih događanja u zemlji i svijetu – Kako dalje? Hrvatska na putu u Europsku uniju", *Ekonomski pregled*, br. 12.

Jurčić, Lj. (2005). "Ekonomski razvitak, investicije, fiksni kapital i ekonomija i politika tranzicija", *Ekonomski pregled*, br. 5-6.

Kolodko, G. (1998) .*"Economic Neoliberalism Became Almost Irrelevant". Transition, Washington. World Bank*

Stiglitz, J. (2009). *Uspjeh globalizacije: novi koraci do pravednoga svijeta. Algoritam, Zagreb*

Jurčić, Lj., Čeh Časni, A. (2015). "Investicije i gospodarski rast u Hrvatskoj", *Zbornik radova 23. tradicionalnog savjetovanja Hrvatskog društva ekonomista*, 123-147.

Tkalec, M., Vizek, M. (2009). "The impact of macroeconomic policies on manufacturing production in Croatia", *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 121: 61-92.

Državni zavod za statistiku Hrvatske

UNCTAD (2017). *Trade and Development Report 2017 – Beyond Austerity: Towards a global New deal*. New York, Geneva: UN.

Eurostat (2018). *Newsrelase, 60/2018 – 9 April 2018*.

Eurostat (2018). *Newsrelase115/2018 – 10 July 2018*.

IMF (2019). *World Economic Outlook, April 2019, October 2018*.

Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/home>

Croatia's Stagnation in the EU

Abstract

Although Croatian expectations from joining the European Union were high, so far they have not been met. Croatia is falling to the bottom of the European Union. According to gross domestic product per capita Croatia holds the second-last position in the European Union. Only Bulgaria is left behind, but not for long as it has been showing higher growth rates in recent years. The cause of Croatian economic stagnation is not its membership in the European Union, but the mistakes of national macroeconomic policy and the complete lack of industrial policy as a key economic policy. While enacting new measures, the mistakes of the old ones and the sources of stagnation are not analysed, making Croatia go into vicious circles of inconsistently crafted policies.

The European Union has been facing some of its biggest challenges since its establishment. Its main economic objective, the convergence of Member States and their homogenised development, has not been achieved. The crisis in Greece has significantly downgraded the country and increased Euroscepticism, United Kingdom is ready to exit the European Union, and in many Member States anti-European Union movements or movements against specific European Union policies are on the rise. It is obvious that the existing concept of the European Union is no longer viable. There have been changes in the economic, technological and political sphere since its establishment and there are no specific suggestions as to its future development within the new context. The global economic and political system created after the Second World War has started changing as well. All these circumstances are bringing more considerable and more complex challenges to Croatian politics.

Keywords: *Stagnation, European Union, industrial policy.*

Josip Tica *

Mislav Šagovac **

ANALIZA DINAMIKE I STRUKTURE INVESTICIJA NEFINANCIJSKIH PODUZEĆA U REPUBLICI HRVATSKOJ¹

Sažetak

U ovome radu analizira se investicijska aktivnost nefinancijskih poduzeća u Hrvatskoj od 2001. do 2017. godine. U prvom dijelu analiziraju se makro-ekonomski pokazatelji bruto fiksnih investicija, a u ostatku rada fokus je na mikropodacima iz financijskih izvješća FINA-e, a analiza je usmjerena na strukturu i dinamiku investicija prema sektorima, vlasništvu kapitala, veličini poslovnih subjekata i oblicima materijalne imovine. Rezultati pokazuju da mali broj poslovnih subjekata dominira strukturom ukupnih ulaganja u neto materijalnu imovinu. Isto tako izrazito veliki dio ulaganja (70%) usmjeren je u građevinske objekte, a natproporcionalno dominantan sektor u investiranju je građevinarstvo.

Ključne riječi: *ekonomski rast, javne i privatne investicije, neto materijalna imovina, frikcije.*

1. Uvod

Razlike u stupnju razvijenosti između država, regija i gradova još od Smithova vremena pobuđivale su interes javnosti i eksperata. Tijekom vremena, ekonomisti su razvili brojne teorije koje su ekonomisti koristili kako bi objasnili razlike u razvijenosti među zemljama (npr. Harrod, 1939;

---

* Prof. dr. sc. Josip Tica, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: jtica@efzg.hr.

** Dr. sc. Mislav Šagovac, Contentio d.o.o., e-mail: mislav.sagovac@contentio.biz.

¹ Ovaj je rad temeljen na istraživanju provedenom za doktorski rad pod nazivom "Procjena financijskih frikcija u investicijskim tokovima u Republici Hrvatskoj" pristupnika dr. sc. Mislava Šagovca pod mentorstvom prof. dr. Josipa Tice.

Domar, 1946; Swan, 1956; Solow, 1956, 1957; Mankiew, Romer i Weil, 1992; Romer, 1990; Sala-i-Martin, 1997a, 1997b).

Jedan od ključnih zaključaka svih teoretskih modela rasta je važnost ulaganja u fizički kapital (uz ostale faktore) kao jedan od ključnih čimbenika u objašnjavanju razlika u razvijenosti između promatranih entiteta. Neovisno o tome jesu li modeli bili egzogeni ili endogeni, u pravilu su kretali od funkcije akumulacije fizičkog opipljivog kapitala.

U modelima kratkog toka koji prije svega objašnjavaju fluktuacije, recesije i inflaciju, investicije su predstavljale potražnju za investicijskim dobrima, odnosno komponentu potrošnje u potrošnom pristupu determinacije BDP-a (Hicks, 1937).

Međutim, u modelima rasta, odnosno u modelima koji objašnjavaju razlike u razvijenosti među zemljama, fokus je bio na agregatnu ponudu, odnosno na proizvodnu funkciju koja determinira ukupne proizvodne kapacitete zemlje, odnosno potencijalni dohodak. Teorije rasta su gotovo uvijek analizirane u kontekstu "potencijala" BDP-a koji ovisi o tehnološkom napretku, broju stanovnika (zaposlenih) i fizičkom, opipljivom kapitalu (odnosno akumuliranim investicijama u fiksnu imovinu) i čitavom nizu čimbenika rasta kako ih naziva literatura.² Prema Durlaufu, Johnson i Templu (2004, p. 74) postoje ukupno 43 zasebne teorije koje proširuju osnovni Solowljev model.

Međutim, u ovome se radu isključivo fokusiramo na investicije. Za razliku od Borković i Tabak (2018), fokus je isključivo na deskriptivnu analizu i ne ulazimo u promatranje ili analizu kauzalnih veza od niti prema investicijskoj aktivnosti. Analiziraju se podaci za ulaganje nefinancijskih poduzeća u materijalnu imovinu od 2001. do 2017. godine s posebnim naglaskom na strukturu navedenih ulaganja. Raščlanjuju se sektori koji su nosioci navedenih ulaganja, kao i koncentracija navedenih ulaganja prema pravnim osobama. Iako računovodstvena neto materijalna imovina u određenoj mjeri odstupa od statističke metodologije nacionalnih računa kada se računaju bruto fiksne investicije, u ovome radu kretanjem neto materijalne imovine u biti aproksimiramo ukupno kretanje investicijske aktivnosti s ciljem da

---

² U makroekonomskom smislu treba razlikovati bruto fiksne investicije kao komponentu BDP-a, a koje predstavljaju finalnu potrošnju koja dovodi do proizvodnje zgrada, opreme ili tvornica (po novijoj metodologiji se računa i R&D u nekim zemljama).

razjasnimo ključne sektore, pravne osobe i vlasničku strukturu nositelja investicijskih aktivnosti u hrvatskom gospodarstvu.

U prvom poglavlju detaljno su objašnjeni izvori podataka i metodologija, u drugom poglavlju se analizira dinamika investicija, a u trećem poglavlju je fokus na dinamiku i strukturu investicija.

2. Podaci i metodologija

Provedeno istraživanje temelji se na makroekonomskim podacima o investicijama i mikropodacima o poslovnim subjektima, odnosno mikropodacima o investicijama nefinancijskih poduzeća. Makroekonomski podaci uključuju podatke iz Eurostata, Državnog zavoda za statistiku i Hrvatske narodne banke. Podaci o poslovnim subjektima uključuju sve pozicije iz računovodstveno-financijskih izvještaja (bilanca, račun dobiti i gubitka, procijenjeni izvještaj o novčanom toku) koje prikuplja i objavljuje Financijska agencija te dodatnih izvještaja (dodatni podaci financijskog izvještaja poduzetnika – obrazac POD-DOP) koje prikuplja Državni zavod za statistiku. Mikropodaci prikupljaju se na godišnjoj razini a uključuju sva trgovačka društva (društva s ograničenom odgovornošću i dionička društva), obrte koji su po zakonu dužni izrađivati i predavati financijska izvješća mjerodavnim institucijama te zadružna poduzeća. Svi su financijski izvještaji nekonsolidirani. Uzorak čini nebalansirani panel podataka od 2000. do 2017., a sadržava ukupno 206.148 subjekata i 1.631.359 opservacija (financijskih izvještaja).

Analiza je orijentirana na deskriptivnu analizu investicija nefinancijskih poduzeća pomoću navedenih podataka. Radi uvažavanja robusnosti s obzirom na mjerenje temeljne varijable, u radu se prikazuju i upotrebljavaju četiri mjere investicija:

1. Investicije: razlika neto materijalne imovine u sadašnjem razdoblju uvećana za amortizaciju i neto vrijednosti materijalne imovine u prošlom razdoblju, $i_t = (MI_t + A_t) - MI_{(t-1)}$.
2. Investicijski tok: uključuje materijalnu i financijsku imovinu, a računa se na temelju bilance razlika.
3. Bruto kapitalna formacija: iskazuje se "ukupan iznos vrijednosti nove dugotrajne imovine (osim zemljišta i šuma) nabavljene od proizvođača ili trgovaca, ukupan iznos vrijednosti izgrađene nove dugotrajne imovine i

ukupan iznos vrijednosti nabave nove dugotrajne imovine financijskim leasingom u izvještajnoj godini" (FINA, 2019).

4. Neto investicije: izračunane su kao razlika sadašnje vrijednosti materijalne imovine, $MI_t - MI_{(t-1)}$.

Osim ako nije drukčije navedeno, u radu se pod investicijama podrazumijeva mjera investicija iz točke 1. Na ovu mjeru investicija utječu dvije odluke. Prva je način tretiranja investicija novoosnovanih poduzeća. Naime, za njih ne postoji opservacija za $MI_{(t-1)}$, pa je pitanje je li primjerenije investicije tada tretirati kao nedostajuću vrijednost (što je zadana procedura u svim statističkim paketima) ili kao investicije za to razdoblje uzeti $MI_t + A_t$. Moguće je obaviti još jednu prilagodbu. Ako poslovni subjekt nije predao financijski izvještaj jednu godinu, ali ga je predao sljedeću godinu, pitanje je kako tretirati investicije u sljedećoj godini: treba li usporediti tekuću vrijednost s vrijednošću pomaknutom za dva razdoblja ili je tretirati kao nedostajuću vrijednost. Nakon analize utjecaja ovih dviju odluka na dinamiku investicija, utvrđeno je da druga prilagodba nema značajan utjecaj na razinu investicija, dok je kod prve prilagodbe razlika u razini, ali ne i u dinamici investicija. Stoga se materijalna imovina novoosnovanih poduzeća uzima kao nedostajuća vrijednost.

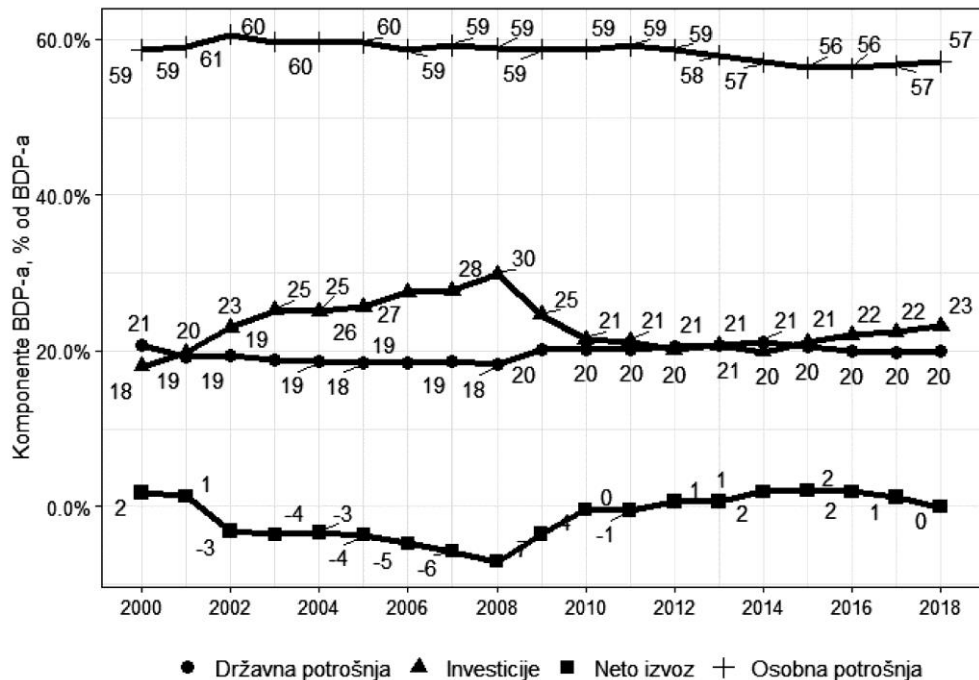
U radu se osim investicija koriste pojedine pozicije iz godišnjih računovodstvenih izvještaja poput materijalne imovine. Također koristi se nekoliko kriterija raščlanjivanja investicija: oblik vlasništva (javno i privatno), porijeklo kapitala (domaće i strano) i djelatnost poduzeća prema NKD 2007 klasifikaciji.

Ukratko, u ovom se radu upotrebom deskriptivne analize i gotovo cijele populacije poduzeća u Republici Hrvatskoj nastoji opisati narav investicija nefinancijskih poduzeća u razdoblju od 2001. do 2017. godine.

3. Analiza značajki agregatnih investicijskih tokova u Republici Hrvatskoj

Analizu investicija započinjemo pregledom agregatnih makroekonomskih podataka o investicijama.

Slika 1. Osobna potrošnja, državna potrošnja, investicije i neto izvoz od 2000. do 2018. u postotku od agregiranog BDP-a; cjenovni indeks 2010 =100

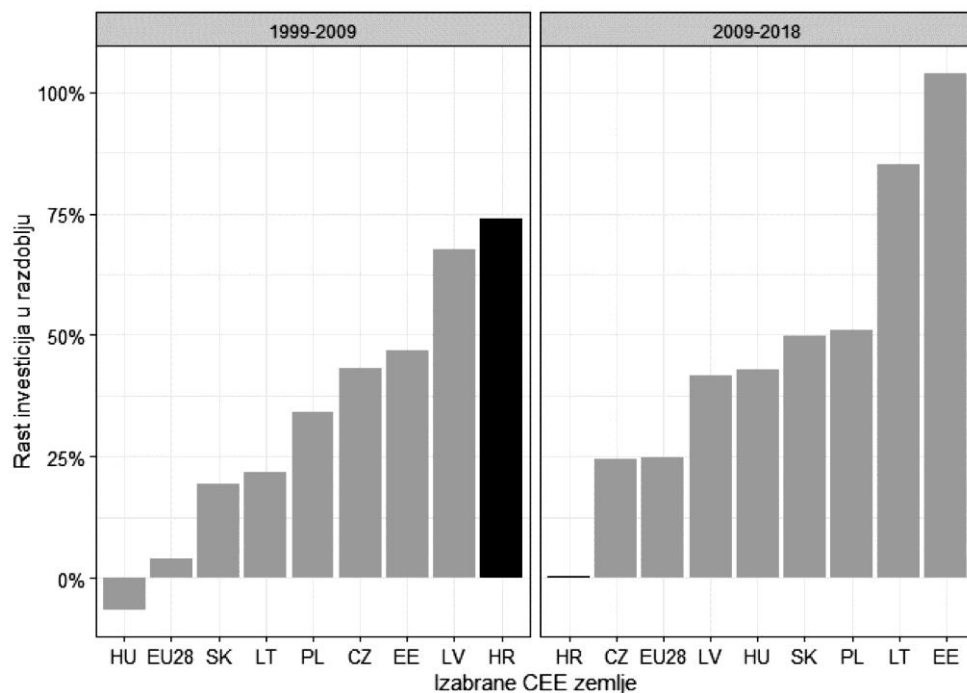

Izvor: EUROSTAT (2019), izračun autora.

Slika 1. opisuje vremenska kretanja pojedine komponente BDP-a u postotku od agregatnog BDP-a. Dok su osobna i državna potrošnja, kao omjer BDP-a, relativno stabilni u cijelom razdoblju, investicije pokazuju značajnu volatilitnost. Od 2000. do 2008. godine rasle su s 18% na čak 30% BDP-a, a u samo jednoj godini pale su na 24% BDP-a. Pad je nastavljen i nakon Velike recesije, pa su se 2014. godine investicije vratile na razine BDP-a na kojima su bile 2000. godine. Nakon 2014. godine investicije se počinju oporavljati, ali su razine investicija još uvijek znatno ispod pretkriznih razina. Riječ je o velikim fluktuacijama investicija. Zanimljivo je da neto izvoz i ukupne investicije izgledaju kao zrcalne funkcije u odnosu prema horizontalnoj osi. Može se reći da je rast investicija bio financiran priljevom inozemnog viška štednje. To potvrđuju i podaci HNB-a, prema kojima poduzeća tijekom cijeloga pretkriznog razdoblja imaju rast inozemnog

zaduživanja u postotku od BDP-a (HNB, 2019). Dugovi nefinancijskog sektora rastu s 38% BDP-a 2001. godine na 81,3% BDP-a 2010. godine. Međutim, nakon 2010. godine poduzeća se razdužuju i na stranom i na domaćem tržištu. Iz slike se izvodi jednostavan zaključak. Za ekonomsku (financijsku) krizu i dugoročnu stagnaciju u Hrvatskoj presudno je objasniti šokove investicija. Potrebno je objasniti poremećaje koji utječu na transformaciju domaće i strane štednje u budući kapital. S druge strane, državna i osobna potrošnja imaju stabilan udio u BDP-u.

Slika 2. Porast bruto kapitalne formacije za izabrane zemlje centralne i istočne Europe za razdoblje 1999. – 2009. i 2009. – 2018.

Izvor: EUROSTAT (2019), izračun autora.

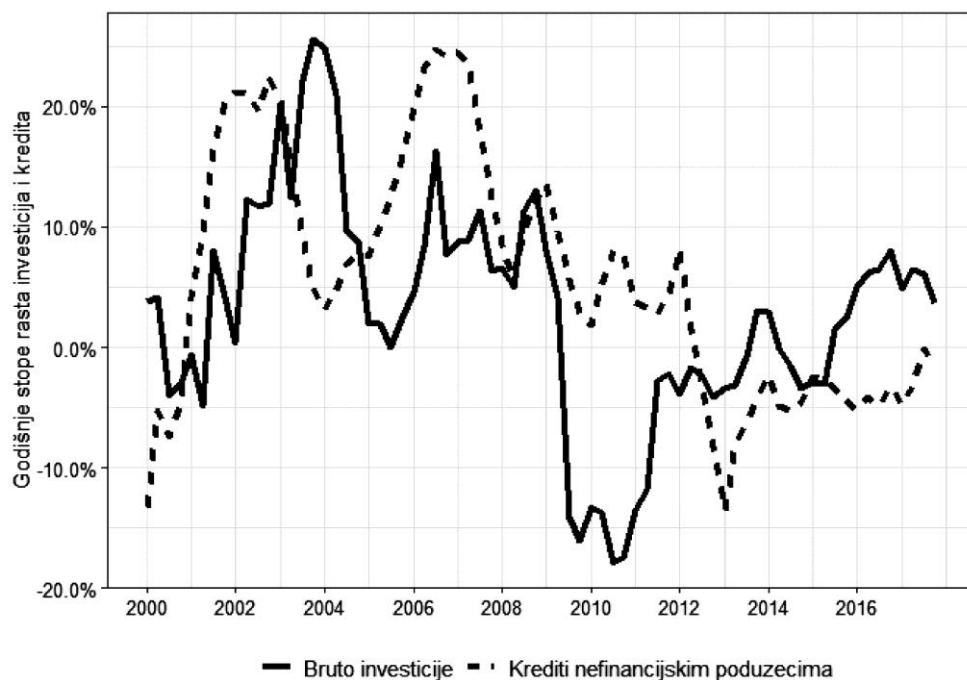
Na slici 2. je iskustvo Hrvatske uspoređeno s odabranim CEE zemljama. Hrvatska je imala najveći rast investicija u pretkriznom razdoblju (oko 75%), ali i najmanji rast investicija nakon Velike recesije (0,3%). Iz slike se

može indicirati preinvestiranost u prvom promatranom razdoblju i podinvestiranost u razdoblju nakon 2009. godine. Druge zemlje, s druge strane, pokazuju uravnoteženiji rast investicija tijekom cijelog razdoblja. Primjerice Slovačka u prvom razdoblju ima rast investicije od 20%, a u drugom rast od 50%. Može se reći da je dinamika investicija u RH znatno drugačije od ostalih CEE zemalja. Važno je napomenuti da ne postoji jasna korelacija između rasta investicija u razdoblju prije krize (1999. – 2009.) i pada poslije nje. Primjerice, Hrvatska i Litva imale su vrlo sličan rast investicija prije krize (oko 74%), ali je rast investicija u Hrvatskoj bio znatno manji od 2009. do 2018. godine. Očigledna je heterogenost između zemalja, pa se može zaključiti da je dinamika investicija uvelike određena domaćim ekonomskim faktorima, a ne samo vanjskim šokovima.

Pad agregatne bruto kapitalne formacije najčešće se objašnjava pomoću triju varijabla: rastom neizvjesnosti (Bloom, 2009), padom agregatne potražnje (MMF, 2015; Krugman, 2011) i rastom stupnja financijskog ograničenja (Brunnermeier, 2009). Istraživanje MMF-a (2015) također ističe važnost tih triju faktora, ali posebno identificira agregatnu potražnju kao ključnu varijablu za objašnjenje agregatnih investicija. Osim triju ključnih varijabla, razlozi pada investicija mogu biti razni makrofaktori i mikrofaktori. Makroekonomski razlozi mogu biti demografski trendovi, slab očekivan rast gospodarstva i nedostatak tehnoloških inovacija. Na mikrorazini razlozi mogu biti nesigurnost, kratkoročna usmjerenost menadžmenta i nedostatak izvanjskih izravnih stranih investicija. Postoje i mnogi drugi, strukturni faktori, koji utječu na poslovne investicije. Međutim, oni su važniji za dugoročan, stalan trend investicija. Oscilacije u kratkoročnom i srednjoročnom razdoblju uglavnom se objašnjavaju pomoću triju navedenih faktora. Unatoč brojnim radovima koji su objašnjavali dinamiku investicija, može se zaključiti da dosadašnji teorijski i empirijski modeli nisu uspjeli posve objasniti ponašanje investicija, posebno velike promjene pri snažnim šokovima.

Na sljedećoj slici oslikavamo jedan od tri moguća faktora utjecaja na investicije: investicijski kanal financijskih frikcija. Ovaj kanal promjene u investicijama objašnjava promjenom u dinamici kredita. Iako je ponudu i potražnju za kreditima vrlo teško izmjeriti jer ne postoje opaženi podaci, analiza vremenskih serija kreditne i investicijske aktivnosti može aproksimirati utjecaj kreditne aktivnosti na investicije.

Slika 3. Postotna promjena bruto investicija u fiksni kapital i ukupnih kredita nefinancijskim institucijama, u nominalnim iznosima

Izvor: DZS (2019), HNB (2019), izračun autora.

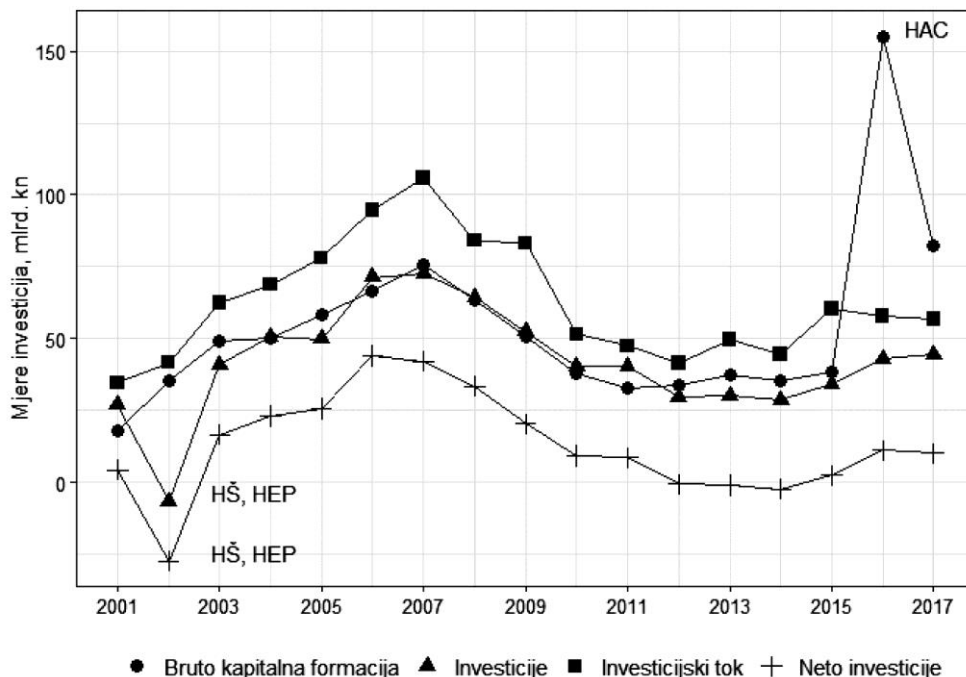
Na slici 3. prikazana je dinamika stope rasta kvartalnih vrijednosti bruto investicija u fiksni kapital i kredita nefinancijskim društvima u odnosu prema istom kvartalu prethodne godine. Slika pokazuje kongruenciju vremenskih odsječaka prije krize i djelomično razdvajanje poslije nje. Usporavanje stope rasta kreditiranja podudara se s usporavanjem investicijske aktivnosti, *vice versa*. Točnije, porast kredita od 2001. do 2008. godine iznosi 206%, a porast investicija u istom razdoblju iznosi 201%. Ovakva dinamika upućuje na snažnu procikličnost kreditne aktivnosti, fenomen opažen i u drugim zemljama (Quadri, 2011). Međutim, iz grafa se ne može implicirati kauzalna veza kreditne aktivnosti na investicije. Moguće je da su investicije pod utjecajem realnih varijabli poput produktivnosti, a smanjenje kredita i duga rezultat je manje potražnje za likvidnim sredstvima (kreditima). Moguće je i da je kreditna kontrakcija rezultat finansijskih šokova ili samo dio amplifikacijskog mehanizma.

Točno utvrđivanje uzroka zahtijevalo bi provođenje testa kauzalnosti na frekventnijem skupu podataka i na duljim vremenskim odsječcima. Ipak, može se implicirati određena korelacija kreditne aktivnosti banaka i investicija poduzeća.

4. Analiza dinamike i strukture investicija pomoću mikropodataka iz godišnjih financijskih izvještaja

Makroekonomska analiza je sve više orijentirana na analizu heterogenosti ekonomskih agenata, te utjecaju te heterogenosti na temeljne makroekonomske varijable. U nastavku analize pruža se početni pogled na heterogenost poduzeća, odnosno investicija poduzeća, kako bi se objasnila dinamika investicija prikazana na prethodnim slikama 1. – 3. Za početak prikazujemo agregatnu dinamiku investicija, kako bi se usporedila dinamika investicija iz makroekonomskih i mikroekonomskih podataka.

Slika 4. Investicije, bruto kapitalna formacija, investicijski tok i neto investicije nefinancijskih poduzeća od 2001. do 2017. u milijardama kuna

Izvor: FINA (2017), izračun autora.

Napomena: Oznaka HŠ odnosi se na Hrvatske šume d.o.o., a HEP na HEP d.d. HEP d. d. imao je pad investicija od 21,7 milijardi kuna, a Hrvatske šume 17,4 milijarde kuna. Utvrđeno je da je HEP proknjižio građevinske objekte u ostalu dugotrajnu financijsku imovinu. Dakle nije riječ o dezinvestiranju, nego o računovodstvenom preknjižavanju. U Hrvatskim šumama istodobno je smanjena materijalna imovina (zemljišta) i aktive. Može se pretpostaviti da je riječ o prijenosu vlasništva nad imovinom u javno vlasništvo ili tvrtke kćeri. Oznaka HAC odnosi se na poduzeće Hrvatske autoceste d.o.o. koje je 2016. godine zabilježilo rast u novu dugotrajnu imovinu u iznosu od 5,7 milijardi kuna.

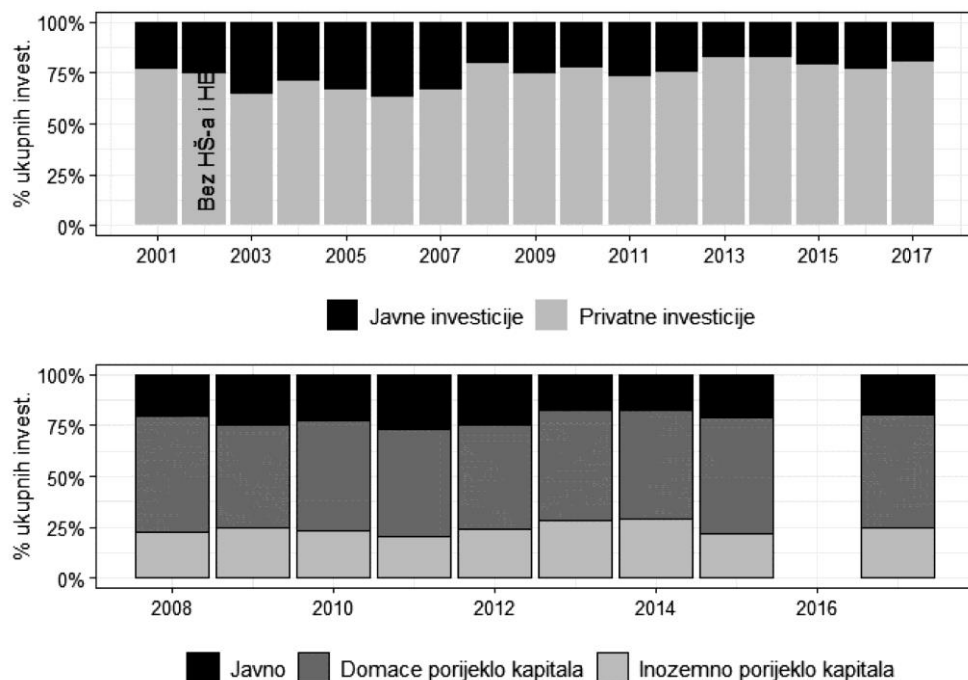
Slika pokazuje dinamiku 4 mjere investicija izračunate na temelju podataka iz godišnjih financijskih izvještaja. Veliki pad investicije u 2002. godini i veliki rast u 2016. godini rezultat je ekstremnih vrijednosti. Na grafu je označeno na koje tvrtke se predmetne ekstremne vrijednosti odnose. Primjerice, HEP d.d. je 2002. godine imao pad investicija od 21,7 milijardi

kuna, a Hrvatske šume od 17,4 milijarde kuna. Ovaj pad investicija nije bio rezultat stvarnog dezinvestiranja, nego računovodstvenih preknjižavanja.

Slika pokazuje jasnu procikličnost investicija (usporediti sa slikom 1.). Primjećuje se rast investicija u pretkriznom razdoblju i stalan pad investicijske aktivnosti nakon Velike recesije. Jedina je razlika u tome što neto investicije pokazuju pad vrijednosti već nakon 2006. godine, a ostale mjere investicija pokazuju preokret tek godinu dana kasnije. U brojkama, investicije su rasle s 27 milijardi kuna 2001. godine na 72 milijardi kuna 2007. godine, što je prosječan složeni godišnji rast od 20%. Nakon izbijanja financijske krize, vrijednost investicija stalno opada te je 2014. godine iznosila 29 milijardi kuna, što je 62,88% smanjenje u odnosu na 2007. godinu. Bruto kapitalna formacija i investicijski tok pokazuju nešto manji pad investicija nakon krize (53% i 57% od 2008. do 2014.), ali jasno se očituje pad u vrijeme krize i stagnacija posljednjih godina. Zanimljivo je primijetiti da su poduzeća, gledano prema kriteriju neto investicija, dezinvestirala u razdoblju 2012. – 2014. Drugim riječima, tvrtke su u većem stupnju monetizirale materijalnu imovinu nego što su investirale u novu materijalnu imovinu. Promatrajući cijelo razdoblje, poslovni su subjekti najmanje investirali u 2014. godini.

Investicije poslovnih subjekata moguće je strukturirati s obzirom na različite kriterije. Jedan od kriterija su oblik vlasništva (javno/privatno) i podrijetlo kapitala (domaće/strano). Slika 5. pokazuje udio investicija prema tipu vlasništva i podrijetlu kapitala poduzeća. Tijekom cijelog razdoblja privatne su investicije veće od javnih investicija. Udio privatnih investicija povećava se tijekom razdoblja, posebice nakon financijske krize. Međutim, valja podsjetiti da u ukupnom uzorku prevladavaju privatna poduzeća. Javna poduzeća čine samo 1,37% ukupnog uzorka, ali udio ukupnih investicija u prosjeku iznosi 27% svih investicija. Javne investicije relativno su važan dio svih investicija, pa se može implicirati znatan utjecaj javnih poduzeća i fiskalne politike koja djeluje kroz kanal javnih poduzeća na ukupne investicije.

Slika 5. Udio investicija poduzeća s inozemnim i domaćim podrijetlom kapitala te javnih i privatnih investicija u ukupnim investicijama od 2000. do 2017., u postocima od ukupnih investicija

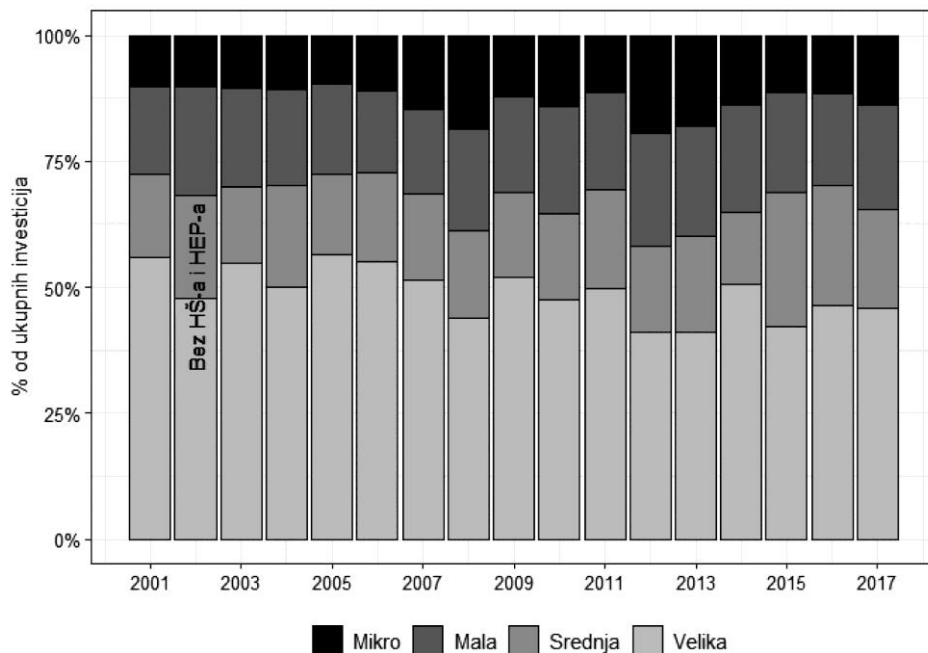
Izvor: FINA (2017), izračun autora.

Napomena: Oznaka "Bez HŠ-a" i HEP-a podrazumijeva izbacivanje ovih dvaju poduzeća iz uzorka u 2002. godini kako bi se eliminirao utjecaj ovih dviju neuobičajenih vrijednosti na strukturu investicija prema obliku vlasništva. Javna poduzeća uključuju poduzeća u državnom vlasništvu i poduzeća s pretežno državnim kapitalom. Poduzeća s inozemnim porijeklom kapitala uključuju poduzeća koja imaju više od 50% inozemnog porijekla kapitala u ukupnoj strukturi vlasništva.

Donji dio slike 5. pokazuje dinamiku investicija s obzirom na podrijetlo kapitala i oblik vlasništva. Privatni subjekti podijeljeni su na dvije skupine. U prvoj su skupini poduzeća s natpolovičnim stranim podrijetlom kapitala, a u drugoj poduzeća s natpolovičnim domaćim podrijetlom kapitala. Statistika o podrijetlu kapitala bilježi se tek od 2008. godine pa je i na slici prikazano razdoblje od 2008. do 2017. godine. Iako većinu investicija čine poduzeća s domaćim podrijetlom kapitala, postoji trend rasta udjela investicija podu-

zeća sa stranim podrijetlom kapitala. Točnije, udio investicija poduzeća sa stranim podrijetlom kapitala raste s 22% 2008. godine na 25% 2017. godine. Može se dakle zaključiti da se oko četvrtinu investicija odnosi na poduzeća sa stranim porijeklom kapitala.

Slika 6. Struktura investicija prema veličini poduzeća od 2001. do 2017.

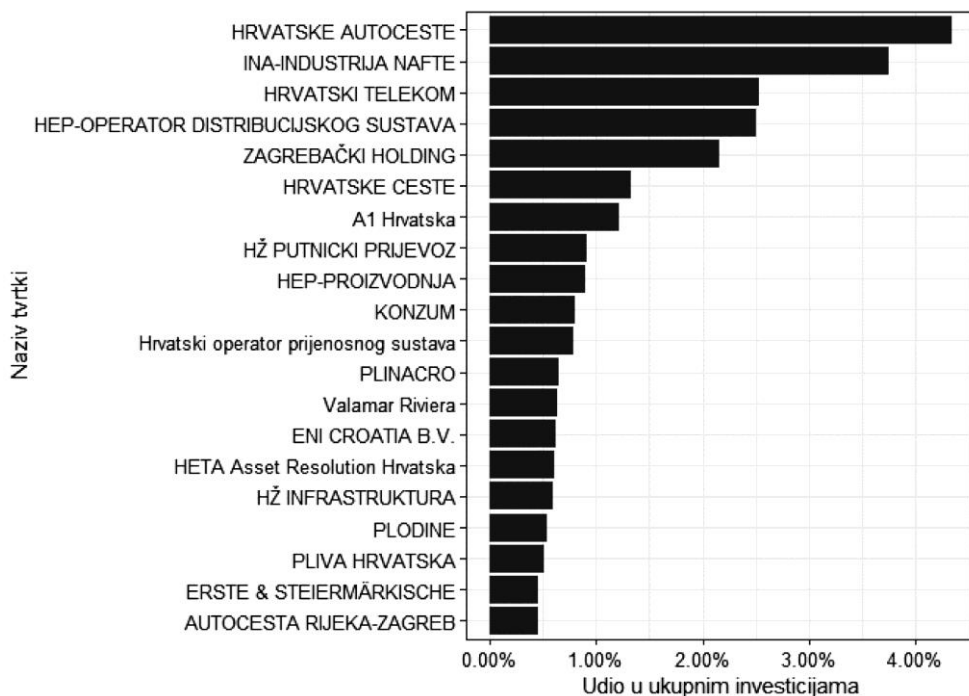
Izvor: FINA (2017), izračun autora.

Napomena: Oznaka "Bez HŠ-a" i HEP-a podrazumijeva izbacivanje ovih dvaju poduzeća iz uzorka u 2002. godini kako bi se eliminirao utjecaj ovih dviju neuobičajenih vrijednosti na strukturu investicija prema veličini poduzeća.

Slika 6. pokazuje strukturu ukupnih investicija prema veličini poduzeća. Otprilike 50% investicija odnosi se na poslovne subjekte iz skupine velikih poslovnih subjekata, koji čine između 0,3% i 0,5% ukupnog broja poslovnih subjekata (ovisno o godini). Ovakvi nalazi potvrđuju visoku koncentriranost investicijske aktivnosti u Republici Hrvatskoj. Mala i srednje velika poduzeća imaju jednak udio u ukupnim investicijama, dok mikropoduzeća imaju u prosjeku najmanji udio u ukupnim investicijama.

Analizirajući sliku 6. utvrđeno je da razine agregatne investicijske aktivnosti mogu biti pod snažnim utjecajem nekoliko velikih poduzeća. Radi dobivanja detaljnijeg uvida o koncentriranosti investicijske aktivnosti, na slici 7. prikazano je 20 poslovnih subjekata s najvećim iznosom investicija u cijelom promatranom razdoblju (2001. – 2017.). Promatrajući cijelo razdoblje, najviše su investirale Hrvatske autoceste d.o.o. Ukupan iznos investicija iznosi 31 milijardu kuna, što je 4,35% ukupnih investicija u cijelom razdoblju od 2001. do 2017. godine. Radi usporedbe, zanimljivo je primijetiti da su u 2013. godini ukupne investicije za cijelu RH iznosile 30 milijarde kuna, što znači da su investicije Hrvatskih autocesta d.o.o. od 2001. do 2017. na razini cjelokupnih investicija u 2013. godini. Ako bi se investicijama pridružilo i povećanje materijalne imovine iz 2001. godine, kada je poduzeće osnovano, udio investicija HAC-a bio bi oko 5%.

Slika 7. Najveći investitori u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2001. do 2017.

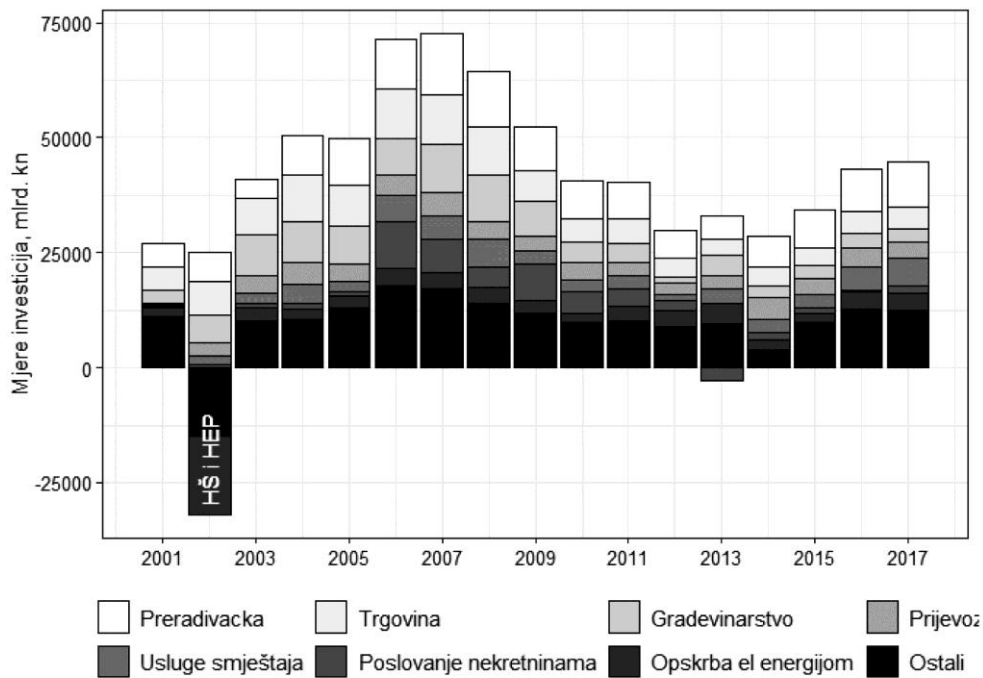
Izvor: FINA (2017), izračun autora.

Nakon Hrvatskih autocesta d.o.o., najveći iznos investicija ostvarila je INA-industrija nafte d. d., 26,7 milijardi kuna ili 3,75% ukupnih investicija od 2000. do 2017. godine. Treći subjekt je Hrvatski Telekom, s ukupnim ulaganjem od 18,4 milijarde kuna ili 2,53% ukupnih investicija. Zbrajajući investicije triju subjekata s najvećim iznosom investicija u promatranu razdoblju, može se zaključiti da ona čine 10,63% svih investicija u razdoblju 2001. – 2017. Proizlazi da investicije velikih poduzeća uvelike određuju agregatne investicije u Republici Hrvatskoj.

Zanimljivo je primijetiti da se najveći udio ukupnih investicija na slici odnosi na ulaganje u prometnu infrastrukturu (poduzeća Hrvatske autoceste d.o.o., Hrvatske ceste d.o.o. i Autocesta Zagreb – Rijeka d.o.o.), otprilike 6,13% ukupnih investicija za razdoblje od 2000. do 2017. Valja također istaknuti da su sve tri tvrtke u državnom vlasništvu. Ukupno gledajući, 10 od 20 najvećih investitora u većinskom su državnom vlasništvu. Pritom su poduzeća koja su u promatranu razdoblju privatizirana (poput HT-a d.d.) evidentirana kao privatna.

Deskriptivna analiza investicija nastavlja se slikom 8., na kojoj su prikazane investicije po industrijama, u milijunima kuna od 2001. do 2017. Najveće industrije u Hrvatskoj prema kriteriju investicija su trgovina, prerađivačka industrija i građevinarstvo. Sve tri djelatnosti pokazuju slična ciklična kretanja. U djelatnosti građevinarstva, u pretkriznom razdoblju (2001. – 2007.), investicije su se povećale otprilike 6 puta, a 2012. vratile su se na razine iz 2001. Cikličnost građevinskog sektora bila bi još izraženija ako bi joj se pridodao sektor nekretnina. S druge strane, djelatnosti trgovine i prerađivačka djelatnost imale su manju cikličnost. Investicije su rasle okvirno 150% u pretkriznom razdoblju te su se vratile na pretkrizne razine 2012. godine. Djelatnosti prijevoza, električne energije, stručne djelatnosti, usluge smještaja i informacija bilježe relativno manje i stabilne razine investicija.

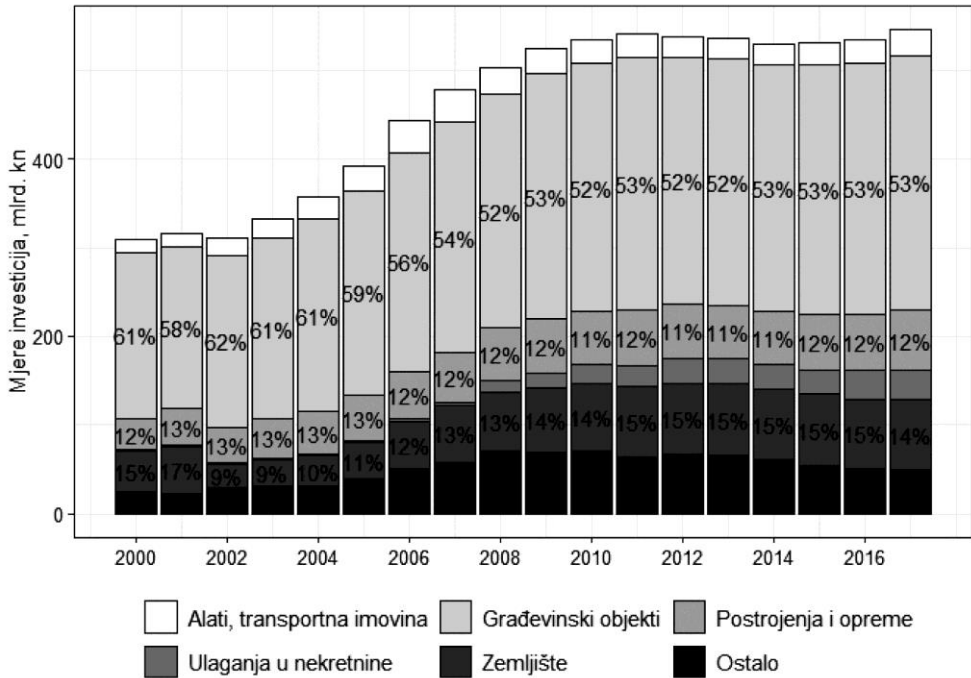
Slika 8. Struktura investicija u Republici Hrvatskoj prema vrsti materijalne imovine u razdoblju od 2001. do 2017. u milijardama kuna

Izvor: FINA (2017), izračun autora.

Napomena: Oznaka "Bez HŠ-a" i HEP-a podrazumijeva izbacivanje ovih dvaju poduzeća iz uzorka u 2002. godini kako bi se eliminirao utjecaj ovih dviju neuobičajenih vrijednosti na strukturu investicija prema djelatnosti poduzeća.

Slika 9. Struktura investicija u Republici Hrvatskoj prema vrsti materijalne imovine u razdoblju od 2000. do 2014. u milijardama kuna

Izvor: FINA (2017), izračun autora.

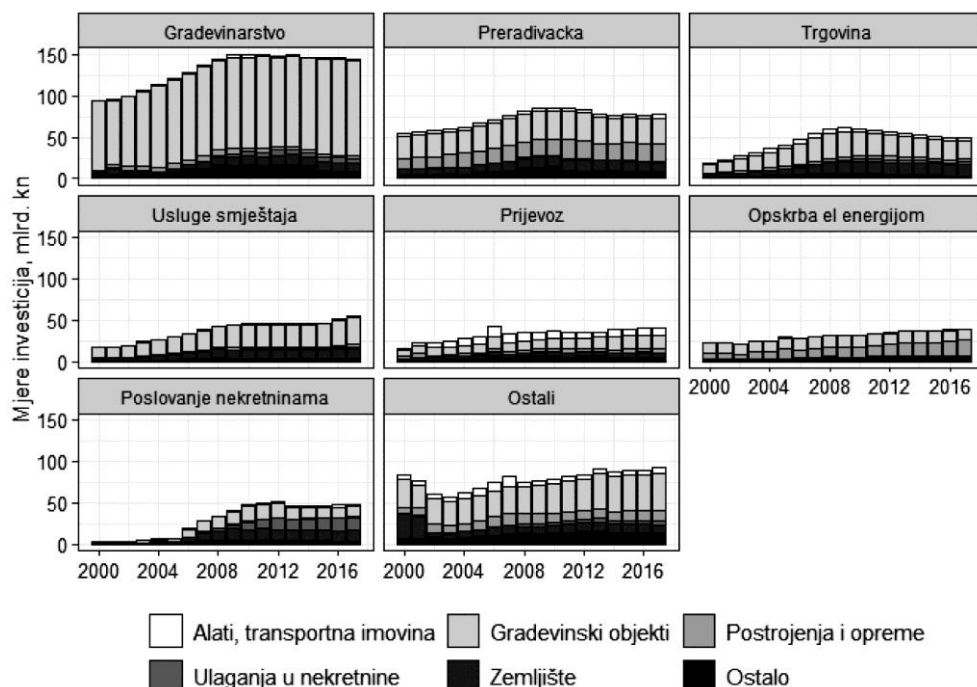
Napomena: Postotci na grafikonu označavaju udio građevinskih objekata i zemljišta ukupnoj strukturi materijalne imovine.

Slika 9. pokazuje strukturu investicija prema vrsti materijalne neto imovine od 2001. do 2017. godine, u milijardama kuna. Na slici su prikazani agregatni udjeli pojedine komponente materijalne imovine u ukupnoj strukturi tijekom vremena. Slika pokazuje da su poduzeća u cijelom promatranom razdoblju najvećim dijelom ulagala u građevinske objekte. Ako se tomu dodaju ulaganja u nekretnine koje počinju rasti 2007. godine i zemljišta, koja stabilno rastu poslije 2003. godine, može se zaključiti da je većinski rast investicijske aktivnosti u Hrvatskoj bio usmjeren u izgradnju građevinskih objekata, zemljišta i nekretnina (oko 70%). Od 2000. do 2008. vrijednost građevinskih objekata kao elementa materijalne imovine rasla je sa 100 na 260 milijardi kuna. Ulaganje u pogone i opremu, s druge strane,

pokazuje relativno stabilan udio u ukupnoj materijalnoj imovini u promatranom razdoblju. Točnije, udio ulaganja u postrojenja i opremu kreće se između 13% i 11% vrijednosti materijalnih ulaganja.

Ulaganje u građevinske objekte čine ulaganja u stambene i poslovne objekte od različita materijala, ulaganja u ceste, željeznice te ostale građevinske objekte. Osnovano je pretpostaviti da su ulaganja u građevinske pridonijela rastu cijena nekretnina u pretkriznom razdoblju. Nekretnine olakšavaju financiranje (u odnosu prema npr. R&D investicijama) jer je riječ o opipljivoj imovini koja može poslužiti kao kolateral pri novom zaduživanju. Drugim riječima, pri ulaganju u nekretnine vrijednost je založenog (engl. *pledged*) dohotka veća nego u ostalim oblicima ulaganja. Ulaganje u građevinske objekte i financiranje investicija tako stvaraju povratnu petlju koja može pojačavati procikličnost investicijske i opće ekonomske aktivnosti.

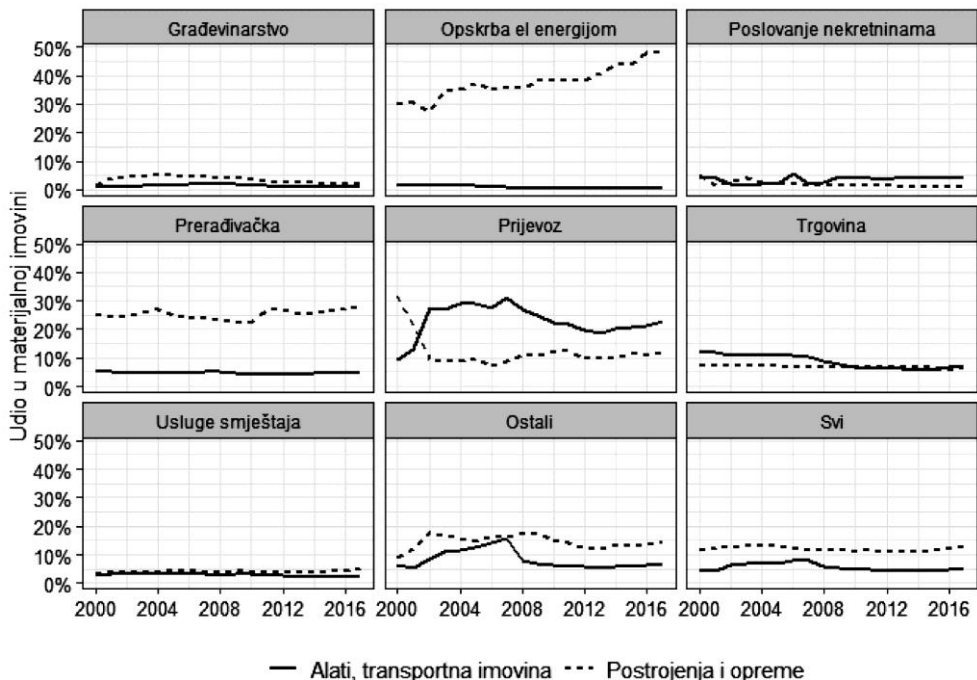
Slika 10. Struktura investicija u Republici Hrvatskoj prema vrsti materijalne imovine i djelatnosti u razdoblju od 2000. do 2014. u milijardama kuna

Izvor: FINA (2017), izračun autora.

Na slici 10. dinamika investicija raščlanjuje se prema dva kriterija: sektoru i obliku materijalne imovine. Iz slike je vidljivo da najveći udio materijalne imovine ima građevinski sektor. Iz ranijih grafova može se zaključiti da se veliki dio građevinskih objekata odnosi na cestovnu i željezničku infrastrukturu. Ostali dio najvjerojatnije otpada na stambene i nestambene nekretnine. Prerađivačka industrija, iako znatno veća po udjelu prihoda i dobiti u agregatnim prihodima svih poslovnih subjekata, ima otprilike upola manji iznos materijalne imovine, a u strukturi imovine, očekivano, veći udio imaju postrojenja i oprema. Sektor trgovine i usluga smještaja karakterizira veliki udio građevinskih objekata u ukupnoj strukturi imovine.

Slika 11. Udio postrojenja i opreme te alata i transportne imovine u materijalnoj imovini, po djelatnostima i ukupno, za razdoblje 2000. – 2017.

Na slici 11. prikazani su samo udjeli postrojenja i opreme te alata i transportne imovine u ukupnoj materijalnoj imovini. Ove sastavnice materijalne imovine bi, uz nematerijalnu imovinu (istraživanje i razvoj,

patenti), trebale imati najveći utjecaj na produktivnost tvrtki i ekonomije općenito. Postoji snažna heterogenost u strukturi materijalne imovine po djelatnostima. Najveći udio postrojenja i opreme i sektor opskrbe električnom energijom, čak 50% u 2017. godini. Veliki udio očekivano ima i prerađivački sektor, oko 26%. Sektori građevinarstva, poslovanja nekretninama, usluge smještaja i trgovine imaju vrlo male udjele postrojenja i opreme. Kod ovih sektora, kompletna investicijska aktivnost usmjerena je na građevinske objekte.

5. Zaključak

U ovom radu analizirane su značajke agregatnih investicija i dinamika i struktura promjena u neto materijalnoj imovini poslovnih subjekata tijekom 21. stoljeća. Analiza je pokazala kako su investicije u Hrvatskoj prociklične, te kako smo prije krize najviše investirali, a da nakon krize investiramo najmanje u odnosu na ostale tranzicijske zemlje.

Analiza strukture investicija pokazala je kako raste udio investicija u poduzećima u privatnom vlasništvu te kako udio investicija u poduzećima sa stranim vlasništvom kapitala raste u razdoblju nakon krize. Investicije u javnim poduzećima gube na udjelu i značaju.

U analizi strukture prema veličini poslovnih subjekata, podaci pokazuju kako otprilike 50% investicija ostvaruje 0,3 – 0,5% (ovisno o godini) pravnih osoba. Npr. zbrajajući investicije triju subjekata s najvećim iznosom investicija u promatranu razdoblju (HAC, INA, HT), može se zaključiti da ona čine 10,63% svih investicija u razdoblju 2001. – 2017. Ulaganja u autoceste činila su oko 6% ukupnih investicija u promatranom razdoblju, a u javnom vlasništvu je bilo 10 od 20 najvećih investitora u uzorku.

Najveće industrije u Hrvatskoj prema kriteriju investicija su trgovina, prerađivačka industrija i građevinarstvo. Građevinarstvo je pokazalo najveću razinu cikličnog kretanja i zaslužno je zajedno s posredovanjem nekretninama za dugotrajnost oporavka nakon zadnje recesije. S druge strane, prerađivačka industrija vratila se na pretkrizne razine investicija.

Prema vrsti materijalne imovine, poduzeća su u cijelom promatranom razdoblju najvećim dijelom ulagala u građevinske objekte. Ako se tomu dodaju ulaganja u nekretnine koja počinju rasti 2007. godine i zemljišta, koja stabilno rastu poslije 2003. godine, razvidno je kako je 70% ukupnih

investicija od 2001. do 2017. bilo usmjereno u izgradnju građevinskih objekata, zemljišta i nekretnina. Udio ulaganja u postrojenja i opremu pao je sa 17% vrijednosti materijalnih ulaganja u 2001. godini na 11% vrijednosti materijalnih ulaganja u 2017. godini.

Sektorska analiza investicija pokazala je kako najveći udio materijalne imovine ima građevinski sektor, a prerađivačka industrija, iako znatno veća po udjelu prihoda i dobiti u agregatnim приходima svih poslovnih subjekata, ima otprilike upola manji iznos materijalne imovine.

Sveobuhvatan zaključak bio bi kako investicijama dominiraju poslovi s nekretninama, te kako mali broj velikih poslovnih subjekata presudno djeluje na gotovo polovinu investicijske aktivnosti unutar sektora nefinancijskih poduzeća. Financijske frikcije uvjetovane kretanjem cijena nekretnina, loše (dobro) upravljanje velikim poslovnim subjektima, kao i sektorska struktura gospodarstva mogli bi biti od presudne važnosti za ekonomski razvoj Hrvatske u perspektivi.

Literatura:

Bloom, N. (2009). "The impact of uncertainty shocks". *Econometrica*. Econometric Society, Vol. 77(3), 623-685.

Borkovic, S. i Tabak, P. (2018). Public investment and corporate productivity in Croatia. *Public Sector Economics*, 42 (2), 171-186

Brunnermeier, M. (2009). "Deciphering the 2007-2008 Liquidity and Credit Crunch". *Journal of Economic Perspectives*, 23(1), 77-100.

Domar, Evsey (1946). "Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment". *Econometrica*. 14 (2): 137–147.

Durlauf, S., Johnson, P. and Temple, J. (2004). Growth econometrics, No 18, Working papers, Wisconsin Madison – Social Systems.

FINA (2019). "Godišnji financijski izvještaj poduzetnika". Web site. Dostupno na: https://www.fina.hr/documents/52450/156622/GFI-POD_Mali+poduzetnici.pdf/b0faf905-9390-eb79-55ad-b3e20227dfd2?version=1.2

Harrod, Roy F. (1939). "An Essay in Dynamic Theory". *The Economic Journal*. 49 (193): 14–33.

Hicks, J. R. (1937). "Mr. Keynes and the 'Classics': A Suggested Interpretation". *Econometrica*. 5 (2): 147–159.

Krugman, P. (2011). "Debt Is (Mostly) Money We Owe to Ourselves". *The New York Times* Web site. Dostupno na:
<http://krugman.blogs.nytimes.com/2011/12/28/debt-is-mostly-money-we-owe-to-ourselves>

Mankiw, N. G., Romer, D. and Weil, D. (1992). "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 107, 2, 407-37.

MMF (2015). "Private Investment: What's the hold up?". Technical report, MMF.

Quadrini, V. (2011). "Financial frictions in macroeconomic fluctuations". *Economic Quarterly* 3Q, 3, 209-254.

Quadrini, V. (2011). Financial Frictions in Macroeconomic Fluctuations. *Economic Quarterly*. <https://ideas.repec.org/a/fip/fedreq/y2011i3qp209-254nv.97no.3.html>.

Sala-i-Martin, X. (1997a). "I Just Ran 4 Million Regressions," National Bureau of Economic Research Working Paper no. 6252.

Sala-i-Martin, X. (1997b). "I Just Ran 2 Million Regressions." *American Economic Review*, 87, 178-83.

Solow, R. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth," *Quarterly Journal of Economics*, 70, 65-94.

Solow, R. (1957). "Technical Change and the Aggregate Production Function" *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 39, No. 3 (August 1957), pp. 312-320.

Swan, Trevor W. (November 1956). "Economic growth and capital accumulation". *Economic Record*. 32 (2): 334–361.

Swan, Trevor W. (November 1956). "Godišnji financijski izvještaj poduzetnika". *Economic Record*. 32 (2): 334–361.

The Analysis of the Dynamics and Structure of Investments of Non-Financial Corporations in Croatia

Abstract

This paper analyses the investment activity of non-financial corporations in Croatia in the period from 2001 to 2017. The first part analyses the macroeconomic indicators of gross fixed capital formation, while the rest of the paper uses balance sheet data from the Financial Agency to analyse the structure and dynamics of investments by sector, source of capital, firm size and form of tangible assets. The results show that a small number of business entities dominate the structure of total investments in net tangible assets. Likewise, a very large proportion of investments (70%) are focused on the real estate business, with the construction industry predominantly dominant in the share of total investment.

Keywords: *economic growth, public and private investments, net tangible assets, frictions.*

Ljubo Jurčić*

Anita Čeh Časni**

PRODUKTIVNOST SEKTORA HRVATSKOGA GOSPODARSTVA

Sažetak

Produktivnost se definira kao omjer između volumena outputa i inputa, odnosno između vrijednosti (ili količine) proizvodnje i vrijednosti (ili količini) proizvodnih faktora upotrijebljenih u toj proizvodnji. Drugim riječima, mjeri koliko se efikasno proizvodni inputi, poput rada, kapitala i zemlje koriste u ekonomiji kako bi se proizvela odgovarajuća količina proizvoda. Produktivnost se smatra temeljnim izvorom ekonomskog rasta i konkurentnosti, pa je kao takva osnovna statistička mjera za međunarodne usporedbe zemalja prema njihovoj efikasnosti. Uz ostale mjere produktivnosti, poput produktivnosti kapitala ili ukupne produktivnosti, produktivnost rada je naročito značajna. Cilj je ovoga rada sistematizirati osnovne definicije produktivnosti, s naglaskom na pojedine (proizvodne) sektore hrvatskoga gospodarstva, kao i provesti eksplorativnu i komparativnu analizu produktivnosti sektora hrvatskog gospodarstva u usporedbi sa izabranim europskim zemljama.

Ključne riječi: produktivnost, BDP, BDV, NMS, EU, Hrvatska, gospodarski rast.

1. Uvod

Produktivnost se definira kao omjer između volumena outputa i inputa. Drugim riječima, mjeri koliko se efikasno proizvodni inputi, poput rada i kapitala koriste u ekonomiji kako bi proizveli odgovarajuću razinu outputa.

---

* Prof. dr. sc. Ljubo Jurčić, Katedra za međunarodnu ekonomiju, Ekonomski fakultet Zagreb, e-mail: ljurcic@efzg.hr.

** Doc. dr. sc. Anita Čeh Časni, Katedra za statistiku, Ekonomski fakultet Zagreb, e-mail: aceh@efzg.hr.

Produktivnost se smatra temeljnim izvorom ekonomskog rasta i konkurentnosti, pa je kao takva osnovna statistička mjera za mnoge međunarodne usporedbe zemalja u njihovu razvoja. Primjerice, podaci o produktivnosti koriste se kako bi se istražio utjecaj tržišnih regulacija na ekonomski razvoj. Također, rast produktivnosti predstavlja važan element za modeliranje proizvodnog kapaciteta nekog gospodarstva. Nadalje, omogućava analitičarima utvrđivanje do koje su mjere iskorišteni kapaciteti, što pak određuje poziciju gospodarstva u poslovnom ciklusu i omogućuje prognoziranje ekonomskog rasta.

Postoje različiti načini mjerenja produktivnosti i izbor između njih ovisi o svrsi mjerenja produktivnosti i / ili o dostupnosti podataka. Jedna od najčešće korištenih mjera produktivnosti jest bruto domaći proizvod (BDP) po satu rada. Prema nekim autorima, ova mjera opisuje upotrebu inputa rada bolje od outputa po zaposlenom. Međutim, unatoč napretku i naporima na ovom području, mjerenje sati rada još uvijek prati niz statističkih problema. Naime, u različitim se zemljama koriste različiti koncepti i osnovni statistički izvori, koji mogu onemogućiti međunarodnu usporedivost. Također, pri mjerenju inputa rada treba uzeti u obzir i razlike u obrazovanju, vještinama i iskustvu radnika. Cilj je ovoga rada sistematizirati osnovne definicije produktivnosti, s naglaskom na pojedine (proizvodne) sektore hrvatskoga gospodarstva, kao i provesti eksplorativnu i komparativnu analizu produktivnosti sektora hrvatskoga gospodarstva u usporedbi sa izabranim europskim zemljama.

2. Mjerenje produktivnosti

Pojam produktivnosti općenito je vezan uz učinkovitost pretvaranja inputa u outpute. Indeks produktivnosti može se definirati kao omjer indeksa outputa i indeksa inputa (McLellan, 2004), odnosno:

$$A_t = \frac{Y_t}{X_t}$$

gdje je Y indeks outputa, X indeks inputa, a t označava vremenski period i vrijedi: $t = 0, \dots, T$. Ako X označava jedan input, govori se o parcijalnom indeksu produktivnosti, a ako označava više inputa, tada je riječ o ukupnoj faktorskoj produktivnosti, odnosno o TFP-u. Produktivnost rada i produktivnost kapitala prema ovoj definiciji spadaju u parcijalne mjere produktivnosti.

Produktivnost rada je količina proizvedenog outputa po jedinici rada. Tipične mjere outputa korištene za izračun u ovom su slučaju bruto domaći proizvod (BDP) ili bruto dodana vrijednost (BDV). Kao mjera za izračun produktivnosti rada može se koristiti broj radnika (ukupna zaposlenost) ili ukupan broj sati rada.

Produktivnost kapitala je količina proizvedenog outputa po jedinici kapitala. Kao i u slučaju produktivnosti rada, tipične mjere outputa korištene pri izračunu su BDP ili bruto dodana vrijednost. Mjera iskorištenog kapitala obično je mjera zaliha imovine (kapitala) koja se koristi u procesu proizvodnje ili pak kapitalnih usluga koje podrazumijevaju protok proizvodnih usluga koje pruža kapital iskorišten za proizvodnju.

Ukupna ili multifaktorska produktivnost daje procjenu doprinosa više faktora proizvodnje pri proizvodnji jedne jedinice outputa. To se često karakterizira kao ukupna efikasnost s kojom su ovi faktori produktivnosti povezani u proizvodnom procesu. Broj proizvodnih faktora koji se smatraju ukupnim ili multifaktorskim mjerama produktivnosti kreće se od 2 (rad i kapital) do 3 ili više (rad, kapital, energija, materijali itd.).

Najveći nedostatak parcijalnih mjera produktivnosti je u tome što ne mogu izdvojiti učinak promjene outputa koji nije objašnjen promjenom inputa. Produktivnost rada, tj. output po radniku može se mijenjati ne nužno pod utjecajem tehnološke promjene ili poboljšanjem proizvodnog procesa, nego i pod utjecajem promjene omjera kapitala i rada. Povećanje količine kapitala, dok se rad drži konstantnim, povećava količinu kapitala po radniku, što naposljetku povećava output. Prema indeksu produktivnosti rada ova bi se promjena pripisala povećanju produktivnosti, dok je zapravo riječ samo o promjeni omjera inputa. Isti problem postoji i kod produktivnosti kapitala, tj. bilo kojeg parcijalnog indeksa. Iz tog se razloga u literaturi kao mjera produktivnosti većinom preferira ukupna faktorska produktivnost (TFP).

Također, u literaturi se primjenjuje i ekonometrijska procjena parametara proizvodne funkcije koja ima određene prednosti nad čistim neparаметarskim mjerenjem TFP-a preko Solowljeve jednadžbe, osobito u tome što smanjuje broj nužnih, ali ponekad netočnih pretpostavki, u kojima prednjači pretpostavka o savršenoj konkurenciji.

Usto, posebno bitna razlika među mjerama produktivnosti jest na razini industrije ili tvrtke, a odnosi se na mjerenje ukupnog outputa s jednim ili

više inputa i mjere koje koriste koncept dodane vrijednosti kako bi opisale kretanja outputa. U tablici 1., a prema OECD-ovu priručniku o mjerenju produktivnosti (OECD, 2001) dan je pregledan prikaz osnovnih mjera produktivnosti. Među njima valja istaknuti **produktivnost rada** baziranu na bruto dodanoj vrijednosti koja je najčešće korištena mjera produktivnosti. Upravo će ona biti predmet istraživanja ovoga rada.

Tablica 1. Prikaz osnovnih mjera produktivnosti

Vrsta mjere outputa	Vrsta mjere inputa		
	Rad	Kapital	Kapital i rad
Ukupan output	Produktivnost rada (temeljena na ukupnom outputu)	Produktivnost kapitala (temeljena na ukupnom outputu)	Višefaktorska produktivnost (temeljena na ukupnom outputu)
Dodana vrijednost	Produktivnost rada (temeljena na dodanoj vrijednosti)	Produktivnost kapitala (temeljena na dodanoj vrijednosti)	Višefaktorska produktivnost (temeljena na dodanoj vrijednosti)
	Jednofaktorske mjere produktivnosti		Višefaktorske mjere produktivnosti

Izvor: OECD (2001).

Iako omjer korišten za izračunavanje produktivnosti rada daje mjeru učinkovitosti kojom se inputi koriste u gospodarstvu za proizvodnju dobara i usluga, već je naglašeno da se može mjeriti na različite načine. U tom je smislu produktivnost rada jednaka omjeru između mjere volumena proizvodnje (bruto domaćeg proizvoda ili bruto dodane vrijednosti) i mjere iskorištenja inputa (ukupnog broja radnih sati ili ukupne zaposlenosti).

$$\text{Produktivnost rada} = \frac{\text{mjera volumena outputa}}{\text{mjera upotrebe inputa}}$$

Mjera volumena outputa:

Mjera volumena outputa odražava dobra i usluge koje proizvodi radna snaga. Brojnik omjera produktivnosti rada, odnosno **mjera volumena outputa**, mjeri se bruto domaćim proizvodom (BDP-om) ili bruto dodanom vrijednošću (BDV). Iako se ove dvije različite mjere mogu koristiti kao mjere outputa, postoji jaka statistička povezanost (korelacija) među njima. Ipak, u analizama se **preferira dodana vrijednost** jer isključuje poreze.

Mjera upotrebe inputa:

Mjera upotrebe inputa odražava vrijeme, trud i vještine radne snage. Nazivnik omjera produktivnosti rada, **mjera upotrebe inputa**, najvažniji je faktor koji utječe na mjeru produktivnosti rada. Input rada mjeri se ili ukupnim brojem radnih sati zaposlenih ili pak ukupnim brojem zaposlenih osoba.

Postoje i prednosti i nedostaci povezani s različitim ulaznim mjerama koje se koriste u izračunu produktivnosti rada. Općenito je prihvaćeno da je ukupan broj odrađenih sati najprikladnija mjera inputa rada, jer broj zaposlenih može prikriti promjene u prosječnim radnim satima/ radnom vremenu, uzrokovane razvojem poslova sa skraćenim radnim vremenom ili pak učinkom prekovremenog rada, izostanka s posla ili smjena u uobičajenom radnom vremenu. Međutim, kvaliteta procjene radnih sati nije uvijek jasna. Konkretno, ankete i statistički podaci o kućanstvima teško su iskoristivi zbog različite kvalitete procjene sati radnog vremena i različitog stupnja njihove međunarodne usporedivosti.

Suprotno tome, ukupnu zaposlenost lakše je izmjeriti od ukupnog broja odrađenih sati. Međutim, ukupna zaposlenost manje se preporučuje kao mjera produktivnosti rada, jer ona ne odražava promjene prosječnoga radnog vremena po zaposlenom ni promjene u broju radnih mjesta ili uloge koju imaju samozaposlene osobe.

3. Mjerenje produktivnosti rada po sektorima hrvatskoga gospodarstva i komparativna analiza sa izabranim europskim zemljama

Za potrebe ovog istraživanja, produktivnost rada analizirana je kao sektorska produktivnost rada, i to prema Eurostatovoj klasifikaciji (NACE 2), pri čemu su sektori podijeljeni u 11 skupina, redom:

- Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (A)
- Industrija (B-E)
- Prerađivačka industrija (C)
- Građevinarstvo (F)
- Trgovina na veliko i malo, transport, smještaj i prehrana (G-I)
- Informacije i komunikacije (J)
- Financije i osiguranje (K)
- Poslovanje nekretninama (L)
- Profesionalne, znanstvene i tehničke aktivnosti; administrativne i ostale usluge (M-N)
- Javna administracija, obrana, obrazovanje, zdravstvo i socijalna skrb (O-Q)
- Umjetnost, zabava i rekreacija; ostale uslužne djelatnosti; aktivnosti kućanstva i ekstrateritorijalnih organizacija i tijela (R-U).

Također, za potrebe rada, produktivnost rada po zaposlenoj osobi definira se kao omjer bruto dodane vrijednosti (izražene u tekućim cijenama, u milijunima eura) i ukupnog broja zaposlenih osoba (izraženim u tisućama).

U tablici 2. prikazana je bruto dodana vrijednost u Hrvatskoj po sektorima, i to kao postotni udio u bruto domaćem proizvodu za 1995., 2000., 2005., 2010., 2015. i zadnju dostupnu 2018. godinu.

Tablica 2. BDV po sektorima u RH prema Eurostatovoj klasifikaciji (% BDP-a) za izabrane godine

Sektori	1995.	2000.	2005.	2010.	2015.	2018.
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (A)	6	5	3,9	3,7	3	2,9
Industrija (B-E)	22	20,3	17,9	17,2	17,8	16,7
Prerađivačka industrija (C)	17,1	14,8	13,2	12	12,5	11,9
Građevinarstvo (F)	4,9	4,1	6,5	5,7	4,4	4,4
Trgovina na veliko i malo, transport, smještaj i prehrana (G-I)	18,8	16,4	18,9	17,1	18	19
Informacije i komunikacije (J)	3,2	4	4,1	4,2	3,7	3,8
Financije i osiguranje (K)	3,4	3,6	5	5,8	5,4	5
Poslovanje nekretninama (L)	8,5	8	7,5	8,3	8,6	7,9
Profesionalne, znanstvene i tehničke aktivnosti; administrativne i ostale usluge (M-N)	3,4	3,8	5,3	7,1	6,9	6,9
Javna administracija, obrana, obrazovanje, zdravstvo i socijalna skrb (O-Q)	11,5	15,4	12,3	13,4	12,6	12,7
Umjetnost, zabava i rekreacija; ostale uslužne djelatnosti; aktivnosti kućanstva i ekstrateritorijalnih organizacija i tijela (R-U)	1,6	2,1	2,3	2,5	2,6	2,7

Izvor: Eurostat.

Na temelju podataka iz tablice moguće je zaključiti da udio bruto dodane vrijednosti sektora Industrija (B-E) i sektora Prerađivačka industrija (C) u BDP-u bilježe pad u promatranim godinama. Tako industrija od 22% udjela BDV-a u bruto domaćem proizvodu 1995. godine, u 2018. godini ima udio od 16,7%, što je pad od 5,3 postotna boda. Također, udio bruto dodane vrijednosti

prerađivačke industrije u BDP-u je sa 17,1% u 1995. pao na samo 11,9% u 2018., što je pad od 5,2 postotna boda. Također je evidentno da sektor (G-I), odnosno Trgovina na veliko i malo, transport, smještaj i prehrana bilježi porast u udjelu BDV u BDP-u u 2018. godini u odnosu na 1995., i to od 0,2 postotna boda. Zanimljiva jest i činjenica da sektor (O-Q), odnosno Javna administracija, obrana, obrazovanje, zdravstvo i socijalna skrb, također bilježi porast 2018. u odnosu na 1995. godinu (1,2%), jednako kao i sektori Informacije i komunikacije (0,6%) i Financije i osiguranje (1,6%).

Kad se to usporedi s prosjekom Europske unije (EU28) i izabranim članicama EU, te zemljama regije, dobivaju se podaci iz tablice 3.

Tablica 3. BDV po sektorima za izabrane zemlje prema Eurostatovoj klasifikaciji (% BDP-a) u 2018. godini

Sektori	EU28	BG	CZ	DE	EE	HR	LV	LT	HU	PL	RO	SI	SK	Srbija	BiH
(A)	1,5	3,6	2,0	0,8	2,7	2,9	3,3	2,9	3,6	2,1	4,3	2,1	3,0	6,3	6,0
(B-E)	17,4	20,1	27,1	22,9	17,8	16,7	14	19,3	20,9	21,9	23,6	23,4	23,5	21	19,6
(C)	14,5	14,4	23,1	20,4	13,2	11,9	10,5	16,5	18,6	16,7	19,9	20,4	20	14,5	12,8
(F)	4,9	3,7	5,1	4,6	6,3	4,4	6,2	6,3	4,5	6,7	5,4	5	7,8	4,5	4
(G-I)	17,1	19,6	17,3	14,5	18,3	19	22,1	28,7	16,1	22,7	18,3	18,4	18,1	16,8	20,5
(J)	4,5	5,3	5	4,1	5,4	3,8	4,8	3,4	4,2	3,8	5,2	3,4	3,9	4,8	4
(K)	4,3	5,9	3,6	3,5	3,5	5	3,2	2	3	3,7	2,7	3,3	2,6	3	3,6
(L)	9,9	9,1	7,9	9,4	9,3	7,9	10,5	5,9	6,6	4,2	7,5	6,4	6,4	7	5,1
(M-N)	10,1	5,2	6,2	10,4	7,9	6,9	6,8	6,5	8,7	7,7	7,3	8,9	8,1	6,2	3,5
(O-Q)	16,5	12,2	14	16,5	13,8	12,7	13,7	13	14,4	12,7	13,1	14	13,3	10,7	16,4
(R-U)	3	1,9	2	3,4	2,1	2,7	2,6	2	2,5	2	3	2,1	3	2,5	2,5

Izvor: Eurostat.

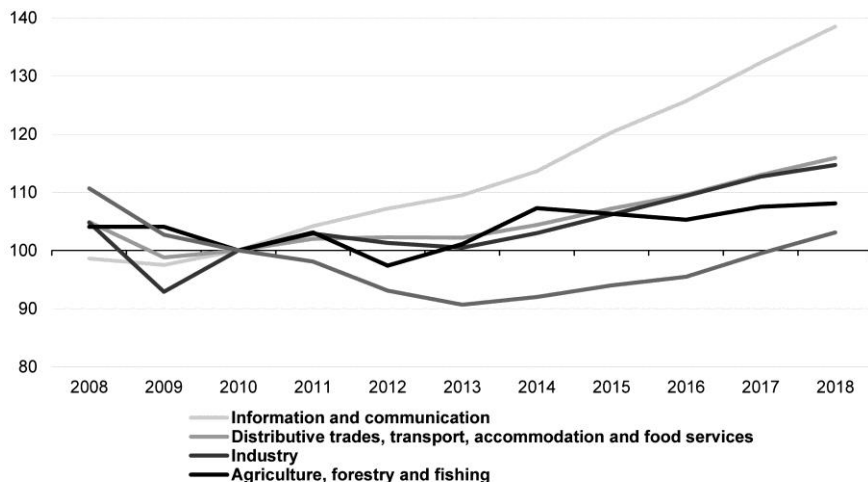
Naime, na temelju podataka o udjelu BDV-a sektora u bruto društvenom proizvodu za izabrane zemlje u 2018., može se zaključiti da je Hrvatska iznad europskog prosjeka u sljedećim sektorima: Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (A), Trgovina na veliko i malo, transport, smještaj i prehrana (G-I) te Financije i osiguranje (K). U ostalim je sektorima po udjelu BDV-a u BDP-u, Hrvatska ispod prosjeka EU28. Što se tiče usporedivih zemalja, iz podataka u tablici 3. vidljivo je da je Hrvatska u sektoru prerađivačke

industrije 2,6% ispod prosjeka EU28, te iza svih usporedivih zemalja, izuzev Litve čiji je udio dodane vrijednosti prerađivačke industrije u BDP-u za 1,4% manji od istog udjela u RH. U sektoru (J) Informacije i komunikacije, Hrvatska je po udjelu BDV-a u BDP-u, ispred Litve i Slovenije, uz bok s Poljskom, ali ispod prosjeka EU28 i ostalih usporedivih zemalja. Također je zanimljivo da je u 2018. godini, Hrvatska po udjelu BDV-a u BDP-u sektora (G-I) Trgovina na veliko i malo, transport, smještaj i prehrana, iza Bugarske, Litve, Latvije i Poljske te Bosne i Hercegovine.

Bitno je naglasiti da su podaci iz tablica 2. i 3. izraženi u tekućim cijenama. U nastavku će biti prikazani grafikoni 1. i 2., gdje je dana realna bruto dodana vrijednost na stalnim cijenama iz 2010. godine.

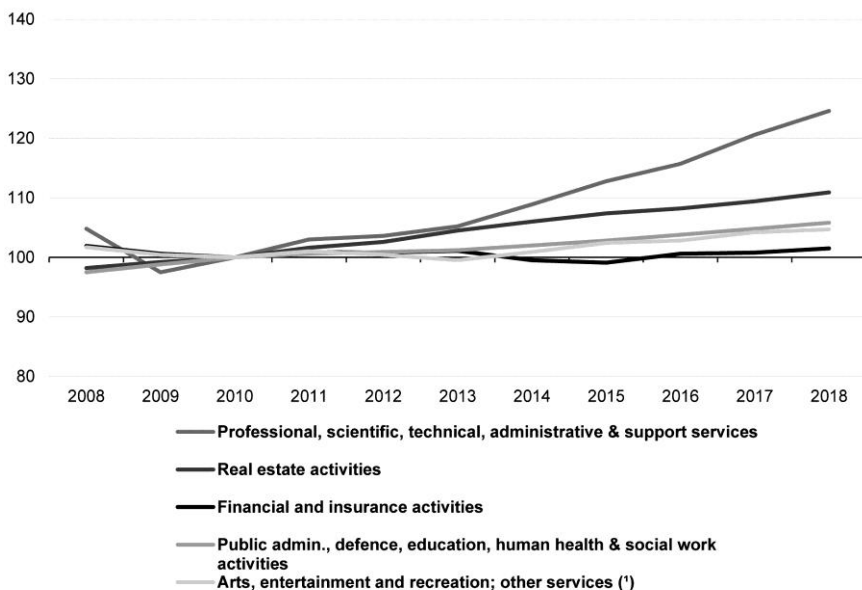
Strukturne su promjene, barem dijelom, posljedica pojava kao što su tehnološke promjene, promjene relativnih cijena, *outsourcing* i globalizacija, što često rezultira da se proizvodne aktivnosti i neke usluge (primjerice one koje se mogu pružiti na daljinu) premještaju u regije s nižim troškovima rada, unutar i izvan Europske unije. Nadalje, također je bitno naglasiti da je na nekoliko sektora posebno utjecala globalna financijska i ekonomska kriza. Kao što se može vidjeti na grafikonu 1., u industriji je zabilježen najoštriji pad – dodana vrijednost u EU28 smanjila se za 11,4% između 2008. i 2009. Industrijska proizvodnja u EU28 pala je za daljnjih 2,3% između 2011. i 2013. godine, prije nego što je zabilježen relativno brz rast sljedeće četiri godine (s godišnjim povećanjima između 2,5% i 3,1%). Građevinarstvo je doživjelo najdublju i najdužu kontrakciju, a proizvodnja je pala za 18,1% u EU28 između 2008. i 2013. godine. Povećanje od 1,3% za sektor građevinarstva zabilježeno je u 2014. i bio je to prvi godišnji rast u sedam godina, i to između 1,6% i 4,2% zabilježenom u 2018. godini.

Grafikon 1. Realna bruto dodana vrijednost za izabrane sektore u EU28 (Bazni indeksi, 2010 = 100)

Izvor: Eurostat.

Grafikon 2. Realna bruto dodana vrijednost za izabrane sektore u EU28 (Bazni indeksi, 2010 = 100)

Izvor: Eurostat.

Prema grafikonu 2., u EU28, sektor Poslovne usluge, distribucija, promet, smještaj i prehrambene usluge bilježio je relativno velika smanjenja dodane vrijednosti u 2009. godini, čak do 5,8%, ali nakon toga, taj je sektor svake godine ostvarivao pozitivne godišnje stope rasta do 2018. godine (osim umjerenog pada od 0,1% u 2013.). Nakon relativno stabilnog razdoblja, do 2009. godine, BDV sektora poljoprivrede, šumarstva i ribarstva pala je u 2010. za 3,9%, a u 2012. za 5,5%; nakon rasta od 3,8% u 2013. i 6,1% u 2014., proizvodnja sektora poljoprivrede, šumarstva i ribarstva pala je za 0,9% u 2015. i ponovno u 2016., prije negoli je opet porasla u 2017. (rast od 2,1%) i 2018. (rast od 0,6%). Dva sektora prikazana na grafikonima 1. i 2. nisu zabilježila godišnji pad dodane vrijednosti tijekom cijelog promatranog razdoblja, a to su sektor (L) Poslovanje nekretninama te sektor (O-Q) Aktivnosti javne uprave, obrane, obrazovanja, zdravstva i socijalne skrbi. Zanimljivo je napomenuti da unatoč povećanju u dodanoj vrijednosti za djelatnosti nekretnina u EU28, koja se povećavala u svakoj godini tijekom promatranog razdoblja (ali relativno smanjenim tempom), ipak, udio nekretninskih aktivnosti u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti lagano opada.

U 2018. godini svi su sektori u EU-28 zabilježili porast bruto dodane vrijednosti u usporedbi s 2017. godinom. Sektori s najjačim zabilježenim rastom bili su sektor (J) Informacije i komunikacije (4,7%) te sektor (F) Građevinarstvo (3,6%).

Što se pak produktivnosti rada tiče, podaci za Hrvatsku, zemlje EU i usporedive zemlje prikazani su u tablicama 4. i 5. Ovdje je produktivnost rada po zaposlenom računana kao omjer bruto dodane vrijednosti (izražene u tekućim cijenama, u milijunima eura) i ukupnog broja zaposlenih osoba (izraženim u tisućama).

Tablica 4. Produktivnost rada temeljena na BDV-u po sektorima u RH (u tis. EUR po zaposlenom)

Sektori	1995.	2000.	2005.	2010.	2015.	2018.
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (A)	4,6	5,0	6,2	6,9	9,2	14,6
Industrija (B-E)	10,3	12,6	17,9	23,0	25,2	25,4
Prerađivačka industrija (C)	9,2	10,5	15,3	19,2	21,0	21,4
Građevinarstvo (F)	7,3	8,6	17,4	20,3	18,1	19,7
Trgovina na veliko i malo, transport, smještaj i usluge prehrane (G-I)	8,3	10,1	16,2	17,5	18,4	21,4
Informacije i komunikacije (J)	15,9	27,7	40,6	42,2	39,6	34,0
Financije i osiguranje (K)	19,7	28,4	56,4	67,3	62,9	58,3
Poslovanje nekretninama (L)	657,4	834,9	1023,4	929,2	583,8	602,4
Profesionalne, znanstvene i tehničke aktivnosti; administrativne i ostale usluge (M-N)	9,7	15,1	27,2	33,6	30,2	30,3
Javna administracija, obrana, obrazovanje, zdravstvo i socijalna skrb (O-Q)	7,1	12,9	16,2	19,8	16,8	18,7
Umjetnost, zabava i rekreacija; ostale uslužne djelatnosti; aktivnosti kućanstva i ekstrateritorijalnih organizacija i tijela (R-U)	5,3	9,9	14,1	16,8	17,8	18,9

Izvor: Izračun autora prema podacima Eurostata.

Na temelju tablice 4. moguće je zaključiti da je produktivnost rada u RH porasla u svim promatranim sektorima u 2018. u odnosu na ostale analizirane godine, a naročito je porasla u sektoru (L) Poslovanje nekretninama, sektoru (K) Financije i osiguranje te sektoru (J) Informacije i komunikacije.

Tablica 5. Produktivnost rada temeljena na BDV-u po sektorima u izabranim zemljama u 2018. godini (u tis. EUR po zaposlenom)

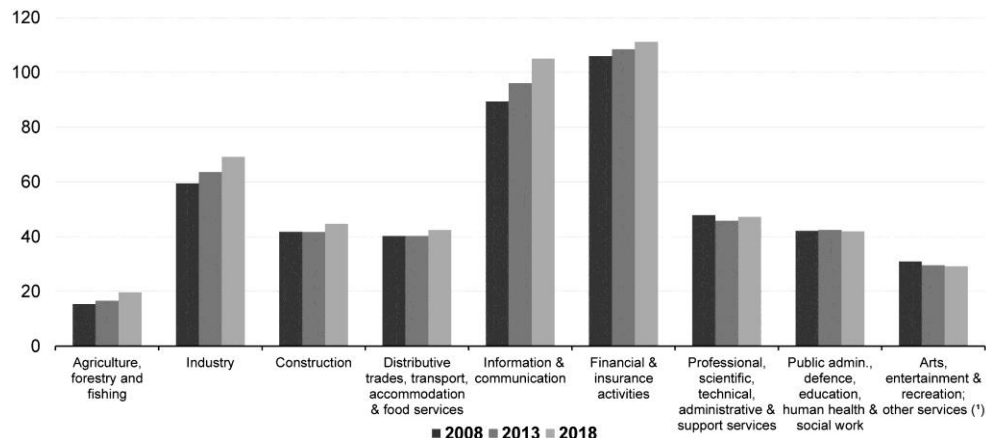
	A	(B-E)	(C)	(F)	(G-I)	(J)	(K)	(L)	(M-N)	(O-Q)	(R-U)
EU28	22,6	75,0	69,3	51,2	45,7	97,5	116,2	591,1	51,6	46,6	32,9
Bugarska	3,2	15,5	12,8	11,1	12,0	29,6	50,0	188,7	11,8	12,3	9,2
Češka	25,4	35,9	33,2	25,9	27,9	67,1	79,5	167,1	27,0	29,6	21,0
Estonija	32,2	34,0	28,3	33,2	29,4	47,5	74,4	245,9	37,3	25,6	16,5
Hrvatska	14,6	25,4	21,4	19,7	21,4	34,0	58,3	602,4	30,3	18,7	18,9
Latvija	14,9	29,3	25,7	26,2	26,6	39,6	59,2	137,7	24,8	22,0	18,8
Litva	13,3	34,6	34,0	27,4	35,1	47,4	48,3	175,3	25,6	18,9	14,1
Mađarska	24,9	28,0	27,7	17,8	19,5	37,7	46,5	123,9	23,7	18,8	15,4
Poljska	6,7	27,6	24,2	28,1	30,4	44,9	44,6	138,9	36,2	19,0	16,1
Rumunjska	4,5	25,1	24,7	16,3	18,8	57,4	50,6	594,9	37,7	22,7	25,6
Slovenija	13,2	45,5	43,6	33,8	38,2	49,4	71,2	449,4	30,4	33,6	24,2
Slovačka	37,6	36,1	33,6	40,7	25,8	50,0	50,5	200,3	29,0	25,0	35,6

Izvor: Izračun autora prema podacima s Eurostata.

Usporedbom produktivnosti rada u Hrvatskoj s prosjekom EU28, vidljivo je da je u Hrvatskoj u 2018. godini, produktivnost rada manja od EU prosjeka za sve analizirane sektore izuzev sektora (L) Poslovanje nekretninama. U tom sektoru Hrvatska prednjači u usporedbi sa svim analiziranim zemljama. Nasuprot tome, u sektoru (C) Prerađivačka industrija, Hrvatska je daleko ispod prosjeka EU28, te iza svih analiziranih zemalja izuzev Bugarske. Isto vrijedi za sektor (J) Informacije i komunikacije.

Da bi se uklonili učinci inflacije, produktivnost rada po zaposlenoj osobi može se izračunati korištenjem podataka prilagođenim promjenama cijena. Analiza realne produktivnosti rada po zaposlenoj osobi (na temelju lančanih indeksa količina) tijekom 10-godišnjeg razdoblja od 2008. do 2018. godine pokazuje porast većine gospodarskih aktivnosti u EU28, s tim da su najveći porasti produktivnosti zabilježeni u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu (ukupno 28,0%), informacijskim i komunikacijskim uslugama (17,5%) i industriji (16,3%), što je prikazano na grafikonu 3.

Grafikon 3. Realna produktivnost rada u EU28 za izabrane godine (u tis. EUR po zaposlenom)

Izvor: Eurostat.

Također, prema Eurostatu (2019), realna je produktivnost rada porasla u razdoblju od 2008. do 2018. u gotovo svim zemljama EU28, s time da je najveći postotni porast produktivnosti rada zabilježen u Bugarskoj, Estoniji, Latviji, Litvi, Rumunjskoj i Slovačkoj.

4. Zaključna razmatranja

U radu je provedena eksplorativna i komparativna analiza sektorske produktivnosti rada u Hrvatskoj i zemljama EU28. Produktivnost rada definirana je kao omjer bruto dodane vrijednosti (izražene u tekućim cijenama, u milijunima eura) i ukupnog broja zaposlenih osoba (izraženim u tisućama). Na temelju provedene analize moguće je zaključiti da je produktivnost rada u Hrvatskoj u 2018. godini, u usporedbi s ostalim analiziranim godinama, porasla u svim razmatranim sektorima, a naročito u sektoru (L) Poslovanje nekretninama, sektoru (K) Financije i osiguranje, te sektoru (J) Informacije i komunikacije.

Nadalje, usporedbom produktivnosti rada u Hrvatskoj s prosjekom EU28, vidljivo je da je u Hrvatskoj u 2018. godini, produktivnost rada manja od EU prosjeka za sve analizirane sektore izuzev sektora (L) Poslovanje nekretninama. U tom sektoru Hrvatska prednjači u usporedbi sa svim analiziranim zemljama.

Nasuprot tome, u sektoru (C) Prerađivačka industrija, Hrvatska je daleko ispod prosjeka EU28, te iza svih analiziranih zemalja izuzev Bugarske. Isto vrijedi za sektor (J) Informacije i komunikacije.

Literatura:

Eurostat (2019). National accounts and GDP, Statistics Explained

Freeman, R. (2008). Labour productivity indicators – comparison of two OECD databases productivity differentials & Balassa-Samuelson effect

Gelo, T., Družić, M. (2015). Ukupna faktorska produktivnost sektora Hrvatskoga gospodarstva, *Ekonomski misao i praksa*, Dubrovnik, GOD XXIV. (2015.), BR. 2., pp. 327-344.

London Economics and DIW Econ (2017). Review of international best practice in the production of productivity statistics – Final report

OECD (2001). Measuring productivity.- Measurement of aggregate and industry-level productivity growth. OECD Manual

McLellan, N. (2004). Measuring Productivity using the Index Number Approach: An Introduction. New Zealand Treasury

Solow, R. M. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 39, No. 3, 312-320.

Tica, J., Jurčić, Lj. (2006). A relative unit labor cost: case of accession countries, FEB working paper series, 06-06.

Productivity of Croatian Economic Sectors

Abstract

Productivity is often defined as the ratio between the volume of output and input. In other words, it measures how effectively production inputs, such as labour and capital, are used in the economy to produce the right level of output. Productivity is considered a fundamental source of economic growth and competitiveness, and as such is considered the basic statistical measure for many international comparisons of countries according to their level of development. Among other measures of productivity, such as capital productivity or total productivity, labour productivity is particularly significant in the economic and statistical analyses of the country. The aim of this paper is to systematize the basic definitions of productivity, with an emphasis on individual (production) sectors of the Croatian economy, as well as to conduct an exploratory and comparative analysis of sector productivity of the Croatian economy in comparison with selected European countries.

Keywords: *productivity, GDP, GVA, NMS, EU, Croatia, economic growth.*

Daniel Dragičević*

IZLOŽENOST HRVATSKOGA GOSPODARSTVA TURIZMU – STRUKTURNA ANALIZA

Sažetak

Turizam se u svijetu smatra jednom od najvažnijih poluga gospodarskoga rasta. Pozitivni učinci turizma realiziraju se kroz nekoliko kanala kao što su: devizni priljev, investicije, zapošljavanje, povećavanje dohotka i sl. Međutim, treba također prepoznati i određene izazove s kojima se turizam susreće (pritisak na okoliš, terorizam, ratovi, kriminal, klimatske promjene, migracije itd.). Cilj je ovoga rada utvrditi razinu izloženosti hrvatskoga gospodarstva turizmu. U radu su analizirane varijable poput udjela turizma u BDP-u, izabrane pozicije platne bilance, struktura bruto dodane vrijednosti prema djelatnostima. Dobiveni podaci komparirali su se s usporedivim zemljama te su se izveli zaključci o sličnostima i razlikama. Rezultati strukturne analize ukazuju na veliku izloženost hrvatskoga gospodarstva turizmu. Turizam čini u prosjeku, u razdoblju od 2010. do 2018., 22,7% bruto domaćeg proizvoda Hrvatske. Struktura bruto dodane vrijednosti ukazuje na niski udio proizvodnih djelatnosti (30,4%) i industrije (21,4%). Prerađivačke djelatnosti visoke tehnološke razine participiraju sa svega 1,6%, dok usporedbe radi u Sloveniji sa 3,3%. Provedeno parametrijsko testiranje potvrdilo je postojanje statistički značajne razlike između zemalja grupiranih prema udjelu turizma u BDP-u, i to za varijable bruto nacionalni dohodak i očekivani životni vijek.

Ključne riječi: *turizam, gospodarska struktura, izloženost turizmu, strukturna analiza, parametrijsko testiranje.*

---

* Doc. dr. sc. Daniel Dragičević, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Sveučilište u Rijeci, e-mail: daniel.d@fthm.hr.

1. Uvod

U svijetu globaliziranih ekonomskih aktivnosti i procesa turizam predstavlja krajnji odraz slobode kretanja ljudi. U sferi promatranja ekonomskih učinaka turizma ekonomika turizma ističe redistributivnu funkciju turizma, tj. uravnoteženje koje se ostvaruje prelijevanjem nacionalnoga dohotka iz gospodarski razvijenih prema manje razvijenim zemljama. Naime, turizam predstavlja priliku zemalja u razvoju da svoje prirodne, društvene i antropogene faktore stave u funkciju ekonomske valorizacije. Vrijednost turističkoga dobra ne određuje se samo odnosima ponude i potražnje već i načelno "besplatnim" elementima kao što su klima ili atraktivan pogled pa postizanje više cijene u turizmu može biti posljedica atraktivnijega položaja za istu pruženu kvalitetu usluge (Vukonić, 2018).

Turizam se smatra jednom od najbrže rastućih svjetskih aktivnosti. Izvještaj WTTC-a (2019d) ukazuje da je izravni učinak turizma (svijet) u 2018. godini iznosio 2,8 bilijuna USD (ukupni učinak 8,8 bilijuna USD), što čini 3,2% (10,4%) svjetskoga BDP-a. Značajno je istaknuti da je rast sektora u 2018. iznosio 3,9%, što je za 0,7 postotnih poena više u odnosu na rast svjetske ekonomije. Najvišu stopu rasta u istom analiziranom razdoblju ostvarila je prerađivačka industrija (4,0%), a zatim slijede turizam, građevinarstvo (3,4%), trgovina na veliko i malo (3,3%), zdravstvo (3,1%) i poljoprivreda (1,8%). Turizam je u svijetu izravno zaposlio 123 milijuna ljudi u 2018. Procjenjuje se da ukupna zaposlenost u turizmu čini 10,0% ukupne svjetske zaposlenosti (WTTC, 2019a).

Važnost turizma u Europi potvrđuje ostvareni udio u BDP-u koji je u 2018. iznosio 9,7% (ukupni učinak), tj. 2,2 bilijuna USD (WTTC, 2019b). Isto izvješće predviđa prosječnu godišnju stopu rasta udjela turizma u BDP-u Europe od 2,3% za razdoblje od 2019. do 2029., što ga svrstava ispred bankarskoga, financijskoga, građevinskoga i automobilskega sektora.

Uloga turizma u gospodarskom razvoju je višestruka, a može se promatrati u sferi deviznoga priljeva i utjecaja na platnu bilancu, zaposlenosti, izravnoga (ugostiteljstvo) i neizravnoga učinka na aktivnosti mnogih sektora (poljoprivreda, prerađivačka industrija, prijevoz, trgovina i dr.), poreznih prihoda, poticanja maloga i srednjega poduzetništva i sl. Gospodarstvo Hrvatske dobrim dijelom ovisi o rezultatima turističke sezone. Utjecaj turizma na platnu bilancu Hrvatske nije moguće zanemariti budući da isti iz godine u godinu u potpunosti pokriva minus na saldu robe. U situaciji

visokoga udjela turizma u BDP-u Hrvatske moguće je postaviti nekoliko istraživačkih pitanja:

- Koliko je hrvatsko gospodarstvo izloženo turizmu s obzirom na udio u BDP-u?
- Kakav je učinak turizma na vanjsko trgovinske odnose s inozemstvom?
- Kakva je struktura hrvatskoga gospodarstva, a posebice u odnosu na agregiranje djelatnosti prema stupnju tehnološke razine?
- Postoje li sličnosti u strukturi hrvatskoga gospodarstva i odabраних usporedivih zemalja?
- Postoji li statistički značajna razlika između zemalja grupiranih prema udjelu turizma u BDP-u?

Odgovori na ovako postavljena istraživačka pitanja zahtijevaju strukturnu analizu učinaka turizma na hrvatsko gospodarstvo, ali i komparativnu analizu iste strukture u odnosu na usporedive zemlje.

Rad je strukturiran u pet poglavlja. Nakon uvoda slijedi teorijsko razmatranje utjecaja turizma na gospodarski razvoj. Korištene metode i izvori podataka objašnjeni su u trećem poglavlju nakon čega slijedi strukturna analiza izloženosti hrvatskoga gospodarstva turizmu. Rad završava sintetiziranjem najvažnijih misli i rezultata u obliku zaključka.

2. Utjecaji turizma na gospodarski razvoj – teorijski okvir

Ekonomski učinci turizma mjere se realiziranjem turističke aktivnosti kroz mnoge djelatnosti. Međunarodne preporuke za statistiku u turizmu predlažu popis sljedećih gospodarskih djelatnosti, prema ISIC Rev. 4,¹ kroz koje se turizam ostvaruje (UN, 2010):

- 49.10 Željeznički prijevoz putnika, međugradski
- 49.32 Taksi služba
- 49.39 Ostali kopneni prijevoz putnika, d. n.
- 50.10 Pomorski i obalni prijevoz putnika

---

¹ Radi jednostavnosti praćenja izvorni popis djelatnosti ISIC Rev. 4 prilagođen je prema NACE Rev. 2 klasifikaciji djelatnosti.

- 50.30 Prijevoz putnika unutrašnjim vodenim putovima
- 51.10 Zračni prijevoz putnika
- 55 Smještaj (cijeli odjeljak)
- 56 Djelatnosti pripreme i usluživanja hrane i pića (cijeli odjeljak)
- 68 Poslovanje nekretninama (cijeli odjeljak)
- 77.1 Iznajmljivanje i davanje u zakup (leasing) motornih vozila (cijela skupina)
- 77.21 Iznajmljivanje i davanje u zakup (leasing) opreme za rekreaciju i sport
- 79.1 Djelatnosti putničkih agencija i organizatora putovanja (turoperatora) (cijela skupina)
- 79.90 Ostale rezervacijske usluge i djelatnosti povezane s njima
- 90.0 Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti (cijela skupina)
- 91.02 Djelatnosti muzeja
- 91.03 Rad povijesnih mjesta i građevina te sličnih zanimljivosti za posjetitelje
- 91.04 Djelatnosti botaničkih i zooloških vrtova i prirodnih rezervata
- 92.00 Djelatnosti kockanja i klađenja
- 93.11 Rad sportskih objekata
- 93.13 Fitnes centri
- 93.19 Ostale sportske djelatnosti
- 93.2 Zabavne i rekreacijske djelatnosti (cijela skupina)

Poveznica turizma i gospodarskoga razvoja polazi od tzv. hipoteze rasta temeljene na turizmu (engl. *tourism-led growth hypothesis*). Ona tvrdi da je turizam jedan od glavnih faktora dugoročnoga gospodarskog rasta (Balaguer & Cantavella-Jorda, 2002). Svoje uporište ima u ranije ustanovljenoj hipotezi rasta temeljnoj na izvozu (engl. *export-led growth hypothesis*) koja ističe kako gospodarski razvoj nije samo rezultat povećanja rada i kapitala već i povećanja izvoza (Juan Gabriel Brida & Pulina, 2010). *Export-led growth* hipoteza empirijski je utemeljena na rezultatima brojnih istraživanja koji metodološko uporište imaju u testiranju Grangerove uzročnosti.

Istraživanje Marin (1992) na primjeru četiriju razvijenih ekonomija (Njemačka, Japan, UK i SAD) potvrđuje spomenutu hipotezu. Slični rezultati jednosmjerne veze (izvoz – BDP) potvrđeni su za Jordan (Abual-Foul, 2004), Fidži (u dugom roku) i Papua Novu Gvineju (u kratkom roku) (Narayan, Narayan, Prasad, & Prasad, 2007), Indiju (u kratkom roku) (Dhawan & Biswal, 1999) te Kanadu (u kratkom i dugom roku) (Awokuse, 2003). Neka istraživanja utvrđuju djelomično postojanje veze (Shirazi & Abdul Manap, 2005), nepostojanje (Panas & Vamvoukas, 2002) ili dvosmjerni utjecaj izvoza i BDP-a (Shan & Sun, 1998).

Slično *export-led growth* hipotezi *tourism-led growth* (TLG) hipoteza analizira mogućnost postojanja veze između turizma i gospodarskoga rasta u kratkom i dugom vremenskom roku. Metodologija procjene moguće povezanosti temelji se na testiranju Grangerove uzročnosti. Najčešće primjenjivane metode u potvrđivanju teze su VECM (Brida, Sanchez Carrera, & Risso, 2008; Cortes-Jimenez, Nowak, & Sahli, 2011; Ridderstaat, Croes, & Nijkamp, 2014), ARDL (Adnan Hye & Ali Khan, 2013; Corrie, Stoeckl, & Chaiechi, 2013; Jalil, Mahmood, & Idrees, 2013; Jalil et al., 2013) i panel kointegracija (Deng, Ma, & Shao, 2014; Kareem, 2013; J. W. Lee & Brahmašrene, 2013).

Rezultati istraživanja nisu jedinstveni. Veliki dio istraživanja potvrđuje postojanje veze u kratkom (Akinboade & Braimoh, 2010; Georgantopoulos, 2013) i dugom roku (G. J. Brida et al., 2008; Jalil et al., 2013) koja ide iz smjera turizma prema BDP-u (TLG hipoteza). Nasuprot tome, dio istraživanja dokazuje kako je gospodarski rast taj koji u kratkom (C. G. Lee, 2012; Narayan, Narayan, Prasad, & Prasad, 2010) i dugom roku (Cortes-Jimenez et al., 2011; Narayan, 2004) djeluje na rast turizma. Heterogenosti empirijskih rezultata doprinosi i utvrđeni dvosmjerni utjecaj (turizam – BDP) koji je dokazan na primjeru Australije (Corrie et al., 2013), Arube (Ridderstaat et al., 2014), Španjolske (Nowak, Sahli, & Cortés-Jiménez, 2007), Malte (S. Katircioglu, 2009) i Italije (Massidda & Mattana, 2013).

Opći zaključak istraživanja je da međunarodni turizam ima pozitivni učinak na dugoročni gospodarski razvoj. U svojem članku autori Brida, Cortes-Jimenez, & Pulina (2016) navode šest kanala kroz koje se ostvaruju pozitivni učinci:

- turizam je značajan izvor devizne zarade,
- turizam potiče investicije u novu infrastrukturu, ljudski kapital te novu tehnologiju,

- turizam djeluje na druge djelatnosti, i to kroz izravne i neizravne učinke,
- turizam doprinosi općoj zaposlenosti, što za posljedicu ima povećanje dohotka,
- turizam utječe pozitivno na ostvarivanje ekonomije obujma i obuhvata te
- brzi rast BDP-a koji potiče dodatno međunarodna turistička kretanja.

Unatoč pozitivnim učincima turizma, treba svakako spomenuti i određene izazove. Problemi utjecaja turizma na okoliš stavljaju u prvi plan pitanje povezanosti turizma i emisije ugljika. Istraživanje na primjeru Singapura ukazuje da postoji jednosmjerna veza, smjera turistički razvoj – rast emisije ugljika, u dugome roku (Katircioglu, 2014). Pritisak na okoliš treba sagledavati i u vidu pretjeranoga turističkoga razvoja i prihvatnoga kapaciteta (prenapučenosti), posebice u glavnoj sezoni. Tim izazovima turizam nastoji odgovoriti strategijama usmjerenima na održivi razvoj turizma (prirodni resursi su jedan od osnovnih resursa turizma), maksimalno održivu stopu prinosa (ravnoteža između održivosti resursa i njihova ekonomskoga iskorištavanja), očuvanje resursa i recikliranja (kružna ekonomija) (Koncul, 2007). Negativne pojavnosti u turizmu moguće je sagledati u socio-kulturološkoj, prostorno-ekološkoj i organizacijskoj i ekonomskoj sferi (Jadrešić, 1999).

Analizi turizma treba pristupiti i s aspekta njegove iznimne osjetljivosti na eksterne ili egzogene događaje. Modeli volatilnosti, preuzeti iz financija, imaju snagu kvantificiranja učinaka koji se manifestiraju u obliku pozitivnih i negativnih šokova na turizam (Coshall, 2009). Ridderstaat, Croes & Nijkamp (2013) dijele šokove prema vrsti na očekivane i neočekivane. Svaka vrsta šoka može se podijeliti u dvije kategorije: šokovi nastali djelovanjem ljudi i šokovi nastali djelovanjem prirode. U očekivane šokove moguće je ubrojiti ratove, kriminal, tehnološke napretke (društvene mreže, internet, mobilna komunikacija i sl.), promjene u političkom sustavu (izbori), ekonomske događaje (rast novih tržišta u nastojanju), sportske događaje (olimpijske igre, svjetska prvenstva) te vrijeme (sezonske promjene vremena). Neočekivani šokovi obuhvaćaju terorizam, ekonomske krize, političku nestabilnost (revolucije, državni udari, migracije i sl.), zdravstvene epidemije (SARS, ptičja i svinjska gripa), klimatske promjene (toplotni valovi, požari, geološke, meteorološke, hidrološke i industrijske katastrofe).

Za potrebe rada navest će se rezultati utjecaja odabranih eksternih šokova na turizam. Terorizam danas predstavlja jednu od najvećih globalnih prijetnji. Veza između turizma i terorizma objašnjava se u osnovi kroz dvije temeljne hipoteze. Najviše testirana je poveznica koja ukazuje da terorizam ima negativne posljedice na turizam (engl. *terrorism-led tourism hypothesis*). Terorizam negativno utječe na prihode od turizma (Enders, Sandler, & Parise, 1992; Yap & Saha, 2013), broj inozemnih dolazaka (Buigut & Amendah, 2016; Enders & Sandler, 1991) te ima učinak prelijevanja s jedne na drugu destinaciju (Neumayer & Plümper, 2016). Manje je istražena hipoteza koja tvrdi kako je turizam taj koji privlači terorističke napade (engl. *tourism-led terrorism hypothesis*). Istraživanje Goldman & Neubauer-Shani (2017) i Nikšić Radić, Dragičević, & Barkidžija Sotošek (2018) naglašava da je veći broj inozemnih turista u destinaciji u vezi s većim brojem terorističkih napada.

Odnos između turizma i kriminala moguće je opisati kroz metodološki okvir nekoliko teorija kao što su teorija rutinske aktivnosti (engl. *routine activity theory*), teorija žarišta (engl. *hot spot theory*), teorija obrasca kriminala (engl. *crime pattern theory*) i teorija racionalnoga izbora (engl. *rational choice theory*) (Mehmood, Ahmad, & Khan, 2016). Istraživanje na uzorku osam južnopacifičkih i karipskih država ukazuje da postoji negativna veza između turističke potražnje u tim destinacijama i razine policijske sigurnosti (Levantis & Gani, 2000). Lokalno stanovništvo češće je meta težih, a turisti lakših kriminalnih djela (krađa) (De Albuquerque & McElroy, 1999). Baker & Stockton (2014) zaključuju da postoji veća vjerojatnost kriminalnih djela protiv turista u destinacijama koje imaju više stope kriminala.

Empirijski dokazi govore kako postoji veza između migracija i turizma (Balli, Balli & Louis, 2016; Moufakkir, 2014; Simpson, Simpson, & Cruz-Milán, 2016). Pozitivna veza opisuje se kroz tzv. *immigration-led tourism hypothesis*. Hipoteza polazi od pretpostavke da migracije djeluju pozitivno na turizam u obliku povećanih inozemnih dolazaka (Etzo, Massidda, & Piras, 2013; Etzo, 2016; Seetaram & Dwyer, 2009; Seetaram, 2012).

Izneseni teorijski okvir daje podlogu promišljanja važnosti turizma, ali i izazova s kojima se susreću zemlje s visokim udjelom turizma u BDP-u kao što je Hrvatska.

3. Metodologija i podaci

Rad analizira strukturu hrvatskoga gospodarstva te njegovu izloženost turizmu. Dobiveni rezultati kompariraju se s usporedivim zemljama kako bi se izveli zaključci o sličnostima i razlikama. Uz Hrvatsku odabrane su nove zemlje članice Europske unije, i to: Bugarska (BGR), Cipar (CYP), Češka (CZE), Estonija (EST), Mađarska (HUN), Latvija (LVA), Litva (LTU), Poljska (POL), Rumunjska (ROU), Slovačka (SVK) i Slovenija (SVN). Iz uzorka je ispala Malta zbog nedostatka podataka. Uzorku novih europskih zemlja pridodana je Njemačka (DEU) kao najjače gospodarstvo u Europskoj uniji. Kratice država slijede ISO ALPHA-3 Code način označavanja. U radu su korištene metoda analize, sinteze, komparacije te metode deskriptivne statistike (udjeli, aritmetička i geometrijska sredina). Istraživanje obuhvaća godišnje podatke za razdoblje od 2010. do 2018. godine. Odstupanje od navedenoga obuhvata posljedica je nedostatka raspoloživih podataka.

Varijable koje su uvrštene u analizu su: udio turizma u BDP-u, BDP *per capita*, izabrane pozicije platne bilance, struktura bruto dodane vrijednosti prema djelatnostima i agregaciji djelatnosti s obzirom na stupanj tehnološke razine, zaposlenost, produktivnost rada te plaće. Podaci su dobiveni iz baza Eurostat, World Travel & Tourism Council (WTTC) i Hrvatske narodne banke (HNB).

Kako bi se odgovorilo na pitanje postoji li značajna statistička razlika između zemalja grupiranih prema udjelu turizmu u BDP-u koristila se metodologija parametrijskoga testiranja. Radi dobivanja relevantnih rezultata uzorak je proširen na 178 zemalja svijeta grupiranih prema kriteriju udjela turizma u BDP-u, i to prema rangu: prva skupina udio od 0% do 9,99%, druga skupina udio od 10,0% do 19,99% te treća skupina iznad 20,0%. Podaci su dobiveni iz baze World Bank.

Parametrijsko testiranje izvršeno je pomoću ANOVA-e. Također je ispitana homogenost varijance kako bi se moglo izvršiti *post hoc* testiranje. U slučaju homogenosti varijance korišten je Hochbergov test, a u slučaju heterogenosti Games-Howell test. Statistička razlika u grupama ocjenjivala se s obzirom na dva indikatora gospodarskoga stupnja razvijenosti, i to bruto nacionalnog dohotka (GNI) i očekivanoga životnog vijeka (*life expectancy*).

4. Strukturna analiza izloženosti hrvatskoga gospodarstva turizmu

Poglavlje četiri metodološki prati redoslijed postavljenih istraživačkih pitanja. Analiza započinje ocjenom položaja hrvatskoga turizma u ukupnom gospodarstvu. Položaj se ocjenjuje ukupnim udjelom turizma u BDP-u. Metodologija izračuna World Travel & Tourism Councila razlikuje izravan i ukupan učinak turizma (WTTC, 2019c). Izravnim učinkom smatra se potrošnja realizirana kroz prije spomenute djelatnosti kroz koje se turizam ostvaruje. Ukupni učinak smatra se zbrojem izravnih, neizravnih i induciranih učinaka. Neizravne učinke čini investicijska potrošnja u turizmu, državna kolektivna potrošnja u turizmu te domaća potrošnja djelatnosti izravno povezanih s turizmom (npr. hotelska nabava hrane od domaćih dobavljača). Inducirani učinak podrazumijeva potrošnju izravno i neizravno zaposlenih u turizmu.

Tablica 1. Ukupni udio turizma u BDP-u izabranih zemalja za razdoblje od 2010. do 2018. godine (%)

Godina	BGR	HRV	CYP	CZE	EST	DEU	HUN	LVA	LTU	POL	ROU	SVK	SVN
2010.	11,0	20,3	14,3	8,5	13,6	8,6	8,2	8,2	4,1	4,2	5,0	6,0	12,2
2011.	10,8	21,7	14,7	8,1	13,3	8,3	8,1	8,1	3,8	4,2	5,0	5,7	12,6
2012.	10,4	20,7	17,9	7,9	13,7	8,3	8,0	8,4	4,0	4,3	5,1	5,5	12,3
2013.	11,5	22,1	19,2	7,7	15,0	8,3	6,9	8,3	4,0	4,4	4,9	5,7	12,6
2014.	11,6	22,7	18,9	7,5	15,6	8,5	7,5	8,8	4,5	4,4	5,3	5,8	12,2
2015.	10,8	23,4	18,9	7,5	15,6	8,6	7,9	9,5	4,7	4,4	5,4	6,2	12,1
2016.	11,2	24,0	20,7	7,9	15,5	8,6	8,0	9,1	4,9	4,4	5,2	6,4	12,0
2017.	11,5	24,7	21,9	7,8	15,4	8,7	8,3	8,1	4,9	4,5	5,4	6,4	12,2
2018.	11,7	24,9	21,9	7,8	15,2	8,6	8,5	8,3	4,9	4,5	5,3	6,4	12,3
ø	11,2	22,7	18,7	7,9	14,8	8,5	7,9	8,5	4,4	4,4	5,2	6,0	12,3

Napomena: ø – prosjek za razdoblje 2010. – 2018. (izračunao autor).

Izvor: WTTC (2019).

Usporedba s novim zemljama članicama ukazuje kako Hrvatska zauzima vodeće mjesto po pitanju udjela turizma u BDP-u. Hrvatska je zemlja s

najvećim udjelom turizma u cijeloj Europskoj uniji. Prosjek udjela (2010. – 2018.) iznosio je 22,7%, što je za 18,3 postotnih poena više u odnosu na Litvu i Poljsku koje imaju najmanji udio. U 2018. godina ta je razlika bila i veća i iznosila je 20,4 postotnih poena u odnosu na Poljsku, zemlju s najmanjim udjelom turizma u BDP-u. Ako se promatra položaj Hrvatske u svjetskom okruženju, tada je moguće ustvrditi kako je u 2018. ona zauzimala 26. mjesto od 178 rangiranih zemalja prema spomenutom kriteriju. Prvih deset mjesta pripada otočnim ekonomijama: Britanski Djevičanski otoci (97,6%), Aruba (91,9%), Djevičanski otoci (U. S.) (72,5%), Maldivi (65,4%), Sejšeli (62,0%) itd. Od europskih zemalja jedino Albanija (26,1%) i Gruzija (27,4%) ostvaruju više udjele. U istom analiziranom razdoblju zaposlenost u turizmu Hrvatske je u prosjeku činila 21,9% ukupne zaposlenosti (23,3% u 2018. godini) – najviše u EU 28.

**Tablica 2. Bruto domaći proizvod po glavi stanovnika u EUR
(stalne cijene, 2010. = 100)**

Godina	BGR	HRV	CYP	CZE	EST	DEU	HUN
2010.	5.169	10.512	17.445	14.962	11.163	31.358	9.883
2011.	5.302	10.513	17.325	15.197	12.030	33.199	10.084
2012.	5.335	10.302	16.578	15.054	12.449	33.276	9.987
2013.	5.391	10.280	15.372	14.976	12.661	33.327	10.221
2014.	5.521	10.313	14.975	15.367	13.074	33.927	10.657
2015.	5.750	10.648	15.364	16.151	13.306	34.220	11.000
2016.	6.018	11.102	16.272	16.515	13.652	34.702	11.275
2017.	6.293	11.565	16.845	17.188	14.420	35.424	11.786
2018.	6.535	11.971	17.388	17.644	15.066	35.848	12.393
CAGR (%)	3,0	1,6	0,0	2,1	3,8	1,7	2,9

(nastavak)

Godina	LVA	LTU	POL	ROU	SVK	SVN	EU 28
2010.	8.481	9.049	9.510	6.194	12.534	17.751	25.574
2011.	9.187	9.801	9.982	6.349	12.871	17.867	26.037
2012.	9.676	10.306	10.143	6.510	13.062	17.358	25.872
2013.	10.019	10.768	10.290	6.764	13.242	17.156	25.862
2014.	10.299	11.257	10.640	7.021	13.594	17.614	26.242
2015.	10.693	11.622	11.055	7.327	14.148	17.990	26.773
2016.	11.014	12.022	11.399	7.723	14.571	18.538	27.225
2017.	11.651	12.700	11.960	8.310	15.012	19.421	27.865
2018.	12.339	13.326	12.577	8.700	15.607	20.211	28.371
CAGR (%)	4,8	5,0	3,6	4,3	2,8	1,6	1,3

Napomena: CAGR – prosječna godišnja stopa rasta.

Izvor: Izračunao autor – prema: Eurostat (2019).

Uvid u bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (tablica 2.), iskazan u stalnim cijenama iz 2010., upućuje kako je Hrvatska u 2018. godini zauzimala 11. mjesto od 13 usporedivih zemalja (26. mjesto u Europskoj uniji), što je u potpunoj suprotnosti s njezinom pozicijom prema kriteriju udjela turizma u BDP-u. Ostvarenih 11.917 EUR po glavi stanovnika u 2018. je za 40,8% manje u odnosu na susjednu Sloveniju čiji je udio turizma u BDP-u za 50,6% manji u odnosu na Hrvatsku. Još je više zabrinjavajući trend usporenoga rasta bruto domaćega proizvoda po glavi stanovnika. Naime, prosječna godišnja stopa rasta hrvatskoga BDP-a *per capita* za analizirano razdoblje iznosi 1,6%. Jedina zemlja nove Europe s manjom stopom rasta bio je Cipar. Zemlje niže baze rastu daleko većim stopama – Litva 5,0%, Latvija 4,8%, Rumunjska 4,3%, Poljska 3,6%, Bugarska 3,0% te Mađarska 2,9%.

4.1. Vanjsko trgovinski odnosi s inozemstvom

Ostvarivanje deviznoga priljeva na računu platne bilance s osnove turizma značajna je poluga izravnavanja minusa na saldu robe.

Tablica 3. Skraćeni prikaz platne bilance Hrvatske od 2010. do 2018. (%)

Stavke	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
tekući račun platne bilance (udio u BDP-u)	-1,1	-1,0	-0,1	1,0	2,0	4,6	2,5	3,5	2,5
koeficijent pokrića salda robe rihodima od turizma	104,0	103,8	108,9	109,3	113,7	114,2	116,9	115,0	108,4
koeficijent pokrića rashoda usluga prihodimaod turizma	234,0	253,2	217,3	233,3	255,0	242,7	242,1	231,3	218,8
udio turizma u BDP-u (bop)	14,0	15,0	15,8	16,7	17,0	17,8	18,5	19,4	19,6

Izvor: Izračunao autor – prema: HNB (2018, 2019).

Od 2013. godine tekući račun platne bilance je pozitivan. U analiziranom razdoblju prihodi od turizma u potpunosti pokrivaju minus na saldu robe te rashode usluga. Udio turizma u BDP-u s aspekta platne bilance u prosjeku iznosi 17,1% (19,6% u 2018.).

Tablica 4. Koeficijent pokrića salda robe prihodima od turizma (%) za izabrane zemlje

Godina	BGR	HRV	CYP	CZE	EST	DEU	HUN	LVA	LTU	POL	ROU	SVK	SVN
2010.	72	105	37	+	200	+	+	31	44	66			257
2011.	99	103	46	+	255	+	+	22	45	58			203
2012.	69	109	58	+	75	+	+	22	93	105		+	2470
2013.	99	109	74	+	133	+	+	25	113	2557	21	+	+
2014.	106	113	76	+	141	+	+	30	111	274	21	+	+
2015.	108	114	75	+	153	+	+	37	52	+	20	+	+
2016.	334	116	64	+	182	+	+	43	62	+	17	+	+
2017.	469	114	58	+	177	+	+	36	60	+	18	+	+
2018.	169	109	65	+	161	+	420	35	46	230	16	+	+

Napomena: + označava pozitivni saldo roba.

Izvor: Izračunao autor – prema: HNB (2018, 2019).

U razdoblju od 2010. do 2018. Hrvatska je imala u prosjeku minus na saldu robe u iznosu od -7,1 mlrd. EUR (drugi najveći odmah iza Rumunjske). U 2018. on iznosi -9,3 mlrd. EUR. Pozitivan saldo roba ostvaruju Češka, Njemačka, Slovačka, Mađarska (osim u 2018.), Slovenija (2013. – 2018.) te djelomično Poljska (2015. – 2017.). Prihodi od turizma zatvorili su negativan saldo roba kod Bugarske (od 2014.), Estonije, Poljske, Slovenije (za razdoblje 2010. – 2013.) te djelomično kod Litve. Za razliku od Hrvatske gdje je pokriće salda robe rezultat visokoga (apsolutnog) ostvarenog prihoda od turizma, kod većine drugih zemalja (Estonija, Poljska, Slovenija) on je posljedica relativno manjega minusa u odnosu na apsolutno ostvareni prihod. Podaci o udjelu turizma u BDP-u s osnove platne bilance u potpunosti koreliraju s prethodno iznesenim podacima WTTC-a. U 2018. godini hrvatski udio turizma iznosio je 19,6%, Cipra 13,4%, Bugarske 6,9%, Slovenije 5,9% i Estonije 5,8%. Najmanji udio bilježi Njemačka s 1,1%.

4.2. Struktura hrvatskoga gospodarstva i usporedba s odabranim zemljama

Dosadašnja analiza upućuje na značajnu razliku između odabranih zemalja i Hrvatske. S obzirom na veću izloženost hrvatskoga gospodarstva turizmu, može se postaviti pitanje kakve su razlike u gospodarskoj strukturi Hrvatske i usporedivih zemalja. Gospodarska struktura analizirat će se s aspekta bruto dodane vrijednosti. Dostupnost podataka ograničila je analizu na razdoblje od 2010. do 2016. godine. Prema iskazanoj strukturi bruto dodane vrijednosti u 2016. godini (tablica 5.) hrvatsko gospodarstvo ima jedan od najmanjih udjela proizvodnih djelatnosti (poljoprivreda, industrija i građevinarstvo) – 30,4%. Niži udio proizvodnih djelatnosti od Hrvatske bilježe jedino Cipar (14,9%) i Latvija (32,1%). Gotovo 70,0% bruto dodane vrijednosti Hrvatske realizira se u uslužnim sektorima. Od toga udio Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane (I) iznosi 5,7%. Jedino Cipar ima veći postotak spomenutoga sektora u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti. Industrija (B, C, D i E) čini 21,4% ukupne strukture, što je 5,7 postotnih poena manje u odnosu na susjednu Sloveniju. Sličnu strukturu imaju Latvija (16,2%) i Cipar (7,9%).

Tablica 5. Struktura bruto dodane vrijednosti izabranih zemalja prema djelatnostima u 2016. godini (%)

Zemlje	A	B, C, D, E (industrija)	F (građevinarstvo)	A-F	G-U (usluge)	I
BGR	4,7	24,4	3,9	33,0	67,0	2,4
HRV	3,8	21,4	5,3	30,4	69,6	5,7
CYP	2,4	7,9	4,5	14,9	85,1	7,0
CZE	2,3	31,9	5,5	39,6	60,4	2,0
EST	2,4	21,3	6,6	30,3	69,7	2,0
DEU	0,8	25,8	4,7	31,3	68,7	1,6
HUN	4,6	26,7	3,7	35,0	65,0	1,7
LVA	3,7	16,2	5,4	25,3	74,7	1,9
LTU	3,4	22,1	6,5	32,1	67,9	1,7
POL	2,7	26,5	7,0	36,2	63,8	1,1
ROU	4,5	26,8	6,7	38,0	62,0	2,1
SVK	3,7	26,6	7,8	38,1	61,9	1,4
SVN	2,3	27,1	5,2	34,6	65,4	2,4

Napomena: Oznake od A do U predstavljaju NACE Rev. 2 oznake za područja djelatnosti.
Izvor: Izračunao autor – prema: Eurostat (2019).

Djelatnosti je moguće agregirati i prema stupnju tehnološkoga intenziteta. Prema Eurostatu (n.d.) prerađivačke djelatnosti grupiraju se u djelatnosti visoke tehnološke razine (VT), srednje tehnološke razine (SVT), srednje niske tehnološke razine (SNT) i niske tehnološke razine (NT). Uslužne djelatnosti grupiraju se na usluge intenzivnoga znanja (UIZ) i usluge niskoga intenzivnog znanja (UNIZ). UIZ grupa se nadalje dijeli na tržišne usluge intenzivnoga znanja (osim visoko-tehnoloških i financijskih usluga) (TUIZ), visoko-tehnološke usluge intenzivnoga znanja (VTUIZ), financijske usluge intenzivnoga znanja (FUIZ) te ostale usluge intenzivnoga znanja (OUIZ). Grupa UNIZ dijeli se na tržišne usluge niskoga intenzivnog znanja (TUNIZ), kamo spadaju djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, te ostale usluge niskoga intenzivnog znanja (OUNIZ).

Ovakvo grupirane prerađivačke djelatnosti čine 14,6% ukupne strukture bruto dodane vrijednosti hrvatskoga gospodarstva. Detaljnija analiza ukazuje kako je najveći postotak grupiran u djelatnostima niske tehnološke razine (6,9%), a najniži u djelatnostima visoke tehnološke razine (1,6%). Usluge intenzivnoga znanja čine 35,0% ukupne strukture, dok usluge niskoga intenzivnog znanja čine 33,7%. U okviru UIZ grupe dominantnu poziciju zauzimaju ostale usluge intenzivnoga znanja sa 17,6%, a zatim slijede financijske usluge intenzivnog znanja (6,6%) te tržišne usluge intenzivnog znanja (6,3%). Sličnu orijentiranost uslužnih djelatnosti bilježi i Cipar uz napomenu da njegove usluge intenzivnoga znanja čine čak 50,2% ukupne strukture bruto dodane vrijednosti.

Češka (25,7%), Rumunjska (23,4%), Mađarska (23,0%), Njemačka (22,4%), Slovenija (22,3%) i Slovačka (21,4%) imaju više udjele prerađivačkih djelatnosti u ukupnoj strukturi. Ostvarene prosječne stope rasta BDP-a *per capita* (2010. – 2018.) u tim zemljama iznosile su 2,1%, 4,3%, 2,9%, 1,7%, 1,6% i 2,8%.

Tablica 6. Struktura bruto dodane vrijednosti s obzirom na stupanj tehnološke razine (prosječne vrijednosti za razdoblje 2010. – 2016.) (%)

Zemlja	VT	SVT	SNT	NT	UIZ	UNIZ	TUIZ	VTUIZ	FUIZ	OUIZ	TUNIZ	OUNIZ
BGR	0,8	3,2	4,7	6,6	32,9	34,5	3,8	6,0	7,4	16,1	33,3	1,2
HRV	1,6	2,4	3,8	6,9	35,0	33,7	6,3	4,9	6,6	17,6	32,3	1,4
CYP	0,6	0,3	1,5	2,5	50,2	34,8	11,6	3,9	11,5	23,5	31,9	2,9
CZE	1,9	10,7	8,0	5,1	30,6	29,7	4,4	5,3	4,4	16,9	28,3	1,4
EST	1,1	2,9	4,5	7,4	33,2	35,6	5,5	6,0	4,3	17,8	34,4	1,2
DEU	2,2	11,4	5,1	3,7	36,3	32,7	7,0	4,9	4,5	20,4	29,6	3,1
HUN	3,4	9,4	5,8	4,5	34,5	30,7	5,9	5,6	4,0	19,6	28,6	2,1
LVA	0,9	1,4	2,9	7,3	32,1	41,4	4,9	4,9	4,3	18,2	40,1	1,2
LTU	0,9	3,1	3,6	10,6	25,8	41,0	4,4	3,3	2,3	16,0	39,8	1,2
POL	0,8	4,7	6,7	6,8	30,1	33,3	5,5	4,1	4,3	16,6	32,1	1,3
ROU	1,1	5,8	6,5	10,0	29,0	29,3	5,2	5,6	3,7	14,9	27,8	1,5
SVK	1,0	7,4	8,0	4,9	30,4	31,4	5,5	4,2	4,0	17,0	30,1	1,3
SVN	3,3	6,7	7,5	4,8	35,5	30,3	7,6	4,9	4,3	19,0	28,7	1,6

Izvor: Izračunao autor – prema: Eurostat (2019).

Kao zemlje uravnoteženije strukture, odnosa prerađivačkih i uslužnih djelatnosti, mogle bi se navesti Slovenija, Slovačka, Njemačka i Mađarska. Slovenija ima impresivan udio djelatnosti visoke tehnološke razine (3,3% u usporedbi s 1,6% Hrvatske), ali jednako tako i srednje (6,7%, Hrvatska 2,4%) i srednje niske tehnološke razine (7,5%, Hrvatska 3,8%). Usluge intenzivnoga znanja u Sloveniji čine 35,5% (Hrvatska 35,05) ukupne strukture bruto dodane vrijednosti.

U nastavku se analizira produktivnost rada i rast plaća u razdoblju od 2010. do 2016. godine. Prosječne godišnje stope rasta izračunate su na temelju deflacioniranih apsolutnih vrijednosti. Deflacioniranje se izvršilo pomoću implicitnih deflatora (2010=100, EUR) dobivenih s Eurostata. Produktivnost rada izračunala se na način da se bruto dodana vrijednost podijelila sa zaposlenošću te se tako izračunala prosječna bruto dodana vrijednost po zaposlenom.

U promatranom razdoblju zaposlenost u hrvatskom gospodarstvu rasla je u djelatnostima visoke tehnološke razine (7,4%), uz istodobni rast ostvarene bruto dodane vrijednosti (1,3%) te pad produktivnosti rada (-5,7%) kao i plaća (-5,2%). Sektori srednje tehnološke razine bilježe pad zaposlenosti, plaća i bruto dodane vrijednosti. Grupa srednje niske i niske tehnološke razine realizira rast bruto dodane vrijednosti, rast plaća i produktivnosti uz istodobno smanjenje zaposlenosti. U istom razdoblju Slovenija, Slovačka, Latvija, Njemačka i Estonija u sektorima visoke, srednje te srednje niske tehnološke razine većinom bilježe pozitivne trendove analiziranih varijabli. Djelatnosti usluga intenzivnoga znanja u Hrvatskoj ostvaruju rast zaposlenosti (1,1%), bruto dodane vrijednosti (0,4%) i plaća (0,2%) uz pad produktivnosti od -0,6%. Djelatnosti usluga niskoga intenzivnoga znanja ostvarile su prosječne godišnje stope rasta u svim promatranim varijablama.

Tablica 7. Analiza produktivnosti rada i plaća s obzirom na stupanj tehnološke razine, prosječne godišnje stope rasta za razdoblje 2010. – 2016. (%)

Zemlja		VT	SVT	SNT	NT	UIZ	UNIZ	TUIZ	VTUIZ	FUIZ	OUIZ	TUNIZ	OUNIZ
BGR	z	1,7	3,5	0,0	-1,7	0,6	:	2,0	3,3	0,6	0,0	-0,3	:
	BDV	6,5	2,6	8,3	2,0	0,9	:	4,3	3,3	-0,6	-0,1	3,0	1,9
	pr.	4,8	-0,9	8,3	3,8	0,3	:	2,2	0,0	-1,3	0,0	3,2	:
	pl.	6,4	0,8	6,1	3,0	2,4	:	5,5	6,5	0,2	0,6	6,4	:
HRV	z	7,4	-0,8	-1,0	-0,7	1,1	0,8	2,3	3,7	-0,2	0,6	0,5	3,2
	BDV	1,3	-0,3	3,7	0,4	0,4	1,1	0,7	0,8	0,2	0,3	1,1	1,6
	pr.	-5,7	0,5	4,7	1,1	-0,6	0,3	-1,6	-2,8	0,5	-0,3	0,5	-1,6
	pl.	-5,2	-0,4	2,8	1,6	0,2	0,2	0,2	0,4	0,9	0,0	0,4	-1,5
CYP	z	5,5	-4,3	-3,4	-3,3	0,5	0,0	0,7	1,4	0,7	0,4	0,7	-2,4
	BDV	14,9	-4,0	-2,5	-4,9	0,5	0,3	0,0	4,3	-0,4	0,4	0,7	-3,2
	pr.	8,9	0,4	0,9	-1,6	0,0	0,3	-0,7	2,9	-1,1	0,1	0,0	-0,8
	pl.	7,6	-0,4	-0,7	-2,6	-1,7	-1,4	-0,1	-0,1	-4,8	-1,3	-1,7	-1,0
CZE	z	2,4	3,6	2,3	-0,3	1,1	0,2	1,0	2,8	1,5	0,8	0,2	0,4
	BDV	4,1	3,4	3,3	1,1	2,0	2,5	1,3	4,6	3,7	0,8	2,6	0,2
	pr.	1,7	-0,1	1,0	1,4	1,0	2,3	0,4	1,8	2,2	0,0	2,4	-0,2
	pl.	1,3	0,4	-0,1	0,4	0,9	2,0	0,0	2,6	4,0	0,1	2,3	-1,2
EST	z	-1,5	2,0	1,1	1,6	2,1	2,1	2,5	12,0	0,7	1,0	1,8	5,0
	BDV	1,6	7,5	3,1	4,5	1,6	3,6	2,9	6,7	-6,9	1,3	3,6	1,8
	pr.	3,1	5,4	1,9	2,8	-0,5	1,5	0,4	-4,8	-7,6	0,3	1,8	-3,1
	pl.	5,0	6,5	3,5	3,8	0,5	1,9	2,5	-3,6	-4,8	0,3	2,4	-4,1
DEU	z	2,1	1,4	1,0	-0,2	1,4	0,8	2,3	2,6	-0,8	1,2	1,0	0,3
	BDV	5,2	2,9	2,6	0,5	1,7	1,6	0,9	5,4	-0,6	1,6	1,8	-0,6
	pr.	3,0	1,5	1,6	0,8	0,3	0,7	-1,3	2,7	0,2	0,4	0,8	-0,9
	pl.	3,5	1,3	0,9	0,4	1,2	1,3	1,2	3,6	1,8	0,7	1,5	0,1
HUN	z	-2,8	1,5	1,4	-1,0	3,9	2,0	9,3	9,5	-1,3	2,7	2,2	0,0
	BDV	4,1	5,3	-0,4	0,0	2,4	2,0	3,8	4,4	-2,3	2,4	2,2	-1,1
	pr.	7,1	3,7	-1,8	1,0	-1,5	0,0	-5,1	-4,6	-1,0	-0,3	0,0	-1,1
	pl.	6,0	4,0	-1,7	-0,9	-1,3	-0,9	-7,4	-3,4	1,3	0,1	-1,0	-0,2
LVA	z	3,4	2,7	0,9	-0,5	2,0	:	6,8	9,3	-0,7	0,5	0,2	:
	BDV	13,3	4,0	1,4	0,4	3,5	3,1	7,9	3,2	2,9	2,3	3,1	2,8
	pr.	9,5	1,3	0,5	0,9	1,5	:	1,0	-5,5	3,6	1,8	2,9	:
	pl.	7,5	3,1	5,0	4,5	2,2	:	3,9	-0,2	-2,4	2,1	6,1	:

D. Dragičević: Izloženost hrvatskoga gospodarstva turizmu – strukturna analiza

Zemlja		VT	SVT	SNT	NT	UIZ	UNIZ	TUIZ	VTUIZ	FUIZ	OUIZ	TUNIZ	OUNIZ
LTU	Z	0,1	4,6	3,8	0,6	1,7	:	4,9	6,5	-0,6	0,9	1,9	:
	BDV	5,6	4,1	6,5	5,8	1,9	4,3	4,1	3,8	2,1	0,8	4,3	3,9
	pr.	5,4	-0,5	2,6	5,2	0,2	:	-0,7	-2,6	2,7	-0,1	2,4	:
	pl.	5,2	2,4	3,2	5,8	0,3	:	0,4	0,8	5,1	-0,6	4,1	:
POL	z	1,1	5,4	3,3	0,1	1,4	1,0	4,5	3,1	1,5	0,8	1,1	-0,1
	BDV	-1,9	5,0	7,1	4,2	3,7	2,5	5,6	7,9	7,4	1,0	2,5	4,2
	pr.	-3,0	-0,3	3,7	4,1	2,3	1,5	1,1	4,6	5,8	0,2	1,4	4,3
	pl.	-2,5	-0,5	1,7	3,0	0,9	2,5	4,4	5,5	4,3	-1,1	2,4	3,3
ROU	z	4,7	4,4	-2,0	0,1	0,9	2,8	3,5	7,2	-1,7	0,1	2,9	2,0
	BDV	-12,7	6,6	10,7	-1,8	3,9	9,4	13,3	10,8	6,1	-2,4	10,0	-2,1
	pr.	-16,7	2,1	12,9	-1,9	3,0	6,4	9,5	3,4	7,9	-2,5	6,9	-4,0
	pl.	4,9	9,0	1,2	2,3	2,4	4,5	11,6	7,3	-0,3	-1,2	5,5	-6,1
SVK	z	-5,0	4,4	2,0	-0,4	1,7	1,2	4,6	3,9	2,4	0,7	1,1	1,4
	BDV	1,1	8,0	12,9	-8,2	2,3	:	6,2	2,7	3,1	0,7	0,7	1,3
	pr.	6,4	3,4	10,7	-7,8	0,5	:	1,6	-1,2	0,6	0,0	-0,4	-0,1
	pl.	8,9	5,7	9,3	-5,9	1,0	:	0,5	2,5	3,7	0,3	0,5	1,5
SVN	z	-1,1	0,3	2,1	-2,0	1,0	0,1	1,5	3,0	-2,4	0,9	0,0	0,2
	BDV	1,4	2,4	3,4	-0,2	0,8	1,5	2,6	2,3	-2,2	0,5	1,6	-0,6
	pr.	2,6	2,1	1,3	1,8	-0,2	1,5	1,1	-0,7	0,2	-0,5	1,6	-0,8
	pl.	5,5	0,7	-0,3	-1,3	-0,4	0,6	1,1	-1,3	2,1	-1,1	0,8	-1,0

Napomena: Nema podatka, z – zaposlenost, BDV – bruto dodana vrijednost, pr. – produktivnost rada, pl. – plaće.

Izvor: Izračunao autor – prema: Eurostat (2019).

4.3. Parametrijsko testiranje grupiranih zemalja s obzirom na udio turizma u BDP-u

Za ispitivanje postojanja statističke značajne razlike između zemalja grupiranih prema udjelu turizma u BDP-u koristilo se parametrijsko testiranje, i to primjenom ANOVA-e.

Tablica 8. ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
GNI (constant 2010 US\$)	Between Groups	3,835E+24	2	1,91744E+24	0,593	0,554
	Within Groups	4,427E+26	137	3,23158E+24		
	Total	4,466E+26	139			
Life expectancy at birth, total (years)	Between Groups	780,402	2	390,201	7,108	0,001
	Within Groups	9387,188	171	54,896		
	Total	10167,59	173			

Izvor: Izračunao autor.

Hrvatska se u fazi grupiranja našla u trećoj skupini, onoj koju čine zemlje s udjelom turizma u BDP-u većim od 20,0%. Rezultati ANOVA-e ukazuju kako je samo varijabla očekivani životni vijek statistički signifikantna. Nakon ANOVA-e pristupilo se testiranju homogenosti varijance. Testiranje se provelo prema uobičajenom metodološkom postupku kako bi se moglo izvršiti *post hoc* testiranje.

Tablica 9. Test homogenosti varijance

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
GNI (constant 2010 US\$)	1,295	2	137	0,277
Life expectancy at birth, total (years)	8,605	2	171	0

Izvor: Izračunao autor.

Tablica homogenosti varijance pokazuje da je varijanca homogena u slučaju varijable očekivani životni vijek, a heterogena u slučaju bruto nacionalnoga dohotka. Za relevantnost zaključaka potrebno je koristiti Hochbergov test, ako je varijanca homogena ili Games-Howell test, ako je varijanca heterogena. Games-Howellov test ukazuje da kada je riječ o bruto nacionalnom dohotku, postoji statistički značajna razlika između prve i treće skupine. Isto nije potvrđeno za drugu i treću skupinu te prvu i drugu skupinu.

Budući da je varijanca bila homogena u slučaju očekivanoga životnog vijeka, rezultati Hochbergova testa ukazuju na postojanje statistički značajne razlike između prve i druge skupine te prve i treće skupine. Statistički značajna razlika nije se utvrdila za drugu i treću skupinu.

Tablica 10. Višestruka usporedba skupina

Dependent Variable	(i) Group	(j) Group	Mean Difference (i-j)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval		
						Lower Bound	Upper Bound	
GNI (constant 2010 US\$)	Hochberg	1	2	109.060.888.598.35500000	335.938.307.047.35600000	0,98300000	-702.643.311.083.86200000	920.765.088.280.57200000
		3	564.701.075.578.41100000	519.842.992.007.83000000	0,62400000	-691.359.132.311.61200000	1.820.761.283.468.43000000	
		1	-109.060.888.598.35500000	335.938.307.047.35600000	0,98300000	-920.765.088.280.57200000	702.643.311.083.86200000	
	Hochberg	2	3	455.640.186.980.05600000	551.608.789.312.48200000	0,79300000	-877.173.443.498.12600000	1.788.453.817.458.23000000
		1	-564.701.075.578.41100000	519.842.992.007.83000000	0,62400000	-1.820.761.283.468.43000000	691.359.132.311.61200000	
		2	-455.640.186.980.05600000	551.608.789.312.48200000	0,79300000	-1.788.453.817.458.23000000	877.173.443.498.12600000	
	Games-Howell	2	1	109.060.888.598.35500000	321.097.029.363.62600000	0,93800000	-653.535.881.867.78000000	871.657.659.064.49100000
		3	455.640.186.980.05600000	228.423.698.554.44600000	0,12500000	-96.007.074.938.76940000	1.009.287.448.898.88000000	
		1	564701075578.4115000000	230.782.329.580.93700000	0,04300000	14.111.862.255.45250000	1.115.290.288.901.37000000	
Life expectancy at birth, total (years)	Hochberg	2	3	-4.479545361580051 [*]	1,26856015	0,00200000	-7,58564763	-1,37344309
		1	-3,77556995	1,57383552	0,05200000	-7,56933468	0,01819478	
		2	4,479545361580051 [*]	1,28856015	0,00200000	1,37344309	7,58564763	
	Hochberg	3	1	0,70397541	1,72317989	0,96800000	-3,44978718	4,85773800
		1	3,77556995	1,57383552	0,05200000	-0,01819478	7,56933468	
		2	-0,70397541	1,72317989	0,96800000	-4,85773800	3,44978718	
	Games-Howell	2	1	-4,479545361580051 [*]	1,26810071	0,00200000	-7,48752023	-1,47157050
		3	-3,775569949716370 [*]	1,23648835	0,00800000	-6,72542425	-0,82571565	
		1	4,479545361580051 [*]	1,26810071	0,00200000	1,47157050	7,48752023	
Games-Howell	2	3	0,70397541	1,27797580	0,84600000	-2,35295212	3,76090294	
	3	1	3,775569949716370 [*]	1,23648835	0,00800000	0,82571565	6,72542425	
	2	-0,70397541	1,27797580	0,84600000	-3,76090294	2,35295212		

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Izvor: Izračunao autor.

5. Zaključak

Turizam ima važnu ulogu u gospodarskom razvoju jedne zemlje. Pozitivne učinke moguće je promatrati u sferi deviznoga priljeva, zaposlenosti, izravnih i ukupnih učinaka na mnoge sektore, novih investicija u infrastrukturu i ljudski kapital. Međutim, treba također prepoznati i određene izazove koje donosi turizam, a posebice u situaciji njegove veće participacije u gospodarstvu. Turizam je iznimno osjetljiv na egzogene faktore koji mogu djelovati pozitivno i negativno. Neki od njih su ekonomske krize, terorizam, kriminal, zdravstvene epidemije, klimatske promjene i dr.

Polazeći od pozitivnih utjecaja, ali i prihvaćanja izazova, rad je analizirao strukturu hrvatskoga gospodarstva s ciljem utvrđivanja njegove izloženosti turizmu. Rezultati potvrđuju veliku izloženost hrvatskoga gospodarstva turizmu. Turizam sudjeluje u ukupnom bruto domaćem proizvodu s prosjekom od 22,7%. Takav udio svrstava Hrvatsku na prvo mjesto u Europskoj uniji te na 26. mjesto u svijetu. Pogled na platnu bilancu govori kako je upravo zahvaljujući generiranim prihodima od turizma Hrvatska pokrivala minus na saldu robe. U promatranom razdoblju jedino je Rumunjska imala veću negativnu bilancu salda robe.

Strukturna analiza bruto dodane vrijednosti potvrđuje niski udio proizvodnih djelatnosti (30,4%) i industrije (21,4%). Niži udio industrije u bruto dodanoj vrijednosti imaju još samo Cipar i Latvija. Agregiranjem djelatnosti prema stupnju tehnološkoga intenziteta moguće je uočiti razlike u strukturi među izabranim zemljama. Hrvatskim gospodarstvom dominiraju prerađivačke djelatnosti niže tehnološke razine, a u okviru uslužnih djelatnosti ostale usluge intenzivnoga znanja. Orijentiranost na uslužne djelatnost slična je Cipru iako njegove usluge intenzivnog znanja čine 50,2% ukupne strukture bruto dodane vrijednosti nasuprot 35,0% Hrvatske. Iskustva uravnoteženijih odnosa prerađivačkih i uslužnih djelatnosti zemalja poput Slovenije, Slovačke, Njemačke i Mađarske rezultiraju prosječnim stopama rasta BDP-a *per capita* od 1,6%, 2,8%, 1,7% i 2,9%.

Provedeno parametrijsko testiranje potvrdilo je postojanje statistički značajne razlike između zemalja grupiranih prema udjelu turizma u BDP-u, i to za varijablu bruto nacionalni dohodak i očekivani životni vijek. Statistički značajna razlika za varijablu bruto nacionalni dohodak utvrđena je za prvu (do 9,9% udjela u BDP-u) i treću skupinu (iznad 20,0% udjela u BDP-u), dok za varijablu očekivani životni vijek za prvu i drugu skupinu (od 10,0% do 19,9% udjela u BDP-u) te prvu i treću skupinu.

Nosioci ekonomske politike trebali bi usmjeriti svoje napore ka promjeni postojeće strukture gospodarstva. Iskustva novih zemalja članica Europe ukazuju na put ostvarivanja većih stopa gospodarskoga rasta koji se neće temeljiti isključivo na položajnoj renti (turizam).

Literatura:

Abual-Foul, B. (2004). Testing the export-led growth hypothesis: evidence from Jordan. *Applied Economics Letters*, 11(6), 393–396. <https://doi.org/10.1080/1350485042000228268>

Adnan Hye, Q. M. & Ali Khan, R. E. (2013). Tourism-led growth hypothesis: a case study of Pakistan. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 18(4), 303–313. <https://doi.org/10.1080/10941665.2012.658412>

Akinboade, O. A. & Braimoh, L. A. (2010). International tourism and economic development in South Africa: A Granger causality test. *International Journal of Tourism Research*, 12(2), 149–163. <https://doi.org/10.1002/jtr.743>

Awokuse, T. O. (2003). Is the export-led growth hypothesis valid for Canada? *Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne D'économique*, 36(1), 126–136. <https://doi.org/10.1111/1540-5982.00006>

Baker, D. & Stockton, S. (2014). Tourism and crime in America: A preliminary assessment of the relationship between the number of tourists and crime, two major American tourist cities. *International Journal of Safety and Security in Tourism*, 5, 1–25. Retrieved from <http://www.palermo.edu/economicas/cbrs/pdf/ijssst/5/paper1-Tourism-and-Crime-in-America.pdf>

Balaguer, J. & Cantavella-Jorda, M. (2002). Tourism as a long-run economic growth factor: the Spanish case. *Applied Economics*, 34(7), 877–884. <https://doi.org/10.1080/00036840110058923>

Balli, F., Balli, H. O. & Louis, R. J. (2016). The impacts of immigrants and institutions on bilateral tourism flows. *Tourism Management*, 52, 221–229. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.06.021>

Brida, G. J., Sanchez Carrera, E. J. & Risso, W. A. (2008). Tourism's Impact on Long-Run Mexican Economic Growth. *Economics Bulletin*, 3(21), 1–8. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1076225>

Brida, J. G., Cortes-Jimenez, I. & Pulina, M. (2016). Has the tourism-led growth hypothesis been validated? A literature review. *Current Issues in Tourism*, 19(5), 394–430. <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.868414>

Brida, J. G. & Pulina, M. (2010). A literature review on the tourism-led-growth hypothesis. *Working Papers*, (17). Retrieved from <https://crenos.unica.it/crenos/sites/default/files/WP10-17.pdf>

- Buigut, S. & Amendah, D. D. (2016). Effect of terrorism on demand for tourism in Kenya. *Tourism Economics*, 22(5), 928–938. <https://doi.org/10.5367/te.2015.0467>
- Corrie, K., Stoeckl, N. & Chaiechi, T. (2013). Tourism and economic growth in Australia: an empirical investigation of causal links. *Tourism Economics*, 19(6), 1317–1344. <https://doi.org/10.5367/te.2013.0241>
- Cortes-Jimenez, I., Nowak, J.-J. & Sahli, M. (2011). Mass beach tourism and economic growth: lessons from Tunisia. *Tourism Economics*, 17(3), 531–547. <https://doi.org/10.5367/te.2011.0047>
- Coshall, J. T. (2009). Combining volatility and smoothing forecasts of UK demand for international tourism. *Tourism Management*, 30(4), 495–511. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.10.010>
- De Albuquerque, K. & McElroy, J. (1999). Tourism and crime in the Caribbean. *Annals of Tourism Research*, 26(4), 968–984. [https://doi.org/10.1016/s0160-7383\(99\)00031-6](https://doi.org/10.1016/s0160-7383(99)00031-6)
- Deng, T., Ma, M. & Shao, S. (2014). Research note: Has international tourism promoted economic growth in China? A panel threshold regression approach. *Tourism Economics*, 20(4), 911–917. <https://doi.org/10.5367/te.2013.0308>
- Dhawan, U. & Biswal, B. (1999). Re-examining export-led growth hypothesis: a multivariate cointegration analysis for India. *Applied Economics*, 31(4), 525–530. <https://doi.org/10.1080/000368499324246>
- Enders, W. & Sandler, T. (1991). Causality between transnational terrorism and tourism: The case of Spain. *Studies in Conflict & Terrorism*, 14(1), 49–58. <https://doi.org/10.1080/10576109108435856>
- Enders, W., Sandler, T. & Parise, G. F. (1992). An Econometric Analysis of the Impact of Terrorism on Tourism. *Kyklos*, 45(4), 531–554. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.1992.tb02758.x>
- Etzo, I. (2016). The impact of migration on tourism demand: evidence from Japan. Retrieved December 7, 2018, from https://mpra.ub.uni-muenchen.de/72457/1/MPRA_paper_72457.pdf
- Etzo, I., Massidda, C. & Piras, R. (2013). Estimating the Migration-Tourism Nexus for Italy's International Outbound Tourism. Retrieved December 7, 2018, from <http://www.siecon.org/online/wp-content/uploads/2013/09/Etzo-Massidda-Piras.pdf>

Eurostat (2019). Eurostat – Database. Retrieved September 2, 2019, from <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Eurostat (n.d.). Eurostat indicators on High-tech industry and Knowledge - intensive services: Annex 3 – High-tech aggregation by NACE Rev.2. Retrieved June 3, 2019, from https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/Annexes/htec_esms_an3.pdf

Georgantopoulos, A. G. (2013). Tourism Expansion and Economic Development: Var/Vecm Analysis and Forecasts for the Case of India. *Asian Economic and Financial Review*, 3(4), 464–482. Retrieved from <http://www.aessweb.com/journals/5002/April2013?ic=download&id=1837>

Goldman, O. S. & Neubauer-Shani, M. (2017). Does international tourism affect transnational terrorism? *Journal of Travel Research*, 56(4), 451–467. <https://doi.org/10.1177/0047287516649059>

HNB (2018). *Bilten 241*. Retrieved from <https://www.hnb.hr/documents/20182/2364557/hbilt241.pdf/899173a9-423a-4a10-8682-9810295ea5be>

HNB (2019). *Bilten 253*. Retrieved from <https://www.hnb.hr/documents/20182/2894324/hbilt254.pdf/bdf87bec-6048-2f03-165a-d12f15397b4c>

Jadrešić, V. (1999). Proturječja i negativne pojavnosti u turizmu. *Tourism and Hospitality Management*, 5(1-2), 55–67. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/181922>

Jalil, A., Mahmood, T. & Idrees, M. (2013). Tourism–growth nexus in Pakistan: Evidence from ARDL bounds tests. *Economic Modelling*, 35, 185–191. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.06.034>

Kareem, O. I. (2013). A reassessment of tourism-exports led growth hypothesis in Africa. *American Journal of Tourism Research*, 2(1), 130–140. <https://doi.org/10.11634/216837861302359>

Katircioglu, S. (2009). Testing the tourism-led growth hypothesis: The case of Malta. *Acta Oeconomica*, 59(3), 331–343. <https://doi.org/10.1556/aoecon.59.2009.3.4>

Katircioglu, S. T. (2014). Testing the tourism-induced EKC hypothesis: The case of Singapore. *Economic Modelling*, 41, 383–391. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.05.028>

Koncul, N. (2007). Environmental issues and tourism. *Ekonomski misao i praksa*, (2), 157–165. Retrieved from <https://hrcak.srce.hr/21280>

Lee, C. G. (2012). Tourism, trade, and income: Evidence from Singapore. *Anatolia*, 23(3), 348–358. <https://doi.org/10.1080/13032917.2012.701596>

Lee, J. W. & Brahmastreene, T. (2013). Investigating the influence of tourism on economic growth and carbon emissions: Evidence from panel analysis of the European Union. *Tourism Management*, 38, 69–76. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2013.02.016>

Levantis, T. & Gani, A. (2000). Tourism demand and the nuisance of crime. *International Journal of Social Economics*, 27(7/8/9/10), 959–967. <https://doi.org/10.1108/03068290010336964>

Marin, D. (1992). Is the Export-Led.Growth Hypothesis Valid for Industrialized Countries? *Review of Economics & Statistics*, 74(4), 678–688. <https://doi.org/10.2307/2109382>

Massidda, C. & Mattana, P. (2013). A SVECM analysis of the relationship between international tourism arrivals, GDP and trade in Italy. *Journal of Travel Research*, 52(1), 93–105. <https://doi.org/10.1177/0047287512457262>

Mehmood, S., Ahmad, Z. & Khan, A. A. (2016). Dynamic relationships between tourist arrivals, immigrants, and crimes in the United States. *Tourism Management*, 54, 383–392. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.12.010>

Moufakkir, O. (2014). What's immigration got to do with it? Immigrant animosity and its effects on tourism. *Annals of Tourism Research*, 49, 108–121. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.08.008>

Narayan, P. K. (2004). Fiji's tourism demand: the ARDL approach to cointegration. *Tourism Economics*, 10(2), 193–206. <https://doi.org/10.5367/000000004323142425>

Narayan, P. K., Narayan, S., Prasad, A. & Prasad, B. C. (2010). Tourism and economic growth: a panel data analysis for Pacific Island countries. *Tourism Economics*, 16(1), 169–183. <https://doi.org/10.5367/000000010790872006>

Narayan, P. K., Narayan, S., Prasad, B. C. & Prasad, A. (2007). Export-led growth hypothesis: evidence from Papua New Guinea and Fiji. *Journal of Economic Studies*, 34(4), 341–351. <https://doi.org/10.1108/01443580710826380>

- Neumayer, E. & Plümper, T. (2016). Spatial spill-overs from terrorism on tourism: Western victims in Islamic destination countries. *Public Choice*, 169 (3-4), 195–206. <https://doi.org/10.1007/s11127-016-0359-y>
- Nikšić Radić, M., Dragičević, D. & Barkidija Sotošek, M. (2018). The tourism-led terrorism hypothesis-evidence from Italy, Spain, UK, Germany and Turkey. *Journal of International Studies*, 11(2), 236–249. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2018/11-2/16>
- Nowak, J.-J., Sahli, M. & Cortés-Jiménez, I. (2007). Tourism, capital good imports and economic growth: theory and evidence for Spain. *Tourism Economics*, 13(4), 515–536. <https://doi.org/10.5367/000000007782696113>
- Panas, E. & Vamvoukas, G. (2002). Further evidence on the Export-Led Growth Hypothesis. *Applied Economics Letters*, 9(11), 731–735. <https://doi.org/10.1080/13504850210126840>
- Ridderstaat, J., Croes, R. & Nijkamp, P. (2013). Tourism development, quality of life and exogenous shocks: A systemic framework. *International Journal of Society Systems Science*, 5(4), 321–336. <https://doi.org/10.1504/ijsss.2013.058465>
- Ridderstaat, J., Croes, R. & Nijkamp, P. (2014). Tourism and long-run economic growth in Aruba. *International Journal of Tourism Research*, 16(5), 472–487. <https://doi.org/10.1002/jtr.1941>
- Seetaram, N. (2012). Immigration and international inbound tourism: Empirical evidence from Australia. *Tourism Management*, 33(6), 1535–1543. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.02.010>
- Seetaram, N. & Dwyer, L. (2009). Immigration and tourism demand in Australia: A panel data analysis. *Anatolia*, 20(1), 212–222. <https://doi.org/10.1080/13032917.2009.10518905>
- Shan, J. & Sun, F. (1998). On the export-led growth hypothesis: the econometric evidence from China. *Applied Economics*, 30(8), 1055–1065. <https://doi.org/10.1080/000368498325228>
- Shirazi, N. S. & Abdul Manap, T. A. (2005). Export-led growth hypothesis: further econometric evidence from South Asia. *Developing Economies*, 43(4), 472–488. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1049.2005.tb00955.x>
- Simpson, J. J., Simpson, P. M. & Cruz-Milán, O. (2016). Attitude towards immigrants and security: Effects on destination-loyal tourists. *Tourism Management*, 57, 373–386. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.06.021>

- UN (2010). *International Recommendations for Tourism Statistics 2008*. (Department of Economic and Social Affairs - Statistics Division, Ed.). New York: United Nations Publications. Retrieved from https://unstats.un.org/unsd/publication/seriesm/seriesm_83rev1e.pdf
- Vukonić, B. (2018). Ekonomska teorija i ekonomika turizma. *Acta Turistica*, 30 (Special Issue), 17–63. <https://doi.org/10.22598/at/2018.30.SI.17>
- WTTC (2019a). Benchmark Report 2019 – World. Retrieved September 28, 2019, from <https://www.wttc.org/economic-impact/benchmark-reports/regional-results/>
- WTTC (2019b). Benchmark Report 2019 – Europe. Retrieved September 28, 2019, from <https://www.wttc.org/economic-impact/benchmark-reports/regional-results/>
- WTTC (2019c). Methodology: Travel & Tourism Economic Impact Research. Retrieved September 25, 2019, from <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/documents-2019/eir-methodology-2019.pdf>
- WTTC (2019d). Travel & Tourism Economic Impact 2019: World. Retrieved October 2, 2019, from <https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/region-data/>
- WTTC (2019e). WTTC Data Gateway. Retrieved October 1, 2019, from <https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/data-gateway/>
- Yap, G. & Saha, S. (2013). Do political instability, terrorism, and corruption have deterring effects on tourism development even in the presence of UNESCO heritage? A cross-country panel estimate. *Tourism Analysis*, 18(5), 587–599. <https://doi.org/10.3727/108354213x13782245307911>

Exposure of the Croatian Economy to Tourism – Structural Analysis

Abstract

Tourism is regarded as one of the most important leverages of economic growth. The positive effects of tourism are realized through several channels such as foreign exchange inflows, investments, employment, income increase, etc. However, some of the challenges that tourism is facing (environmental issues, terrorism, wars, crime, climate change, migration, etc.) should also be recognized. The aim of this paper is to determine the level of Croatian economy's exposure to tourism. The paper analyses variables such as the share of tourism in GDP, selected positions of balance of payments, the structure of gross value added. The data obtained were compared with selected countries and conclusions were drawn on similarities and differences between chosen countries. The results of structural analysis indicate a significant exposure of the Croatian economy to tourism. Tourism share on average, for the 2010-2018 period, is 22.7% of the gross domestic product. The structure of gross value added indicates a low share of manufacturing (30.4%) and industry (21.4%). High technology manufacturing industries participate with only 1.6% compared to Slovenian 3.3%. The parametric testing confirmed the existence of a statistically significant difference between the countries grouped by share of tourism in GDP, for the variable gross national income and life expectancy.

Keywords: *tourism, economy structure, exposure to tourism, structural analysis, parametric testing.*

Branimir Lokin *

NOVA KLASNA PARADIGMA

Globalna kriza koja ponovno prijete – već nakon pet godina umjerene konjunktura razvijenom svijetu, svijetu brzorastućih i svijetu tranzicijskih gospodarstava – objašnjava se primjenom dviju teorijskih koncepcija: (neo)liberalne, prema kojoj uzrok krize treba tražiti u malformacijama financijskog sustava (Minsky), i strukturne (Samuelson), koja zastupa mišljenje o geopolitičkim uzrocima krize. Financijska kriza 2008. kao jedini relevantni oblik krize, prema neoliberalnoj koncepciji, nastala je kao posljedica napuhavanja financijskih bilanci koje su onda u jednom trenutku izgubile ravnotežu. Sukladno tome uzroci krize vezani su uz neodgovorne postupke i pohlepu trgovaca novcem (moralni hazard), a moguće ih je rješavati boljom regulativom na nacionalnom i globalnom planu. Ta koncepcija ima stanovitu i vidljivu potvrdu u primjeni mehanizma "monetarnog popuštanja" koji je relaksirao globalni financijski sustav a da nije istodobno potaknuo novu krizu. Razumljivo, treba usput podsjetiti kako je monetarni intervencionizam instrument strukturalističke metode (Keynes), što kao teorijsku nedosljednost zastupnike ove teze nije nimalo smetalo. Geopolitički konceptualni uzroci krize tvrdi se pak izazvani su, s jedne strane povećanom, ali i neodgovorno visokom mobilnošću kapitala, a s druge strane niskom cijenom radne snage u zemljama brzorastućih i nerazvijenih ekonomija, što je dovelo do bipolarizacije proizvodnih i potrošnih fondova u svjetskoj ekonomiji. Ponovna krizna prijetnja, međutim, sve više nameće potrebu novog tumačenja u pristupu njezinim mogućim uzrocima. Naime, kriza očito nije isključivo financijske provenijencije, budući da u njezinu središtu dominira kriza globalne nezaposlenosti pa je prema tome neoliberalni koncept ne uspijeva objasniti, također, ona prijete ne samo do jučer razvijenim i nerazvijenim zemljama već isto tako, samo smanjenim opsegom, i zemljama brzorastućih ekonomija, što uključuje njezin strukturni karakter, odnosno geopolitičku uzročnost. Indikativno je kako stupanj razvoja povećava nezaposlenost, što

---

* Dr. sc. Branimir Lokin, član Počasnog predsjedništva Hrvatskog društva ekonomista.

bilježe ne samo razvijene već i zemlje brzorastućih gospodarstva nakon što ostvare početni rast blagostanja.

Opseg i oblici nezaposlenosti pokazuju kako se nezaposlenost koncentrira prema slabo obrazovanim slojevima stanovništva i mladim stanovnicima za što se nude uglavnom nevjerodostojna objašnjenja. Fenomenologija o kojoj je riječ veže se za utjecaj tehnološkog napretka na ekonomiju kada se radi o neobrazovanim stanovnicima odnosno za najširu sociološku i psihološku sferu kada se radi o mladima. I konačno, u svom najvulgarnijem obliku ona se izvodi kao posljedica same gospodarske krize. Naime, ako nedostatak znanja uzrokuje nezaposlenost niže obrazovanih skupina stanovništva, onda nije jasno zašto su iz procesa rada isključeni stanovnici mlađih dobnih skupina jer je to upravo najobrazovaniji sloj stanovništva. Neprijeporno, neobrazovano stanovništvo ne zadovoljava tehnološke izazove, ali isto je tako neprijeporno kako mlado školovano stanovništvo poglavito u razvijenim zemljama ne zadovoljava zahtjeve profita (skupo je) zbog čega se zapošljavaju obrazovni slojevi stanovništva iz tranzicijskih, brzorastućih i zemalja u razvoju čemu pogoduje visoka mobilnost rada poglavito u novim tehnologijama. Odgovore o uzrocima krize stoga je, rezimirajući iznesena stajališta, potrebno tražiti u puno dubljim činiteljima, u samom procesu stvaranja i podjele društvenog bogatstva bliže rečeno u mehanizmu reprodukcije. Kapital je danas generiran bogatstvom, izravno vlasnika kapitala i posredno, ali puno značajnije štednjom svih slojeva stanovništva, posebice u razvijenim zemljama. Proporcionalno udjelima bogatstva raspoređuje se profit. Kako profit, a ne rad u neoliberalnoj opciji determinira rast (rad traži profit, a ne obrnuto), onda je razumljivo da i podjela profita ide u korist kapitala. U uvjetima napretka (rast), premda diskriminatorno, na štetu rada ostvaruje se lažna ravnoteža koja, međutim, u uvjetima pada aktivnosti pokazuje prave odnose vrijednosti, odnosno raspodjelu na štetu rada (pad kupovne moći, nezaposlenost). Razumljivo kako nas već sama naznaka takve mogućnosti vraća u područje klasnog fenomena koji se, međutim, već odavno smatra prevladanim. Naime, klasne revolucije protutnjale su u svom realnom obliku 20. stoljećem donoseći sobom razočaranja, ratove, bijedu i teror. Živućim generacijama klasne revolucije znače duboku averziju prema ne samo praksi već i teoriji klasnog promišljanja i pozicioniranja. Prema tome, pitanje koje se ovdje već u samom pristupu problemu otvara glasi: Postoje li klase u suvremenom tehnološkom i demokratskom društvu? Ako se uzmu u obzir demokratske referencije tih društava, proizlazi kako klasne podjele nema, odnosno kako ju je zamijenila podjela na sposobne i nesposobne

isključivo budući da preko demokratskih mehanizama svatko može izraziti slobodno svoju političku volju, a preko kapitala ostvariti materijalnu poziciju. Međutim, kako neobrazovane i mlade nije moguće proglasiti nesposobnima i nedemo–kratskima, a budući da oni trpe nepravdu, mehanizam klasne podjele očito egzistira. Nalazimo ga u odnosima kapitala i rada baš kao što je to bilo u prvim vremenima industrijalizacije, što je razvojem kapitalizma u eri društva blagostanja prevladano. Koje su to, dakle, klasne grupacije suvremenoga globaliziranog društva? Podjela na one koji iznose na tržište kapital, odnosno radnu snagu, pokazuje se klasno – interesno bespredmetna. Naime, vlasnici kapitala su svenazočni na globalnom tržištu, dok su vlasnici radne snage na globalnom tržištu netransparentni. Na prvom mjestu to je grupacija (klasa) vlasnika kapitala koliko velikih toliko i onih malih iz svih slojeva suvremenog društva. Moramo shvatiti da su vlasnici kapitala disperzirani i na prvi pogled klasno, kada se gleda imovinski cenzus, sukobljeni, međutim interesi su im visoko koncentrirani i obuhvaćaju slojeve stanovništva od tradicionalnih radnika do umirovljenika i klasičnih vlasnika velikog i malog kapitala. Svi oni vezani su za sustav realnih i financijskih korporacija i postižu svoj interes u potpunosti sukladno tim korporacijama. Tu skupinu koja vlada globalnim kapitalom moguće je nazvati **korporoidima** budući da je njihov interes isključivo vezan za realne i financijske korporacije. Druga interesna grupacija obuhvaća vlasnike radne snage koji su vezani za nacionalne gospodarske sustave, dakle one koji tek nominalno pripadaju globalnom sustavu rada, međutim podređeni su nacionalnim regulacijskim sustavima pa ih je moguće nazvati **podanicima**. I konačno, imamo treću skupinu koja u stanovitom pogledu predstavlja posrednike u odnosima dviju skupina. Radi se o **regulatorima** koji predstavljaju zemlje i skupine zemalja u nacionalnim i međunarodnim relacijama.

Korporoidi, vlasnici i upravljači globalnog kapitala, depersonalizirana su društvena skupina koja djeluje i razvija se pod izravnim diktatom globalnog kapitala, oni su lišeni skupinskog pritiska, neovisno o svom materijalnom, intelektualnom i političkom stajalištu i statusu. Globalni kapital određuje im u potpunosti način ponašanja i moralni profil. Tako je evidentno da umirovljenički i radnički korpus te intelektualna elita razvijenih zemalja zapada bez ikakve grižnje savjesti prihvaćaju kapitalsku dobit koja ima izvorište u robovskom radu i radu djece iz nerazvijenih zemalja kao i beskrupuloznom iscrpljivanju resursa i remećenju ekološke ravnoteže kada im ona povećava stavke na njihovim bankovnim računima i policama vrijednosnih papira. Isto se odnosi i na radničku klasu tih zemalja koja s

pozicija pretilog susjeda kritizira i promatra agoniju najbližeg susjeda iz istog civilizacijskog i intelektualnog kruga (Grčka, tranzicijske zemlje).

Podanici su vlasnici globalnoga korpusa rada, međutim oni ne mogu aktivno utjecati na globalno područje rada (Lenjinova parola o proleterima i njihovu internacionalnom buntu ostala je puka fraza). Naime, postoji duboka asimetrija na globalnom planu između kapitala i rada, prema kojoj podanici predstavljaju grubu derivaciju mehanizma globalnog sustava. Budući da imaju nizak stupanj mobilnosti, podanici su pod snažnim diktatom kapitala koji regulira njihovu cijenu rada i određuje njihovu egzistencijalnu poziciju. Njihova mobilnost koju su deklarirali vodeći teoretici neoliberalizma u 20. stoljeću (Hayek, Friedman, Eucken) događa se, ne na temelju ponude i potražnje na globalnom tržištu, već diktatom kapitala isključivo onda kada cijena rada jamči visoku stopu profita. Suprotno, globalna se mobilnost prosuđuje kao sustavna disfunkcija, koja posebice dolazi do izražaja u masovnim nekontroliranim migracijama. U posljednje smo vrijeme svjedoci intenzivnog stvaranja organiziranog tržišta radne snage koje je okrenuto povećanju mobilnosti, što znači kontroli cijene rada lišene najminimalnijega sociološkog okvira. Vidljivo je kako cijena rada ne ovisi kao u razdoblju poduzetničkog kapitalizma o rastu proizvodnosti rada, već o podaničkoj poziciji u odnosu na globalni kapital. Otuda diferencije u cijeni rada pojedinih podaničkih skupina koju opet diktira dobit formirana na temelju jedinstvene cijene kapitala.

Regulatori u čiji krug je potrebno ubrojiti sindikalne i aktiviste civilnog društva kao regulatorna skupina djeluju na nacionalnoj i međunarodnoj sceni, međutim oni nisu u stanju utjecati na korporoide i podanike. Suprotno pače, njihova pozicija predstavlja grubu izvedenicu volje korporoida koju oni isključivo i izvršavaju. S jedne strane oni su lišeni materijalnog utjecaja jer ne raspolazu resursima, dok su s druge strane podložni izbornoj volji skupine pretežito podaničke provenijencije koja je interesno integrirana u okviru korporoidne matrice. Istodobno njihov je objektivan domet omeđen globalnim kapitalom, što ih dovodi u paradoksalnu situaciju u kojoj bivaju birani od jedne klasne skupine, a realnu politiku mogu voditi pretežito pod utjecajem druge klasne skupine. Upravo zbog toga oni podliježu kvarenju i predstavljaju ustvari društveno-političku himeru suvremene demokracije.

Konkurentnost kapitala predstavlja željezni zakon korporoidne civilizacije. Ona je temeljni generator profita koji ima jedinstvenu globalnu vrijednost sublimiranu u profitnoj stopi. Riječju, profit u ravnoteži s kamatnom stopom

omeđuje poziciju kapitala na globalnoj razini, sve ostale vrijednosti reprodukcije, od humane do ekološke, iz njih se izvode. Najveću opasnost takav kriterijalni sustav predstavlja za klasu podanika koja je izgubila moćni mehanizam proizvodnosti rada, prema kojem je značajno utjecala na tijek društvene moći. Mehanizam globalnog profita na taj je način postao determinanta suvremenog svijeta. Globalni je profit nametnuo podaničkoj klasi i klasi regulatora moralni kriterij vladanja pa danas te klase diljem globusa bespogovorno provode volju korporoida. Promjena globalne paradigme ekspropriacijom kapitala koja se je javljala u sporadičnim primjerima ubrzo je izgubila i moralnu i političku snagu i bila je osuđena na povlačenje ili totalni poraz.

Neprijeporno, korporoidna civilizacija najučinkovitiji je oblik korištenja resursa u povijesti s gledišta profita, ali isto tako taj je oblik i najopasniji s gledišta klasne, nacionalne, ekološke i političke slike svijeta. Njegova kontrola stoga je nužna, ali ostaje pitanje, kako je ostvariti? Proces širenja demokracije najtransparentnije predstavljen konkurentnim tržištem i otvorenim društvom povećava stupanj ograničenja u odnosu na stupanj realizacije vlastitih ciljeva. Paradoksi takvog društva dnevno rastu, a klasne se i nacionalne profilacije izoštravaju. Svjedoci smo kako svaki pokušaj širenja pravde povećava nepravdu, što bjelodano potvrđuje profilacija civilnog društva shvaćena kao reprezentativni pokret masa okrenut toj istoj demokratizaciji društva. Evidentno to pokazuju slučajevi u kojima se teži otkloniti malformacije društva (pozicija žena, djece, staraca, ranjive skupine, ekološke prijetnje i drugo) čija ideja ima uzlaznu putanju sve do trenutka kada se sukobi s interesom kapitala i korporoida kao njegove noseće klase. U točki tog sukoba nametnut im je sljedeći izbor: Ili pravda (podanici) ili kruh (korporoidi)! Neprijeporno strategija razvoja demokracije udarila je u plafon vlastitih ciljeva i ideala. Stoga povratak na načela i mehanizme iz doba industrijske revolucije predstavlja realnu opciju. Put građenja nove demokracije treba biti proces pretvaranja podanika u vodeću snagu suvremenog društva jer podanici čine golemu većinu stanovništva planete. Mehanizam stvaranja njihove moći sadržan je u procesu reprodukcije, poglavito u podjeli bogatstva. Ključ rješenja je jačanje njihova utjecaja na podjelu profita između rada i kapitala na temelju kriterija proizvodnosti rada. Valja kazati kako se suvremena teorijska misao sve vidljivije priklanja raspodjeli kao mogućem rješenju izlaska iz aktualne krize upravo polazeći od tržišnog principa. Naime, ravnoteža proizvodnje i potrošnje, za što je uvjet uravnotežena raspodjela, nazire se i kao put razvoja demokracije na globalnom planu.

Davor Huška*

ANALIZA I VALORIZACIJA AKTIVNOSTI PROGRAMA SUFINANCIRANJA PROVEDBE EU PROJEKATA NA REGIONALNOJ I LOKALNOJ RAZINI U HRVATSKOJ 2015. – 2019. GODINE

Sažetak

Cilj ovog rada je na jednom mjestu cjelovito analizirati i prikazati razvoj programa sufinanciranja EU projekata u Republici Hrvatskoj, na lokalnoj i regionalnoj razini, od pokretanja programa 2015. godine do petog ciklusa javnih poziva koji je u tijeku 2019. godine.

Temelj ovog programa je članstvo Republike Hrvatske u Europskoj uniji te dostupnost europskih fondova u prethodnoj financijskoj perspektivi 2017. – 2013., te u još većem financijskom obujmu u tekućoj financijskoj perspektivi 2014. – 2020. Uočeni problemi u godinama pred pristupanje Republike Hrvatskoj Europskoj uniji, a tijekom korištenja pretpristupnih EU fondova, a koji se u najvećoj mjeri odnose na nedostatan fiskalni kapacitet općina, gradova, županija, te ustanova i tvrtki kojim su jedinice lokalne i regionalne (područne) samouprave osnivači, pokušava se nadomjestiti pokretanjem programa sufinanciranja EU projekata, programa s nacionalne razine. Upravo s ciljem što kvalitetnije i veće apsorpcije sredstava EU fondova, Republika Hrvatska kroz Zakon o regionalnom razvoju 2015. godine pokreće Fond za sufinanciranje EU projekata, a koji provodi Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije, putem Javnih poziva korisnicima tijekom proteklih pet godina.

Istražujući uvjete za korištenje sredstava, prihvatljive korisnike, broj zahtjeva i iznose ugovorenih sredstava, dolazi se do spoznaje o opravdanosti pokretanja ovakvog Fonda, ali posebno njegova značaja za korisnike s područja slabije razvijenih – potpomognutih područja lokalne i regionalne razine, koji bez potpore ovog programa ne bi mogli aplicirati na sredstva

---

* Mr. sc. Davor Huška, mag. oec., Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije.

EU fondova. Komparirajući uvjete dosadašnjih pet javnih poziva, u radu se elaborira opravdanost izmjena određenih uvjeta i prilagodba potrebama korisnika.

Zaključkom se potvrđuje opravdanost i značaj programa sufinanciranja provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini i u proteklih pet godina, ali i očekivanja u narednim godinama korištenja EU fondova.

Ključne riječi: *sufinanciranje EU projekata, EU fondovi, apsorpcija EU fondova, korisnici, značaj i opravdanost programa sufinanciranja.*

1. Uvod

Ovaj rad analizira razvoj programa sufinanciranja EU projekata u Republici Hrvatskoj na lokalnoj i regionalnoj razini od pokretanja programa 2015. godine do 2019. godine. Analiziraju se ciljevi i procedure, prihvatljiva područja sufinanciranja, prihvatljivi korisnici i ostali uvjeti programa, koji se kroz godine mijenjao i nazivom, i izvorima financiranja, i prihvatljivim korisnicima. Osnova svega su EU fondovi dostupni Republici Hrvatskoj kao i Europske javne politike koje ih definiraju.

Sredstva europskih fondova dostupna su Republici Hrvatskoj kao članici Europske unije od njezina punopravnog članstva 1. srpnja 2013. godine. Trenutkom punopravnog članstva u Europskoj uniji Republici Hrvatskoj omogućeno je korištenje Europskih strukturnih i investicijskih fondova u financijskoj perspektivi za razdoblje 2007. – 2013. i ukupna alokacija predviđena za Republiku Hrvatsku iznosila je 1.275.655.552 eura te je korištena kroz četiri operativna programa. Operativni programi su dokumenti kojima su detaljno opisane i razrađene mjere i aktivnosti kojima je omogućena učinkovita provedba i korištenje Europskih strukturnih i investicijskih fondova – ESI fondovi (Tufekčić, 2013).

U financijskom razdoblju 2014. – 2020. Republici Hrvatskoj je iz Europskih strukturnih i investicijskih fondova na raspolaganju ukupno 10,676 milijardi eura. Strateški okvir za korištenje ESI fondova određen je sporazumom o partnerstvu, operativnim programima, zajedničkim nacionalnim pravilima i Zakonom o uspostavi institucionalnog okvira za korištenje ESI fondova u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2014. – 2020. Republika Hrvatska donijela je četiri operativna programa, a aktivnosti unutar pojedinoga operativnog programa financiraju se iz odgovarajućeg ESI fonda koji je s njima usko

povezan (Kohezijski fond, Europski fond za regionalni razvoj, Europski socijalni fond, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europski fond za pomorstvo i ribarstvo).

Početakom lipnja 2015. godine, Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije uspostavilo je i predstavilo Fond za sufinanciranje provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini, čija će sredstva pomoći općinama, gradovima i županijama u povećanju korištenja dodijeljenih sredstava iz europskih strukturnih i investicijskih fondova u okviru programskih razdoblja 2007. – 2013. i 2014. – 2020., i to na način da će im pomoći u sufinanciranju vlastitog udjela. Ciljevi Fonda su povećanje apsorpcije EU sredstava koja su na raspolaganju Republici Hrvatskoj kao i doprinos jačanju konkurentnosti regija i uravnoteženom regionalnom razvoju. Kroz Fond se mogu, u obliku bespovratnih potpora, sufinancirati svi troškovi utvrđeni ugovorima o dodjeli bespovratnih sredstava, vodeći pritom računa o poštivanju načela izbjegavanja dvostrukog financiranja. Sredstvima Fonda osigurava se dio sredstava koje je korisnik bio dužan osigurati, tijekom provedbe projekta, iz vlastitih izvora.

Nakon uvoda u radu slijedi poglavlje kojim se prikazuju osnovna obilježja politika i fondova Europske unije, te u zasebnom dijelu EU fondovi u Republici Hrvatskoj u sadašnjoj i prethodnoj financijskoj perspektivi. U drugom dijelu rada analizira se i prikazuje prvotni Fond za sufinanciranje EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini u Republici Hrvatskoj, kroz analizu prvog Pravilnika o uvjetima i kriterijima dodjeljivanja sredstava Fonda, naknadne izmjene Pravilnika, Javni pozivi za dodjelu sredstava Fonda koji prate svaku proračunsku godinu, zakonske osnove (i njihove izmjene) za izvore financijskih sredstava, a što utječe i na naziv Fonda, tj. Programa, indeksi razvijenosti jedinica lokalne i regionalne samouprave, kao osnova za određivanje postotka sufinanciranja, i drugi uvjeti za dodjelu sredstava Fonda odnosno Programa. U trećem dijelu prikazuju se rezultati svih poziva za financiranje, broj podnesenih zahtjeva, ocjena zahtjeva, odobreni i ugovoreni iznosi, isplaćeni iznosi, stanje trenutnog poziva za 2019. te projekcije za 2020. i 2021. godinu. U zaključku se rezimiraju rezultati četverogodišnjeg provođenja programa sufinanciranja EU projekata, uz komentare izmjena pravilnika i posebice izvora financijskih sredstava za pojedinu godinu provedbe Programa sufinanciranja. Daje se i ocjena opravdanosti te promišljanja i prijedlozi za buduće pozive, posebice uzimajući u obzir novi financijski okvir s predloženim većim udjelom sufinanciranja EU projekata od strane korisnika.

2. Europske javne politike i fondovi Europske unije

2.1. Osnovna obilježja Europskih javnih politika i EU fondova

Koristeći i istražujući podatke dostupne na službenim stranicama europskih strukturnih i investicijskih fondova, dolazimo do osnovnih saznanja o Europskim javnim politikama i u nastavku je svaka kratko pojašnjena. Zajedničko im je da se donose za razdoblje od 7 godina te se nazivaju financijskim perspektivama. Trenutno se nalazimo u financijskoj perspektivi 2014. – 2020. kojoj je prethodila financijska perspektiva 2007. – 2013.

Politika jedinstvenog tržišta namijenjena je za jačanje povjerenja u jedinstveno tržište, a pritom omogućuje da se roba (proizvodi i usluge) koja je stavljena na tržište jedne države članice EU može prodavati u bilo kojoj drugoj državi članici sve dok je sigurna i dok ne narušava javni interes.

Regionalna politika fokusirana je na gradove i regije Europske unije. Cilj joj je da se strateškim ulaganjima pospješi gospodarski rast i unaprijedi kvaliteta života. Služi i za podupiranje slabije razvijenih regija i stvaranje preduvjeta za ravnomjeran regionalni razvoj.

Zajednička poljoprivredna politika sadrži pravila i mehanizme kojima se regulira proizvodnja, prodaja i plasman poljoprivrednih proizvoda u Europskoj uniji, a posebno se bavi i naglašava razvoj seoskih područja. Zajednička poljoprivredna politika jedno je od najvažnijih područja koncentracije sredstava kojima raspolaže Europska unija.

Socijalna politika odnosi se na akcije Vlada zemalja članica koje davanjem naknada i usluga imaju neposredan utjecaj na blagostanje građana.

Politika zaštite okoliša danas se smatra kao javno upravljanje okolišem koje je zajedničko dobro. Aktivnosti koje proizlaze iz ove politike obuhvaćaju onemogućavanje daljnjeg širenja negativnih utjecaja na okoliš i širenje različitih vrsta onečišćenja.

Ekonomska i monetarna unija (politika) znači koordinaciju ekonomske politike među zemljama članicama, koordinaciju fiskalne politike, neovisnu monetarnu politiku koju vodi Europska središnja banka, te uvođenje zajedničke valute u euro područje.

Prometna politika Europske unije zadužena je za poboljšanje funkcioniranja europskoga prometnog sustava. Glavni zadatak joj je poboljšati prometnu infrastrukturu EU pomoću suradnje s nacionalnim, regionalnim i lokalnim vlastima, tvrtkama i nevladinim organizacijama.

Potrošačka politika Europske unije trebala bi osiguravati građanima da mogu s povjerenjem kupovati u bilo kojoj od država članica, proizvode i hranu, identične kvalitete, uz stalnu provjeru i kontrolu nadležnih agencija.

Navedene javne politike Europske unije, država članica i država kandidatkinja temelj su za određivanje ciljeva čije ostvarenje će se poticati financiranjem kroz EU fondove. EU fondovi su novac europskih građana koji se, u skladu s određenim pravilima i procedurama, dodjeljuju raznim korisnicima za provedbu projekata koji trebaju pridonijeti postizanju spomenutih ključnih javnih politika EU (Fontaine, 2010).

Europski fondovi su financijski instrumenti za provođenje svake od javnih politika Europske unije u njezinim zemljama članicama.

Prethodno navedene javne politike Europske unije temelj su za određivanje ciljeva koji se nastoje ostvariti financiranjem kroz EU fondove. EU fondovi su novac europskih građana koji se, prema unaprijed određenim pravilima i procedurama, dodjeljuje korisnicima za provedbu projekata koji imaju zadatak da pridonese postizanju ciljeva spomenutih javnih politika EU.

Kada je došlo do ulaska Republike Hrvatske u punopravno članstvo Europske unije, na raspolaganje su stavljena sredstva iz europskih fondova. U financijskom razdoblju 2014. – 2020. Republici Hrvatskoj je iz Europskih strukturnih i investicijskih fondova na raspolaganju ukupno 10,676 milijardi eura. Od tog iznosa 8,397 milijardi eura određeno je za ciljeve kohezijske politike, 2,026 milijardi eura za poljoprivredu i ruralni razvoj te 253 milijuna eura za razvoj ribarstva.

Republika Hrvatska je uspješno koristila i sredstva strukturnih instrumenata iz financijske perspektive 2007. – 2013., Instrumente pretprijetne pomoći (IPA) i programa Unije, u ukupno alociranom iznosu od 1,012 milijardi eura (od čega je doprinos EU iznosio 858 milijuna eura), a sve kroz četiri operativna programa (Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova EU, 2017).

Kohezijska politika

Predstavlja jednu od najznačajnijih javnih politika Europske unije i za nju je u financijskom razdoblju 2014. – 2020. izdvojeno 376 milijardi eura. Osnovni cilj ove javne politike je smanjenje gospodarskih, socijalnih i teritorijalnih razlika koje postoje između regija Europske unije, ali i pojačati konkurentnost europskoga gospodarstva na globalnoj razini (Böhn, Lahodynsky).

Kohezijska politika Europske unije financirana je iz tri glavna fonda. Europski fond za regionalni razvoj i Europski socijalni fond imaju zajednički naziv strukturni fondovi, a svih pet fondova poznato je pod nazivom Europski strukturni i investicijski fondovi (ESI fondovi).

Kohezijski fond namijenjen je državama članicama koje imaju BDP po stanovniku manji od 90% prosjeka Europske unije. Njime su financirani projekti iz područja prometa i okoliša. Aktivnosti koje je moguće financirati pomoću ovog fonda vezane su uz paneuropske koridore i transeuropske transportne mreže, okolišnu infrastrukturu u cilju preuzimanja EU standarda zaštite okoliša, transportnu infrastrukturu koja pridonosi urbanom i javnom prometu koji je okolišno održiv te učinkovito korištenje energije i obnovljivih izvora energije. Korisnici su uglavnom tijela javne vlasti, ali i poslovni sektor (prije svega kroz sudjelovanje u postupcima javne nabave za isporuku dobara i usluga i obavljanje radova).

Europski fond za regionalni razvoj namijenjen je za ulaganja u proizvodne investicije u svrhu otvaranja radnih mjesta, infrastrukturne investicije, razvoja malog i srednjeg poduzetništva i lokalnog razvoja. Iz fonda se mogu financirati aktivnosti vezane uz produktivna ulaganja za koja je pretpostavka da će pridonijeti stvaranju i očuvanju održivih radnih mjesta, a sve kroz izravne potpore za ulaganja u mala i srednja poduzeća, ulaganja u infrastrukturu pružanja osnovnih usluga građanima u području energetike, okoliša, prometa te informacijskih i komunikacijskih tehnologija, ulaganja u socijalnu, zdravstvenu i obrazovnu infrastrukturu te za razvoj unutarnjeg potencijala na način da se podržava lokalni i regionalni razvoj i istraživanje i inovacije. Korisnici ovog fonda su istraživački centri, lokalne i regionalne vlasti, škole, korporacije, državna uprava, mala i srednja poduzeća, sveučilišta... Sredstva su dostupna i za javna tijela, neke organizacije privatnog sektora, nevladine organizacije te volonterske organizacije. Strane tvrtke s bazom u regiji koja je pokrivena relevantnim operativnim programom mogu se također prijaviti, ali moraju zadovoljavati europska pravila javne nabave.

Europski socijalni fond namijenjen je za poticanje poduzetništva i pomoć posloprincima u pronalaženju boljih radnih mjesta. Korisnici su javna uprava, udruženja radnika i poslodavaca, nevladine organizacije, dobrotvorne ustanove i tvrtke.

Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj usmjeren je poboljšavanju upravljanja i kontrole nad politikom ruralnog razvoja te ulaganje u

uspostavu ekološke i teritorijalne ravnoteže, zaštitu klimatskih uvjeta i uvođenje inovacija u poljoprivredni sektor. Njega mogu koristiti poljoprivredni gospodarski subjekti, organizacije, udruge i sindikati, udruge za zaštitu okoliša, organizacije koje pružaju usluge u kulturi zajednice, udruge žena, poljoprivrednici, šumari, a i mladi.

Europski fond za pomorstvo i ribarstvo namijenjen je za osiguravanje sredstava ribarskoj industriji i priobalnim zajednicama, a zadaća je omogućiti prilagodbu promijenjenim uvjetima u sektoru i postići gospodarsku i ekološku održivost. Fond bi trebao osiguravati održivo ribarstvo i industriju akvakulture (Kuć Czajkowski, Sienkiewicz, Ćurković, 2014).

Iz navedenog se može zaključiti da svaki od spomenutih fondova na svoj način pridonosi ostvarenju cjelokupnog cilja rasta unutar Europske unije. Ti ciljevi su utvrđeni i izneseni u dokumentu naziva "strategija Europa 2020.", a to je strategija EU koja služi za poticanje rasta i otvaranje novih radnih mjesta do 2020.

2.2. EU fondovi u Republici Hrvatskoj

Ulaskom u punopravno članstvo Europske unije, Republika Hrvatska postala je korisnica sredstava iz europskih fondova. U financijskom razdoblju 2014. – 2020. Republika Hrvatska iz europskih strukturnih i investicijskih (ESI) fondova na raspolaganju ima ukupno 10,676 milijardi eura. Od toga iznosa 8,397 milijardi eura određeno je za ciljeve kohezijske politike, 2,026 milijardi eura za poljoprivredu i ruralni razvoj, a 253 milijuna eura za razvoj ribarstva. Republika Hrvatska je tijekom financijske perspektive 2007. – 2013. koristila sredstva iz europskih fondova kroz Instrumente pretprijetne pomoći (IPA) u iznosu od 417 milijuna eura i programe Unije u iznosu od 858 milijuna eura (MRRFEU, 2017).

Europski strukturni i investicijski fondovi 2007. – 2013.

Prema podacima sa službenih stranica europskih strukturnih fondova i Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova EU, Republici Hrvatskoj je u financijskoj perspektivi 2007. – 2013. na raspolaganju bilo nešto više od 150 milijuna eura godišnje ili preciznije 417.380.504 eura kroz pretprijetni program IPA, a od toga je iskorišteno, tj. isplaćeno 341.616.424 eura. Kada je Republika Hrvatska dobila punopravno članstvo u Europskoj uniji, došlo

je do višestrukog povećanja alokacije, na taj način je u drugoj polovici 2017. godine instrumentima Kohezijske politike Hrvatska imala na raspolaganju oko 450 milijuna eura.

Ukupna alokacija u sedmogodišnjem financijskom razdoblju 2007. – 2013. kroz četiri operativna programa iznosila je 858.275.018 eura, raspoređenih kako slijedi u Tablici 1. Operativni programi su dokumenti u kojima su detaljno opisane i razrađene mjere i aktivnosti kojima je omogućena učinkovita provedba i korištenje ESI fondova. Operativni programi za spomenuto razdoblje su:

Operativni program Promet je dokument koji je definirao korištenje fondova Europske unije za razvoj prometne infrastrukture u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2007. do 2013. godine.

Operativni program Zaštita okoliša je dokument koji je fokusiran na provođenje EU direktiva vezanih za otpad i vode u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2007. do 2013. godine.

Operativni program Regionalna konkurentnost je dokument koji služi za provedbu kohezijske politike u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2007. do 2013. godine. Njegov strateški cilj je povećanje konkurentnosti malog i srednjeg poduzetništva i potpora gospodarstvu temeljenom na znanju.

Operativni program Razvoj ljudskih potencijala je dokument za pomoć u okviru cilja konvergencije u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2007. do 2013. godine. Strateški cilj programa bio je poboljšanje učinkovitosti radne snage, razvoj ljudskog kapitala i jačanje socijalne uključenosti i na taj način se direktno pripomoglo ostvarivanju strateških ciljeva Nacionalnog strateškog referentnog okvira, a što je krovni strateški i programski dokument kojim se utvrđuju prioriteti korištenja sredstava iz strukturnih instrumenata (razvoj.gov.hr, 2019).

Tablica 1. Sredstva EU fondova u Republici Hrvatskoj 2007. – 2013.

Program	Dodijeljena sredstva	Ugovorena sredstva	Isplaćena (iskorištena) sredstva	Ugovoreno/ Dodijeljeno	Isplaćeno/ Dodijeljeno
IPA V 2007. - 2013.	121.813.880,00	110.426.136,00	100.711.432,00	9.065	8.271
IPA I, II i PRJELAZNI INSTRUMENT	295.566.624,00	272.848.032,00	240.904.992,00	9.231	7.649
OP PROMET 2007. - 2013.	236.983.312,00	196.262.256,00	167.850.304,00	8.282	6.284
OP RAZVOJ LJUDSKIH POTENCIJALA 2007. - 2013.	152.413.104,00	152.048.176,00	137.660.688,00	9.976	8.645
OP REGIONALNA KONKURENTNOST 2007. - 2013.	187.779.600,00	198.354.032,00	180.386.224,00	10.563	9.652
OP ZAŠTITA OKOLIŠA 2007. - 2013.	281.099.008,00	455.693.984,00	316.586.432,00	16.211	10.624
UKUPNO	1.275.655.552,00	1.385.632.640,00	1.144.100.096,00	10.862	8.524

Izvor: www.razvoj.gov.hr

Europski strukturni i investicijski fondovi za razdoblje 2014. – 2020.

Istražujući dostupne službene dokumente koji prate aktivnosti ESI fondova u Republici Hrvatskoj, dolazi se do podataka da je Republici Hrvatskoj iz Europskih strukturnih i investicijskih (ESI) fondova na raspolaganju ukupno 10,676 milijardi eura. Od tog iznosa 8,397 milijardi eura određeno je za ciljeve kohezijske politike, 2,026 milijardi eura za poljoprivredu i ruralni razvoj te 253 milijuna eura za razvoj ribarstva.

Strateški okvir za korištenje ESI fondova određen je sporazumom o partnerstvu, operativnim programima, Zajedničkim nacionalnim pravilima i Zakonom o uspostavi institucionalnog okvira za korištenje ESI fondova u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2014. – 2020., ali i uredbama koje propisuju nadležnosti pojedinih tijela za svaki ESI instrument.

Republika Hrvatska donijela je četiri operativna programa, a aktivnosti unutar pojedinoga operativnog programa financiraju se iz odgovarajućeg ESI fonda koji je s njima usko povezan (Kohezijski fond, Europski fond za regionalni razvoj, Europski socijalni fond, Europski poljoprivredni fond za ruralni razvoj, Europski fond za pomorstvo i ribarstvo).

Operativni program Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020. je temeljni programski dokument pomoću kojeg se provodi kohezijska politika Europske unije i na taj način pripomaže u cilju "Ulaganja za rast i radna mjesta" kroz poticanje ulaganja u infrastrukturne investicije i pružanje potpore razvoju poduzetništva i istraživačkih djelatnosti. U okviru Operativnog programa Konkurentnost i kohezija 2014. – 2020. Republici Hrvatskoj je na raspolaganje stavljena 6,831 milijarda eura, od toga je 4,321 milijarda eura iz Europskog fonda za regionalni razvoj i 2,510 milijardi eura iz Kohezijskog fonda.

Operativnom programu Učinkoviti ljudski potencijali 2014. – 2020. je osnovni cilj pridonosenje rastu zapošljavanja i jačanju socijalne kohezije u Hrvatskoj.

Europski socijalni fond jedan je od nekoliko temeljnih strukturnih instrumenata Europske unije. Njime se državama članicama pruža potpora kako bi se moglo ulagati u ljudski kapital i jačati konkurentnost europskoga gospodarstva na globalnoj razini.

Operativnim programom za pomorstvo i ribarstvo 2014. – 2020. Hrvatska kao punopravna članica Europske unije ostvaruje pravo korištenja potpore iz

Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo. Glavni ciljevi programa su promicanje konkurentnog te okolišno i gospodarski održivog i društveno odgovornog ribarstva i akvakulture.

Program ruralnog razvoja 2014. – 2020. financiran je sredstvima Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj. Njegovi ciljevi su poticanje konkurentnosti poljoprivrede, osiguranje održivog upravljanja prirodnim resursima i postizanje uravnoteženoga teritorijalnog razvoja ruralnih područja, s tim da se u sve to uključuje i stvaranje i očuvanje radnih mjesta.

Tablica 2. Sredstva EU fondova u Republici Hrvatskoj 2014. – 2020.

Naziv programa	Ukupna vrijednost EU fonda	Objavljeni pozivi	Ugovorena sredstva	Iskorišteno (10.9.2019.)	Vrijednost ugovorenih sredstava
OP Konkurentnost i kohezija	6.831.255.232,00	6.425.350.548,00	4.815.319.845,00	2.839.323,11	4.815.319.845,00
OP Učinkoviti ljudski potencijali	1.617.328.124,55	1.299.346.328,00	1.125.498.441,00	713.232,34	1.125.498.441,00
Program ruralnog razvoja	2.026.222.500,02	1.887.623.359,00	1.354.998.902,00	923.893,56	1.354.998.902,00
OP za pomorstvo i ribarstvo	252.643.138,00	172.184.157,00	128.131.619,00	112.672,92	128.131.619,00
UKUPNO EU ESI fondovi	10.727.448.994,57	9.784.504.392,00	7.423.948.807,00	4.589.121,93	7.423.948.807,00

Izvor: www.razvoj.gov.hr

3. Program sufinanciranja provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini u Hrvatskoj 2015. – 2019.

Program sufinanciranja provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini pokrenut je u Republici Hrvatskoj polovicom 2015. godine pod nazivom Fond za sufinanciranje provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini (u nastavku: Fond), da bi od proračunske 2018. godine formalno promijenio naziv u Program zbog promjene izvora financiranja. Fond je uspostavljen s ciljem povećanja apsorpcije EU sredstava koja su na raspolaganju Republici Hrvatskoj te pridonose jačanju konkurentnosti regija i uravnoteženom regionalnom razvoju. Fond predstavlja izravnu pomoć korisnicima u sufinanciranju vlastitih troškova vezanih uz provedbu EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini (MRRFEU, 2015, 2017).

Sredstva Fonda su bespovratna i namjenska, a usmjeravaju se projektima sufinanciranim sredstvima europskih strukturnih i investicijskih fondova (u nastavku: EU projekti) čiji su nositelji općine, gradovi i županije, odnosno pravne osobe u njihovu većinskom vlasništvu ili suvlasništvu i ustanove čiji su osnivači (u nastavku: korisnici). Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije svake godine objavljuje Javni poziv za dodjelu sredstava Fonda za sufinanciranje provedbe EU projekata. Predmet poziva je dodjela sredstava Fonda korisnicima na lokalnoj i regionalnoj razini koji imaju sklopljen ugovor o dodjeli bespovratnih sredstava za provedbu EU projekta. Sredstvima Fonda osigurava se dio sredstava koji je korisnik dužan, tijekom provedbe projekta, osigurati iz vlastitih izvora.

Sredstva Fonda se putem Poziva dodjeljuju na način i prema kriterijima utvrđenima Pozivom, a detaljno se pojašnjavaju Uputama za korisnike koje se objavljuju uz svaki Poziv.

3.1. Sredstva Fonda/Programa

Za prva tri Poziva, od 2015. do 2017. godine, sredstva za financiranje Fonda osiguravala su se iz prihoda ostvarenih od poreza na dohodak u visini od 1,5%, a koja su se uplaćivala u Državni proračun i plasirala preko Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova EU, a sve u skladu s, u tom trenutku, važećim odredbama članka 45. Zakona o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i odlukama nadležnog ministarstva i ministra.

Od proračunske 2018. godine za pozive, za korištenje sredstava Programa (istovjetnog prethodnom Fondu) za sufinanciranje provedbe EU projekata, za 2018. i 2019. godinu, sredstva se osiguravaju izravno u Državnom proračunu Republike Hrvatske (na poziciji Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova EU), ali ne više na način da se ostvaruju iz poreza na dohodak, a poradi izmjena Zakona o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (NN, 147/14). Kako je uvodno već rečeno, što se namjene sredstava Fonda tiče, ona se mogu koristiti za sve troškove provedbe EU projekta utvrđene Ugovorom o EU projektu, ali se pritom mora voditi računa o poštivanju načela izbjegavanja dvostrukog financiranja.

3.2. Prihvatljivi korisnici i područja sufinanciranja

Pravo podnošenja zahtjeva za dodjelu sredstava Fonda imaju:

- jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave)
- pravne osobe u većinskom vlasništvu ili suvlasništvu jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (samo za svoje ime i svoj račun)
- ustanove čiji su osnivači jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave

uz uvjet da imaju sklopljen ugovor o dodjeli bespovratnih sredstava iz EU fondova (u nastavku: Ugovor o EU projektu) za programe iz financijskih perspektiva 2007. – 2013. i 2014. – 2020., a što dodatno detaljnije definiraju Upute za korisnike i svaki Javni poziv do sada objavljen.

Dodatni uvjeti za prihvatljive korisnike koji su definirani Pravilnikom o uvjetima i kriterijima dodjeljivanja sredstava Fonda za sufinanciranje provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini su sljedeći:

- korisnici su nositelji EU projekta
- korisnici ulažu vlastita sredstva u provedbu EU projekta (za programsko razdoblje 2007. – 2013. propisano je minimalno učešće Korisnika i partnera od 15%)
- da korisnici nisu dobili bespovratna sredstva iz drugih javnih nacionalnih izvora sa središnje razine (Državni proračun) za sufinanciranje EU projekta za koja traže sredstva Fonda

- za EU projekt za koji se traži sufinanciranje sredstvima Fonda nije odobreno završno izvješće do dana podnošenja zahtjeva za dodjelu sredstava Fonda.

Prihvatljivi EU projekti za sufinanciranje sredstvima Fonda su svi projekti prihvatljivih Korisnika koji ispunjavaju naprijed navedene uvjete propisane Pravilnikom koji se objavljuje i dostupan je uz svaki Poziv.

Područja sufinanciranja definirana su u sklopu programa za korištenje sredstava strukturnih instrumenata Europske unije u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2007. – 2013. utvrđenih u Zakonu o uspostavi institucionalnog okvira za korištenje strukturnih instrumenata Europske unije u Republici Hrvatskoj (NN, 78/12, 143/13 i 157/13) odnosno u sklopu programa za korištenje sredstava europskih strukturnih i investicijskih fondova u Republici Hrvatskoj u razdoblju 2014. – 2020. utvrđenih u Zakonu o uspostavi institucionalnog okvira za provedbu europskih strukturnih i investicijskih fondova u Republici Hrvatskoj u financijskom razdoblju 2014. – 2020. (NN, 92/14).

3.3. Kriteriji sufinanciranja i iznosi

Učešće sredstava Fonda u sufinanciranju učešća Korisnika u provedbi EU projekata određuje se prema indeksu razvijenosti jedinice lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave prema mjestu ulaganja za koja se dodjeljuju sredstva, u skladu s Odlukom o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (NN, 158/13 i 132/17). Prva Odluka o razvrstavanju primjenjivala se tijekom objave Poziva i provedbe programa sufinanciranja za prve tri godine (2015. – 2017.) a druga Odluka o razvrstavanju za Pozive u 2018. i 2019. godini. Zakon o regionalnom razvoju Republike Hrvatske iz 2017. godine (NN, 123/17) definira indeks razvijenosti kao "kompozitni pokazatelj koji se računa kao prosjek standardiziranih vrijednosti društveno-gospodarskih pokazatelja radi mjerenja stupnja razvijenosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave u određenom vremenskom razdoblju", slično kao i Zakon o regionalnom razvoju iz Republike Hrvatske iz 2013. godine. Bitna razlika između ovih dvaju zakona, tj. Odluke o razvrstavanju je broj skupina u koje se razvrstavaju jedinice lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave. Prvom Odlukom o razvrstavanju određeno je postojanje 5 skupina jedinica lokalne samouprave od čega su prve tri imale status

nerazvijenih područja, te 4 skupine jedinica područne (regionalne) samouprave od kojih su prve dvije imale status nerazvijenog područja. Drugom Odlukom o razvrstavanju definirano je postojanje 8 skupina jedinica lokalne samouprave od čega su prve četiri skupine imale status nerazvijenog, tj. potpomognutog područja, a za područne (regionalne) jedinice samouprave zadržane su četiri skupine od kojih su prve dvije imale status nerazvijenog, tj. potpomognutog područja.

Odluke o razvrstavanju, kolokvijalno "indeksi razvijenosti", bile su i osnova za utvrđivanje visine sufinanciranja provedbe EU projekata sredstvima Fonda za sufinanciranje. Na temelju indeksa razvijenosti za prve tri godine provedbe, u Pravilniku o uvjetima i kriterijima dodjeljivanja sredstava Fonda za sufinanciranje provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini (NN, 82/15, 15/16 i 19/17), koji donosi ministar u Ministarstvu regionalnoga razvoja i fondova EU, a s ciljem poticanja korištenja EU fondova na nerazvijenijim područjima Republike Hrvatske, definirani su sljedeći kriteriji:

Kada je korisnik jedinica lokalne samouprave, pravna osoba u većinskom vlasništvu ili suvlasništvu jedinica lokalne samouprave ili ustanova čiji su osnivači jedinice lokalne samouprave, udjel u sufinanciranju učešća Korisnika iz sredstava Fonda bit će:

- 90% za projekt s područja I. skupine jedinica lokalne samouprave
- 80% za projekt s područja II. skupine jedinica lokalne samouprave
- 70% za projekt s područja III. skupine jedinica lokalne samouprave
- 60% za projekt s područja IV. skupine jedinica lokalne samouprave
- 50% za projekt s područja V. skupine jedinica lokalne samouprave, osim Grada Zagreba

U slučaju da se projekt provodi na području dvije ili više jedinica lokalne samouprave, za potrebe utvrđivanja udjela sufinanciranja učešća Korisnika iz sredstava Fonda, uzima se skupina kojoj pripada jedinica lokalne samouprave u kojoj se provodi financijski najveći udjel aktivnosti projekta.

Kada je Korisnik jedinica područne (regionalne) samouprave, pravna osoba u većinskom vlasništvu ili suvlasništvu jedinca područne (regionalne) samouprave ili ustanova čiji su osnivači jedinice područne (regionalne) samouprave, udjel u sufinanciranju učešća Korisnika iz sredstava Fonda bit će:

- 80% za projekt s područja I. skupine jedinica područne (regionalne) samouprave
- 60% za projekt s područja II. skupine jedinica područne (regionalne) samouprave
- 50% za projekt s područja III. skupine jedinica područne (regionalne) samouprave
- 40% za projekt s područja IV. skupine jedinica područne (regionalne) samouprave i Grad Zagreb.

Isto pravilo kao i u prethodnim kriterijima za općine i gradove, vrijedi i za županije, a to je da ako se projekt provodi na području dvije ili više jedinica područne (regionalne) samouprave, za potrebe utvrđivanja udjela sufinanciranja učešća Korisnika iz sredstava Fonda, uzima se skupina kojoj pripada jedinica područne (regionalne) samouprave na kojoj se provodi financijski najveći udjel aktivnosti projekta.

Vidljiv je cilj iz navedenih kategorija sufinanciranja da se potakne i olakša korištenje EU fondova na slabije razvijenim područjima uz veći postotak sufinanciranja. Najzornije to govori jedan primjer: ako je korisnik EU sredstava za financiranje prihvatljivog projekta općina s područja I. skupine razvijenosti i ako je ukupan iznos projekta vrijedan 100.000,00 eura od čega je 80% iz EU fonda a 20% obveza sufinanciranja općine, korisnik tj. općina podnosi zahtjev za sufinanciranje u Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova EU, te ostvaruje u slučaju ispunjavanja svih uvjeta, sufinanciranje od 90% svog udjela (od 20%), što predstavlja 18% vrijednosti ukupnog projekta pa korisniku, tj. općini ostaje za sufinanciranje iz vlastitih izvora samo 2% ukupne vrijednosti projekta ili 2000 eura. Ovaj primjer pokazuje koliki značaj imaju sredstva Fonda za sufinanciranje EU projekata posebice na području jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave s nižim indeksom razvijenosti i ne čudi veliki interes za ovim sredstvima u svih pet do sada objavljenih poziva.

Pravilnikom (za prve tri godine) je ograničen i maksimalni iznos sredstava koji se može isplatiti korisnicima, pa je definirano člankom 10. Pravilnika "maksimalni iznos sredstava koji se može u bilo kojem razdoblju od tri uzastopne fiskalne godine isplatiti korisnicima na području pojedine jedinice područne (regionalne) samouprave utvrđen je kako slijedi:

- za jedinice područne (regionalne) samouprave s brojem stanovnika manjim od 100.000 maksimalni iznos je 30 milijuna kuna
- za jedinice područne (regionalne) samouprave s brojem stanovnika od 100.000 do 200.000 maksimalni iznos je 40 milijuna kuna
- za jedinice područne (regionalne) samouprave s brojem stanovnika od 200.000 do 300.000 maksimalni iznos je 50 milijuna kuna
- za jedinice područne (regionalne) samouprave s brojem stanovnika većim od 300.000 maksimalan iznos je 60 milijuna kuna
- za Grad Zagreb maksimalan iznos je 75 milijuna kuna."

Jasan je cilj i ovog kriterija da se ne dogodi situacija da na području pojedinih županija završi veliki postotak sredstava Fonda, a na drugima manji ili nikakav.

U 3. i 4. Odluci i Javnom pozivu za dodjelu sredstava Fonda za sufinanciranje provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini za 2017. i 2018. godinu, a zbog novog indeksa razvijenosti jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave, mijenjaju se kriteriji i iznosi visine sufinanciranja.

Po novom indeksu razvijenosti jedinice lokalne samouprave razvrstane su u 8 skupina razvijenosti, pa iz toga slijedi, da kada je jedinica lokalne samouprave, pravna osoba u većinskom vlasništvu ili suvlasništvu jedinica lokalne samouprave ili ustanova čiji su osnivači jedinice lokalne samouprave, udjel u sufinanciranju učešća Korisnika iz sredstava Fonda će biti:

- 90% za projekt s područja I. i II. skupine jedinica lokalne samouprave
- 80% za projekt s područja III. i IV. skupine jedinica lokalne samouprave
- 70% za projekt s područja V. i VI. skupine jedinica lokalne samouprave
- 60% za projekt s područja VII. i VIII. skupine jedinica lokalne samouprave, osim Grada Zagreba.

Kada je korisnik jedinica područne (regionalne) samouprave, pravna osoba u većinskom vlasništvu ili suvlasništvu jedinica područne (regionalne) samouprave ili ustanova čiji su osnivači jedinice područne (regionalne) samouprave udjelu sufinanciranju učešća Korisnika iz sredstava Fonda bit će:

- 80% za projekt s područja I. skupine jedinica područne (regionalne) samouprave
- 70% za projekt s područja II. skupine jedinica područne (regionalne) samouprave
- 60% za projekt s područja III. skupine jedinica područne (regionalne) samouprave
- 50% za projekt s područja IV. skupine jedinica područne (regionalne) samouprave i Grad Zagreb.

Uz naznačene promjene koje se događaju za skupine korisnika i postotke udjela u sufinanciranju, mijenja se i maksimalni iznos sredstava koji se može u tri uzastopna poziva o dodjeli sredstava Fonda isplatiti korisnicima na području pojedine jedinice područne (regionalne) samouprave i iznosi:

- 40 milijuna kuna za jedinice područne (regionalne) samouprave s brojem stanovnika manjim od 100.000
- 50 milijuna kuna za jedinice područne (regionalne) samouprave s brojem stanovnika od 100.000 do 200.000
- 60 milijuna kuna za jedinice područne (regionalne) samouprave s brojem stanovnika većim od 200.000 do 300.000
- 70 milijuna kuna za jedinice područne (regionalne) samouprave s brojem stanovnika većim od 300.000
- 85 milijuna kuna za Grad Zagreb.

U oba slučaja i jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave ostali kriteriji su zadržani, a za navedene izmjene osnovni su razlozi veće potrebe korisnika od financijskih ograničenja (u tri uzastopna ograničenja) i primjena novog indeksa razvijenosti jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave.

4. Zahtjevi za dodjelu sredstava za sufinanciranje EU projekata po dosadašnjim javnim pozivima

Do sada, zaključno s trenutno otvorenim javnim pozivom u 2019. godini, Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova EU objavilo je pet Javnih poziva za sufinanciranje provedbe EU projekata na regionalnoj i lokalnoj razini od 2015. godine. U Tablici 3. prikazani su rezultati prva četiri poziva, dok je poziv u 2019. godini otvoren i prikupljaju se zahtjevi, a bitno je istaknuti veliki interes i planirana sredstva za 5. javni poziv u 2019. godini od 300 milijuna kuna, a što s do sada ugovorenim projektima predstavlja ukupan iznos od gotovo 950 milijuna kuna. Također treba istaknuti da se i u projekcijama proračuna Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova EU za 2020. i 2021. godinu planiraju sredstva po 250 milijuna kuna u svakoj godini na poziciji sufinanciranja EU projekata. Što znači da će se u ovoj financijskoj perspektivi, 2014. – 2020. za sufinanciranje EU projekata ukupno osigurati gotovo 1,5 milijardi kuna, s planom za 2020. i 2021. jer i to su godine koje obuhvaćaju korištenje ugovorenih EU projekata u skladu s pravilom N+3, što znači da se projekti ugovoreni do kraja ove financijske perspektive (do 2020. godine) mogu koristiti još tri godine, tj. do 2023. godine.

U Tablici 3. dan je prikaz po prethodna četiri javna poziva za korištenje sredstava za sufinanciranje EU projekata, s brojem i vrijednošću zaprimljenih i odbijenih zahtjeva, brojem i vrijednošću donesenih odluka i sklopljenih ugovora (MRRFEU, 2019.).

Vidljivo je značajno povećanje broja podnesenih zahtjeva od Javnog poziva u 2017. godini i samim tim višestruko veći broj i nominalni iznos ugovora s korisnicima. Razlog tome je aktivniji pristup i povećani broj objavljenih natječaja za korištenje EU fondova i Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova EU u čijem portfelju se nalazi najveći iznos operativnih programa, ali i drugih provedbenih tijela i institucija na nižim razinama. U 2018. godini bilježi se nešto slabiji rezultat odnosno pad broja zahtjeva i ugovora, a razlog tome je kasnija objava javnog poziva (druga polovica 2018. godine). No s obzirom na raniju objavu poziva u 2019. godini, te ukupan postotak objavljenih natječaja (nešto više od 90%) za korištenje EU fondova iz financijske omotnice u ovoj financijskoj perspektivi (2014. – 2020.), za očekivati je značajan porast broja zahtjeva i iznosa koji će korisnici aplicirati prema sredstvima Fonda (Programa) za sufinanciranje EU projekata, a što će imati i značajan utjecaj na sredstva koja će biti potrebno

osigurati i u proračunu 2019. i 2020. godine i mogućnost povećanja planiranih sredstava na rebalansu proračuna za 2019. godinu i planu za 2020. godinu.

Komentirajući donju tablicu, vidljiv je i značajan broj odbijenih zahtjeva koji se kreće po godinama i pozivima na razini od oko četvrtine ukupno zaprimljenih zahtjeva. Osnovni razlozi odbijanja zahtjeva su nepotpuna propisana dokumentacija u javnom pozivu i neprihvatljivi projekti ili korisnici, a što je također definirano javnim pozivom. Iz tog razloga, a kako bi iskorištenost sredstava bila što veća u odnosu na osigurana sredstva, Ministarstvo zaprima veći broj zahtjeva odnosno vrijednosti zahtjeva u odnosu na planirana financijska sredstva rukovodeći se dosadašnjom praksom iz prethodnih javnih poziva.

Tablica 3. Prikaz zahtjeva za dodjelu sredstava za sufinanciranje EU projekata po javnim pozivima od 2015. do 2018. godine

Poziv	Broj zaprimljenih zahtjeva	Financijska vrijednost zaprimljenih zahtjeva	Broj odbijenih zahtjeva	Financijska vrijednost odbijenih zahtjeva	Broj donesenih odluka	Financijska vrijednost odluka	Broj ugovora	Financijska vrijednost ugovora (iskorišteno)	Broj završenih projekata	Isplaćeno do 16.7.2019. sredstava
2015.	122	50.991.425	30	9.387.325	92	41.604.100	92	41.604.100	92	30.043.514
2016.	123	73.322.958	28	25.932.290	88	16.916.704	88	16.916.704	72	14.325.888
2017.	567	458.711.870	41	27.618.151	527	369.108.893	527	369.108.893	126	242.861.968
UKUPNO 2015., 2016. i 2017.	812	583.026.254	99	62.937.766	707	427.629.697	707	427.629.697	290	287.231.370
2018.	275	288.951.986	69	64.990.999	206	214.324.995	206	214.324.995	8	109.464.569
UKUPNO	1087	871.978.240	168	127.928.76	913	641.954.692	913	641.954.692	290	287.231.370

5. Zaključak

Ostvarujući cilj ovog rada, da se na jednom mjestu analizira i prikaže program sufinanciranja EU projekata u Republici Hrvatskoj, dolazi se do određenih zaključaka, ali i preporuka za buduća razdoblja.

Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije provodeći i razvijajući ovaj program u proteklih 5 godina, definiralo je kriterije korištenja financijskih sredstava programa sufinanciranja, vrednujući pritom većim postotkom sufinanciranje nerazvijenije jedinice lokalne i regionalne samouprave. Time je, bez obzira na njihov manji fiskalni potencijal, i njima omogućeno provođenje EU projekata uz znatno manji doprinos njihovih proračuna. Time se ispunjavaju i osnovni ciljevi kohezijske politike i na razini Europske unije i na razini Republike Hrvatske: smanjenje gospodar-skih, socijalnih i teritorijalnih razlika koje postoje između regija Europske unije.

Rezimirajući interes korisnika, broj zahtjeva i ugovorena sredstva, može se zaključiti da je pokretanje ovakvog programa sufinanciranja EU projekata u potpunosti opravdano i da ga treba nastaviti.

Dodatno porezno rasterećenje jedinica lokalne i regionalne samouprave i preuzimanje financiranja programa u cijelosti iz državnog proračuna, dodatno financijski osnažuje općine, gradove i županije i otvara im mogućnost financiranja pripreme projekata i njihovo sufinanciranje u još većoj mjeri.

Uz opravdano očekivanje za nastavkom provedbe ovog programa, a uvažavajući pregovore država članica Europske unije o novoj financijskoj perspektivi i realnom smanjenju stopa bespovratnih sredstava za korisnike iz EU fondova, nužno je u državnom proračunu Republike Hrvatske u godinama koje slijede osigurati i veća financijska sredstva za provedbu ovog programa kako bi se uspješno i u još većem postotku nastavilo korištenje sredstava EU fondova u Republici Hrvatskoj.

Literatura:

Bešlić, B., Copić, M., Kosor, K., Kulakowski, N., Maletić, I., Zrinušić, N. (2014). *Upravljanje EU projektima*. TIM4PIN d.o.o., Zagreb.

Böhm, W., Lahodinsky, O., Bišćević, H. (2006). *EU for YOU! – Kako funkcionira Europska unija*. Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija RH, Zagreb

Fontaine, P. (2010). *Europa u 12 lekcija*. Europska komisija, Bruxelles

<http://www.strukturnifondovi.hr/> (pristupljeno 22.8.2019.)

<https://www.nn.hr> (pristupljeno 22.8.2019.)

<https://razvoj.gov.hr/> (pristupljeno 22.8.2019.)

Kuć Czajkowski, K., Sienkiewicz, M., Ćurković, R. (2014). *Stručnjak za EU FONDOVE*, Syntea SA, Lublin

Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije. (2017). *Uspješni lokalni EU projekti u Hrvatskoj*, Zagreb

Središnji državni ured za razvojnu strategiju i koordinaciju fondova EU. (2013). *Pojmovnik fondova Europske unije*, Zagreb

Tufekčić, M., Tufekčić, Ž. (2013). *EU politike i fondovi 2014-2020*. Plavi partner d.o.o., Zagreb

Analysis and Valorisation of Program Activities Through Co-Financing of the Implementation of EU Projects at the Regional and Local Level in Croatia Between 2015 and 2019

Abstract

The aim of this paper is to show in one place a comprehensive analysis and the development of the program for co-financing of EU projects in the Republic of Croatia, at the local and regional level, since its launch in 2015 up to the fifth cycle of project calls which is in progress during 2019.

The basis for this program is Croatia's membership in the European Union, and the availability of European funds in the previous financial perspective 2007-2013, and an even greater financial coverage in the current financial perspective 2014-2020.

Problems identified in the years preceding Croatia joining the European Union, and during the use of pre-accession EU funds are mostly related to the inadequate fiscal capacity of municipalities, cities, counties, institutions and companies with the local and regional self-government units as their founders. These problems are being compensated by launching a program for co-financing of EU projects managed at the national level.

With the aim of improving the quality and absorption of EU funds, the Republic of Croatia is launching the Fund for EU co-financing projects, in accordance with the Regional Development Act from 2015, implemented by the Ministry of Regional Development and EU Funds through public calls to beneficiaries over the past five years.

Examining the terms of use of the funds, eligible beneficiaries, the number of requests and the amounts of the contracted funds, one comes to the conclusion that the launching of this Fund is justified, and just how relevant it is for the beneficiaries from less developed and assisted areas of local and regional level, who would not be able to apply for EU funding were it not for the support of this program.

By comparing the conditions of all five public calls up to date, the paper elaborates the justification for changing certain conditions and adapting to the needs of the beneficiaries.

The conclusion confirms the justification and significance of the co-financing of EU project implementation at the regional and local level over the past five years, as well as the expectations in the forthcoming years.

Keywords: *co-financing of EU projects, EU funds, absorption of EU funds, beneficiaries, significance and justification of co-financing programs.*

Gordana Sekulić*

Dragan Kovačević**

Damir Vrbić***

Vladislav Veselica****

Dominik Kovačević*****

CRNO ZLATO, NEIZVJESNOSTI I TRENDOVI POTROŠNJE NAFTE

Sažetak

Danas, kao i tijekom prethodnih pola stoljeća, nafta je dominantan izvor energije sa snažnim utjecajem na gospodarski razvoj i prosperitet čovječanstva. Međutim, globalni međunarodni dogovori o zaštiti klime, među kojima je i Pariški sporazum, kao i klimatsko energetske politike usmjereni su na smanjenje emisija stakleničkih plinova i druge mjere za poboljšanje klime, što ima i imat će još više u budućnosti utjecaja na potrošnju nafte kako globalno tako posebno u EU i Hrvatskoj.

U radu se prikazuju energetske ciljevi EU i RH do 2030. u vezi sa smanjenjem emisija CO₂, povećanjem potrošnje obnovljivih izvora, povećanjem energetske učinkovitosti i dr., koji se planiraju ostvariti provedbom Integriranoga klimatskog i energetske plana za razdoblje 2021. – 2030., što će utjecati dugoročno na slabljenje naftne industrije, ali i otvoriti nove prilike za rast uz diverzifikaciju u druge djelatnosti. Prikazano je kako nova Strategija energetske razvoja Hrvatske (u proceduri donošenja, listopad 2019.) slijedi smjernice energetske razvoja EU, što znači smanjenje potrošnje nafte, odnosno naftnih derivata.

---

* Dr. sc. Gordana Sekulić, rukovoditeljica Službe razvoja i planiranja, Sektor razvoja i investicija, JANAF d.d., Zagreb.

** Dr. sc. Dragan Kovačević, predsjednik Uprave, JANAF d.d., Zagreb.

*** Damir Vrbić, pomoćnik direktora Sektora komercijalnih poslova, JANAF d.d., Zagreb.

**** Vladislav Veselica, direktor Sektora komercijalnih poslova, JANAF d.d., Zagreb.

***** Dominik Kovačević, student na Frankfurt School of Finance and Management.

Analizirana je međuzavisnost potrošnje naftnih derivata i makroekonomskih čimbenika EU i Hrvatske, te je zaključeno da je potrošnja nafte više pod utjecajem poticanja potrošnje obnovljivih izvora i ostalih mjera provedbe klimatsko energetske planova, kretanja cijena nafte, političkih faktora i slično nego makroekonomskih čimbenika.

Posebna pažnja posvećena je istraživanjima izazova za naftni sektor u procesu njegove tranzicije prema niskougličnoj energiji, među kojim je od posebnog značaja sigurnost opskrbe naftom koja će još 15-ak godina biti glavni energent, ali s padajućim trendom rasta potrošnje, posebno u razvijenim državama. Uz sigurnost opskrbe naftom bit će vezane i brojne druge globalne neizvjesnosti kao što su: rast značaja SAD-a u svjetskoj ponudi nafte, promjenjivost tečaja dolara i cijena nafte, političke tenzije i ratovi, "seljenje" potražnje u zemlje s rastućim gospodarstvom (Kina, Indija i dr.), rast troškova opskrbe u uvjetima primjene kompleksnijih tehnologija istraživanja i proizvodnje, ali i smanjenja potrošnje.

Aktualna situacija na tržištu nafte pokazuje umjerene promjenjivosti cijena nafte posljednjih godina (za razliku od visokog rasta u 2008. i pada te niskih cijena u razdoblju 2014. – 2017.) s prognozama njihova rasta, što bi moglo dodatno utjecati na smanjenje potrošnje, posebno u EU. Međutim, političke neizvjesnosti na Bliskom istoku poticat će stvaranje zaliha, što može djelovati na rast potražnje.

U tranzicijskom razdoblju zbivaju se i strateške promjene u vezi i kod samih naftnih kompanija. One nisu više među deset najvećih svjetskih kompanija, događa se njihova transformacija u kompleksne energetske kompanije koje šire poslove i tržišta koristeći značajne ekonomske, tehničke, stručne i druge potencijale koje im pruža poslovanje s naftom.

Ključne riječi: *energetsko-klimatska politika, potrošnja nafte, neizvjesnosti, trendovi.*

1. Uvod

Dugo razdoblje dominacije nafte u potrošnji energije pridonijelo je prosperitetu svjetskoga gospodarstva, pa tako i EU te Hrvatske. Međutim, posljednjih desetak godina potrošnja nafte u EU smanjena je za 12%¹, uz

---

¹ BP Statistical Review of World Energy (2019).

oporavak i rast od 2015. do 2017. zbog stimulirajućih cijena nafte. U Hrvatskoj je u istom razdoblju potrošnja smanjena značajnije, za čak četvrtinu² kao posljedica kako slabljenja gospodarskih aktivnosti tako i rasta potrošnje obnovljivih izvora energije (OIE). Provedbom mjera Pariškog sporazuma o klimi i energetske politike uz sve "stroži" zakonodavni okvir predviđa se postupno smanjenje potrošnje nafte i uopće fosilnih goriva, što bi trebalo pridonijeti smanjenju emisija CO₂ i utjecati na poboljšanje klime. Međutim, istodobno će se događati i rast gospodarstva, što će poticati potrošnju svih oblika energije, pa tako i nafte, pri čemu će se potrošnja seliti u države Pacifičke Azije, Afrike i druge država s rastućim tržištem. To će utjecati na rast globalne potrošnje nafte za koju će trebati osigurati nove količine i velika ulaganja. Osim strateških promjena u regionalnoj strukturi potrošnje zbivaju se i globalne strukturne promjene u ponudi nafte gdje su SAD preuzele vodeću ulogu, a uskoro će biti i najveći izvoznik nafte.

Nedavna smanjenja cijena i rast potrošnje nafte pokazuju da će energetska sektor i dalje biti pod utjecajem tržišta i ekonomskih faktora, ali manje nego u prošlosti zbog implementacije poticajnih mjera potrošnje niskougljične energije i energetske učinkovitosti. Zbog toga su i scenariji buduće potražnje razrađeni za slučajeve ubrzane i umjerene tranzicije, što otvara pitanje sigurnosti opskrbe za što su potrebna značajna ulaganja u istraživanja, proizvodnju i prerađivanje nafte, kao i u naftovodno skladišnu infrastrukturu s konekcijskim naftovodima radi diverzifikacije pravaca i izvora opskrbe.

2. Energetska politika vodi prema niskougljičnom gospodarstvu i energiji

Buduća potrošnja energije bit će pod dominantnim utjecajem energetske politika i mjera za njihovo provođenje, više nego ikada u povijesti. Većina država, a posebno EU, opredijelile su se za niskougljičnu energiju, što znači manju potrošnju fosilnih goriva uz brojne mjere i aktivnosti koje će poticati ubrzanju proizvodnju i potrošnju OIE. Takva politika je u skladu s postignutim globalnim dogovorima putem nekoliko obvezujućih dokumenata, među kojima posebno *Sporazuma o dobrovoljnom ograničavanju emisije stakleničkih plinova* potpisan u Parizu u prosincu 2015. na tzv. *Conference of the Parties (COP21)*. Sporazum je stupio na snagu 4. studenoga 2016., a

---

² MZOE (2018, 2013).

Hrvatska ga je ratificirala 17. ožujka 2017. godine. Cilj Sporazuma je zadržavanje rasta zagrijavanja za ispod 2 Celzijeva stupnja u odnosu na predindustrijsko razdoblje, težeći prema 1,5 stupnjeva. Pritom je ključni dugoročni cilj da se do sredine ovog stoljeća ukloni emisija stakleničkih plinova koje proizvodi čovjek.

Europska unija (EU) je lider globalnoga klimatskog pokreta i u skladu s dogovorenim ciljevima utvrdila je vlastite ciljeve energetske politike do 2050. godine. Dokumentima "Clean energy for all Europeans"³ i "2050 long-term strategy"⁴ te posebno novim direktivama koje će se prenijeti u nacionalna zakonodavstva, predviđa se do 2030. smanjenje emisija stakleničkih plinova za 45% (60% do 2050.) i povećanje udjela OIE na 32% u ukupnoj potrošnji energije te povećanje energetske učinkovitosti za 32,5%, što su ambiciozniji ciljevi u odnosu na ranije strateške dokumente. To će utjecati na daljnji trend smanjenja potrošnje nafte i naftnih derivata i uopće aktivnosti naftne industrije zbog čega su naftne kompanije već započele s realizacijom strategija diverzifikacije u druge djelatnosti, posebno obnovljive izvore energije, ali i na druga tržišta s rastućom potrošnjom energije.

Danas kao i u prethodnih pet desetljeća nafta ima dominantno mjesto u potrošnji energije EU s udjelom od 38,3%. I pored ciljeva energetske politike da se smanji potrošnja fosilnih goriva provedbene mjera ne daju željene učinke, posebno ne u razdobljima niskih cijena nafte, a što pokazuje konkurentnost nafte pred drugim energentima.

Prema scenariju ubrzane tranzicije prema niskougljičnoj energiji (RT = Rapid Transition = Ubrzana tranzicija)⁵ predviđa se izjednačavanje potrošnje nafte i OIE uz udjel u ukupnoj potrošnji energije od oko 31,4% već u 2030. i nakon toga značajno smanjenje udjela nafte na 23,8% (Slika 1.), a povećanje OIE na 40,5% u 2040.

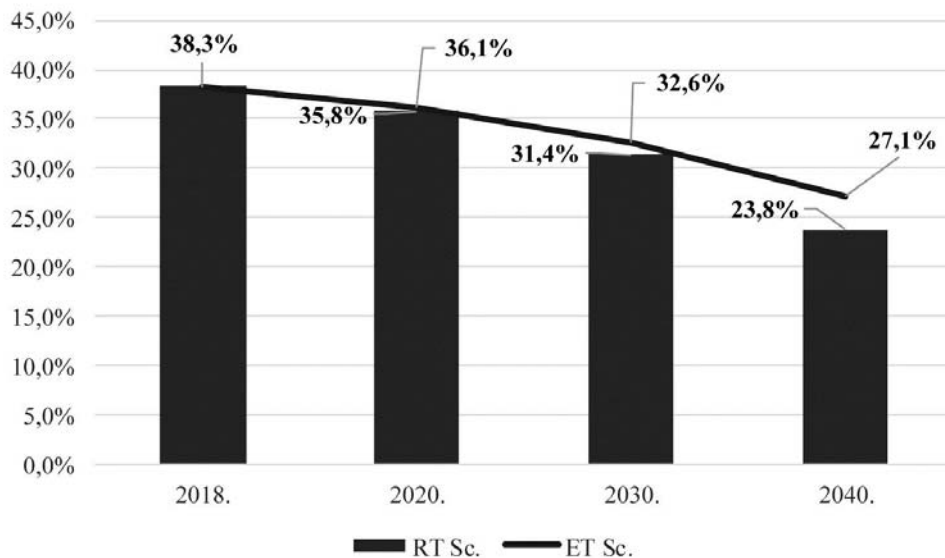
---

³ COM (2016).

⁴ COM (2018).

⁵ BP Energy Outlook (2019).

Slika 1. Udio nafte u potrošnji primarne energije EU prema scenarijima

Izvor: Slika je izrađena na osnovi podataka iz BP Energy Outlook (2019), Summary Tables i BP Statistical Review of World Energy (2019).

Zbog intenziteta brojnih izazova i realnosti provedbe energetske politike, prema prognozama scenarija postupne tranzicije (ET = Evolving Transition = Postupna tranzicija) OIE bi postali dominantan izvor energije oko 2040. s udjelom od 34%, dakle desetak godina kasnije nego prema RT scenariju. Udio nafte predviđa se s iznosom od 27,1%, a plina 26,6%. U 2030. EU bi trošila oko 514 mil. tona nafte, prema današnjih 647 mil. tona (2018.), a udio nafte u potrošnji energije bi bio 32,6%.

Posebno mjesto u realizaciji ciljeva energetske strategije EU ima *Integrirani energetski i klimatski plan za razdoblje od 2021. do 2030. godine* u kojem svaka od članica planira mjere za ostvarenje pet dimenzija Energetske unije kao što su: dekarbonizacija, energetska učinkovitost, energetska sigurnost, unutarnje energetske tržište te istraživanje, inovacije i konkurentnost. Pritom treba osigurati da je Integrirani plan u skladu s ciljevima održivog razvoja i da im pridonosi. Utvrđivanje Integriranoga energetskeg i klimatskog plana nadovezuje se na postojeće nacionalne strategije i planove.⁶

⁶ MZOE (2019). Nacrt Integriranog klimatskog i energetskeg plana.

3. Nafta u Strategiji energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom do 2050.

Sigurnost opskrbe energijom, pa tako i naftom, jedan je od temeljnih ciljeva energetske politike i Strategije Hrvatske⁷.

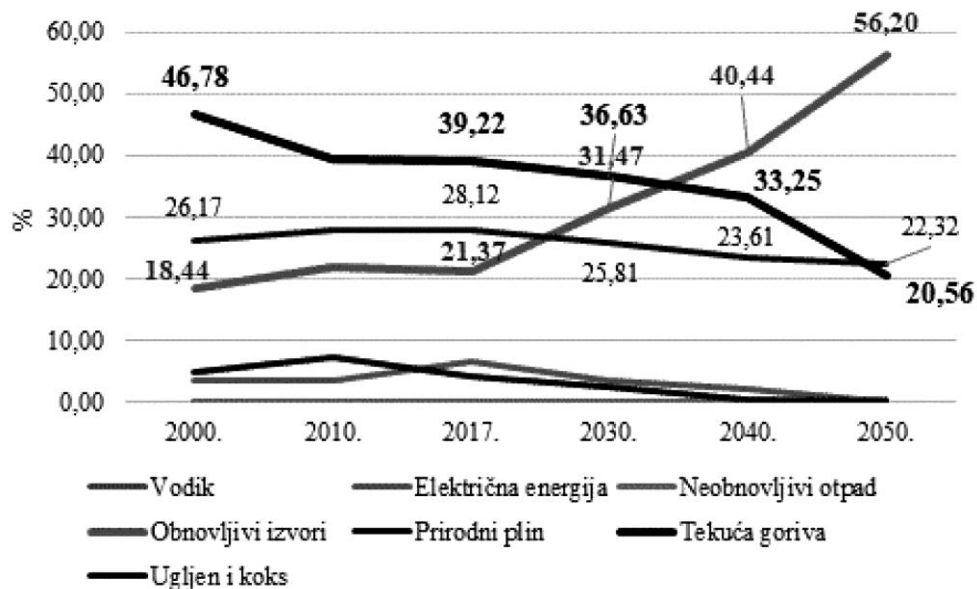
Nafta, tj. tekuća goriva, dominantan su izvor energije i u Hrvatskoj već desetljećima s udjelom od 39,2% u ukupnoj potrošnji energije u 2017. s trendom smanjenja. Sigurnost opskrbe kao i naftni sektor pod utjecajem su brojnih izazova na koje se ne može utjecati (promjenjivost cijena nafte, globalna i EU klimatsko-energetska politika, politički događaji, i dr.) nego im se potrebno što uspješnije prilagođavati i koristiti prilike za razvoj.

Trend smanjivanja udjela nafte (tekućih goriva) u ukupnoj potrošnji energije predviđa se nastaviti, posebno intenzivno poslije 2040. godine, pa bi taj udio prema scenariju ubrzane tranzicije u 2050. bio 20,6% (Slika 2.). Ovaj scenarij će zavisiti od nekoliko ključnih čimbenika, kao npr. promjeni strukture potrošnje goriva u sektoru prometa, dinamici energetske obnove zgrada, razvoju proizvodnje i potrošnje OIE i dr., što su veliki izazovi za sigurnost opskrbe jer će ostvarenje tih pretpostavki zahtijevati velika ulaganja i provedbu planova i mjera posebno na području energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora.

---

⁷ MZOE (2019). Nacrt prijedloga Strategije.

Slika 2. Tekuća goriva u strukturi ukupne potrošnje primarne energije

Izvor: Slika je izrađena na osnovi podataka iz MZOE (2019).

Ipak, sljedećih petnaestak godina tekuća goriva bi prevladavala u potrošnji energije s udjelom od 36,6% u 2030. i potrošnjom od 3 mil. tona prema 3,5 mil. tona u 2017. i prema 3,95 mil. tona u 2010. Uz intenzivan rast potrošnje OIE bi zauzeli vodeću poziciju u opskrbi potrošača energijom oko 2035. s udjelom od 40,4% u 2040. i 56,2% u 2050. Ukupna potrošnja energije se prognozira s 8,4 mil. tona ekvivalentne nafte (tEN) u 2050., tj. za 22,4% manje nego 2017. zbog povećanja energetske učinkovitosti.

U scenariju umjerene tranzicije smanjenje ukupne potrošnje energije u razdoblju 2017. – 2050. bi bilo manje nego u scenariju ubrzane tranzicije, tj. za 16,6%. Potrošnja nafte od 3,1 mil. tona u 2030. bi joj osigurala još uvijek vodeću poziciju s 36% u ukupnoj potrošnji energije prema 31,5% udjela OIE, koji bi s 39,3% bili vodeći izvor energije u 2040. Udio nafte bi tada iznosio 31,5% i dalje bi se smanjivao na 24,2% u 2050., tj. na 1,8 mil. tona, što je dvostruko manja potrošnja nego danas.

S obzirom na to da je domaća proizvodnja energije najučinkovitiji oblik sigurnosti opskrbe, strateško opredjeljenje je povećanje domaće proizvodnja nafte (i plina), prije svega intenziviranjem istraživanja na novim područ-

jima. Tome u prilog ide i najnovija (kolovoz 2019.) dodjela koncesija za istraživanja i eksploataciju ugljikovodika.

Projekcije proizvodnje nafte do 2050. godine pretpostavljaju daljnja ulaganja u obnavljanje rezervi, a u skladu s time očekuju se nova komercijalna otkrića i proizvodnja oko 2025. Puni proizvodni potencijal naftnih polja očekuje se oko 2035., kada se predviđa proizvodnja od oko 1,3 mil. tona. To bi značajno smanjilo uvoznu zavisnost, na 53,4%, čemu bi posebno pridonijela 20% manja potrošnja nego 2017. godine.

Izazov za sigurnost opskrbe bit će i dobava iz domaćih rafinerija zbog čega je strateško opredjeljenje Hrvatske žurna modernizacija rafinerijskog sektora s ciljem povećanja konkurentnosti na domaćem i stranim tržištima. Pritom će prerada domaće nafte u rafinerijama biti od strateškog značaja za opskrbu tržišta, posebno u kriznim situacijama.

Jedan od ključnih čimbenika sigurnosti opskrbe naftom Hrvatske je naftovodno-skladišni sustav JANAF-a koji ima strateški značaj i za sigurnost opskrbe potrošača država srednje i jugoistočne Europe već četrdeset godina (od 1979.).

EU je prepoznala stratešku ulogu naftovoda JANAF u sigurnosti opskrbe kroz projekt od zajedničkog interesa "Naftovodi JANAF-Adria" čija je svrha diverzifikacija pravaca i izvora opskrbe uvozom nafte država srednje Europe upravo iz pravca Omišlja. Realizacija projekta pokazala je svoje potpuno opravdanje u tijeku krize (travanj – kolovoz 2019.) opskrbe naftom država srednjoistočne Europe u doba prekida i ograničenja isporuka iz Rusije zbog kontaminacije nafte u sustavu naftovoda Družba. JANAF je jedan od ključnih nositelja ostvarenja ciljeva Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske, i to konkretno kroz: povećanje sigurnosti transporta i skladištenja, s time i opskrbe potrošača energijom; bolje iskorištavanje geostrateškog, tranzitnog i pomorskog položaja Republike Hrvatske uz dogradnju naftovodno-skladišne infrastrukture; daljnje unaprjeđenje zaštite okoliša, zaštite i sigurnosti ljudi i opreme; povećanje transporta nafte u uvjetima daljnje diverzifikacije pravaca i izvora opskrbe rafinerija država jugoistočne i srednje Europe i dr.

Naftna industrija Hrvatske bit će izložena i globalnim i regionalnim neizvjesnostima kao što su promjenjivost cijena, političke krize, promjena zakonodavstva, sve stroži zahtjevi u vezi sa zaštitom okoliša i sigurnosti te uvjetima financiranja (ne mogu se koristiti EU fondovi i dr.), rastom

troškova u cjelokupnom naftnom lancu i dr. Poseban značaj imaju prijetnje zatvaranja i konverzije rafinerija u biorafinerije i terminale. S obzirom na još uvijek velik energetske i ekonomske potencijal sektora, otvorene su i prilike za nove projekte kako energetske tako i drugih gospodarskih djelatnosti, što je proces koji se intenzivira globalno, ali i u kompanijama srednjoistočne Europe s ciljem doprinosa niskougljičnom razvoju.

4. Potrošnja nafte i makroekonomski utjecaji – Model višestruke linearne regresije

Potrošnja nafte zavisi od brojnih čimbenika. Dio njih je teško mjerljiv (političke i energetske krize, prekidi i ograničenja isporuka, energetska klimatska politika i mjere i dr.). Neki čimbenici su mjerljivi, a među njima se u radu analiziraju makroekonomski parametri i njihov utjecaj na potrošnju naftnih derivata, koristeći pritom model višestruke linearne regresije. Pritom su analizirani povezanost potrošnje naftnih derivata i makroekonomskih parametara za EU i Hrvatsku. Zbog značaja potrošnje OIE i trenda njihova ubrzanog rasta analizirani su i povezanost potrošnje naftnih derivata i OIE.

Osnovne pretpostavke modela su:

– Linearni oblik jednadžbe $y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4$ u kojem su:

y – potrošnja naftnih derivata – zavisna varijabla

a_0 – konstanta

a_1, a_2, a_3, a_4 – parametri povezanosti nezavisnih varijabli sa zavisnom varijablom

$x_1 - x_4$ – nezavisne varijable

x_1 – cijena Brent nafte

x_2 – bruto domaći proizvod po stanovniku

x_3 – tečaj USD/EUR (za EU28) i HRK/EUR (za Hrvatsku)

x_4 – potrošnja OIE

- podaci za razdoblje 2000. – 2018.⁸ i njihovo pretvaranje u logaritamski oblik.

Rezultati analize pokazuju sljedeću povezanost potrošnje naftnih derivata s makroekonomskim varijablama:

$$\text{za EU28: } Y = 7,11427 - 0,05421x_1 - 0,00482x_2 + 0,233251x_3 - 0,23945x_4$$

Na smanjenje potrošnje derivata najviše utječu rast potrošnja OIE, a nešto manje cijena nafte te BDP po stanovniku, dok na povećanje potrošnje utječe rast tečaja USD/EUR.

Koeficijent korelacije (r^2) između potrošnje naftnih derivata i promatranih varijabli koji iznosi 0,90342 pokazuje njihovu visoku međuzavisnost.

$$\text{za Hrvatsku: } Y = 10,0824 - 0,02513x_1 - 0,21036x_2 - 5,11041x_3 - 0,54907x_4$$

Svi promatrani parametri utječu na smanjenje potrošnja naftnih derivata i to najviše tečaj HRK/EUR, pa potrošnja obnovljivih izvora, BDP po stanovniku i najmanje cijena nafte.

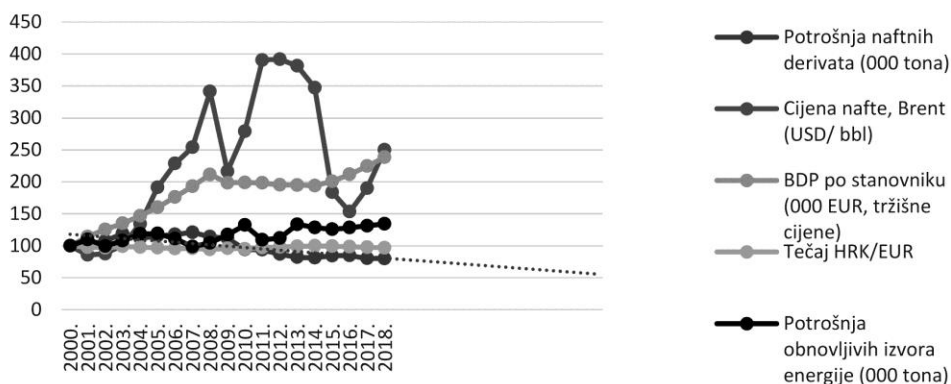
Koeficijent korelacije (r^2) između potrošnje naftnih derivata i promatranih faktora koji iznosi 0,72% pokazuje njihovu osrednju međuzavisnost.

Linearni trend kretanja potrošnje naftnih derivata pokazuje da bi se u 2030. mogla očekivati potrošnja za oko 50% manja nego u 2000. godini, tj. količina od oko 1,960 mil. tona prema 3,2 mil. tona u 2018. godini (Slika 3.).

---

⁸ www.eurostat (2019), (pristupljeno u rujnu) i BP Statistical Review of World Energy (2019) i druga godišta.

Slika 3. Indeksi kretanja potrošnje naftnih derivata i makroekonomskih varijabli te potrošnje OIE⁹ (u %; 2000. = 100)

Izvor: JANAF (2019).

Potrebno je naglasiti da će zavisnost potrošnje naftnih derivata o makroekonomskim čimbenicima u budućnosti biti manja nego u prošlosti zbog utjecaja drugih čimbenika kao što su mjere poticanja proizvodnje i potrošnje OIE, energetske učinkovitosti te smanjenja emisija CO₂, i uopće mjere klimatsko-energetske politike.

Zbog toga će se u sljedećoj točki analizirati polazno – sadašnje stanje na tržištu nafte i trendovi u budućim desetljećima te neizvjesnosti u vezi s kretanjem potražnje, cijenama nafte, promjenama glavnih ponuđača i njihovim utjecajem na naftno tržište i dr.

5. Trendovi i najnovije turbulentnosti na naftnom tržištu

5.1. Trendovi u proizvodnji i potrošnji nafte

Globalno tržište nafte dramatično se mijenja. Proizvodnja, odnosno ponuda nafte je u velikoj transformaciji i prolazi pravu malu revoluciju. Na kretanja na svjetskom tržištu raste utjecaj američke naftna industrija i politike, i to prije svega na cijene nafte, a time i na potražnju i stabilnost opskrbe.

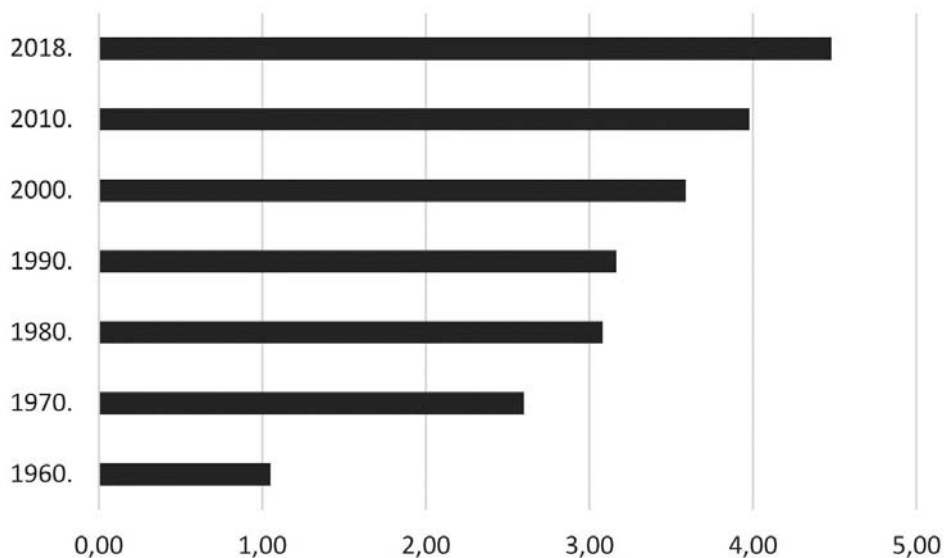
⁹ JANAF (2019).

Primjena novih tehnologija te digitalizacija u svim segmentima proizvodnog procesa može u budućnosti "osloboditi" nove ogromne rezerve nafte.

Svjetske zalihe dokazanih rezervi nafte u 2018. su na razini od 244,1 milijardu tona i dostatne su za 50 godina proizvodnje iz 2018. Najveće svjetske rezerve nalaze se u zemljama Srednjeg istoka (48,3%), odnosno OPEC-a (71,8%)¹⁰.

Proizvodnja nafte značajno i postojano raste i posljednjih 30-ak godina (Slika 4.) pored ciljeva energetske politike da se zamijeni drugim izvorima, prirodnim plinom i OIE.

Slika 4. Ukupna svjetska proizvodnja nafte (u milijardama tona)

Izvori: Dekanić I., Kolundžić S., Karasalihović D. (2004) i BP Statistical Review of World Energy (2019).

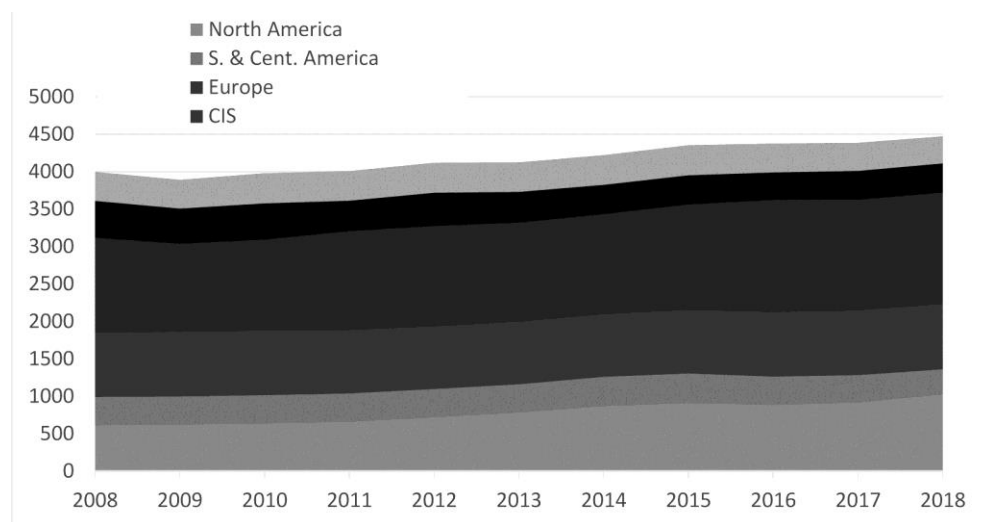
Snažan rast dogodio se i u posljednjem desetljeću (15,4%), ponajviše zahvaljujući rastu proizvodnje u SAD-u (107%), Kanadi (67,2%), Rusiji (12,3%), Saudijskoj Arabiji (25,9%), Brazilu (32,7%) i Iraku (88,8%).

¹⁰ BP Statistical Review of World Energy (2019).

Najveći pojedinačni proizvođači nafte u 2018. su: SAD (669,4 milijuna tona (MT)), Saudijska Arabija (578,3 MT), Rusija (563,3 MT), Kanada (255,5 MT), Irak (226,1 MT), Iran (220,4 MT), Kina (189,1 MT), UAE (177,7 MT), Kuvajt (146,8 MT), Brazil (140,3 MT) i Meksiko (102,3 MT) (Slika 5.)¹¹.

Kapacitet globalne proizvodnje nafte trebao bi se povećati za 5,9 milijuna barela dnevno (cca 280 milijuna tona godišnje (MTG)) do 2024. sa Sjedinjenim Državama kao daleko najdominantnijom zemljom u novoj proizvodnji. Osim SAD-a, značajan rast očekuje se od Brazila, Iraka, Norveške i Gvajane. Predviđa se da će se ukupna proizvodnja izvan OPEC-a povećati za 6,1 milijun barela dnevno (mbd) (298 MTG), tj. na 68,7 mbd (3,37 milijardi tona) do 2024. godine¹².

Slika 5. Proizvodnja nafte po regijama, 2007. – 2018.
(u milijunima tona)

Izvor: BP Statistical Review of World Energy (2019).

Potražnja za naftom ovisi o snazi globalne ekonomije i prema IEA (*International Energy Agency*) ostat će snažna do 2025., a nakon toga

¹¹ BP Statistical Review of World Energy (2019).

¹² IEA (2019). Oil 2019, Analysis and Forecasts to 2024, March 2019.

lagano usporiti zbog mjera energetske učinkovitosti te povećanja korištenja vozila na električni pogon, i uopće rasta OIE. Nafta, danas najviše korištena u sektoru cestovnog transporta, u budućnosti će se značajnije koristiti u petrokemijskoj industriji, zračnom prometu te brodskom prijevozu. No valja napomenuti da se konačno rješenje lako dostupnog, konkurentnog, široko primjenjivog i ekološki prihvatljivog energenta za pogon automobila, poput električne energije ili vodika, još čeka.

U idućem razdoblju ključan faktor za rast potražnje su zemlje u razvoju, od kojih bi samo Kina i Indija trebale činiti 44% rasta globalne potražnje u budućih pet godina.

Male promjene u pretpostavkama koje određuju potražnju nafte, kao što je rast BDP-a, energetska učinkovitost, posebno kod vozila, široka primjena OIE, mogu rezultirati različitim projekcijama količina. Prema različitim izvorima očekuje se da će se ukupna potražnja za naftom povećati za otprilike 9 do 17 mbd do 2040., ali po nekim izvorima izgledno je i da bude za 5 mbd manja (Tablica 1. i Slika 6.).

Tablica 1. Potražnja za naftom (u mbd)

u milijunima barela po danu	IEA		EIA		BP	
	2018.	2040.	2018.	2040.	2018.	2040.
OECD	47,84	27,2	47,42	44,7	47,46	30,7
Ne-OECD	51,39	56,3	52,61	68,3	52,37	63,9
SAD	20,8	11,6	20,4	19,3	20,45	13,3
Kina	13,02	14	13,9	17	13,52	14,7
Indija	4,77	8,8	4,8	8,3	5,15	9,5
Azijsko-pacifička regija	34,5	35,6	35,2	46,6	35,86	40,2
Svijet UKUPNO	99,23	94,5	99,93	112,9	99,84	94,6

Izvori podataka: Baker Institute, IEA, EIA, JANAF baza podataka.

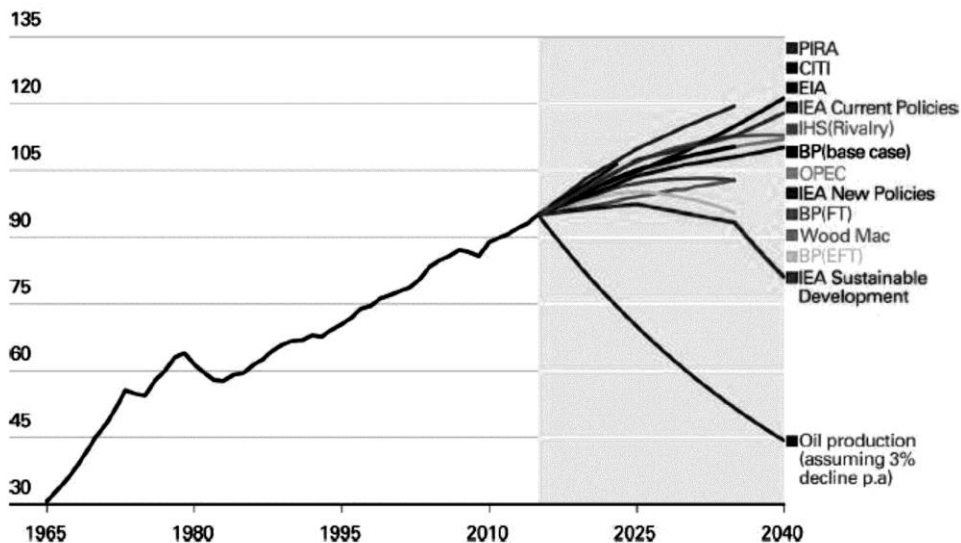
Napomena: IEA – International Energy Agency; EIA – Energy Information Administration; BP – British Petroleum; OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development.

Također je izgledno da će se gotovo sav rast u potražnji nafte ostvariti u zemljama koje nisu članice OECD-a. IEA predviđa da će Kina preuzeti mjesto SAD-a kao najvećeg potrošača nafte negdje tijekom 2030-ih. Međutim, prema svim izgledima, Indija će biti država gdje će potražnja za naftom najbrže rasti. Dok će se u 2040. potrošnja nafte u Kini povećati za 30 – 40%, ovisno o projekciji koja se razmatra, Indija bi mogla imati vrtoglavi rast potrošnje od 95 do 130%¹³. Tako bi svjetska potražnja u 2040. mogla biti za pet puta veća nego u 1965. godini.

Jedno od strateških energetske pitanja je i kada će potražnja za naftom doseći svoj vrhunac i početi padati.

¹³ Baker Institute for Public Policy (2018).

Slika 6. Globalna potražnja za naftom u idućih 20 godina iz različitih izvora (u mbd)

Izvor: The Oxford Institute for Energy Studies (2018).

Prema nekim projekcijama globalna potražnja nafte mogla bi doseći vrhunac uskoro nakon 2025., dok drugi očekuju da će potražnja nastaviti rasti do 2040. i nakon toga. Različite projekcije istih organizacija su rezultat različitih pretpostavki. Tako BP predviđa da će globalna potražnja nafte doseći svoj vrhunac između 2025. i 2035. sa značajnom ulogom i nakon tog razdoblja. I prema analitičaru američkog Forbesa Johnu Mauldinu, nafta će za 10–15 godina izgubiti bitku s alternativnim izvorima energije.

U svakom slučaju, u svijetu ne bi trebalo doći do kriznih situacija opskrbe naftom. Naime, sve je više vjerojatno da značajne količine pridobive nafte nikada neće biti proizvedene. Čak i nakon što potražnja dosegne svoj vrhunac, svijet će trošiti značajne količine nafte još dugo u idućim godinama.

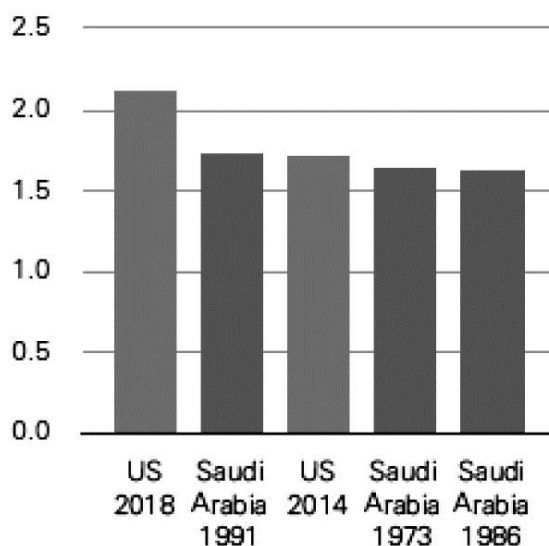
Točno vrijeme kada će potražnja za naftom prestati rasti teško je predvidivo jer male promjene u pretpostavkama daju izrazito različite procjene. Što je važnije, malo je razloga za vjerovati da će jednom kada dosegne vrhunac, potražnja za naftom naglo pasti. Izgledno je da će svijet trošiti značajne količine nafte u još nekoliko sljedećih desetljeća.

5.2. Turbulentnosti i neizvjesnosti

Današnje naftno tržište kao i industriju karakteriziraju četiri temeljna čimbenika: velika i rastuća proizvodnja nafte u SAD-u, nesigurnosti u pogledu utjecaja OPEC-a, fluktuirajuća vrijednost dolara i promjene u cijenama i potražnji nafte.

Prvo, SAD su revolucionarne promjene povećavanja proizvodnje nafte iz plitkih slojeva i tehnikom frakturiranja započele prije desetak godina, a od 2011. ostvaruje se i značajna proizvodnja s rastom u 2018. na rekordnih 12,1 mbd. Dogodilo se najveće povećanje proizvedenih količina nafte u povijesti iz pojedinačne zemlje u jednoj godini (Slika 7.).

Slika 7. Najveća povećanja proizvodnje nafte pojedine zemlje u jednoj godini (u mbd)

Izvor: BP Statistical Review of World Energy (2019).

Kao rezultat toga, SAD su postale najveći svjetski proizvođač nafte. Prijašnji rekord od 9,6 mbd ostvaren je 1970., a EIA predviđa da će u 2020. narasti na 13 mbd. Mnogi proizvođači nafte iz škriljevca postali su učinkovitiji u istraživanju i vađenju nafte. Drastično pazeći na troškove te

uz pomoć jeftinog financiranja, uspjeli su naći način kako održati mnoge bušotine u proizvodnji i u razdobljima nižih cijena nafte.

Drugo, OPEC nije bio voljan dovoljno smanjiti količine proizvodnje kako bi kontrolirao cijene, već je kontrolirao proizvodnju kako bi održao ciljanu cijenu na 70 \$/bbl. Ali jak dolar omogućio je zemljama OPEC-a da zadrže profitabilnost čak i po nižim cijenama nafte. Članice OPEC-a bile su više zaokupljene oko toga da SAD smanje udio na tržištu, pa su "pustili" da cijene padnu. Međutim, proizvođači škriļjevca pronašli su načine da povećavaju proizvodnju i u uvjetima niskih cijena. Zahvaljujući povećanoj ponudi SAD-a, potražnja za naftom OPEC-a pala je s 30 mbd u 2014. na ispod 29 mbd u 2015. Nakon toga, OPEC je zadržao ciljanu proizvodnju na 30 mbd, neovisno o tržišnim udjelima i cijenama nafte. Danas je OPEC-ov utjecaj na cijene nafte manji nego u ranijim razdobljima, a SAD su danas važniji utjecajan igrač na svjetskom tržištu iako s relativno malim rezervama od svega oko 3,5% u ukupnim svjetskim količinama.

Treće, dolar je jako promjenjiv, a sve naftne transakcije plaćaju se u američkim dolarima. Većina zemalja izvoznica nafte vezala je svoje valute za dolar. Kao rezultat toga česta su obrnuta kretanja vrijednosti dolara od cijena nafte, tako da rast vrijednosti dolara od 20% nadoknađuje 20%-tni pad cijena nafte. Sadašnja globalna nesigurnost drži američki dolar jakim.

Četvrto, globalna potražnja raste sporije od očekivanog, za 1,6% u 2017. i 1,3% u 2018., a prema EIA (*Energy Information Administration*) u 2019. se predviđa svega 1,2%. Na veći dio rasta utječe Kina, koja troši 13% globalne naftne proizvodnje. Buduće stope rasta potražnje za naftom ovisit će o tome jesu li zemlje u razvoju, prije svega Indija i Kina, sposobne održati ubrzani ekonomski rast u uvjetima sve većih makroekonomskih rizika.

Predsjednik SAD-a Donald Trump započeo je 2018. trgovinski rat s Kinom, što je usporilo njezin rast. Kao rezultat, globalna potražnja za naftom bila je slabija od očekivanja. Obveze u vezi s poboljšanjem klime utječu također na smanjenje potražnje za naftom. Barclays (2019) je predvidio da bi potražnja za naftom mogla doseći vrhunac do 2025., a do 2050. predviđa se pad od 30% ako zemlje provedu obveze prema Pariškom klimatskom sporazumu. To konkretno znači smanjenje emisija stakleničkih plinova s ciljem zaustavljanja klimatskih promjena i sprječavanja rasta globalnog zagrijavanja preko 2 Celzijeva stupnja. Prema Barclaysu (2019) potražnja bi u slučaju ispunjenja ciljeva Pariškog sporazuma bila svega 69,6 mbd (2050.) u usporedbi s 100 mbd u 2019.

5.3. O cijenama nafte, ukratko

Izraziti rast globalne ekonomije na početku 21. stoljeća u kombinaciji sa snažnim zamahom financijske industrije omogućili su rekordne cijene nafte (145,4 \$/bbl za Brent naftu dana 3. srpnja 2008.). Uz to, kreditna kriza i njezin učinak negativno su utjecali na povjerenje investitora i potrošnju, što je snažno djelovalo na potražnju u gotovo svim sektorima, uzrokujući pad cijena nafte na čak oko 30 \$/bbl do kraja 2008. U tim uvjetima OPEC je drastično smanjio ponudu nafte, a oporavak cijena nafte počeo se događati u 2009. godini.

Bio je to najozbiljniji kolaps cijena nafte u povijesti. Brent nafta je izgubila 70% vrijednosti, a tržište ročnica bilo je u strmom *contangu* (očekivanja većih cijena u budućnosti), s obzirom na gomilanje velikih količina zaliha zbog smanjenja potražnje. Nakon globalne ekonomske krize 2008. proračuni za proizvodnju nafte značajno su smanjeni, a raspoloživost kapitala postala je oskudna. Globalna ponuda nafte ostvarila je pad u 2008. s obzirom na to da je OPEC proveo politiku smanjenja proizvodnje radi ponovne uspostavu ravnoteže tržišta.

Laganim oporavkom gospodarstva nakon krize 2008. – 2009. prije svega fiskalnim i monetarnim stimulansima dogodio se oporavak cijena nafte na 100 – 120 \$/bbl i poboljšala se likvidnost. Potražnja za naftom ponovno je počela rasti, pa je tako tijekom 2010., globalna potražnja za naftom bila gotovo tri puta brža nego prije krize.

Istodobno, u Sjevernoj Americi zbilja se revolucije u naftnoj proizvodnji. Tehnološki razvoj ubrzano je pospješio mogućnost vađenja prethodno nedostupnih naftnih rezervi iz stjenovitih formacija škriljevaca. Rast proizvodnje i ponude SAD-a, zajedno s djelovanjem OPEC-a da zadrži tržišni udio, doveo je do prekomjerne globalne ponude nafte potkraj 2014. Tržišna korekcija ove neravnoteže izazvala je kolaps spot cijena, zalihe su počele rasti i ponovno je nastala *contango* tržišna situacija. Dakle, pad cijena nafte iz 2014. (Slika 8.) bio je uzrokovan prevelikom ponudom nafte na tržištu.

Slika 8. Cijene nafte Brent (\$/bbl)

Izvor: Bloomberg, Barclays Research (2019).

Nakon nekoliko godina relativno niskih cijena nafte, od 2017. godine se zbiva njihov snažan rast (Slika 8.) uslijed dogovora između OPEC-a i Rusije o smanjenju proizvodnje, novih sankcija Iranu (studeni 2018.) te rasta potražnje koji prati rast svjetskoga gospodarstva stimuliranoga niskim kamatnim stopama.

Današnji rast globalne potražnje slabi, a ponajprije je uzrokovan slabijim ekonomskim prilikama u Kini, Europi i SAD-u. Kratkoročno, snažan rast ponude iz zemalja koje nisu članice OPEC-a nastavlja nadmašivati rast potražnje, stvarajući pritisak OPEC-u da ograniči proizvodnju kako bi održao cijene. Budući da će se u godinama koje dolaze tržište nalaziti u nesigurnim okolnostima, očekuje se puno volatilnosti. Ročno tržište nafte igrat će važnu ulogu u omogućavanju industriji da upravlja cjenovnim rizikom.

Zbog niza volatilnih čimbenika cijene nafte je teško predviđati. Prema predviđanjima EIA (2019) do 2025. prosječna cijena Brent nafte porasti će na 81,73 \$/bbl.¹⁴ U 2030. predviđa se cijena nafte od 92,98 \$/bbl, a u 2040. 105,16 \$/bbl. Do tada, jeftini izvori nafte iscrpit će se u nekim regijama (Amerika, Europa i dr.), čime će vađenje nafte postati skuplje, pri čemu se treba imati u vidu i raspoloživost velikih i jeftinijih rezervi u zemljama

¹⁴ Podatak je u dolarima iz 2018., što uklanja učinak inflacije.

Bliskog istoka. U 2050. predviđa se cijena nafte od 107,94 \$/bbl. Treba ukazati da EIA kao američka agencija sagledava buduća kretanja u naftnoj industriji s aspekta interesa SAD-a da za godinu dvije postanu vodeći svjetski izvoznik nafte. (Od 1953. bile su najveći svjetski uvoznik.) Rast proizvodnje nafte u SAD-u predviđa se do 2027. s iznosom od oko 20 mbd.

6. Zaključak

Dominacija nafte u potrošnji energije tijekom prethodnih pola stoljeća nastaviti će se i u idućih 10 – 20-ak godina ovisno o brzini tranzicije prema niskougličnoj energiji. EU i RH su se opredijelili za energetska strategiju s ciljevima značajnog smanjenja emisija CO₂, povećanja udjela OIE u potrošnji energije i energetske učinkovitosti, ali uz potporu zakonodavstva i konkretnih mjera utvrđenih u obvezujućim nacionalnim *Integriranim energetskim i klimatskim planovima*, a sve s ciljem "čiste energije za sve Europljane".

Takvo strateško usmjerenje utječe i još će više utjecati u idućem razdoblju na kretanja u naftnom sektoru. Potražnja za naftom nastaviti će rasti globalno, ali sporijom dinamikom, i njezin vrhunac se očekuje 2019. – 2035.¹⁵ ovisno o brzini tranzicije i uspješnosti široke primjene mjera za povećanje potrošnje OIE i energetske učinkovitosti, a posebno dostupnosti novih tehnologija, te posebno o razvijenosti država/regija. Primjena tih mjera trebala bi zaustaviti rast potrošnje nafte u EU već u 2019., i to prema scenarijima ubrzane i postupne tranzicije, tako da bi se već u 2030. trošila oko 514 mil. tona nafte (647 mil. tona u 2018.), a udio nafte u potrošnji energije bio bi 32,6%. Potrošnja nafte u Hrvatskoj od 3,1 mil. tona u 2030. bi joj osigurala još uvijek vodeću poziciju s 36% u ukupnoj potrošnji energije, a u 2050. bi se trošilo svega oko 1,8 mil. tona. Promijenit će se struktura potrošnje derivata uz dinamičniji rast potrošnje (i proizvodnje) petrokemijskih sirovina, mlaznog goriva i plinova, ali i specifikacija proizvoda uz smanjenje sadržaja sumpora, posebno u brodskim gorivima.

Potražnju za naftom pratit će kao i do sada brojne neizvjesnosti, pri čemu će kretanja makroekonomskih čimbenika kao što su npr. bruto društveni proizvod po stanovniku, cijene nafte, tečaj valuta, imati manju međuzavisnost s kretanjem potrošnje nafte od drugih čimbenika kao što su rast potrošnje OIE, povećanje energetske učinkovitosti i dr.

---

¹⁵ BP Energy Outlook (2019).

Kao i u prethodnim razdobljima, očekuju se brojne neizvjesnosti na naftnom tržištu, posebno na činjenicu da će mjere energetske i gospodarske politike destimulirati proizvodnju i potrošnju nafte i uopće naftnu industriju, pri čemu će oni i dalje biti vrlo značajan akter sigurnosti opskrbe energijom koja će još 10 – 20 godina zadovoljavati glavninu energetske potreba. Zbog toga je bitno analizirati i predviđati prijetnje i prilike na naftnom tržištu i minimizirati negativne učinke prijetnji, a iskoristiti prilike. Među neizvjesnostima vodeću poziciju ima promjenjivost cijena na koje utječu strukturne i dinamične promjene ponude i potražnje, političke tenzije, financijsko tržište i dr. Prema umjerenim prognozama cijena nafte bi mogla doseći oko 105 \$/bbl u 2040., a prognoze variraju u rasponu 50 – 200 \$/bbl u 2050.

Potrošnja nafte "seli" se dinamično prema rastućim gospodarstvima država Pacifičke Azije i Afrike, a u razvijenim regijama prisutan je trend smanjenja potrošnje uz rast potrošnje OIE, energetske učinkovitosti, primjene novih tehnologija i dr. Kod ponude nafte SAD su postale vodeći proizvođač nafte, a uskoro će biti i njezin vodeći izvoznik zahvaljujući ekonomičnoj proizvodnji u plitkim slojevima škriljevaca. Uvedene su sankcije prema velikim proizvođačima nafte (Rusija, Iran), što ograničava njihove aktivnosti i u naftnom sektoru. OPEC je smanjio utjecaj na tržištu nafte, a prihvatljive cijene nastoji održavati kontrolom razine proizvodnje. Procjenjuje se da će SAD povećavati proizvodnju sljedećih desetak godina, a s obzirom na to da imaju svega 3,5% svjetskih rezervi, izvjesno je da će države Bliskog istoka biti strateški igrač dugoročne sigurnosti opskrbe, posebno država s rastućim gospodarstvima, s obzirom na goleme rezerve i relativno male troškove proizvodnje.

Literatura:

Baker Institute for Public Policy (2018). *Energy Over the Next 20 Years*. 06.15.18. <https://www.bakerinstitute.org/media/files/files/cd53719f/bi-brief-061518-ces-energyoutlook.pdf>.

Barclays (2019). *Oil in 3D: the demand outlook to 2050*. <https://www.investmentbank.barclays.com/content/dam/barclaysmicrosites/ipublic/documents/our-insights/oil/oil-in-3d.pdf>.

Barclays (2019). Oil&Gas Weekly. *Equity Research*. 17 September 2019.

BP Energy Outlook (2019). Summary Tables" February 2019. BP p.l.c., London.

BP Statistical Review of World Energy (2019) i druga godišta. BP p.l.c. London.

COM (2018) 773 final. *A Clean Planet for all, A European strategic long term vision for a prosperous, modern, competitive and climate neutral economy*. Brussels 28.11.2018.

COM(2014) 15 final. Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i odboru regija. *Okvir za klimatsku i energetske politiku u razdoblju 2020. – 2030*. Bruxelles. 22.1.2014.

COM(2014) 330 final. *Europska strategija energetske sigurnosti*. Bruxelles. 28.5.2014.

COM(2016) 860 final. *Clean Energy For All Europeans*. Brussels. 30.11.2016.

Dale, S., Fattouh, B (2018). Peak Oil Demand and long-run oil prices. BP, January 2018.

Dekanić, I. (2007). Nafta blagoslov ili prokletstvo. Zagreb.

Dekanić, I., Kolundžić, S., Karasalihović, D. (2004). *Stoljeće nafte*. Zagreb, Naklada Zadro, lipanj 2004.

DNB (2018). Oil Market Forecast. June 2018. <https://www.dnb.no/fundamentalweb/getreport>.

Eurostat (2019). www.eurostat/energy/data/population/national-accounts/data/main-tables

- ExxonMobil (2019). 2019 Outlook for Energy. A Perspective to 2040.
- IEA (2019). Oil 2019, Analysis and Forecasts to 2024. March 2019.
- JANAF (2019). Baza podataka i analize. Zagreb, rujan 2019.
- Lukoil (2019). Major trends in global oil markets to 2030. <http://www.lukoil.com/Business/Futuremarkettrends>.
- MZOE (2019). (Republika Hrvatska, Ministarstvo zaštite okoliša i energetike). *Nacrt Integriranog energetskeg i klimatskog plana, razdoblje od 2021. do 2030. godine*. Zagreb, lipanj 2019.
- MZOE (2019). *Nacrt prijedloga Strategije energetskeg razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu*. Zagreb, svibanj 2019. godine.
- OPEC (2017). World Oil Outlook 2040. https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/WOO%20%202017.pdf.
- Regulation (EU) No 347/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2013 on guidelines for trans-European energy infrastructure. OJ EU. L 115/39.
- MZOE (2018, 2013). *Energija u Hrvatskoj 2017., 2012*. Zagreb, Energetski institut Hrvoje Požar, 2018., 2013.
- Sekulić, G., Kovačević, D., Vrbić, D., Veselica, V., Kovačević D. (2019). *Strategic role of oil pipelines in EU energy supply*. Journal of Energy, Volume 68, No 1/2019
- Sekulić, G., Pajdaković V. M., Kovačević, D. (2019). *Economic & energy challenges of oil supply security of Croatia as EU member state*. The Thirteenth International Conference: Challenges of Europe: Growth, Competitiveness, Innovation and Well-being, 22nd-24th May, 2019. Bol, Island Brač, Croatia. Zbornik radova (u tijeku tiskanja)
- SWD (2014) 330 final. PART 1/5. Commission staff working document. *In-depth study of European Energy Security*, Accompanying the document Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. *European Energy Security Strategy*. {COM(2014) 330 final}.
- The Oxford Institute for Energy Studies (2019). Oil Price Paths in 2019. Oxford. February 2019.

Black Gold, Uncertainties and Trends in Oil Consumption

Abstract

Today, as in the course of half of the previous century, crude oil is a dominant energy source with a strong influence on the economic development and prosperity of humankind. However, global international agreements on climate protection, including the Paris Agreement, as well as climate and energy policies, are directed towards the reduction of greenhouse gas emissions and other measures for climate change mitigation, which already has and will continue to have an even greater influence on oil consumption both globally and more specifically in the EU and Croatia.

The paper outlines the 2030 energy targets of the EU and the Republic of Croatia with regard to CO₂ emission reduction, increase in renewables consumption, enhancement of energy efficiency and other, which are planned to be realised through the implementation of the Integrated Climate and Energy Plan for the period from 2021 to 2030, having a long-term effect on weakening the oil industry, yet also on opening up new opportunities for growth along with the diversification to other activities. Furthermore, it shows how the Croatian Energy Development Strategy (in the procedure to be adopted, October 2019) follows the guidelines of the EU energy development, which means a reduction in the consumption of crude oil and petroleum products respectively.

An analysis is given of the interdependence between the petroleum product consumption and the macroeconomic factors of the EU and Croatia, reaching the conclusion that oil consumption is more under the influence of encouraging renewables consumption and other implementing measures related to climate and energy plans, oil price movements, political factors and similar, than of the macroeconomic factors.

Special attention is paid to exploring the challenges faced by the oil sector in the process of its transition towards low carbon energy, among which the oil supply security is especially significant, as crude oil will remain the main energy source for another 15 years or so, albeit with a falling trend in its consumption growth, particularly in the developed countries. A number of other global uncertainties will relate to oil supply security, such as: the growing importance of the US in the global oil supply, the volatility of the US dollar exchange rate and oil prices, political tensions and wars, "moving" the demand to emerging economy countries (China, India and others), the growth

of supply costs in conditions of applying more and more complex exploration and production technologies, and of reducing consumption as well.

The current situation on the oil market shows moderate volatilities of oil prices in the past years (as opposed to high growth in 2008 and a fall and low prices in the 2014-2017 period), with forecasts for their growth which might additionally affect the consumption reduction, particularly in the EU. However, the political uncertainties in the Middle East will encourage the stock building that might influence the growth in demand.

The transition period witnesses strategic changes relating to and occurring in the oil companies themselves. They are no longer among the ten largest world companies, and they are undergoing transformations into complex energy companies that expand their businesses and markets by using significant economic, technical, professional and other potentials afforded to them by the oil business.

Keywords: *energy and climate policy, oil consumption, uncertainties, trends.*

Irena Tovarloža *

Marko Perić **

Jelena Đurkin Badurina ***

STRATEGIJA DIGITALNE TRANSFORMACIJE, UMJETNA INTELIGENCIJA I IZAZOVI ZA MENADŽERE¹

Sažetak

U današnjem turbulentnom, globaliziranom i brzo mijenjajućem poslovnom okruženju, nove digitalne tehnologije omogućuju transformacije ključnih poslovnih operacija te imaju utjecaj kako na proizvode i procese, tako i na organizacijske strukture i koncepte upravljanja. Digitalna transformacija poduzeća i umjetna inteligencija mijenjaju dosadašnje strategije poslovanja poduzeća i postaju prioritet poduzećima koja žele opstati i biti uspješnija u budućnosti. Cilj ovog rada je pridonijeti jasnijem definiranju digitalizacije te istaknuti važnost umjetne inteligencije za provedbu prikladne strategije digitalne transformacije koja nosi i određene izazove za menadžerske strukture unutar poduzeća. Pregled literature ukazuje da će, bez obzira na to što pritisak novih tehnologija mijenja potrebe za radnom snagom, ljudski čimbenik i dalje biti ključan, a uloga radnika i menadžera, zahtjevi koji se pred njih postavljaju kao i njihove kompetencije mijenjat će se i razlikovati od do sada uobičajenih. Spoznaje iz ovog rada mogu biti od koristi kako menadžerima svih razina unutar poduzeća tako i nositeljima nacionalnih i regionalnih politika kako bi se potaknuo rast i razvoj digitalnih tehnologija, a time i gospodarstva u cjelini.

Ključne riječi: strategija, digitalna transformacija, umjetna inteligencija, menadžment.

---

* Irena Tovarloža, mag. oec., e-mail: irena.tovarloza@gmail.com.

** Izv. prof. dr. sc. Marko Perić, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, e-mail: markop@fthm.hr.

*** Doc. dr. sc. Jelena Đurkin Badurina, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, e-mail: jelenad@fthm.hr.

¹ Ovaj rad proizašao je iz diplomskog rada "Umjetna inteligencija i transformacija poslovanja poduzeća" studentice Irene Tovarloža pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Marka Perića u akademskoj godini 2018./2019.

1. Uvod

Živimo u turbulentnom globaliziranom svijetu koji se pod utjecajem 4. industrijske revolucije konstantno mijenja i "ruši" mnoge desetljećima ustaljene obrasce življenja i poslovanja. U takvom svijetu je vrlo tanka granica između fizičkog i virtualnog, vlasništvo više nije prioritet za zadovoljavanje većine potreba i ostvarivanje ciljeva (ekonomija dijeljenja), a napredne mogućnosti tehnologije, novi oblici komunikacije i skoro potpuna autonomnost mnogih uređaja (umjetna inteligencija) stvaraju sasvim drugačije uvjete života i rada. U skladu s time konkurentno poslovanje na tržištu omogućeno je samo onim poduzećima koja se brzo adaptiraju na promjene i odgovaraju na tehnološke, društvene i ekološke izazove inovativnim rješenjima. No, prema riječima osnivača Amazona Jeffa Bezosa, "vijek trajanja" svake inovacije je izrazito malen i svaku je inovaciju moguće replicirati u relativno kratkom roku, stoga je ključna prednost za održivost biti agilna i konstantno inovirati svoje poslovanje u skladu s trenutnim uvjetima.

Zato danas, možda više nego ikada, strateško upravljanje omogućuje poduzećima da ostanu proaktivna, da razmišljaju futuristički, refokusiraju svoje aktivnosti, budu konkurentna i da razviju metode za rješavanje međusobno povezanih problema. Posljednjih godina zajednički nazivnik razvoju gotovo svih industrija jest istraživanje i razvoj novih digitalnih tehnologija koje omogućuju transformacije ključnih poslovnih operacija te imaju utjecaj kako na proizvode i procese, tako i na organizacijske strukture i koncepte upravljanja.

Umjetna inteligencija (engl. *artificial intelligence*) trenutno je jedno od najpopularnijih područja kompjuterske tehnologije i inženjerstva. Baveći se inteligentnim ponašanjem, učenjem, adaptacijom, robotikom i kompjuterskim programima svoju je primjenu našla u različitim dijelovima društvenog života, od najrasprostranjenijih internetskih pretraživača i pametnih telefona, pa do prijevoza (npr. autonomni automobili), banaka (npr. procjene rizika), medicinskih ustanova (npr. dijagnostika) itd. Razvoj umjetne inteligencije u budućem razdoblju jedan je od prioriteta poduzeća koja su utvrdila da mogu imati značajne koristi od analize različitih podataka.

Brzina kojom digitalne tehnologije i umjetna inteligencija mijenjaju svako-dnevni život velikog broja ljudi. Međutim, umjetna inteligencija i s njom povezana transformacija poduzeća nosi sa sobom i opravdane bojazni da će razvoj umjetne inteligencije dovesti do gubitka određenih radnih mjesta. U

svakom slučaju, umjetna inteligencija izmijenit će dosadašnje strategije poslovanja te će naglasak staviti na timove koji će svojim entuzijazmom i inovativnim idejama pridonijeti razvoju kompanija, a time i njihovoj profitabilnosti.

Cilj ovog rada je pridonijeti jasnijem definiranju digitalizacije te istaknuti važnost umjetne inteligencije za provedbu prikladne strategije digitalne transformacije koja nosi i određene izazove za menadžerske strukture unutar poduzeća. Tvrdnje i promišljanja u ovom radu prije svega su informativne prirode i upućuju na potrebu daljnjeg istraživanja ove problematike.

Rad se sastoji od tri cjeline. Nakon Uvoda napravljen je kratak pregled i definiranje koncepata digitalne transformacije poduzeća i umjetne inteligencije. Zatim slijedi prikaz izazova s kojima se susreću menadžeri u suvremenim poduzećima, a koji nastaju kao posljedica sve veće primjene umjetne inteligencije i digitalizacije. Rad završava zaključnim razmatranjima.

2. Digitalna transformacija poduzeća

Prilagođavanje neizbježnom digitalnom tržišnom okruženju i korištenje digitalnih tehnologija za poboljšanje poslovanja važni su ciljevi gotovo svakog poduzeća. Ipak, dojam je da su neka poduzeća uspješnija u toj prilagodbi od drugih. Digitalna transformacija poduzeća odvija se u razmjerima i brzinom koju menadžeri smatraju optimalnom, ali ona se ne odnosi samo na tehnologiju već i na organizacijske promjene. Pritom transformacija služi kao središnji koncept za integraciju cjelokupne koordinacije, određivanje prioriteta i provedbu digitalnih transformacija unutar kompanije (Matt, Hess i Benlian, 2015).

Digitalne tehnologije brzo se mijenjaju te stoga postoji velika nesigurnost u temeljnim pretpostavkama transformacijskih strategija. Jednostavnije rečeno, kako strateški planirati nešto što se toliko brzo i nepredvidljivo mijenja? U polju tehnologije, uvođenje tehnoloških inovacija i zastarijevanje tehnologija kontinuirano pritišću kompanije te bi svaka kompanija prilikom razrade strategije trebala odlučiti u kojem smjeru želi ići, kako bi nakon transformacije i dalje ostala konkurentna. Kompanije koje preuzmu funkciju tehnoloških lidera mogu stvoriti konkurentne prednosti i otvoriti mogućnost da druge kompanije postanu ovisne o dostignutim tehnološkim standardima, ali su često i sklone tehnološkim promašajima. Iz poslovne perspektive, uporaba novih tehnologija često podrazumijeva promjene u stvaranju vrijednosti jer nove digitalne aktivnosti redovito odstupaju od klasične, često

analogne, osnovne djelatnosti. Svakako su potrebne jasne procedure u ponovnoj procjeni strategija digitalne transformacije. To se ne odnosi samo na intervale između ponovnih procjena već i na definiranje postupaka i mjera za procjenu napretka u tijeku i koraka na kojima se mogu poduzeti korektivne mjere (Matt, Hess i Benlian, 2015).

Nadalje, poslovno okruženje sastoji se od niza čimbenika – društvenih, tehnoloških, pravnih, ekonomskih, fizičkih i političkih, pri čemu će promjene u bilo kojem od ovih područja stvoriti poslovne pritiske na organizacije (Turban, McLean i Wetherbe, 2008). Stoga kompanije, da bi uspjele u ovom dinamičnom svijetu, ne samo da moraju poduzeti tradicionalne akcije kao što su smanjenje troškova već i poduzimanje inovativnih aktivnosti kao što je promjena poslovnih modela, strukture ili procesa (Chesbrough, 2007; Morić Milovanović, Srhoj i Krišto, 2016; Perić, Vitezić i Đurkin, 2017; Teece, 2010). Digitalne tehnologije postaju dio proizvoda krajnjih korisnika, što podrazumijeva širi opseg digitalnih aktivnosti. Dakle, digitalna transformacija ne odnosi se samo na tehnologiju, već ona zapravo znači isporuku digitalno omogućenih proizvoda na ciljna tržišta. Pritom digitalizacija proizvoda ili usluga može zahtijevati ili omogućiti različite oblike monetizacije, ili čak prilagodbe u opsegu poslovanja tvrtki, budući da su sada u fokusu druga tržišta ili novi segmenti klijenata. Parafrazirajući Theodorea Lewitta, profesora marketinga Harvard Business School, današnji kupci "ne žele bušilicu, već rupu na zidu", stoga je za poduzeća izrazito važno staviti u fokus funkcionalnu, društvenu i emocionalnu dimenziju potreba kupaca, uz razumijevanje glavnih postulata ekonomije dijeljenja, umjesto inzistiranja na konstantnom širenju i unapređenju proizvodnog programa (Christensen, Cook i Hall, 2006).

Različite tehnologije u uporabi i različiti oblici stvaranja vrijednosti poput umjetne inteligencije, proširene stvarnosti ili kvantnog računanja zahtijevaju i strukturalne promjene koje uključuju varijacije u organizacijskom ustroju kompanije. To se posebice odnosi na postavljanje novih digitalnih aktivnosti unutar korporativnih struktura, ali i odgovor na pitanje utječu li takve promjene najviše na proizvode, procese ili vještine. Digitalna transformacija je dakle kontinuirani složeni pothvat koji bitno oblikuje poduzeće i njegovo poslovanje od promjena u stvaranju vrijednosti do strukturnih promjena.

Karakteristika mnogih industrija jest da će se digitalna transformacija odvijati u valovima. Prvi val će biti val digitalizacije, prilikom kojeg se uzimaju analogni podaci te pretvaraju u digitalne. Nakon prvog vala dolazi

znanost o podacima, gdje kompanije dobivaju više uvida kako bi, među ostalim, iskoristile potencijale umjetne inteligencije u stvaranju vrijednosti (McKinsey & Company, 2019.). Bez obzira na stupanj transformacije, postavlja se pitanje na kojoj se razini unutar poduzeća implementira strategija digitalne transformacije. Naime, dugo je vremena prevladavajući pogled na IT strategiju podrazumijevao da je to strategija na razini poslovne funkcije koja mora biti usklađena s odabranom poslovnom strategijom tvrtke. Međutim, tijekom posljednjeg desetljeća, poslovna infrastruktura postala je digitalna s povećanom međusobnom povezanošću proizvoda, procesa i usluga. Digitalne tehnologije (gledano kao kombinacija informacija, računanja, komunikacija i tehnologija povezivanja) u mnogim poduzećima, industrijama i sektorima u osnovi preobražavaju poslovne strategije, poslovne procese, mogućnosti firme, proizvode i usluge i ključne unutarnje odnose u proširenim poslovnim mrežama. Dosadašnje IT strategije uglavnom su predstavljale sustavne puto-kaze o budućem korištenju tehnologija u tvrtki, no nisu nužno bile odgovorne za transformaciju proizvoda, procesa i strukturnih aspekata koji idu uz integraciju tehnologija (Matt, Hess i Benlian, 2015). Međutim, potrebno je da IT strategije definiraju ne samo sadašnje i buduće operativne aktivnosti te potrebne aplikacijske sustave i infrastrukturu već i odgovarajući organizacijski i financijski okvir kako bi omogućili da IT ispuni poslovanje unutar kompanije. Stoga, Bharadway, El Sawy, Pavlou i Venkatraman (2013) sugeriraju da je vrijeme za preispitivanje uloge IT strategije, od one funkcijski usklađene strategije, ali u osnovi uvijek podređene glavnoj poslovnoj strategiji, do one koja odražava fuziju između IT strategije i poslovne strategije.

Sukladno tome, strategija digitalne transformacije neminovno obuhvaća cjelokupnu korporativnu strategiju, koja obuhvaća proizvodnu, financijsku, IT i druge funkcijske strategije. Neovisno o industriji ili sektoru, strategija digitalne transformacije je, zahvaljujući novim tehnologijama, primarno fokusirana na transformaciju proizvoda i promjene u stvaranju vrijednosti, organizacijske/strukturne te financijske aspekte i procese (Matt, Hess i Benlian, 2015). Ona je dakle nacrt koji podupire poduzeća u upravljanju transformacijama koje nastaju zahvaljujući integraciji digitalnih tehnologija, kao i njihovu održivom poslovanju nakon transformacija (Matt, Hess, & Benlian, 2015). Time je prikazana jasna slika u automatizaciji i optimizaciji procesa jer strategije digitalne transformacije nadilaze procesnu paradigmu te uključuju promjene i utjecaje na proizvode i usluge i poslovne modele u cjelini. Uspješno upravljanje digitalnom transformacijom podrazumijeva da poduzeća pokazuju izrazitu svjesnost (položaja poduzeća u poslovnom

okruženju), informirano donose odluke i brzo ih provode (i-SCOOP, 2019). No nova tehnologija, zajedno s prednostima, donosi i rizike i opasnosti. Pored mogućnosti zlouporabe osobnih podataka, kritičari su zabrinuti da, ako visokosposobni softverski agenti preuzmu većinu razmišljanja i planiranja svakodnevnog života ljudi, ljudi mogu postati pasivni i ne koristiti svoje intelektualne kapacitete (Henderson, 2007).

3. Umjetna inteligencija

Rad na umjetnoj inteligenciji započeo je još sredinom prošlog stoljeća, ali je ona tek u ovom tisućljeću doživjela ubrzani rast u raznolikosti istraživanja i praktične primjene. Osnovna je logika i smisao umjetne inteligencije da ona, kao što su strojevi zamijenili snagu ljudskih mišića tijekom posljednjih stoljeća, nastoji zamijeniti ljudsku inteligenciju strojem. Iako nema standardne definicije što je točno umjetna inteligencija, općenito je prihvaćeno da je umjetna inteligencija sposobnost računala ili programa da djeluju na način da oponašaju procese ljudske misli, kao što su rasuđivanje i učenje (Munakata, 2008). Riječ je o stvaranju računala sposobnih da odrade ono što inače radi ljudska inteligencija uključujući ne samo oponašajuće procese ljudske misli već i tehnologije koje računalo koristi za izvršenje inteligentnih zadataka čak iako one ne simuliraju nužno ljudske misaone procese. Ukratko, umjetna inteligencija omogućuje generiranje novih informacija, tj. zaključaka na temelju raspoloživih informacija (Agrawal, Gans i Goldfarb, 2017).

Međutim, nije svaka uporaba stroja umjetna inteligencija. Čisto numerička izračunavanja (kao što su dodavanje i množenje brojeva s nevjerojatnom brzinom), jednostavno bilježenje podataka i pronalaženje informacija, obrade poslovnih podataka i datoteka, jednostavna obrada teksta i ne-inteligentne baze podataka nisu umjetna inteligencija. Umjetna inteligencija odnosi se na rješavanje problema koji zahtijevaju zaključak koji se temelji na znanju, simboličkim integracijama, rasuđivanju s neizvjesnim ili nepotpunim informacijama, različitim oblicima percepcije i učenja i primjenama na probleme kao što su kontrola, predviđanje, klasifikacija i optimizacija. Također, ona uključuje i inteligentno računanje temeljeno na mehanizmima bioloških procesa poput neuronskih mreža i genetskih algoritama koji se koriste kako bi se došlo do rješenja.

Općenito govoreći, Munakata (2008) ističe da postoje dva fundamentalno različita glavna pristupa u području umjetne inteligencije. Prvi se često naziva tradicionalnom simboličnom umjetnom inteligencijom koju karakterizira visoka razina apstrakcije i makroskopski pogled. Ona obuhvaća područja kao što su sustavi utemeljeni na znanju, logičko zaključivanje, simboličko strojno učenje, tehnike pretraživanja i obrada prirodnog jezika. Sustavi inženjerstva znanja i logičko programiranje djeluju na ovoj razini. Drugi se pristup temelji na mikroskopski biološkim modelima, slično kao i fiziologija ili genetika. On obuhvaća novije tehnike umjetne inteligencije poput neuronskih mreža, genetskih algoritama ili evolucijskog računanja, teoriju grubih skupova i kaotične sustave. Dugoročni je cilj razvijati umjetnu inteligenciju koja bi nadmašila ljude u gotovo svakom kognitivnom zadatku, a ne da ona bude dizajnirana za obavljanje samo jednog zadatka (npr. samo prepoznavanje lica ili vožnja automobila). To nužno znači neovisnost i sposobnost samo-usavršavanja umjetne inteligencije. Tako se već danas u poslovnom svijetu nalazi širok raspon sustava umjetne inteligencije. Osim prije spomenutih, jednostavniji primjeri umjetne inteligencije podrazumijevaju analizu društvenih mreža (engl. *social network analysis*), analizu velikih skupova podataka koji svakodnevno ulaze u poslovne sustave (engl. *big data analysis*), kvantno računanje, inteligentnu automatizaciju, proširenu stvarnost, pametne gradove, autonomne automobile, raspoznavanje glasa i pretvaranje u tekst, *chatbotove* i virtualne asistente.

Nadalje, kada je riječ o poslovnom okruženju, umjetna inteligencija je široko prepoznata kao transformativni skup tehnologija koje će potaknuti konkurentsku prednost, inovacije i rast u nizu industrija (Bughin i Hazan, 2017; MIT, 2019; Ransbotam, Kiron, Gerbert i Reeves, 2017; Troisi, D'Arco, Loia i Maione, 2018). Dosadašnji razvoj umjetne inteligencije iskorištava obradu velikih količina podataka za poboljšanje korisničkog iskustva, optimizaciju poslovanja, optimizaciju cijene analizom ponude, potražnje i konkurencije, smanjenje vremena, troškova i energije te povećanje udjela na tržištu. Dakle, dobrobiti umjetne inteligencije u transformaciji poslovanja poduzeća podrazumijevaju:

- povećanje poslovne agilnosti – sposobnost prilagodbe i reagiranja u skladu s novim događajima i u skladu s postojećim pravilima i politikama od ključne je važnosti za agilnost organizacije. Prema McKinseyu & Company (2018), umjetna inteligencija može značajno filtrirati podatke te izvještavati menadžment samo o onome što i kada treba znati. Kompanije daju prednost tehnološkim ulaganjima koja mogu osnažiti

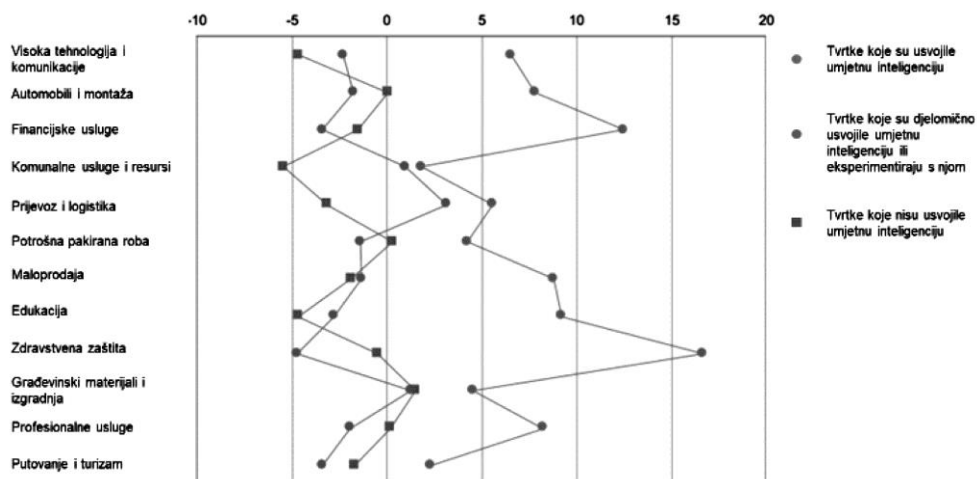
radnike da donose bolje informirane odluke, kao i smanjiti troškove koji su inače potrebni za isporuku proizvoda i usluga na tržište. Ovaj cilj je samo naizgled u suprotnosti sa sve prisutnijom automatizacijom koja je usmjerena na skalabilnost i ponovljivost jer današnja automatizacija procesa izgleda kao složen skup transportnih traka dizajniranih za optimalnu učinkovitost i konzistentnost (Forbes, 2019).

- ubrzanje inovacija – umjetna inteligencija može poboljšati prošle iteracije, postati brža, pametnija i svjesnija, fluidnija i sličnija ljudima zahvaljujući neizbježnom usponu kvantnog računanja, dopuštajući si da poboljša svoje sposobnosti i svoje znanje. Ljudi su se uvijek usredotočili na poboljšanje života u svakom spektru, a uporaba tehnologije i umjetne inteligencije postala je sredstvo za to. To će omogućiti daljnji razvoj inovacijskih procesa, kako za potrebe industrije tako i za privatne svrhe (Sarker, Kayes i Watters, 2019; Tesch, Brillinger i Bilgeri, 2017).
- novi načini poslovanja – dok strojevi mogu mjeriti i izvoditi zadatke bez odmora, emotivno su još uvijek deficitarni. Strojevi zamjenjuju ljude na repetitivnim poslovima (Lacity i Willcocks, 2016), omogućujući ljudima da se fokusiraju na uloge koje zahtijevaju osjećaje, vodstvo i kreativnost u kombinaciji s inteligencijom. Pojednostavnjeno, što će čovjek više kultivirati svoju sposobnost svjesnog osjećaja, sposobnost slušanja, razumijevanja, suosjećanja, stvaranja i vođenja snažne komunikacije i odnosa u poslovnoj okolini, to će biti više mogućnosti za zaradu. Područja gdje osjećaji i odnosi dolaze u igru poput službi za korisnike, prodaje, zdravstva, glazbe i umjetnosti i u doglednoj budućnosti ostat će u domeni ljudi (Larsson, 2017).
- transformiranje ključnih poslovnih procesa – transformiranjem procesa poslovanja prema višim razinama izvedbe može se transformirati cjelokupno poduzeće. Najvažniji ključni elementi su pravilna identifikacija procesa, interakcije među procesima, te kriteriji ocjenjivanja procesa. Organizacijsko učenje i stalne inovacije, tako potrebne u visoko konkurentnom poslovnom okruženju posljednjih desetljeća, moraju se njegovati preko granica procesa i poduzeća u cjelini. Moderna poduzeća upotrebljavaju informacije kao svoju životnu snagu, a informacijski sustavi su ključni pokretači poslovnih procesa dok nove tehnologije modificiraju okruženje mogućeg dizajna poslovnih procesa (Grover i Markus, 2008).
- poboljšanje korisničkog iskustva – danas je teže nego ikada postići doista nezaboravne interakcije s klijentima, a uspješno stvaranje bespriječnih

doživljaja i iskustava može biti značajna konkurentna prednost, posebno u industrijama gdje je diferencijacija proizvoda ili usluga uska. Pojavom umjetne inteligencije kompanije mogu poboljšati korisničko iskustvo učeći više o kupcu i predviđajući njegove potrebe. Mnogi brandovi usmjereni na korisničko iskustvo, strateški razvijaju tehnologije umjetne inteligencije na ključnim točkama interakcije s korisnicima težeći tzv. ekstremnoj personalizaciji (Evans, 2019).

Najznačajnija i najranija ulaganja u umjetnu inteligenciju ostvarena su u američkim kompanijama, a analiza povrata ulaganja u umjetnu inteligenciju sugerira da kompanije koje su usvojile umjetnu inteligenciju u srži svojeg poslovanja i provode proaktivne strategije digitalne transformacije, izvješćuju o profitnim maržama koje su tri do 15 postotnih bodova više od prosjeka industrije u većini sektora (Grafikon 1.), a isto se očekuje i u budućnosti (Bughin, Hazan, Manyika i Woetzel, 2017).

Grafikon 1. Razina usvojenosti umjetne inteligencije i visina profitne marže

Izvor: Bughin, Hazan, Manyika i Woetzel (2017).

Osim koristi, osnovna opasnost od umjetne inteligencije proizlazi iz činjenice da ona može biti programirana da učini nešto loše (npr. oružje), ili pak da je programirana da učini nešto dobro, ali odabire destruktivnu metodu da ostvari

svoj cilj (The Future of Life Institute, 2019). Posve nepoznato ostaje kako će se "superinteligencija" ponašati ako i kada bude sposobna za samoučenje i reprodukciju u smislu stvaranja novih superinteligentnih sustava.

4. Izazovi umjetne inteligencije i digitalne transformacije za menadžere

Implementacija strategije digitalne transformacije i umjetna inteligencija kao njezin središnji dio imat će utjecaja na menadžersku i organizacijsku praksu. Iako već postoji više modela organiziranja za implementaciju umjetne inteligencije, zajednički nazivnik svima njima jest organizacijska fleksibilnost. Inovacije, vrednovanje talenta, preuzimanje rizika, agilnost i fleksibilnost trebaju postati kulturološka norma duboko ukorijenjena u samom poduzeću. U tom smislu, da bi uspješno provela digitalnu transformaciju, poduzeća prije svega moraju razmotriti tržište, poslovne modele, kategorije proizvoda i usluga koje u potpunosti iskorištavaju digitalno i fizičko iskustvo. Da bi uspjele, organizacije se moraju prilagoditi kulturi "bottom up" i njegovati tzv. "izviruću" strategiju, gdje osoblje međusobno surađuje, jednako pridonosi idejama, eksperimentima i pilot projektima koji vode strategiju i prioritete (Kane, Palmer, Nguyen Phillips, Kiron i Buckley, 2017; MarkLogic, 2018; Ransbotham, Kiron, Gerbert i Reeves, 2017).

Naime, sve više digitalno naprednih poduzeća traži nove razine konkurentske prednosti, a koja se gubi brže nego ikada prije (Hamel, 2009). Redefiniranje digitalne kulture za agilno okruženje koja njeguje suradnju i ima visoku toleranciju na rizike, a kako bi timovi radili učinkovitije i brže, učinkovitije upotrebljavali automatizaciju i inovativnu tehnologiju ključno je za digitalnu transformaciju (Kane et al., 2017). Osim postavljanja ciljeva, viši menadžeri moraju biti digitalno fluentni, što ne podrazumijeva/zahtijeva ovladavanje tehnologijama, već, umjesto toga, sposobnost artikuliranja vrijednosti digitalnih tehnologija za budućnost organizacije (Kane, Palmer, Nguyen Phillips, Kiron i Buckley, 2015). S druge strane, razvojni timovi moraju imati veliku slobodu kako bi se potakla kreativnost i inovacije te poboljšala učinkovitost.

Za mnoga poduzeća promjena organizacijske kulture koja je potrebna za implementaciju digitalizacije i umjetne inteligencije bit će zastrašujuća i mnogi će pružati otpor takvim promjenama, tražeći uporište u tradicionalnim načinima stvaranja vrijednosti. No prema riječima Kenichija Ohmaea, jednog od poznatih suvremenih organizacijskih teoretičara, snažnije veslanje ne

pomaže ako čamac ide u pogrešnom smjeru (Ohmae, 2013). Otpor prema promjenama će vjerojatno rasti povećanjem bojazni da će zamjenom ljudi strojevima doći do gubitka radnih mjesta. Kako će automatizacija i sustavi umjetne inteligencije postajati sve sofisticiraniji, gotovo je sigurno da će se dogoditi još jedan val zamjene ljudi strojevima. Međutim, Wilson, Daugherty i Morini-Bianzino (2017) tvrde da će primjena umjetne inteligencije stvoriti i potrebu za nekim posve novim poslovima koje će obavljati ljudi (a ne strojevi). Prva kategorija novih poslova su tzv. "treneri" (engl. *trainers*) koji će učiti umjetno-inteligentne sustave kako da se "ponašaju". Druga kategorija jesu tzv. "tumači" (engl. *explainers*) koji će premošćivati jaz između tehnologa (koji poznaju tehnologiju) i menadžera (koji donose odluke). Treća kategorija su tzv. "održavatelji" (engl. *sustainers*) koji će osiguravati da umjetno-inteligentni sustavi rade upravo onako kako su dizajnirani i da se svi incidenti rješavaju primjerenom hitnoćom.

Da će se klasična uloga menadžera kao koordinatora posla naći pod pritiskom novih tehnologija, razmišlja i Gratton (2016). Menadžerska praksa možda postaje manje definirana i jasna te je teško povući crtu koja je u potpunosti razlikuje od drugih poslova, ali odnos menadžera i njihovih timova nedvojbeno mora manje nalikovati roditeljskom, a više odnosu dvoje odraslih osoba. To se prije svega odnosi na protok informacija, stvaranje povjerenja i preuzimanje odgovornosti. Sukladno tome, i centri moći postaju sve više horizontalni, pri čemu društvene mreže stvaraju posve nove, ali prilično realne, izvore utjecaja i moći. U tom smislu, Gratton (2016) kao glavne izazove za menadžere vidi vođenje virtualnih i višegeneracijskih timova te osiguravanje brzog protoka znanja unutar organizacije. Pod pritiskom daljnje digitalizacije, menadžeri će morati naučiti barem osnove funkcioniranja umjetne inteligencije i na nov način promišljati okolinu u kojoj poduzeća posluju kako bi mogli postaviti prikladnu strategiju i organizaciju koja će moći iskoristiti prednosti umjetne inteligencije (Ransbotham, Kiron, Gerbert i Reeves, 2017).

Sadašnjost ukazuje, a tako će zasigurno ostati i u bližoj budućnosti, da dok strojevi sve više zamjenjuju ljude u aktivnostima predviđanja, ostaje potreba za ljudskim prosuđivanjem i procjenjivanjem, naročito u područjima gdje je željeni rezultat teško prevesti u nešto što bi bilo razumljivo strojevima. Stoga će u poduzećima i dalje postojati te rasti potreba za zapošljavanjem ljudi koji mogu donositi odgovorne odluke (što zahtijeva etičku prosudbu), angažirati i poticati kupce i zaposlenike (što zahtijeva emocionalnu inteligenciju) i identificirati nove mogućnosti (što zahtijeva kreativnost)

(Agrawal i Goldfarb, 2017). Izazovi koje pred zaposlenike postavlja zapošljavanje u uvjetima "digitalnog biznisa", uključuju i drugačije modele radnog odnosa (sve više samozapošljavanja i zapošljavanja za potrebe projekata, u odnosu na standardne radne odnose), duži radni vijek, ali i veći broj promjena radnih mjesta koje sa sobom nose rizik pojave nedostatka odgovarajućih kompetencija i potrebu za konstantnim učenjem (OECD, 2019). No zaposlenici koji su, osim imperativa stalnog učenja i adaptacije galopirajućim potrebama sposobni i osmisлити i/ili korištenjem tehnologije implementirati inovativna rješenja za poslovanje – predstavljaju talente koji su ključni za poduzeće bez obzira na djelatnost kojom se bavi. Prema Bughin i Hazan (2017) potraga za talentima i investiranje u njih jedna je od ključnih strategija kako bi se maksimalno njegovao ekosustav temeljen na umjetnoj inteligenciji te u potpunosti iskoristio potencijal digitalizacije i umjetne inteligencije. Pritom, kako je već prethodno rečeno, ta potraga za talentima ne podrazumijeva samo tehničko osoblje koje će razvijati digitalizaciju i umjetnu inteligenciju već i menadžersko osoblje koje će ne samo razumjeti potrebe već i osigurati nesmetanu primjenu novih tehnologija.

5. Zaključak

Kako bi se osigurala uspješna implementacija strategije digitalne transformacije i potpuno iskoristili njezini očekivani učinci, nužno je usko povezati četiri različite dimenzije: (novu) tehnologiju, promjene u stvaranje vrijednosti, strukturne promjene i financijske aspekte. Digitalne tehnologije danas već pokreću osnovne poslovne operacije, a društvene mreže, mobilna tehnologija, "oblaci" i analitika postali su tehnološka osnova i standard mnogih poduzeća na temelju kojih će se vršiti dogradnja i prihvaćanje nove generacije tehnologija. Kako Daugherty (2019) kaže, biti digitalan nije samo po sebi dovoljno da se ostvari konkurentna prednost, već je to nužan ulog u poslovanju.

Razmišljati strateški o postojećim i novim tehnologijama danas, preduvjet je opstanka u post-digitalnoj budućnosti. Samo ona poduzeća koja će nadići tehnološke osnove, koja će biti najbolje pripremljena za kombiniranje i iskorištavanje digitalnih kompetencija, i moći se brzo transformirati, mogu očekivati da budu lideri, ispred konkurenata čija strateška kratkovidnost to nije omogućila. Svaka transformacija je sama po sebi složen proces te je stoga važno osigurati jasne odgovornosti za definiranje i provedbu strategije digitalne transformacije kao i potporu najvišeg menadžmenta tijekom tog

procesa jer transformacije utječu na cijelu tvrtku, uz potencijalne otpore u drugim dijelovima poduzeća.

Vjeruje se da će današnja i buduća istraživanja pomoći da se ljudska rasa bolje pripremi za blagodatni umjetne inteligencije, izbjegavajući zamke i potencijalno negativne posljedice u budućnosti. U smislu praktične primjene, posebno se puno očekuje od bioloških modela. Doista, revolucionarne nove tehnologije mogu pomoći da se iskorijeni rat, bolesti i siromaštvo, pa bi stvaranje jake umjetne inteligencije moglo biti najveći događaj u ljudskoj povijesti. Međutim, isključivo je na ljudima da nauče usklađivati ciljeve umjetne inteligencije s vlastitim ciljevima, kako se takvo revolucionarno tehnološko dostignuće ne bi okrenulo protiv svojeg stvaratelja, ili uzrokovalo neželjene promjene u društvu. Kao što se umjetna inteligencija razvija putem pisanja i spajanja složenih algoritama, paralelno s njezinim razvojem potrebno je dobro razmisliti i osmisliti novi "društveni algoritam" koji će upotrebom umjetne inteligencije osigurati pravednije, ravnopravnije i ekološki održivije društvo na globalnoj razini.

Povlačeći paralelu prema teoriji i praksi menadžmenta, ponovno se treba nadovezati na Gratton (2016) koja se pita svjedoči li današnja generacija kraju menadžmenta. Hoće li sofisticirani sustavi umjetne inteligencije preuzeti koordinacijsku ulogu i zamijeniti pristrane i "nesavršene" ljudske menadžere? Optimističnija verzija je ipak vjerojatno realnija, te je stoga ispravnije pitati je li došao kraj menadžmentu kakvog poznajemo. Naime, bez sumnje da bi sveopća digitalizacija i prisutnost inteligentnih sustava u poduzećima moglo imati sinergijski učinak ne samo na konkurentnost tih poduzeća već i cjelokupnih djelatnosti, a onda na taj način pridonijeti rastu i razvoju gospodarstva u cjelini. Međutim, ljudski čimbenik i dalje ostaje ključan. Potreba za ljudskim prisustvom bit će i dalje prisutna, a gdje postoje ljudi, postoji potreba i za menadžmentom. Jedino će se uloga ljudi i menadžera, zahtjevi koji se pred njih postavljaju kao i njihove kompetencije mijenjati i razlikovati od do sada uobičajenih.

Literatura:

Agrawal, A., Gans, J. S. i Goldfarb, A. (2017). What to expect from artificial intelligence. *MIT Sloan Management Review*, 58(3). Dostupno na: <https://sloanreview.mit.edu/article/what-to-expect-from-artificial-intelligence/>

Bharadwaj, A., El Sawy, O. A., Pavlou, P. A. i Venkatraman, N. (2013). Digital business strategy: Toward a next generation of insights. *MIS Quarterly*, 37(2), 471-482. <https://doi.org/10.25300/MISQ/2013/37:2.3>

Bughin, J. i Hazan, E. (2017). Five management strategies for getting the most from AI. *MIT Sloan Management Review*. Dostupno na: <https://sloanreview.mit.edu/article/five-management-strategies-for-getting-the-most-from-ai/>

Bughin, J., Hazan, E., Manyika, J. i Woetzel, J. (2017). Artificial intelligence: The next digital frontier. Discussion Paper, McKinsey Global Institute. Dostupno na:

https://www.mckinsey.com/~/_/media/McKinsey/Industries/Advanced%20Electronics/Our%20Insights/How%20artificial%20intelligence%20can%20deliver%20real%20value%20to%20companies/MGI-Artificial-Intelligence-Discussion-paper.ashx

Chesbrough, H. (2007). Business model innovation: It's not just about technology anymore. *Strategy & Leadership*, 35(6), 12-17.

<https://doi.org/10.1108/10878570710833714>

Christensen, C.M., Cook, S., Hall, T. (2006). What Customers Want from Your Products. Dostupno na: <https://hbswk.hbs.edu/item/what-customers-want-from-your-products>

Daugherty, P. (2019). Managing technology for the post-digital era. *MIT Sloan Management Review*, Frontiers, Blog. Dostupno na:

https://sloanreview.mit.edu/article/managing-technology-for-the-post-digital-era/?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_content=Managing%20Technology%20for%20the%20Post-Digital%20Era&utm_campaign=Enews-DCS-08/27/19

Gratton, L. (2016). Technology and the "end of management". *MIT Sloan Management Review*, Frontiers, Blog.

http://sloanreview.mit.edu/article/technology-and-the-end-of-management/?utm_source=WhatCounts%2c+Publicaster+Edition&utm_me

dium=email&utm_campaign=Gen+8%2f9%2f16+-
+Frontiers+and+Summer+Articles&utm_content=Read+the+new+article+n
ow+

Hamel, G. (2009). *Budućnost menadžmenta*. Zagreb: Mate d.o.o.

Henderson, H. (2007). *Artificial intelligence: Mirrors for the mind*. New York: Chelsea House.

i-SCOOP (2019). *Digital transformation strategy: the bridges to build*. Dostupno na: <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/digital-transformation-strategy/>

Kane, G. C., Palmer, D., Nguyen Phillips, A., Kiron, D. i Buckley, N. (2015). *Strategy, not technology, drives digital transformation: Becoming a digitally mature enterprise*. Deloitte, Deloitte Insights. Dostupno na: <https://www2.deloitte.com/insights/us/en/topics/digital-transformation/digital-transformation-strategy-digitally-mature.html>

Kane, G. C., Palmer, D., Nguyen Phillips, A., Kiron, D. i Buckley, N. (2017). *Organizing for digital maturity*. MIT Sloan Management Review, Research Report Summer 2017.

Lacity, M. C. i Willcocks, L. P. (Fall 2016). *A new approach to automating services*. MIT Sloan Management Review, 58(1). <https://sloanreview.mit.edu/article/a-new-approach-to-automating-services/>

MarkLogic (2018). *Defining digital transformation – What it should mean for your organization*. Dostupno na: <https://www.marklogic.com/blog/defining-digital-transformation-mean-organization/>

Matt, C., Hess, T. i Benlian, A. (2015). *Digital transformation strategies*. *Business & Information Systems Engineering*, 57(5), 339-343. <https://doi.org/10.1007/s12599-015-0401-5>

McKinsey & Company (2019). *How artificial intelligence and data add value to businesses*: Dostupno na: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/artificial-intelligence/how-artificial-intelligence-and-data-add-value-to-businesses>

Morić Milovanović, B., Srhoj, S. i Krišto, T. (2016). *Poslovni modeli kao koncepcijski okvir pristupa dizajnu poslovanja suvremenih poduzeća*. *Ekonomika misao i praksa*, 25(2), 535-563.

OECD (2019). The Future of Work: OECD Employment Outlook 2019 – Highlights. Dostupno na: <http://www.oecd.org/employment/employment-outlook-2019-highlight-en.pdf>

Ohmae, K. (2013). (Objava na društvenoj mreži twitter), Dostupno na: <https://twitter.com/kenichiohmae/status/403300947859750912>

Perić, M., Vitezić, V. i Đurkin, J. (2017). Business model concept: An integrative framework proposal. *Managing Global Transitions*, 15(3), 255-274. <https://doi.org/10.26493/1854-6935.15.255-274>

Ransbotham, S., Kiron, D., Gerbert, P. i Reeves, M. (2017). Reshaping business with artificial intelligence: Closing the gap between ambition and action. MIT Sloan Management Review, Research Report, Reprint number 59181. Dostupno na: <https://sloanreview.mit.edu/projects/reshaping-business-with-artificial-intelligence/>

Sarker, I. H., Kayes, A. S. M. i Watters, P. (2019). Effectiveness analysis of machine learning classification models for predicting personalized context-aware smartphone usage. *Journal of Big Data* 6, 57. <https://doi.org/10.1186/s40537-019-0219-y>

Teece, D. J. (2010). Business models, business strategy and innovation. *Long Range Planning*, 43(2–3), 172-194. <https://doi.org/10.1016/j.lrp.2009.07.003>

Tesch, J. F., Brillinger, A.-S. i Bilgeri, D. (2017). Internet of Things business model innovation and the stage-gate process: An exploratory analysis. *International Journal of Innovation Management*, 21(5), 1740002. <https://doi.org/10.1142/S1363919617400023>

The Future of Life Institute (2019). Benefits & risks of artificial intelligence. Dostupno na: <https://futureoflife.org/background/benefits-risks-of-artificial-intelligence/?cn-reloaded=1>

Troisi, O., D'Arco, M., Loia, F. i Maione, G. (2018). Big data management: The case of Mulino Bianco's engagement platform for value co-creation. *International Journal of Engineering Business Management*, 10 (January–December 2018), 1–8. <https://doi.org/10.1177/1847979018767776>

Turban, E., McLean, E. i Wetherbe, J. (2008). Information technology in the digital economy. Dostupno na: <http://en.bookfi.net/book/1076922>

Wilson, H. J., Daugherty, P. R. i Morini-Bianzino, N. (2017). The jobs that artificial intelligence will create. MIT Sloan Management Review, 58(4). Dostupno na: <https://sloanreview.mit.edu/article/will-ai-create-as-many-jobs-as-it-eliminates/>

Digital Transformation Strategy, Artificial Intelligence and Challenges for Managers

Abstract

In today's turbulent, globalized and rapidly changing business environment, new digital technologies enable transformations of key business operations and have an impact on both products and processes as well as on organizational structures and management concepts. Digital transformation and artificial intelligence are changing firms' business strategies and becoming a priority for firms which are looking to survive and be more successful in the future. The aim of this paper is to contribute to a clearer definition of digitalization and to highlight the importance of artificial intelligence for implementing an appropriate digital transformation strategy that also presents certain challenges for management structures within the firm. A review of the literature indicates that, despite the fact that the pressure of new technologies is changing the need for human resources, the human factor will continue to be crucial, and the role of employees and managers, the demands placed on them and their competencies will change and differ from the ones they were used to. The findings from this paper can be used by firms' managers as well as by national and regional policy makers to instigate the growth and development of digital technologies, and consequently the development of the economy as a whole.

Keywords: *strategy, digital transformation, artificial intelligence, management.*

Ines Dužević*

Sanja Franc**

PERSPEKTIVE RAZVOJA DIGITALNE TRGOVINE

Sažetak

Primjena digitalnih tehnologija značajno je promijenila obrazac, brzinu i obuhvat trgovinske razmjene. Trendovi na globalnom tržištu pod utjecajem su digitalizacije koja omogućuje bržu i jednostavniju razmjenu te lakše uključivanje na tržište, osobito malim i srednjim poduzećima. U uvjetima digitalizacije mijenjaju se dosadašnji poslovni modeli, obrasci proizvodnje, nabave i razmjene, a podatak postaje najvažniji resurs. Navedeno zahtijeva prilagođen regulatorni okvir na nacionalnoj i multilateralnoj razini. Svrha ovoga rada je pomoću analize faza razvoja digitalne trgovine i suvremenih trendova izdvojiti ključne trendove koji će oblikovati međunarodnu trgovinu u budućnosti te ukazati na izazove koje će trebati prevladati.

Ključne riječi: *digitalna trgovina, perspektive razvoja, globalno tržište.*

1. Uvod

Suvremena tržišta obilježava trend smanjenja troškova prijevoza i distribucije, nastalih kao posljedica uvođenja brojnih tehnoloških rješenja. Istodobno je razmjena podataka i informacija značajno olakšana. Društvo je ušlo u novu eru hiperpovezanosti koja nije vezana isključivo uz digitalnu trgovinu, već je primjetna i u tradicionalnim oblicima trgovine i globalnim lancima vrijednosti. Suvremenu trgovinu obilježava digitalna povezanost koja olakšava pristup inozemnim tržištima, poglavito za mala i srednja

---

* Doc. dr. sc. Ines Dužević, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

** Doc. dr. sc. Sanja Franc, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

poduzeća koja su se u prethodnim fazama razvoja veoma teško uključivala u globalne tijekove.

Ekonomski učinci globalizacije su pod značajnim utjecajem digitalizacije. Globalne digitalne platforme smanjuju troškove prekogranične komunikacije i transakcija, što olakšava povezivanje s korisnicima i dobavljačima iz bilo koje zemlje (Manyika i sur., 2016). To je olakšalo uključenje malih i srednjih poduzeća u globalnu trgovinu. Opstanak poduzeća danas ovisi o uključenju u prekogranične aktivnosti.

Dvadesetogodišnje razdoblje rasta globalnih tijekova proizvoda, usluga i financija doseglo je svoj vrhunac u 2007. godini kada su ovi tijekovi činili 53% svjetskog BDP-a. Nakon toga je došlo do smanjenih stopa rasta svjetske trgovine, poglavito financijskog sektora koji bilježi značajan pad uzrokovan ekonomskom krizom. Ovi tijekovi su se konačno oporavili u financijskim terminima, ali trenutno čine samo 39% svjetskog BDP-a (Manyika i sur., 2016). Možemo zaključiti da je svjetska trgovina ušla u novu fazu u kojoj su nositelji rasta i razvoja tržišta usluga temeljenih na digitalnim tehnologijama i razmjeni podataka. Danas, 914 milijuna ljudi diljem svijeta ima barem jednu međunarodnu poveznicu na društvenim mrežama, a 361 milijun ljudi sudjeluje u međunarodnoj elektroničkoj trgovini (Manyika i sur., 2016). Ove brojke nastavljaju rasti po izuzetno visokim stopama.

Države koje sudjeluju u globalnim tijekovima izlažu se novim idejama, istraživanjima, tehnologijama, talentima i najboljima praksama diljem svijeta. Države koje su najpovezanije poboljšavaju svoju konkurentnost, inovativnost i učinkovitost, što im omogućuje realizaciju rastućega potencijala globalnih tržišta. U kojoj mjeri će se taj potencijal realizirati ovisi o kvaliteti institucija i politika koje se u državi provode. Stoga je izuzetno važno da države prepoznaju ove prilike i usklade svoje regulatorne okvire s promjenama na globalnim tržištima.

Svrha ovoga rada je pomoću analize faza razvoja digitalne trgovine i suvremenih trendova izdvojiti ključne trendove koji će oblikovati međunarodnu trgovinu u budućnosti te ukazati na izazove koje će trebati prevladati. Količina i brzina promjena koje se događaju u međunarodnoj trgovini nameću potrebu za osuvremenjivanjem postojećih praksi i politika na regulatornoj razini te na ulaganja u ljudski kapital kako bi se lakše prevladao jaz znanja i vještina potrebnih za poslovanje u digitalnom okruženju.

2. Faze razvoja digitalne trgovine

Postoje različiti pristupi u literaturi koji tumače digitalnu trgovinu s obzirom na promjene vezane uz suvremenu trgovinu. Neki autori digitalnom trgovinom nazivaju prekograničnu prodaju proizvoda pomoću elektroničke mreže, dok drugi naglasak stavljaju na međunarodnu razmjenu digitalnih usluga. Izvješće OECD-a (López González i Jouanjean, 2017) navodi da digitalna trgovina uključuje digitalno omogućene transakcije proizvoda i usluga koje mogu biti digitalno ili fizički isporučene, a koje uključuju korisnike, poduzeća i vlade. U svojoj osnovi, digitalna trgovina je podržana prekograničnim transferom "bitova i bajtova".

Razvoj međunarodne trgovine pratio je tri faze (López González i Jouanjean, 2017):

1. Tradicionalna trgovina temeljila se na smanjenju troškova transporta, što je olakšalo razdvajanje proizvodnje i potrošnje preko nacionalnih granica. Veća dostupnost proizvoda i konkurentnost doveli su do toga da se naglasak poduzeća stavljao na osiguranje pristupa tržištu.

2. Druga faza uključuje stvaranje globalnih lanaca vrijednosti koji su nastali kao posljedica daljnjeg smanjenja troškova transporta i distribucije. Time je omogućena daljnja fragmentacija proizvodnje preko nacionalnih granica i korištenje lokalnih konkurentskih prednosti. Ovu fazu razvoja međunarodne trgovine obilježava sve veći udio poluproizvoda i posredničkih usluga u međunarodnoj trgovini. Poduzeća sve više pribjegavaju strategijama *outsourcinga* (eksternalizacije), poglavito u području posredničkih i pomoćnih usluga. Politike poduzeća u ovoj fazi su usmjerene na olakšavanje trgovine i prekogranična pitanja radi smanjenja uskih grla u dobavnom lancu.

3. Treća faza odnosi se na digitalno omogućenu trgovinu koja je razvijena na temelju daljnjih smanjenja troškova transporta i distribucije, ali prije svega smanjenjem troškova razmjene podataka, točnije informacija. Digitalizacija je omogućila postizanje hiperpovezanosti koja je dovela do veće trgovine manjim količinama proizvoda (na primjer, putem elektroničke trgovine) i digitalnim uslugama. Na taj se način promijenila tradicionalna podjela između trgovine proizvodima i uslugama jer je danas sve veća ovijenost proizvoda uslugama, tj. uz proizvod se uvijek nude određene usluge (npr. održavanje, servis, financiranje). Olakšana razmjena podataka omogućila je stvaranje novih kategorija usluga u međunarodnom poslovanju

koje su nekada bile ograničene na lokalnu ponudu. Prije svega se radi o brojnim poslovnim uslugama koje bilježe najveći rast u okviru međunarodne razmjene usluga. U takvim okolnostima, politika međunarodne trgovine treba uključiti pitanja regulacije prekogranične razmjene podataka, digitalne povezanosti i interoperabilnosti.

Iako se način trgovanja promijenio zbog digitalizacije, motivi za sudjelovanje u međunarodnoj trgovini ostali su nepromijenjeni. Trgovina je i dalje temeljena na konkurentskoj prednosti, a pitanja dostupnosti informacija i ograničenja trgovini unutar i preko granica ostaju glavni izazovi (López González i Jouanjan, 2017). Ipak, suvremene tehnologije i olakšana razmjena ideja i podataka doveli su do bolje povezanosti subjekata u lancima vrijednosti i olakšali pristupe međunarodnim tržištima.

Kako bi se oslikala količina i razmjera promjena koje su se dogodile na tržištima u nastavku je nekoliko podataka temeljenih na izvješćima McKinsey Global Instituta (skraćeno MGI) (Manyika i sur., 2016). Ukupna vrijednost globalnih tijekova proizvoda, usluga i financija u 1990. godini je iznosila 5 bilijardi USD, to jest 24% BDP-a. Bilo je oko 435 milijuna turističkih dolazaka, a javni internet je bio u povojima. U 2014. godini je iznos globalnih tijekova proizvoda, usluga i financija dosegao 30 bilijardi USD, što čini 39% globalnog BDP-a. Turističkih dolazaka je bilo oko 1,1 milijarda, a internet je danas globalna mreža koja povezuje milijarde ljudi i poduzeća diljem svijeta. Globalni tijekovi podataka danas imaju veći udio u rastu globalnog BDP-a nego globalna trgovina proizvodima. Globalni tijekovi proizvoda, izravnih stranih ulaganja i podataka povećali su svjetski BDP za oko 10%, što predstavlja vrijednost od 7,8 bilijardi USD u 2014. godini. Od tog iznosa su 2,8 bilijardi USD generirali tijekovi podataka, što znači da su imali veći utjecaj na rast od tradicionalne razmjene proizvoda.

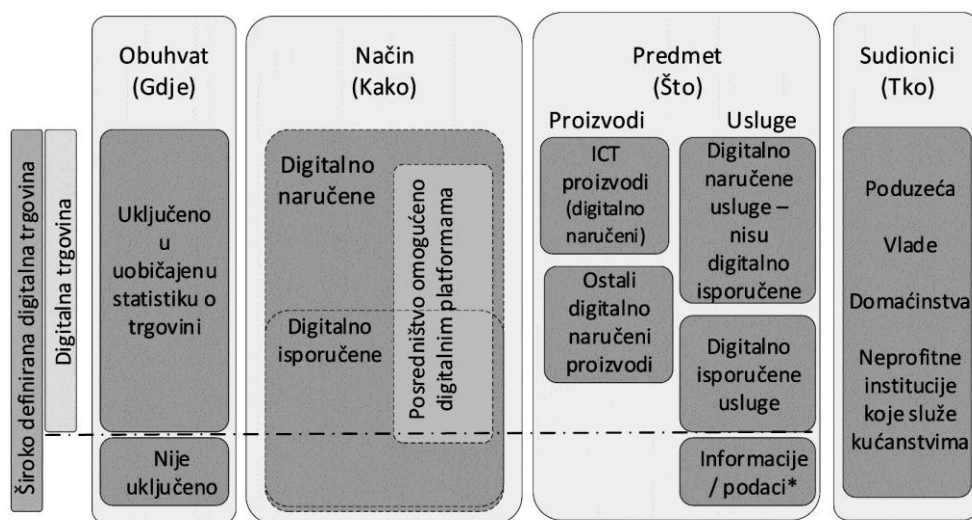
3. Praćenje razvoja digitalne trgovine

Tradicionalna statistika međunarodne trgovine nije se prilagodila promjenama na tržištu usluga pa nemamo precizne pokazatelje o svim oblicima međunarodne trgovine uslugama kako je definirano Općim sporazumom o trgovini uslugama (engl. *General Agreement on Trade in Services* – GATS). Izvješće MGI-ja (Lund i sur., 2019) navodi sljedeće nedostatke:

- Usluge čine oko jedne trećine vrijednosti proizvoda koji sudjeluju u međunarodnoj trgovini. Pored toga, uvezene usluge zamjenjuju domaće usluge u gotovo svim lancima stvaranja vrijednosti.
- Neopipljiva imovina koju multinacionalne korporacije šalju svojim podružnicama diljem svijeta, kao što su: softver, dizajn, intelektualno vlasništvo, predstavljaju značajnu vrijednost koja se često ne prati (izuzev slučaja naplate intelektualnog vlasništva).
- Brojne besplatne usluge koje stvaraju vrijednost za korisnike nisu uključene u analize. Tu se mogu ubrojiti brojne digitalne usluge: elektronička pošta, video konferencije, društvene mreže i slične usluge. Na primjer, svakodnevno se gleda više od milijarde sati YouTube sadržaja, a Wikipedija nudi 40 milijuna besplatnih članaka na oko 300 jezika.

Kada bi se navedene usluge vrednovala i uključile u postojeće statistike o trgovini uslugama, pretpostavka je da bi vrijednost tržišta usluga bila veća od vrijednosti tržišta proizvoda. Brojne su studije pokušavale definirati prikladan okvir za praćenje digitalne trgovine. Tako, Fayyaz (2018) predlaže sljedeće dimenzije digitalne i elektroničke trgovine, koristeći primjer Irana: formalni sektor (uključuje poslovne modele: *business-to-business*, *business-to-customer*, *government-to business* i *government-to customer*) i neformalni sektor (uključuje poslovne modele: *business-to-customer*, *customer-to-customer*). U okviru formalnog sektora uključeni su svi poslovni modeli čiji se rezultati i transakcije mogu pratiti, dok neformalni sektor čine poslovni modeli u okviru kojih se transakcije ne mogu pratiti jer se najčešće odvijaju u različitim oblicima sive ekonomije pomoću nelegalnih kanala distribucije.

Slika 1. Konceptualni okvir za praćenje digitalne trgovine

* odnosi se na razmjenu informacija i/ili podataka koju ne prati novčana transakcija

Izvor: Obradeno prema OECD (2019: 17).

Izvešće Organizacije za ekonomski suradnju i razvoj (OECD, 2019) predlaže konceptualni okvir za praćenje digitalne trgovine (slika 1.). Unutar okvira se nastojalo obuhvatiti međunarodnu trgovinu proizvodima i uslugama koje su naručene i/ili isporučene putem digitalnih kanala, ali i obuhvatiti sve veću potražnju za informacijama koje ne moraju uključiti monetarne transakcije (razmjenu podataka). Na slici 1. vidljivo je da se digitalna trgovina može definirati u užem i širem smislu. U užem smislu digitalna trgovina obuhvaća sve one transakcije koje su digitalno naručene ili isporučene, bilo da se radi o proizvodima ili uslugama. Ako digitalnu trgovinu razmatramo u širem smislu, tada u obzir uzimamo i razmjenu informacija i/ili podataka koju ne prati novčana transakcija (npr. razmjena podataka putem društvenih mreža, korištenje besplatnih aplikacija).

Na globalnoj razini postoje različite inicijative koje nastoje proširiti postojeće statistike kako bi se što bolje prikazali trendovi u digitalnoj trgovini na globalnoj razini. Neki od pristupa prate ograničenja koja države primjenjuju u međunarodnoj razmjeni proizvoda, usluga i podataka, dok se drugi pristupi temelje na praćenju povezanosti i uključenosti u globalna tržišta. U nastavku su ukratko prikazana tri indeksa. Indeks restriktivnosti

digitalne trgovine (engl. *Digital Trade Restrictiveness Index – DTRI*) i Indeks restriktivnosti trgovine uslugama (engl. *Services Trade Restrictiveness Index – STRI*) koji mjere razine ograničenja u međunarodnoj trgovini te MGI indeks povezanosti.

3.1. Praćenje DTRI indeksa

U okviru izrade indeksa restriktivnosti digitalne trgovine, studija (Ferracane i sur., 2019) ECIPE-a¹ istraživala je odnos između regulatornih okvira država u domaćoj i međunarodnoj razmjeni podataka i performanse poduzeća na kraju proizvodnog lanca. Za potrebe istraživanja koristili su tri nova seta podataka: (1) informacije o restriktivnosti država u domaćem i međunarodnom transferu elektroničkih podataka; (2) mjere izvedbe poduzeća u više država i (3) indikator stupnja u kojem sektori koriste podatke u proizvodnim procesima. Rezultati istraživanja pokazali su da restriktivnije politike imaju značajan negativan utjecaj na performanse poduzeća s kraja proizvodnog lanca, u sektorima koji su ovisni o podacima. U drugoj studiji (Ferracane i van der Marel, 2018) analizirane su restrikcije u trgovini uslugama vezano uz regulatorne mjere koje smanjuju mogućnosti komercijalnoga korištenja elektroničkih podataka. Definirali su dvije kategorije politika za upravljanje podacima: (1) politike koje utječu na prekogranični transfer podataka i (2) politike koje se primjenjuju na korištenje podataka u domaćem prometu. Istraživanje je pokazalo da restriktivni regulatorni okviri u području politika upravljanja razmjene podataka imaju značajan negativan utjecaj na prekograničnu trgovinu uslugama. Pored regulatornih ograničenja i ograničenja korištenja podataka, indeks restriktivnosti digitalne trgovine (DTRI) (Ferracane i sur., 2019) uključuje fiskalna ograničenja i pristup tržištu te trgovinska ograničenja. DTRI se temelji na analizi širokog spektra trgovinskih politika u više od 100 kategorija u 64 zemlje diljem svijeta. Rezultati analize DTRI-a pokazali su da je digitalna trgovina jedna od vodećih sila koja stoji iza ekonomskog rasta jer omogućuje povećanje produktivnosti, što je ključni indikator tehnološkog napretka i budućega ekonomskog blagostanja. Politike prema digitalizaciji su veoma različite. Obično manje zemlje imaju relativno niske razine ograničenja, orijentirane su na usluge i prihvaćaju digitalnu

---

¹ Europski centar za međunarodnu političku ekonomiju (engl. *European Centre for International Political Economy*).

transformaciju, dok veće zemlje u razvoju često odgovaraju na ove izazove s određenom dozom skepticizma i većim ograničenjima u digitalnoj trgovini. Rezultati analize pokazali su da je Kina (DTRI 0,70) zemlja s najviše restrikcija u području digitalne trgovine, a slijede Rusija (0,46), Indija (0,44), Indonezija (0,43) i Vijetnam (0,41). Dakle, uz Kinu i Rusiju koje su na nešto većem stupnju razvoja, najrestriktivnije zemlje su zemlje u razvoju. Također, radi se veoma velikim i mnogoljudnim zemljama pa kada se razmatra populacija u cjelini, postaje očigledno da gotovo polovina svjetske populacije živi u zemljama s veoma velikim ograničenjima u digitalnoj trgovini. Države s minimalnim ograničenjima digitalne trgovine su: Novi Zeland (0,09), Island (0,11), Norveška (0,13), Irska (0,13) i Hong Kong (0,13). Radi se o državama koje imaju razvijen uslužni sektor te su veoma ovisne o globalnim tržištima. U Europi su Francuska (0,36) i Njemačka (0,33) zemlje s najvećim razinama ograničenja u digitalnoj trgovini, a slijedi ih Rumunjska (0,27). Među zemljama s najnižim razinama ograničenja su Malta (0,16), Nizozemska (0,17), Latvija (0,17), Luksemburg (0,17) i Estonija (0,18). Vrijednost indeksa za Republiku Hrvatsku je 0,19, što je ispod prosjeka zemalja EU koji iznosi 0,21. Ako promatramo pojedinačne kategorije unutar indeksa, Hrvatska bilježi nešto lošije rezultate u području trgovinskih ograničenja (0,25) i fiskalnih ograničenja (0,21), dok su relativno niska regulatorna ograničenja (0,18), a izuzetno je otvorena prema pristupu podacima (0,11, što je svrstava na 6. mjesto među najotvorenijim državama).

3.2. Praćenje STRI indeksa

OECD je razvio STRI indeks kojim se mjeri razina restrikcija pojedinih zemalja u području međunarodne trgovine uslugama. Indeks obuhvaća 45 zemalja. Pored članica OECD-a uključene su: Brazil, Indija, Indonezija, Južnoafrička Republika, Kina, Kolumbija, Kostarika, Malezija, Rusija. U nastavku je primjer analize STRI indeksa za usluge pružene kroz digitalizaciju. Digitalni STRI indeks uključuje nekoliko različitih područja (Ferencz, 2019): infrastruktura i povezanost (odnosi se na komunikacijsku infrastrukturu koja omogućuje sudjelovanje u digitalnoj trgovini); elektroničke transakcije (npr. diskriminatorni uvjeti za izdavanje licenci u području e-trgovine, odstupanja od međunarodnih pravila u elektroničkim ugovorima); sustavi plaćanja (mjere koje utječu na elektronička plaćanja); zaštita intelektualnog vlasništva (domaće politike vezane uz trgovačke

marke ili autorska prava), ostale prepreke koje utječu na trgovinu uslugama pruženima pomoću digitalizacije (npr. ograničenja u preuzimanju sadržaja ili *online* oglašavanju). Indeks obuhvaća restriktivne mjere i određene poticajne mjere u situacijama kada nedostatak regulatornog okvira može dovesti do problema u trgovini. Primjer poticajnih mjera bila bi primjena međunarodnih standarda u području elektroničkog ugovaranja, metoda ovjeravanja autentičnosti i sl. Indeks se računa korištenjem binarnog sustava u kojem se za postojanje restrikcija dodjeljuje vrijednost 1, a za nepostojanje restrikcija 0. Vrijednosti digitalnog STRI indeksa u 2018. godini pokazuju da najveća ograničenja u razmjeni digitalnih usluga postavljaju: Kina (0,49), Indonezija (0,41), Saudijska Arabija (0,39), Brazil (0,39) i Rusija (0,34). Države s najnižim razinama ograničenja su: Kostarika (0,04), Norveška (0,08), Australija (0,08), Estonija (0,08) i Južna Koreja (0,08).

3.3. Praćenje MGI indeksa povezanosti

McKinsey Global Institute izračunava indeks povezanosti država temeljen na praćenju ulaznih i izlaznih tijekova proizvoda, usluga, financija, ljudi i podataka. Indeks mjeri veličinu svih tijekova za države u odnosu na njihov BDP ili populaciju, kao i udjele u globalnim tijekovima. Kombinacija ovih mjera omogućuje da se velike i diversificirane države prikažu zatvorenim zbog količine ekonomskih aktivnosti koja se odvija unutar granica. U 2014. godini indeks je uključivao 139 zemalja.

Rezultati njihovih istraživanja pokazali su da su razvijene države više globalno povezane, iako sve više država u razvoju povećava svoj udio. Budući da razmjena podataka više doprinosi razvoju perifernih zemalja, one bi se trebale više uključivati u digitalne mreže. U 2014. godini na prvim mjestima su bili (Manyika i sur., 2016): Singapur, Nizozemska (kao Europski glavni digitalni centar), SAD, Njemačka, Irska i Ujedinjeno Kraljevstvo. Kina je ostvarila značajan rast, sa 25. mjesta na 7. Općenito gledano, razvijene zemlje su povezanije u odnosu na zemlje u razvoju, a vodeće zemlje imaju daleko veće indekse povezanosti u odnosu na ostatak svijeta. Na primjer, vodeći Singapur ima vrijednost indeksa 64,2, dok je na desetom mjestu Saudijska Arabija sa 22,6. Hrvatska je na 50. mjestu s vrijednošću indeksa 3,7. Najbolje je rangirana u kategorijama tijekova ljudi (27.) i podataka (37.), zatim usluga (45.), a ostvaruje puno lošiji rang u tijekovima roba (76.) i financija (104.). Intenzitet tijekova koji predstavlja

ukupnu vrijednost tijekova proizvoda, usluga i financija kao udio u BDP-u države je 100%.

Sve vrste tijekova koncentrirane su oko male grupe zemalja. Petnaest vodećih zemalja u trgovini robama čini 63% ukupne globalne trgovine, za usluge je udio 62%, a za izravna strana ulaganja 79%. Ograničeno sudjelovanje država u globalnim tijekovima stvara troškove svjetskoj ekonomiji. Istraživanje MGI-ja pokazalo je da je učinak na pojedine zemlje čak 50% manja razina BDP-a.

4. Trendovi koji će oblikovati digitalnu trgovinu u budućnosti

U uvodnom je dijelu napravljen kratak osvrt na promjene u globalnom okruženju uvjetovane digitalizacijom. U području digitalne trgovine digitalne platforme i nove digitalne usluge ključne su u novom razdoblju globalizacije. U posljednja dva desetljeća najveće su korporacije izgradile vlastite platforme kako bi upravljale dobavljačima, povezale se s korisnicima i omogućile internu komunikacije i dijeljenje podataka za zaposlenike diljem svijeta. Uslijedio je razvoj različitih internetskih platformi koje povezuju bilo koga i bilo gdje. Korisnici diljem svijeta sada imaju jednostavan pristup svim informacijama o proizvodima, uslugama, cijenama i alternativama. Ovakav pristup smanjio je asimetriju informacija te omogućio učinkovitije funkcioniranje tržišta, te je došlo do ukidanja nekih posrednika u trgovini. Oko 12% globalne razmjene proizvoda provodi se preko međunarodne elektroničke trgovine, većinom preko platformi poput Amazona, Alibabe, eBaya i sličnih. Digitalne platforme postaju sve značajnije i u segmentu zapošljavanja i honorarnih poslova, dok je oko 50% svjetske trgovine uslugama već digitalizirano (Manyika i sur., 2016). Brojne digitalne usluge dolaze u paketu s tradicionalnim uslugama ili proizvodima, primjerice digitalne usluge praćenja pošiljaka prate logističke procese i dostavu proizvoda, digitalne usluge kupnje hotelskog smještaja realiziraju se preko Airbnb-a ili usluge prijevoza koje se kupuju putem Ubera. Globalna trgovina uslugama je zamah ostvarila u trgovini virtualnih proizvoda, poput e-knjiga, aplikacija, *online* igara, MP3 muzičkih datoteka i *streaming* usluga, softvera i usluga računalstva u oblaku, a očekuje se da će daljnja primjena računalstva u oblaku i 3D print proširiti digitalnu trgovinu na još više kategorija proizvoda.

Povećani globalni tijekovi stvaraju brojne pozitivne učinke, ali u kratkom roku će zasigurno dovesti do gubitka radnih mjesta i promjene u strukturi potražnje za radom. Nužno je pronaći rješenja za problem sigurnosti prijenosa podataka, zaštite privatnosti podataka te za upravljanje internetom. Svaka zemlja mora razviti rješenja u skladu sa specifičnim obilježjima, prioritetima i nacionalnim ciljevima. U tu je svrhu potrebno istodobno djelovanje u više područja. Državni čelnici moraju biti svjesni ovih izazova i otvoriti se globalnim tijekovima u mjeri u kojoj njihova gospodarstva to mogu podržati. Većina sustava zanemaruje ove izazove, a zakašnjela reakcija će samo generirati dodatne probleme i troškove.

U nastavku se sagledavaju neki od ključnih trendova koji mijenjaju međunarodnu trgovinu te se analiziraju potencijalni učinci i izazovi koje će te promjene donijeti. Prvo se naglasak stavlja na promjene vezane uz dominaciju usluga u međunarodnoj razmjeni, potom se sagledava pitanje regulatornog okvira u međunarodnoj razmjeni usluga, a nastavak poglavlja obrađuje izazove vezane uz razmjenu sve veće količine podataka, primjenu novih tehnologija industrije 4.0 i konačno, stvaranje novih globalnih lanaca vrijednosti nastalih kao posljedica svih prethodnih trendova.

4.1. Dominacija usluga u međunarodnoj razmjeni

Uslužni sektor postaje dominantan s razvojem gospodarstva (Bryson i Daniels, 2010). Međutim, promjene koje se događaju nisu vezane uz sektor potrošačkih usluga. Ova kategorija usluga ima relativno stabilan udio u BDP-u tijekom vremena. Kategorija koja se značajno mijenja i vodi rast uslužnog sektora su poslovne usluge, kao što su logistika, informacijsko-telekomunikacije (IT) usluge te konzultantske usluge (Wirtz i Ehret, 2019).

Danas je oko 50% svih usluga omogućeno putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Digitalizacija značajno mijenja usluge, tako da ljudi i sustavi koji ih isporučuju teško mogu pratiti stupanj promjena. Situacija je slična danas, kao što je bila 1995. godine kada je tek uveden ISDN (engl. *Integrated Services Digital Network*) te se pojedincima i poduzećima bilo teško prilagoditi promjenama koje je donijela nova tehnologija. Od tada je zabilježen ogroman tehnološki napredak u području funkcionalnosti usluga, kao što su: širokopojasni internet i optičke usluge, mobilni uređaji, računalstvo u oblaku i internet stvari (Akkermans, 2018).

Digitalne usluge su kategorija usluga koja danas bilježi najdinamičniji rast i predstavlja okosnicu razvoja svjetskoga gospodarstva.

Digitalne usluge razlikuju se od tradicionalnih e-usluga na više načina (Götz i sur., 2018):

- Digitalne usluge oslanjaju se na informacijsko-komunikacije tehnologije koje omogućuju razmjenu podataka i generiranje informacija.
- Digitalne usluge realiziraju se i integriraju pomoću analitike velikog seta podataka (engl. *Big data*).
- Digitalne usluge su u potpunosti ili djelomično automatizirane i potpuno su prilagođene za interakciju s ljudima.
- Digitalne usluge omogućuju bolju prilagodbu potrebama korisnika na način da se prilagođavaju okolišnim čimbenicima ili zahtjevima korisnika (npr. prilagodba usluge na temelju lokacije korisnika).

Digitalizacija mijenja mogućnosti međunarodne razmjene za postojeće uslužne sektore koji su smatrani lokalnima. Na primjer, usluge taksi prijevoza tradicionalno su bile vezane uz lokaciju i nisu se javljale u međunarodnoj trgovini. Pojavom platformi za usluge prijevoza došlo je do značajne promjene i porasta međunarodne trgovine. Takvi primjeri novih usluga otvaraju brojna dodatna pitanja za regulatore nacionalne i međunarodne trgovine.

Pored toga, dobavni lanci usluga daleko su kompleksniji i nestabilniji od dobavnih lanaca proizvoda. Kod usluga su promjene na strani potražnje puno izraženije nego kod proizvoda, dok su istodobno politike ublažavanja rizika, primjerice upravljanje zalihama, neprimjenjive na ovaj sektor (Akkermans, 2018). Za poduzeća je izuzetno važno prepoznati ove trendove i prilagoditi svoje poslovanje nastalim promjenama kako bi osigurala svoju poziciju na tržištu. Novi poslovni modeli digitalno podržanih usluga iz temelja mijenjaju brojne profesije, a tradicionalni oblici tržišnih odnosa gube na značaju. Na primjer, virtualna rješenja, poput pohrane podataka u oblaku, preuzimaju ulogu računala i značajno smanjuju potrebu za tradicionalno korištenim komponentama hardvera. Ovaj trend već je promijenio globalnu potražnju za određenim vrstama hardver opreme. Razvoj tehnologije interneta stvari (engl. *Internet of things* – IoT) će također mijenjati tržišta na način da će neke usluge i/ili proizvodi koji se sada koriste biti zamijenjeni dodatnim funkcionalnostima postojećih uređaja, tj.

oddatnim digitalnim uslugama koje se nude u paketu s određenim proizvodom. Jedan od primjera su pametne brave koje se koriste u uslugama privatnog ili hotelskog smještaja. Ovo rješenje eliminira potrebu za ključevima ili karticama koje su prethodno korištene za ulazak u smještajnu jedinicu jer se putem aplikacije izdaje jedinstveni kod pomoću kojega se otvara brava.

Iz perspektive regulatornog sustava, bilo da se radi o nacionalnoj ili svjetskoj razini, kreatori politika trebaju biti upoznati s trendovima i redovito prilagođavati svoje regulatorne sustave kako ne bi postali ograničenje razvoju inovacija, uz istodobnu brigu o postavljanju jasnih pravila koja ne ostavljaju prostor za različita tumačenja i postupanja.

4.2. Reguliranje trgovine uslugama

Razvojem digitalizacije razvijaju se novi poslovni modeli, poglavito u uslužnom sektoru. Takve prakse stvaraju dodatne probleme za regulatore međunarodne trgovine, kako na domaćoj tako i na globalnoj razini. Na primjer, usluge razmjene prijevoza ili smještaja, pristup društvenim mrežama i slično su razvijene nakon što su doneseni sporazumi o međunarodnoj trgovini, prije svega GATS. Jedno od pitanja u okviru reguliranja međunarodne trgovine je djelovanje multinacionalnih korporacija i njihove sposobnosti da evidentiraju usluge ili primarne tijekomove dohotka ovisno o načinu isporuke usluga (prema trećim stranama ili unutar poduzeća). Također, nije jasno postoji li jednak tretman ovih tijekomova među državama, što utječe na procjene kretanja međunarodne trgovine, na tijekomove ulaganja i na BDP.

Svjetska trgovinska organizacija, kao najveća međunarodna organizacija koja regulira međunarodnu trgovinu i ulaganja, više ne može udovoljiti potrebama regionalnog ekonomskog napretka (Wang, 2016). Od 1990-ih broj sporazuma o slobodnoj trgovini kontinuirano se povećava. Kvaliteta sporazuma značajno je porasla te oni danas imaju najznačajniju ulogu u međunarodnoj ekonomiji. U kontekstu globalnih lanaca vrijednosti, države razmatraju mogućnosti sklapanja sporazuma o slobodnoj trgovini, odabiru vrste sporazuma i potencijalnih partnera. Radi unaprjeđenja prekograničnih operacija, potrebno je usklađivanje politika različitih država. To je razlog za dublju regionalnu ekonomsku integraciju, sa sveobuhvatnim trgovinskim

sporazumima koji će uključiti: infrastrukturu, konkurenciju i jasna pravila na kojima će se temeljiti sustav (Wang, 2016).

Regulatorno okruženje treba modernizirati kako bi uključilo nove tehnološke transakcije i mehanizme ugovaranja. To se poglavito odnosi na zemlje u razvoju koje ne smiju zanemariti postupak izgradnje regulatornih okvira koji će im pomoći da se nose s nadolazećim promjenama. Države u različitim fazama razvoja također imaju mogućnost kreirati ili nastaviti s politikama koje će im omogućiti bolje iskorištavanje potencijala digitalne transformacije. Mnoge države koje ograničavaju prekograničnu razmjenu podataka ne razmatraju kakav utjecaj te politike imaju na inovacije. Često zbog restrikcija dolazi do nemogućnosti učinkovite primjene inovativnih tehnologija, fragmentacije i pravne neizvjesnosti. To se posebno odražava na uvođenje inovacija u globalne lance vrijednosti.

Sve veća ponuda usluga u paketu s proizvodom dovodi do novih pitanja vezano uz regulativu međunarodne trgovine. Otvara se pitanje ovisi li izvoz proizvoda o pristupu povezanoj usluzi te o načinima klasifikacije takvih usluga u okviru trgovinskih obaveza (López González i Jouanjean, 2017). Na primjer, sve veća primjena 3D printera može dodatno komplicirati situaciju. Kada je datoteka u računalno oblikovanom dizajnu (CAD datoteka) poslana preko državne granice, radi se o usluzi digitalnog dizajna, ali kada ona dođe do korisnika, transformira se u fizički proizvod. Problem nastaje jer je većina međunarodnih, regionalnih ili bilateralnih sporazuma napravljena na način da jasno odvaja obaveze u trgovini proizvodima i trgovini uslugama.

Digitalizacija podupire inovativne procese prekogranične suradnje za pružanje usluga i omogućuje nove načine njihove isporuke kroz digitalne platforme i fizičke uređaje (López González i Jouanjean, 2017). Rezultat toga je da se povećava trgovina uslugama, uključujući i digitalne usluge male vrijednosti kao što su: glazba, e-knjige i *online* igre. Digitalna transformacija dodatno otežava razlikovanje različitih oblika prekogranične trgovine uslugama definiranim GATS-om. Zbog sve veće količine manjih paketa proizvoda koji se razmjenjuju u međunarodnoj trgovini, zahvaljujući rastu *online* platformi za elektroničku trgovinu, javlja se i pitanje utvrđivanja granice "*de minimisa*", tj. utvrđivanja vrijednosti ispod koje se carine i porezi i ne obračunavaju.

Ključno pitanje je može li sustav ponuditi pojašnjenja za specifična pitanja koja se javljaju kako bi bio relevantan za idućih 100 godina tehnoloških

promjena te da se regulatorne i javne politike mogu ostvariti zajedno s ciljevima digitalne trgovine u izuzetno promjenjivom okruženju (López González i Jouanjean, 2017).

S obzirom na sve navedene izazove, globalni regulatorni sustav treba osigurati prikladan okvir za reguliranje međunarodne trgovine proizvodima i uslugama koji će obuhvatiti tehnološke promjene i specifičnosti tržišta koje nastaju kao posljedica razvoja novih poslovnih modela i usluga. Prije svega, ključno je prepoznati međusobnu isprepletenost i ovisnost tržišta proizvoda o tržištu usluga te prilagoditi postojeće okvire nastalim promjenama. U kontekstu razvoja digitalnih transakcija, potrebno je izgraditi povjerenje definiranjem okvira koji će na pravi način zaštititi osobne podatke i prava pojedinaca i poduzeća, a istodobno omogućiti inovacije i razvoj.

Studija MGI-ja navodi da se vrijednosti *cyber* kriminala na svjetskoj razini procjenjuju na 400 milijardi USD godišnje, uključujući manipulacije s podacima o potrošačima, financijski kriminal, manipulacije na tržištu i krađe intelektualnog vlasništva (Manyika i sur., 2016). Poduzeća uglavnom poduzimaju mjere za postizanje *cyber*-sigurnosti, vlade i globalne institucije bi mogle više ulagati u rješavanje ovog problema.

4.3. Razmjena velike količine podataka

Razmjena podataka predstavlja sredstvo proizvodnje, imovinu kojom se može trgovati, sredstvo pomoću kojeg se obavlja trgovina uslugama i sredstvo pomoću kojeg su organizirani globalni lanci vrijednosti (López González i Jouanjean, 2017). Međunarodna trgovina informacijama i/ili podacima postaje sve značajnija, bilo da se radi o komercijalnim uslugama ili uslugama koje se ne naplaćuju. Sve više se korisnicima nude besplatne usluge, poput raznih aplikacija, društvenih mreža, platformi za pohranu podataka. Poduzeća ostvaruju koristi od takvih strategija na način da koriste osobne informacije korisnika za ciljano oglašavanje ili obradu metapodataka. Izvješće McKinseya procjenjuje da će mobilne internetske aplikacije generirati ekonomsku vrijednost od 2 do 5 bilijardi USD godišnje te da će se oko polovina toga iznosa odnositi na zemlje u razvoju (ICC, 2019).

Razmjena podataka, temeljena na digitalnim tehnologijama i povezanosti, doprinosi razvoju međunarodne trgovine. Primjeri digitalno omogućene razmjene podataka su: digitalizacija carinskih postupaka kada se procesi obavljaju bez potrebe za dokumentacijom u papirnatom obliku, certifikacija

putem digitalnih platformi, on-line plaćanje carina i povezanih troškova, praćenje proizvoda i pošiljaka.

Države moraju naći pravu mjeru kako ne bi restriktivnim politikama u pogledu upravljanja podacima ograničile inovativnost i razvoj pojedinaca i poduzeća. Naglasak treba staviti na zaštitu privatnosti i jasna pravila vezano uz vlasnička prava, ali lokalizacija podataka primjenom restriktivnih mjera ili nepotpuna i nejasna regulativa mogu imati stvarne negativne ekonomske učinke.

4.4. Individualni pristup potrošačima primjenom tehnologija industrije 4.0

Iz perspektive tržišta, digitalne tehnologije omogućuju poduzećima ponuditi nova digitalna rješenja korisnicima, kao što su proizvodi obogaćeni ugrađenim uslugama temeljenima na internetu. Iz perspektive proizvodnje, digitalne tehnologije bi trebale smanjiti vrijeme pokretanja proizvodnje, troškove rada i materijala i vrijeme obrade, što rezultira većom produktivnosti proizvodnog sustava (Dalenogare i sur., 2018). Automatizacija proizvodnje bila je prvi korak, a primjena tehnologije interneta stvari će podići sustave proizvodnje na višu razinu u okviru koje će brojna rada mjesta u industrijskoj proizvodnji postati nepotrebna.

Digitalni kanali i pametni proizvodi omogućuju integraciju poduzeća s korisnicima, što omogućuje isporuku veće vrijednosti korisnicima. Adivne proizvodne tehnologije omogućuju poduzećima da uključe korisnike u fazu dizajna proizvoda, što rezultira visoko individualiziranim proizvodima. Na taj se način povećava percipirana vrijednost proizvoda. Ključno je da korisnik može sudjelovati u svim fazama razvoja željenog proizvoda i utjecati na tijek njegove realizacije. Takvi poslovni modeli dovode u pitanje opstanak postojećih modela masovne proizvodnje temeljenih na globalnim lancima vrijednosti. Također, orijentacija na usluge u okviru industrije 4.0 i horizontalna integracija (suradnja među poduzećima) omogućuju razvoj novih poslovnih modela, novih načina isporuke i stvaranja vrijednosti za korisnike (Dalenogare i sur., 2018). U novim poslovnim modelima mala i srednja poduzeća mogu sudjelovati u međunarodnoj razmjeni koristeći digitalne platforme koje im omogućuju povezivanje s potencijalnim partnerima i korisnicima diljem svijeta.

Novе tehnologije, poput *Blockchain* tehnologije, mogu dodatno promijeniti način trgovine u budućnosti. *Blockchain* može pomoći u smanjenju zastoja u trgovini i provođenju *just-in-time* isporuka na način da međunarodni ugovori postanu transparentni i lakše provedivi te da se olakša transfer vrijednosti (López González i Jouanjean, 2017). Ovakve tehnologije doprinijet će razvoju novih globalnih lanaca vrijednosti u okviru kojih će priliku dobiti mala i srednja poduzeća.

Vlade država moraju razmisliti o promjenama koje je potrebno implementirati u obrazovne sustave kako bi osigurale osnovnu digitalnu pismenost i vještine potrebne za korištenje mogućnosti koje nove tehnologije donose. Ulaganje u razvoj znanja vjerojatno će biti ključno za napredak društava i gospodarstva. Također, primjena novih tehnologija donijet će i nove poslovne modele koji će značajno promijeniti tržište rada. Stoga je važno da državne politike uzimaju u obzir očekivane promjene na tržištu rada i osiguraju primjerene sustave podrške za one čija radna mjesta će nestati ili se značajno promijeniti.

4.5. Novi globalni lanci vrijednosti i promjene na strani ponude

Globalni lanci vrijednosti danas su ključna odrednica globalne ekonomije koja je promijenila način i oblik trgovine. Svjetska trgovina se danas oslanja na proizvodnju temeljenu na tehnološkom napretku, upravljanju troškovima i pristup resursima i tržištima. Veći dio svjetske trgovine odvija se unutar globalnih opskrbnih lanaca koje koordiniraju multinacionalne korporacije, a lokalna mala i srednja poduzeća sudjeluju s oko 40 – 50% u dodanoj vrijednosti izvoza kao dobavljači u okviru ovih lanaca. S druge strane, mala i srednja poduzeća često sudjeluju sa 80 – 90% zaposlenosti u aktivnostima globalnih opskrbnih lanaca. Zbog sve veće uključenosti u globalne opskrbne lance međunarodna razmjena podataka postaje sve značajnije pitanje, kako za poduzeća tako i za pojedince.

Očekuje se da će digitalna transformacija utjecati na sve dimenzije globalnih lanaca vrijednosti, to jest specijalizaciju, geografski obuhvat, upravljanje i dogradnju (Szalavetz, 2019). Ključne varijable koje određuju način promjene globalnih lanaca vrijednosti uključuju: kompleksnost transakcija, mogućnost kodifikacije transakcija i sposobnost dobavljača (Gereffi i sur., 2005).

Sagledavanje kako digitalizacija utječe na proces proizvodnje i kako različiti dijelovi proizvodnje postaju sve više povezani moguće je uz pomoć takozvane krivulje osmijeha. Krivulja osmijeha opisuje proces proizvodnje kao niz povezanih zadataka agregiranih u segmente prije početka proizvodnje, tijekom proizvodnje i nakon proizvodnje uz naglašavanje vrijednosti koja se stvara u svakom segmentu. Oblik krivulje ovisit će o kojoj je industriji riječ te o stupnju razvoja zemlje, no najčešće se pojavljuje u obliku slova U, ukazujući da se najveća vrijednost stvara na početku i na kraju globalnog lanca, točnije prilikom obavljanja zadataka koji prethode početku proizvodnje i koji slijede nakon završetka proizvodnje.

Jedna od pretpostavki je da će digitalna transformacija pružiti nove mogućnosti za države ovisne o izravnim stranim ulaganjima u području izvozno orijentirane proizvodnje ili usluga na način da će se povećati stupanj znanja i njihov ukupni udio u dodanoj vrijednosti globalnih opskrbnih lanaca. Očekuje se da će vodeća poduzeća više ulagati u napredne tehnologije, što zahtijeva dodatna ulaganja u opipljivu i neopipljivu imovinu. Na taj će način doći do veće specijalizacije u aktivnostima višeg stupnja i više razine ljudskog rada (Szalavetz, 2019). Drugim riječima, doći će do dogradnje globalnih lanaca vrijednosti. Dogradnja globalnih lanaca vrijednosti može se definirati kao pomak iz radno intenzivnih aktivnosti temeljnih na nevještoj radnoj snazi prema aktivnostima koje zahtijevaju srednju razinu vještina, potom prema aktivnostima temeljnim na visoko osposobljenoj i vještoj radnoj snazi, intenzivnom korištenju tehnologije i naposljetku prema aktivnostima temeljenima na znanju (Szalavetz, 2019).

Uvođenje automatizacije dovest će do situacije u kojoj dostupnost radne snage i/ili vještine radne snage više neće imati toliku značajnost pri postizanju konkurentne prednosti, uključujući i proizvodni i uslužni sektor. Neopipljiva imovina pristup kapitalu temeljenom na znanju (engl. *knowledge-based capital*) postat će sve značajniji te bi mogli iz temelja promijeniti način na koji se alociraju čimbenici proizvodnje unutar poduzeća i prekogranično putem globalnih lanaca vrijednosti (López González i Jouanjan, 2017).

Naglasak u međunarodnoj trgovini stavlja se na brzi pristup tržištu. Prema tome, proizvodnja se sve više premješta bliže tržištu. Smanjuje se i trgovina poluproizvodima, što znači da se globalni lanci vrijednosti skraćuju. Prema MGI-ju (Manyika i sur., 2016) u nadolazećem desetljeću će se globalna trgovina proizvodima, kao udio u BDP-u, nastaviti smanjivati. Zsigurno,

nije vjerojatno da bi mogla ostvariti veliki rast. Osim promjena u troškovima čimbenika proizvodnje, nove tehnologije, poput aditivnih tehnologija, promijenit će način kako i gdje se proizvode različiti proizvodi. Novi globalni lanci vrijednosti će sve više uključivati mala i srednja poduzeća. Danas umjetnici, poduzetnici, kreatori aplikacija i mala poduzeća mogu sudjelovati na globalnim tržištima putem digitalnih platformi. Mala poduzeća iz zemalja u razvoju mogu koristiti digitalne platforme da prebrode ograničenja lokalnih tržišta. Mogućnost da mala poduzeća postignu globalni doseg potiče ekonomski rast i razvoj. Na primjer, udio malih i srednjih poduzeća koja izvoze je puno veći na e-Bayu nego u klasičnoj međunarodnoj trgovini.

Provedena analiza temelji se na pretpostavkama o mogućim utjecajima trendova na suvremenim tržištima na razvoj svjetske digitalne trgovine, što predstavlja glavno ograničenje ovog rada. Stvarni učinci moći će se analizirati tek kada ove tehnologije postanu široko primjenjive u različitim gospodarskim sektorima. Usprkos tome, analiza je omogućila sagledavanje glavnih izazova s kojima će se suočavati poduzeća i regulatori u području digitalne trgovine. Osvješćivanje i pravodobna reakcija na izazove koje nameće okruženje su najvažniji za njihovo uspješno savladavanje i osiguranje daljnjega gospodarskog rasta i razvoja.

5. Zaključak

Razvoj digitalizacije omogućio je uvođenje brojnih promjena u načine proizvodnje i međunarodne trgovine. Razvijeni su novi poslovni modeli i tehnologije koje će u potpunosti promijeniti obrazac proizvodnje i odnose u međunarodnoj trgovini. U ovom su radu analizirane faze razvoja digitalne trgovine i glavni trendovi koji će utjecati na njezin razvoj, uključujući dominaciju usluga u međunarodnoj trgovini, regulatorne okvire u području međunarodne razmjene, razmjenu velike količine podataka, uvođenje tehnologija industrije 4.0 i stvaranje novih globalnih lanaca vrijednosti. Na temelju provedene analize može se zaključiti kako poduzeća trebaju pratiti i prilagođavati svoje poslovne modele promjenama koje nameće digitalizacija i primjena tehnologija industrije 4.0 kako bi osigurala svoju poziciju na svjetskom tržištu. Razvoj digitalnih platformi otvorio je svjetske trgovinske tijekove malim i srednjim poduzećima koja sada imaju priliku sudjelovati u globalnim lancima vrijednosti zajedno s multinacionalnim korporacijama. Promjene se odvijaju i na strani potražnje te poduzeća moraju sve više

pažnje posvetiti uključivanju krajnjih korisnika u svoje proizvodne procese. Sudjelovanje korisnika u procesima dizajna i razvoja proizvoda omogućeno je primjenom aditivnih tehnologija, interneta stvari i ostalih tehnologija industrije 4.0. U tom smislu, cilj poduzeća danas nije više minimiziranje troškova, prije svega troškova radne snage, nego što lakši i brži pristup tržištu. Iz perspektive regulatornog okruženja, bilo da se radi o nacionalnoj, regionalnoj ili svjetskoj razini, također je nužno pratiti promjene i prilagođavati regulatorne okvire kako bi se omogućio daljnji tehnološki i gospodarski razvoj. Regulatorni okviri moraju biti dovoljno fleksibilni da omogućuju kreativnost i inovativnost, dok istodobno moraju biti dovoljno precizni da zaštite prava pojedinaca, poduzeća i društva u cjelini.

Literatura:

Akkermans, H. (2018) *Service Operations Dynamics: Managing in an Age of Digitization, Disruption and Discontent*. Springer International Publishing.

Bryson, J. R. i Daniels, P. W. (2010) *Manuservice economy*. U: Maglio P. P., Kieliszewski C. A. and Spohrer J. C. (ur.) *Handbook of Service Science*. New York: Springer, 79-104.

Dalenogare, L. S., Brittes Benitez, G., Ayala, N. F., Germán Frank, A. (2018) *The expected contribution of Industry 4.0 technologies for industrial performance*. *International Journal of Production Economics*, 204, 383-394.

Fayyaz, S. (2018) *A review on measuring digital trade & e-commerce as new economic statistic products*, 16th Conference of the International Association of Official Statisticians (IAOS), OECD Headquarters, Paris, 19-21 September, 2018., 1-13.

Ferencz, J. (2019) *The OECD Digital Services Trade Restrictiveness Index*. OECD Trade Policy Papers, No. 221. Luxembourg: OECD Publishing.

Ferracane, M. F., Kren, J., van der Marel, E. (2018) *Do Data Policy Restrictions Impact the Productivity Performance of Firms and Industries?* Brussels: European Centre for International Political Economy.

Ferracane, M. F., Lee-Makiyama, H., van der Marel, E. (2019) *Digital Trade Restrictiveness Index*. Brussels: European Centre for International Political Economy, Brussels.

Ferracane, M. F. i van der Marel, E. (2018) Do Data Policy Restrictions Inhibit Trade in Services? Brussels: European Centre for International Political Economy.

Gereffi, G., Humphrey, J., Sturgeon, T. (2005) The governance of global value chains. *Review of International Political Economy*, 12 (1), 78-104.

Götz, C., Hohler, S. i Benz, C. (2018) Towards Managing Smart Service Innovation: A Literature Review. U: Satzger, G., Patrício, L., Zaki, M., Köhl, N., Hottum, P. (ur.) *Exploring Service Science: Proceedings of the 9th International Conference, IESS 2018, Karlsruhe, Germany, September 19-21 2018*. Springer, 101-111.

ICC (2019) Trade in the Digital Economy: A Premier on Global Data Flows for Policy Makers, ICC Commission. Dostupno na: <https://iccwbo.org/publication/trade-in-the-digital-economy/> [20.09.2019.]

López González, J. i Jouanjean, M. (2017) Digital Trade: Developing a Framework for Analysis, OECD Trade Policy Papers, No. 205, OECD Publishing, Paris. Dostupno na <http://dx.doi.org/10.1787/524c8c83-en> [10.09.2019.]

Lund, S., Manyika, J., Woetzel, J., Bughin, J., Krishnan, M., Seong, J., Muir, M. (2019) *Globalization in Transition: The Future of Trade and Value Chains*, McKinsey Global Institute.

Manyika, J., Lund, S., Bughin, J., Woetzel, J., Stamenov, K., Dhingra, D. (2016) *Digital Globalization: The new era of global flows*. McKinsey Global Institute.

OECD (2019) *OECD-WTO Handbook on Measuring Digital Trade*. Dostupno na: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=SDD/CSSP/WPTGS\(2019\)4&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=SDD/CSSP/WPTGS(2019)4&docLanguage=En) [10.09.2019.].

Szalavetz, A. (2019) Digitalisation, automation and upgrading in global value chains – factory economy actors versus lead companies. *Post-Communist Economies*, 31 (5), 646-670.

Wang, W. (2016) Does Deep Integration Promote Trade Development? *The International Trade Journal*, 30 (5), 415-433.

Wirtz, J. i Ehret, M. (2019) *Asset-Based Strategies for Capturing Value in the Service Economy*. U: Maglio, P. P., Kieliszewski, C. A., Spohrer, J. C.,

Lyons, K., Patrício, L., Sawatani, Y. (ur.) *Service Science: Research and Innovations in the Service Economy: Handbook of Service Science, Volume II*. Springer, 785-810.

Digital Trade Perspectives

Abstract

The use of digital technologies has significantly changed the pattern, speed and scope of trade. Trends in the global market are influenced by digitalization, which enables faster and simpler exchange and easier market entry, especially for SMEs. In the conditions of digitalization, business models, patterns of production, procurement and trade change, and data becomes the most important resource. This requires a modified regulatory framework at a national and multilateral level. The aim of this paper is to present the main phases of digital trade development and associated global trends with the purpose of identifying the leading trends that will shape future international trade and the potential challenges that might occur.

Keywords: *digital trade, development perspectives, global market.*

Tihomir Bendelja *

Anica Hunjet **

Dijana Vuković ***

POTROŠAČKO PONAŠANJE UVJETOVANO PRIKRIVENIM OGLAŠAVANJEM

Sažetak

Radom Potrošačko ponašanje uvjetovano prikrivenim oglašavanjem ponajprije se daje teorijski uvid u tematiku prikrivenog oglašavanja. Osim toga, dublje se zalazi u područje važnosti tehnike prikrivenog oglašavanja sa stajališta marketinških stručnjaka, ali upozorava se na opasnosti koje se javljaju kao njezin nusprodukt za konzumente raznih medijskih sadržaja. Potpuno shvaćanje tematike dobiva se prikazom već postavljenih teorijskih okvira za područje ponašanja potrošača. Iza ponašanja potrošača kriju se mnogi utjecajni čimbenici koji usmjeravaju potrošačko ponašanje i objašnjavaju razloge istog. Također, iznose se profili potrošača te njihove razlike u svrhu shvaćanja načina na koji marketeri svojim porukom mogu doprijeti do pojedinaca. Primjerima se prikazuje pojava prikrivenog oglašavanja unutar odabranih medijskih sadržaja, što zaokružuje cijeli koncept i daje vizualnu notu pojma prikrivenog oglašavanja. Povrh svega, provedenim se istraživanjem pokazuje mišljenje potrošača o njihovu znanju prikrivenog oglašavanja te stavu prema istom. Glavni zaključak dobiven kroz obradu rezultata istraživanja govori kako potrošači imaju površno teorijsko znanje o prikrivenom oglašavanju, što za posljedicu nosi pozitivan stav prema istom, dok ga vizualno nisu sposobni prepoznati s apsolutnom sigurnošću.

Ključne riječi: prikriveno oglašavanje, utjecaj prikrivenog oglašavanja, ponašanje potrošača, proces kupovine.

---

* Tihomir Bendelja, mag. oec., Sveučilište Sjever, e-mail: tibendelja@unin.hr.

** Izv. prof. dr. sc. Anica Hunjet, Sveučilište Sjever, e-mail: ahunjet@unin.hr.

*** Doc. dr. sc. Dijana Vuković, Sveučilište Sjever, e-mail: di.vukovic@gmail.com; dvukovic@unin.hr.

1. Uvod

Protekom vremena dolazi do potrebe za kontinuiranim provođenjem i unapređivanjem marketinških tehnika. Pojava novih medija, a posljedično i novih medijskih sadržaja za marketere predstavlja izazov, ali stvara nove prilike za osmišljavanje inovativnih načina plasiranja proizvoda prema publici. Već se s prvim filmom stvorio ogroman potencijal za novi oblik oglašavanja, a marketinškim stručnjacima nije trebalo dugo kako bi taj potencijal iskoristili. Današnje moderno doba i rapidan razvoj medijske industrije pruža još više mogućnosti u pogledu diferencijacije proizvoda i marki proizvoda. Međutim, postizanje toga zahtijeva detaljno poznavanje kompleksnosti psihološkog sustava pojedinca. Svaki pokušaj oglašavanja proizvoda ili marke proizvoda mora biti pomno isplaniran kako bi efekt bio značajan. Upravo se tehnikom prikrivenog oglašavanja pružaju razne mogućnosti u postizanju željenih učinka. Uz mnoge koristi prikrivenog oglašavanja s aspekta marketinških stručnjaka, postoje mnogi negativni učinci za potrošače. Iako je snaga ove tehnike mogućnost doseganja potrošača utjecajem na njihovu svijest, marketeri moraju biti pažljivi prilikom korištenja navedene tehnike da se ne izazove kontra-efekt kod potrošača. Naravno, utjecaj prikrivenih oglasa bit će toliko jak kolika je razina znanja potrošača o ovoj tematici.

2. Prikriveno oglašavanje

Prikriveno oglašavanje jedna je od tehnika oglašavanja kojom različite kompanije na suptilan i plaćen način nastoje uklopiti svoje proizvode unutar određenog medija poput filma, televizije ili nekog drugog medija (Business Dictionary). Definicija prikrivenog oglašavanja nije se uvijek objašnjavala na ovaj način. Jedna od najranijih definicija govori kako je prikriveno oglašavanje praksa plasiranja markiranih proizvoda unutar filma, ali u obliku fizičkog rekvizita (Soba i Aydin, 2013:111). Upravo se ta prvobitna ideja očitovala u tome da filmski studiji i televizijske mreže smanje troškove produkcije kroz posuđivanje raznih rekvizita koje bi idejno uklopili u svoj scenarij (Williams i suradnici, 2011:3). Nasuprot tome, jedna od recentnijih definicija objašnjava prikriveno oglašavanje kao ciljno inkorporiranje marke unutar zabavnog medija (Soba i Aydin, 2013:111). Unatoč tome što sve definicije daju slična značenja, one se u svojoj biti prilično razlikuju. Dok jedna ističe važnost prikazivanja markiranog proizvoda kao filmskog fizičkog rekvizita, druga to zanemaruje te proširuje koncept s filma na sve

zabavne medije. Ono što se svakako može reći je da tvrtke korištenjem ovakve tehnike nastoje navesti korisnike medija da zapamte proizvode koji su tim putem prikazani te da stvore snažnu potrebu za korištenjem istih (Business Dictionary). Osim toga, prikriiveno oglašavanje pomaže da se marke i markirani proizvodi istaknu unutar današnjeg "oglašavačkog nereda" te da se stvore pozitivne asocijacije kod ljudi koji će ih tada povezati s filmovima i poznatim osobama čiji su fanovi. Drugim riječima, prikriivenim se oglašavanjem na optimalan način nastoji targetirati kupca u uvjetima prezasićenosti tržišta (Ramljak, 2015:2). Ujedno se osigurava način oglašavanja kojeg korisnik jednostavno ne može izbjeći (Uslay i suradnici, 2016:78).

2.1. Razlika između klasičnog i prikriivenog oglašavanja

U izrazito globalnom okruženju i velikoj izloženosti medijima kroz države cijelog svijeta, za konzumente je bitna mogućnost prepoznavanja razlike između klasičnog i prikriivenog oglašavanja. Da bi pojedinac mogao razaznati što to karakterizira klasično, a što prikriiveno oglašavanje, medijskom sadržaju se mora pristupati na kritičan način. Nadalje, mnogim će pojedincima klasično i prikriiveno oglašavanje djelovati kao pojmovi koji jedan drugog isključuju, no praksa pokazuje pojavljivanje oba oblika oglašavanja u sklopu medijskog miksa. Medijski miks predstavlja ono što tvrtka isplanira u pogledu oglašavanja u medijima, ali s obzirom na svaki pojedini medij. Ipak, prikriiveno oglašavanje često se izuzima iz takvog konteksta te postaje dio posebnih dogovora između agencija i klijenata. Štoviše, prikriiveno oglašavanje često dobiva svoj oblik kao dodatak ugovoru, tj. dodana vrijednost ugovorenog posla (Jurišić i suradnici, 2007:123). Jednostavnom usporedbom definicija spomenutih pojmova doći će se do prve bitne razlike između istih. Ward (2018) definira oglašavanje kao plaćeni način utjecaja na kupovno ponašanje potrošača putem persuazivne poruke s ciljem postizanja prodaje oglašavanog proizvoda ili usluge uz naznaku i identifikaciju sponzora oglasa. Taj se cilj postiže definiranjem ciljnih skupina te kreiranjem prilagođenih oglašavačkih kampanja. S druge strane, prikriivenim se oglašavanjem na plaćen, ali suptilan način bez naznake sponzora nastoji prikazati određena marka ili proizvod unutar konteksta specifičnog medija (Suggett 2018). Time se potvrđuje utjecaj koji željena oglašavana marka ili proizvod imaju na kreatora medijskog sadržaja te na tijek samog sadržaja. Primjerice, često se

radnja filma odvija s obzirom na marke koje će se oglašavati unutar te radnje. Isto tako, novinarski će tekst biti prilagođen na način da u sklopu zadane ideje sadržava specifičnu marku ili proizvod. Svakako se može reći kako je prikriveno oglašavanje često učinkovitije od klasičnog oglašavanja, ponajprije iz dva razloga. Konzument medija ne može izbjeći prikriveno oglašavanje jer je uklopljeno u sam sadržaj, što dovodi do drugog razloga, a to je da prikriveno oglašavanje tada ima veći utjecaj na svijest konzumenta te je stoga učinkovitije od klasičnog oglašavanja (Jurišić i suradnici 2007:123).

2.2. Prikriveno oglašavanje u medijima

Mnogi istraživači proučavali su upotrebu prikrivenog oglašavanja kroz različite platforme: videoigre, filmove, televiziju, romane, *online* igre, sportske događaje, radio te mnoge druge. Većina se istraživanje ipak fokusira na prikriveno oglašavanje u filmovima, na televiziji te u videoigramama (Williams i suradnici, 2011:9). Najpopularniji izbor za korištenje tehnike prikrivenog oglašavanja su filmsko platno i televizija (Žitnik, 2015:21). Izdaci unutar ovakvog oblika oglašavanja svake godine rastu progresivnom stop, a najveći su u SAD-u, kao što je već spomenuto u prijašnjem tekstu. Razlog tomu je izrazito razvijena filmska industrija s vjernom publikom, što itekako privlači investitore. Jedan od najnovijih primjera (Fleck, 2018) prikrivenog oglašavanja može se pronaći u samoj ideji FOX-ove dramske serije 9-1-1 u kojoj se prikazuje procedura koju prolaze prvi ljudi na mjestima nesreće. U ovoj se seriji povrh svega naglašava važnost komuniciranja tijekom kritičnih situacija, a glavni alat komunikacije su iPhone pametni telefoni. Time se nastoji djelovati na gledateljevu podsvijest i pozicionirati iPhone kao najpouzdanije sredstvo za komuniciranje koje, u kontekstu serije, ima potencijal za spašavanje života. Suvremeniji razvoji u okviru tradicionalnih medijskih formata kao što je popularna glazba, otvorili su nova vrata za prikriveno oglašavanje (Eagle i Dahl, 2015:7). Vrlo dobar primjer iznijela je Mastrogiacomo (2018). Videospot za pjesmu "Focus" popularne pjevačice Ariane Grande obilježava tema galaksije, čime se aludiralo na tada novu verziju pametnog telefona Samsung Galaxy Note. Dakle, videospot se u potpunosti kreirao na ideji proizvoda koji se ovim putem nastojao promovirati. Nadalje, videoigre su od samih početaka predmet prikrivenog oglašavanja. Sama priroda virtualnog svijeta igraču daje mogućnost interakcije s prikriveno plasiranim

proizvodima na drugačiji način u odnosu na tradicionalne medije. Osim toga, videoigre mogu se konzumirati iznova velik broj puta, što znači da će konzumentova izloženost prikriivenom oglašavanju biti toliko veća, a time i učinkovitija (Eagle i Dahl, 2015:8). Jedan od svježijih primjera je pojavljivanje Mercedes Benza u videoigri Mario Kart 8 kada je navedena igra prvi put lansirana na Wii U zabavnoj platformi (Green, 2017). Bilo je to prvi put da se marka automobila uopće pojavila u franšizi Mario Kart videoigre. Međutim, sporna je etičnost u prikriivenom oglašavanju posebice kada se ono dotiče skupine potrošača s nerazvijenom sposobnošću kritike i velike mogućnosti manipulacije – djece (Eagle i Dahl, 2015:7). Društveni mediji stvorili su još više prostora za prikriiveno plasiranje proizvoda, uvlačeći ovaj koncept u osobni prostor konzumenta, čime dolazi do zamagljivanja granice, ne samo između zabave i komercijalne poruke već i između osobne komunikacije koja se vrši u odnosu na komercijalnu poruku (Eagle i Dahl, 2015:8). Društveni mediji otvorili su putove mnogim poznatim osobama i ostalim društveno utjecajnim osobama da dosegnu milijune fanova i pratitelja sa svojim prijedlozima. Zašto je tome tako govore nam istraživanja koja pokazuju da sve veći broj publike mijenja korištenje svog slobodnog vremena u korist konzumiranja novih oblika medija – prije svega društvenih medija poput Facebooka, Instagrama i YouTubea (Harris, 2017). Moderna je industrija vrlo brzo uhvatila ritam prikriivenog plasiranja proizvoda kroz Instagram te putem modnih influencera dopire do svojih ciljnih skupina (Ryan, 2017). Harris (2017) daje jedan raniji primjer iz 2012. godine kada je Delta Airlines platila nekoliko popularnih njujorških fotografa sa sto tisuća Instagram pratitelja da fotografiraju sportski tim New York Rangers kojega Delta Airlines sponzorira. Na taj su način fotografi pratiteljima omogućili ekskluzivan pogled "iza scene", što je rezultiralo u 5,6 milijuna impresija¹ za Instagram Delta Airlines.

3. Pojmovno određenje ponašanja potrošača

Thangasamy i Patikar (2014:39) ponašanje potrošača definiraju kao razumijevanje načina na koje pojedinci, grupe i organizacije odabiru, kupuju i koriste, a na kraju i odlažu kupljeno dobro, uslugu, ideju ili iskustvo nakon što su zadovoljili svoje želje i potrebe. Takva sintagma podrazumijeva same

---

¹ Impresija – ukupan broj prikaza objave na Instagramu.

kupce određenih proizvoda, ali isto tako i one pojedince, grupe i organizacije koji ih na kraju stvarno koriste (Priest i suradnici, 2013:4). Zbog toga se kupovno ponašanje potrošača može shvatiti i kao kupovno ponašanje onog krajnjeg potrošača (Rani, 2014:53). Razumijevanjem ovog područja ne odgovara se samo na pitanje kako znati što potrošači žele već se daje odgovor na pitanje što oni čine s proizvodima koji im više nisu korisni (Priest i suradnici, 2013:4). Kao jedna od interdisciplinarnih znanosti, ponašanje potrošača ne bavi se samo površinskim razumijevanjem odnosa potrošača s proizvodom, što ovu znanost čini izrazito kompleksnom i zahtjevnom za proučavanje. Srž ponašanja potrošača može se pronaći u interaktivnosti kognitivne, afektivne i biheviorističke dimenzije koja se odvija unutar potrošača tijekom konzumacijskog procesa: odabira, korištenja i odlaganja dobra i usluga (Sahney, 2011:3).

U fazi odabira (kupovine) na potrošače djeluju razni čimbenici koji utječu na izbor proizvoda ili usluge pa se zbog toga i najviše proučavaju. U fazi korištenja (konzumiranja) potrošači stječu iskustvo s odabranim proizvodom/uslugom te se na temelju toga stvara osjećaj zadovoljstva ili nezadovoljstva. Buduće ponašanje ovisit će upravo o osjećaju koji se stvori kod potrošača u fazi konzumacije. Faza odlaganja je posljednja faza koja u suvremenim uvjetima poprima novo značenje. U toj se fazi potrošač odlučuje što će učiniti s iskorištenim proizvodom ili onim što je ostalo od njega (Kesić, 2006:5).

3.1. Čimbenici utjecaja na ponašanje potrošača

Mnogi faktori, posebnosti i karakteristike utječu na pojedinca u pogledu onoga što ga čini ljudskim bićem, ali i u pogledu njegove uloge kao potrošača koja se javlja tijekom procesa donošenja odluke o kupnji, kroz navike kupovine, kupovno ponašanje, marke koje kupuje ili trgovine u kojima kupuje (Ramya i Ali 2016:76). Postoji ogroman spektar potrošača, sve od malog djeteta koje traži svoju majku da mu kupi novu videoigru pa do direktora multinacionalne korporacije koji odlučuje o vrlo važnom investicijskom pothvatu. Bilo da se radi o djetetu ili direktoru korporacije, potrošač će tražiti ona dobra ili usluge kojima će zadovoljiti svoje potrebe i želje (Lautiainen 2015:6). Proučavati ponašanje potrošača do samih detalja vrlo je kompleksan i zahtjevan zadatak zbog velikog broja varijabli koje međusobnim djelovanjem utječu jedna na drugu, a konačno i na ponašanje potrošača (Kesić 2006:9). Marketinški stručnjaci većim dijelom ne mogu

kontrolirati te varijable, ali ih moraju uzeti u obzir (Kotler i suradnici 2006:256). Kupovna odluka rezultat je baš svake pojedine varijable odnosno čimbenika (Ramya i Ali 2016:76). Kesić (2006:9) te varijable dijeli u tri skupine: osobne čimbenike, društvene čimbenike i psihološke čimbenike.

4. Studije slučaja prikrivenog oglašavanja

Tematika prikrivenog oglašavanja lakše se može shvatiti kroz prikaz primjera iz različitih područja odnosno medija koji koriste ovu tehniku. Zbog toga će u nastavku biti prikazani primjeri prikrivenog oglašavanja na temelju odabrane serije "Teorija velikog praska". Planetarno popularna serija američke produkcije "Teorija velikog praska" idealan je primjer učinkovitoga korištenja prikrivenog oglašavanja u TV seriji. Upravo zbog svoje popularnosti serija dobiva na velikom značenju za marketare kada donose odluke o odabiru medijskog sadržaja putem kojeg namjeravaju prikriveno plasirati specifičnu marku ili proizvod. Iako je serija prepuna primjera prikrivenog oglašavanja, postoje oni koji se ističu kao jedinstveni te vrlo dobro osmišljeni i prilagođeni priči serije te samim likovima. Jedna od najzapamćenijih epizoda ove serije je ona u kojoj glavni lik Sheldone Cooper odabire koju će igraču konzolu od dvije spomenute kupiti, pri čemu se izbor temeljio na usporedbi karakteristika te dvije igrače konzole (slika 4.1.). Zapamćenost vjerojatno ne bi bila toliko velika da se nije radilo o dvije najpoznatije igrače konzole na svijetu: Xbox One i PlayStation 4.

Slika 4.1. Prikaz iz serije "Teorija velikog praska"

Izvor: <https://ben.productplacement.com/case-studies/big-bang-theory/> (pristupljeno 28.11.2018.).

Važno je naglasiti zbog čega je ovaj proizvod primjeren za ovu seriju. Glavni likovi "Teorije velikog praska" od samih početaka vrše razgovore o znanosti, tehnologiji i igranju videoigara, što je seriju učinilo pogodnom za predstavljanje tada nove Xbox One igrače konzole. Iza te ideje stoji tim iz Branded Entertainment Network (BEN) tvrtke za prikriveno oglašavanje. Njima je bilo važno da lik Sheldon Cooper između dva izbora odabere onaj pravi – Xbox One. Cijela tematika serije temeljila se na konstantnim usporedbama dvije spomenute igrače konzole prilikom čega je lik Sheldon nabrajao kvalitete svake pojedine konzole. Na kraju je donio odluku o kupnji Xbox One igrače konzole, što je maksimiziralo učinke prikrivenog oglašavanja na publiku serije. U istom je razdoblju krenula kampanja koja je stvorila među vezu serije i Xbox One marke. Marketeri su preuzeli jednu od najvažnijih i obilježavajućih karakteristika glavnog lika te je prenijeli u svoju oglašavačku kampanju. Naime, Sheldon Cooper prije no što uđe kroz gotovo bilo koja vrata, na njih kuca po tri puta te izgovara ime osobe koju posjećuje. BEN tim je to kreativno iskoristio unutar svojih oglašivačkih poruka koje su dodatno povezale cijelu priču (slika 4.2.).

Slika 4.2. Kreativna oglašivačka poruka za Xbox One konzolu

Izvor: <https://ben.productplacement.com/case-studies/big-bang-theory/>
(pristupljeno 28.11.2018.).

Rezultat je bio sljedeći: marka je prikupila 17,6 milijuna impresija, generirala je medijsku vrijednost u iznosu preko 10 milijuna dolara te 10 puta više dnevnih spominjanja na društvenoj mreži Twitter. Istraživačka tvrtka Simply Measured također je uočila porast od 334% u smislu komunikacije koja se stvorila oko Xbox One igrače konzole nakon ovog prikriivenog oglašavanja (BEN, 2018).

5. Metodologija i rezultati istraživanja

Znanstvena metoda koja se koristila u svrhu prikupljanja primarnih podataka bila je anketa te su ispitanici svoje odgovore davali na anonimnan način. Uzorak ispitanika je slučajnan. Anketa je jednim dijelom (50%) provedena *online*, a drugim dijelom (50%) na javnim mjestima kako bi se dobili što relevantniji odgovori. Ciljani uzorak brojio bi najmanje 100 ispitanika, dok je finalni broj ispitanika iznosio 166, što predstavlja bolji odaziv od očekivanog. Anketa se provodila u razdoblju od 2. listopada do 3. prosinca 2018. godine. U istraživanju je korišten upitnik od 17 pitanja zatvorenog tipa. U dijelu anketnog upitnika od 1. do 4. pitanja prikupljale su se osnovne informacije o ispitanicima, tj. informacije demografskog tipa i općih karakteristika ispitanika. Pitanja od 5. do 7. broja odnose se na nultu hipotezu, a nose karakteristiku zatvorenog tipa: "Da – Ne" pitanje (5.) te pitanja s više mogućih odgovora (6. i 7.). Pitanja pod rednim brojevima 8. i 9. dat će nam odgovor na hipotezu H1. Uobličena su kao pitanja s više

mogućih odgovora. Pitanja od broja 10. do 12. su također pitanja zatvorenog tipa, a usmjerena su na hipotezu H2, pri čemu je za 10. i 11. pitanje korištena Likertova skala s graničnim vrijednostima od 1 do 5 sa sljedećim značenjima: 1 – uopće se ne slažem s tvrdnjom; 2 – ne slažem se s tvrdnjom; 3 – nisam siguran/na u svoje mišljenje o tvrdnji; 4 – slažem se s tvrdnjom; 5 – u potpunosti se slažem s tvrdnjom. S druge strane, 12. pitanje specifični je tip pitanja u kojem se nalazi 6 različitih prikaza kojima se nastojalo otkriti prepoznavanje prikrivenog oglašavanja na primjeru. Posljednjih 5 pitanja (od 13. do 17.) postavljeno je s ciljem potvrđivanja ili negiranja hipoteze H3. Kod njih je također korištena Likertova skala s istim graničnim vrijednostima i značenjima kao i kod 10. i 11. pitanja.

5.1. Ciljevi i hipoteze istraživanja

Ciljevi istraživanja su:

- a. istražiti znanje javnosti/potrošača o prikrivenom oglašavanju;
- b. istražiti stav potrošača prema tom izrazito problematičnom fenomenu.

Sukladno tome postavljena su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Jesu li potrošači upoznati s pojmom prikrivenog oglašavanja?
2. Smatraju li potrošači da je prikriveno oglašavanje faktor koji može utjecati na njihovu kupovnu odluku?
3. Znaju li potrošači stvarno prepoznati prikriveno oglašavanje?
4. Kakav je njihov stav prema prikrivenom oglašavanju?

Provedeno istraživanje temeljilo se na sljedeće četiri hipoteze postavljene na temelju prethodno iznesenih ciljeva istraživanja te istraživačkih pitanja:

- **H0:** Potrošači su upoznati s pojmom prikrivenog oglašavanja.
- **H1:** Potrošači smatraju kako prikriveno oglašavanje ne može utjecati na njihovu kupovnu odluku.
- **H2:** Potrošači znaju vizualno prepoznati prikriveno oglašavanje.
- **H3:** Potrošači imaju pozitivan stav prema prikrivenom oglašavanju.

Kroz prikaz rezultata u nastavku dat će se uvid u konačnu odluku o prihvaćanju ili odbacivanju postavljenih hipoteza.

5.2. Rezultati istraživanja

Pitanjima od 1. do 8. prikupljale su se informacije o demografskoj strukturi stanovništva. Točnije, o dobno-spolnoj strukturi, statusu zaposlenja te obrazovnoj strukturi (tablica 5.1.).

Tablica 5.1. Demografska struktura ispitanika

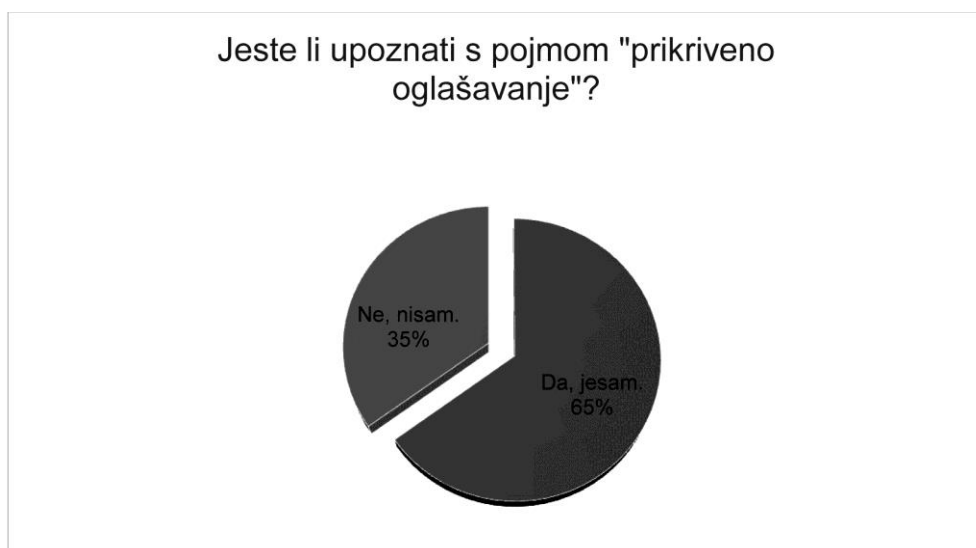
DEMOGRAFSKA STRUKTURA ISPITANIKA		
	Broj ispitanika (166)	Postotak (100%)
1. SPOL		
žensko	128	77,1%
muško	38	22,9%
2. DOB		
15 – 25	42	25,3%
26 – 35	61	36,7%
36 – 50	45	27,1%
50+	18	10,8%
3. RADNI STATUS		
učenik/ica	9	5,4%
student/ica	25	15,1%
zaposlen/a	118	71,1%
nezaposlen/a	16	9,6%
umirovljenik	4	2,4%
4. STUPANJ OBRAZOVANJA		
NKV	8	4,8%
KV	25	15,1%
SSS	65	39,2%
VŠS	38	22,9%
VSS	30	18,1%

Izvor: Rad autora.

Pitanjima u nastavku (od 5. do 7. pitanja) tražio se odgovor te prihvaćanje, odbijanje ili djelomičnu potvrdu postavljenje nulte hipoteze. **H₀** glasi: **"Potrošači su upoznati s pojmom prikrivenog oglašavanja."**

Na postavljeno 5. pitanje o upoznatosti s pojmom prikrivenog oglašavanja (slika 5.1.), 108 ispitanika (65%) odgovorilo je potvrdno, dok se za odgovor "Ne" odlučilo 58 ispitanika (35%). Pretpostavka koja se može izvući iz takvog dobivenog rezultata jest da ispitanici vjeruju kako su upoznati s prikrivenim oglašavanjem.

Slika 5.1. Grafički rezultat 5. pitanja

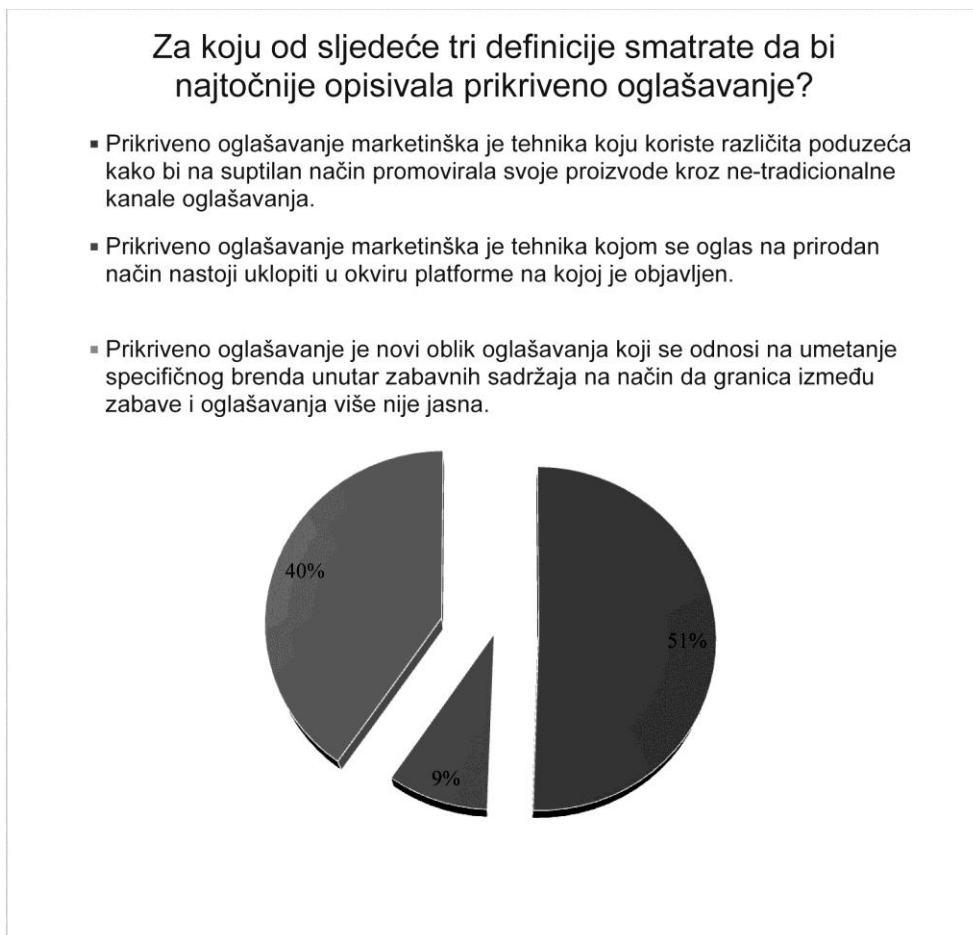

Izvor: Rad autora.

Nadovezujući se na prethodno vrlo općenito pitanje, autora je kod 6. pitanja zanimala stvarna brojka onih ispitanika koji znaju ili otprilike znaju definirati pojam prikrivenog oglašavanja (slika 5.2.). Rezultati ovog pitanja bit će važni radi usporedbe s prethodnim pitanjem te dobivanjem stvarne slike upoznatosti ispitanika s pojmom prikrivenog oglašavanja. U ovom su se pitanju iznijele 3 definicije prikrivenog oglašavanja, od kojih je prva definicija najtočnija, druga definicija je otprilike točna, no treća definicija je namjerno postavljena kao u potpunosti kriva. Imajući to u vidu, 84

ispitanika (51%) dala su u potpunosti točan odgovor na ovo pitanje, samo 9 ispitanika (9%) dalo je djelomično točan odgovor na postavljeno pitanje, a njih 67 (40%) dalo je krivi odgovor na postavljeno pitanje.

Slika 5.2. Grafički rezultat 6. pitanja

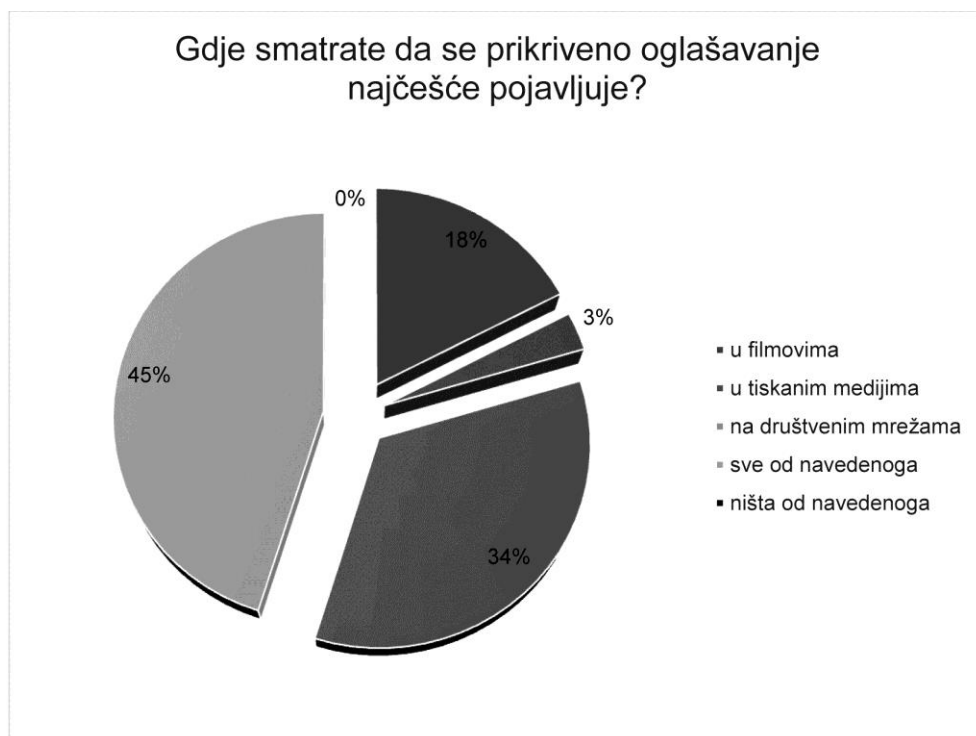

Izvor: Rad autora.

Posljednje (7.) pitanje (slika 5.3.) koje se koristilo u svrhu potvrđivanja ili odbacivanja hipoteze H0, a kojim se željelo saznati mišljenje/znanje ispitanika o tome u kojem se od ponuđenih medija najčešće pojavljuje prikriveno oglašavanje pokazalo je sljedeće rezultate: samo 29 ispitanika

(18%) smatra da se prikriveno oglašavanje najčešće pojavljuje u filmovima, tek 5 ispitanika (3%) smatra da je ono najčešće u tiskanim medijima, 57 ispitanika (34%) smatra da su to društvene mreže, a najveći broj ispitanika – 75 (45%) smatra da se ono najčešće pojavljuje u svim predloženim medijima.

Slika 5.3. Grafički rezultat 7. pitanja

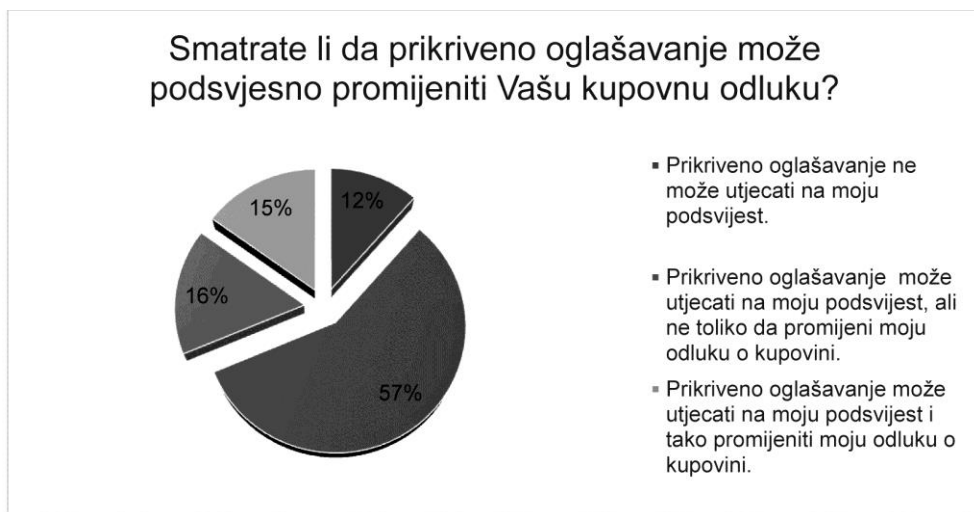
Izvor: Rad autora.

Sljedeća dva pitanja (8. i 9.) usmjerena su na davanje odgovora i prihvaćanje ili negiranje hipoteze **H1** koja glasi: **"Potrošači smatraju kako prikriveno oglašavanje ne može utjecati na njihovu kupovnu odluku."**

Pitanje pod rednim brojem 8 (slika 5.4.) testira mišljenje ispitanika o mogućnosti prikrivenog oglašavanja da im podsvjesno promijeni kupovnu odluku. Devetnaest ispitanika (12%) smatra da im prikriveno oglašavanje ne može podsvjesno promijeniti odluku. Znatna broj ispitanika – 95 (57%)

smatra kako prikriveno oglašavanje može utjecati na njihovu podsvijest, ali ne u tolikoj mjeri da im promijeni odluku o kupovini. Njih 27 (16%) ipak smatra kako prikriveno oglašavanje može utjecati na promjenu njihove kupovne odluke, dok se 25 ispitanika (15%) izjasnilo kako nisu sigurni u svoje mišljenje o postavljenom pitanju.

Slika 5.4. Grafički rezultat 8. pitanja

Izvor: Rad autora.

Dobivanjem rezultata 9. pitanja mogu se donositi konkretni zaključci o tome koliko prikriveno oglašavanje može utjecati na kupovne odluke potrošača. Istraživanjem samog čina kupovine do kojeg je došlo zbog prikrivenog oglašavanja, prikupili su se sljedeći rezultati (slika 5.5.): 63 ispitanika (38%) tvrde kako nisu kupili neki proizvod zbog toga što se koristio u radnji filma ili serije, 56 ispitanika (34%) nije sigurno, a potvrdno je odgovorilo 47 ispitanika (28%).

Slika 5.5. Grafički rezultat 9. pitanja

Izvor: Rad autora.

Hipoteza **H2** glasi: "**Potrošači znaju vizualno prepoznati prikriveno oglašavanje.**" Njezino potvrđivanje ili negiranje nastojalo se izvršiti dobivanjem odgovora na pitanja od 10 do 12.

Pitanjem 10 prikupljala su se mišljenja ispitanika usmjerena na njihovo znanje o prikrivenom oglašavanju kada se radi o hrvatskim proizvođačima i hrvatskoj oglašivačkoj produkciji (slika 5.6.). Ako ispitanici znaju da se prikriveno oglašavanje koristi u hrvatskom medijskom sadržaju, tada se pretpostavlja da ga znaju i prepoznati. Za ovu se tvrdnju koristila Likertova skala s graničnim vrijednostima od 1 do 5, pri čemu je ocjena 1 označavala krajnje neslaganje s tvrdnjom, a ocjena 5 potpuno slaganje s tvrdnjom. Rezultati su sljedeći: najviše ispitanika – 50 (30%) u potpunosti se slaže s tvrdnjom, 40 ispitanika (24%) slaže se s tvrdnjom, 33 ispitanika (20%) nisu sigurna u svoje mišljenje o tvrdnji, 23 ispitanika (14%) ne slažu se s tvrdnjom, a 20 ispitanika (12%) u potpunosti se ne slaže s tvrdnjom.

Slika 5.6. Grafički rezultat 10. pitanja

Izvor: Rad autora.

Upotrebom alata deskriptivne statistike dat će se detaljniji pregled rezultata 10. pitanja (tablica 5.2.). Prosječna ocjena dane tvrdnje iznosi 3,46 uz standardno odstupanje od 1,36 ocjenu. 50% ispitanika za ovu je tvrdnju dalo ocjenu 4 ili manje od 4, a preostalih 50% ispitanika dalo je ocjenu 4 ili veću od 4, no zna se da je najčešća ocjena 5. Uz razinu pouzdanosti od 95% možemo tvrditi da se prosječna ocjena u ukupnom osnovnom skupu nalazi u intervalu $3,46 \pm 0,2$.

Tablica 5.2. Deskriptivna statistika – 10. pitanje

Aritmetička sredina	3,463855422
Standardno odstupanje	1,364669196
Medijan	4
Mod	5
Razina pouzdanosti (95,0%)	0,209131053

Izvor: Rad autora.

Također, proveo se t-test pomoću kojeg se nastojalo utvrditi kako je prosječna ocjena 10. pitanja 3,46 statistički značajno veća od pretpostavljene granične ocjene za prihvaćanje ili odbacivanje hipoteza – ocjene 3. Usporedbom p-vrijednosti u odnosu na alfu 0.05, pokazalo se kako postoji dovoljno dokaza da je prosječna ocjena 3,46 uz razinu signifikantnosti 0.05 statistički značajno veća od ocjene 3 (tablica 5.3.).

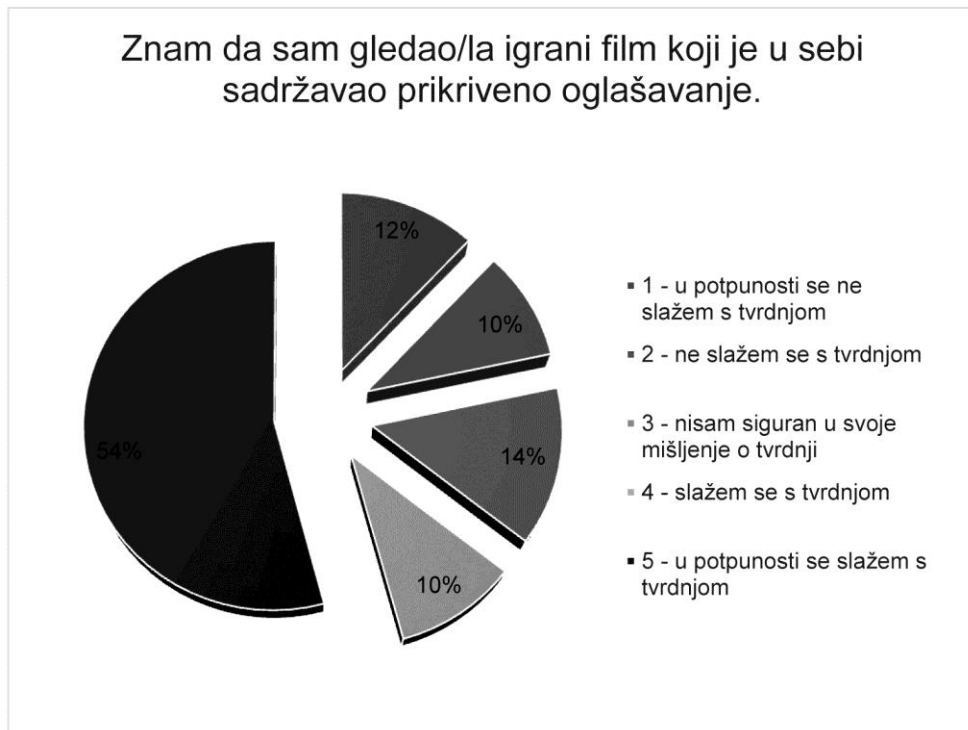
Tablica 5.3. t-test – 10. pitanje

$H_0 - \mu \leq 3$
$H_1 - \mu > 3$
odbacujemo H_0 ako je $p < 0,05$
p-vrijednost = 0.00001054 < 0.05
H_0 - odbačena

Izvor: Rad autora.

Rezultati 11. pitanja (slika 5.7.) pokazuju kako se više od polovice ispitanika – 90 (54%) u potpunosti slaže s tvrdnjom da su sigurno gledali igrani film koji je u sebi sadržavao prikriveno oglašavanje. Pridodamo li njima 17 ispitanika (10%) koji se slažu s tom tvrdnjom, broj potvrdnih odgovora raste na 107 (64%). Unatoč tome, ima onih koji nisu sigurni u svoje mišljenje – 23 (14%), a ukupan broj onih koji se ne slažu ili u potpunosti ne slažu sa zadanom tvrdnjom čini 36 ispitanika (22%).

Slika 5.7. Grafički rezultat 11. pitanja

Izvor: Rad autora.

Detaljniji rezultati ove tvrdnje prikazat će se deskriptivnom statistikom (tablica 5.4.). Prosječna ocjena iznosi 3,85 uz standardno odstupanje od tog prosjeka za 1,46 ocjenu. 50% ispitanika za ovu je tvrdnju dalo ocjenu 5 ili manju od 5, a preostalih 50% dalo je ocjenu 5 ili veću od 5, no najčešća ocjena je zasigurno 5. Uz razinu pouzdanosti od 95% možemo tvrditi da se prosječna ocjena u ukupnom osnovnom skupu nalazi u intervalu $3,85 \pm 0,2$.

Tablica 5.4. Deskriptivna statistika – 11. pitanje

Aritmetička sredina	3,84939759
Standardno odstupanje	1,463153381
Medijan	5
Mod	5
Razina pouzdanosti (95,0%)	0,224223429

Izvor: Rad autora.

Statistička značajnost prosječne ocjene dobivene obradom rezultata 11. pitanja, provjerit će se upotrebom t-testa. Pretpostavlja se kako je prosječna ocjena 3,85 značajno veća od pretpostavljene granične ocjene za prihvaćanje ili odbacivanje hipoteza – ocjene 3. Usporedbom p-vrijednosti u odnosu na alfu 0.05, pokazalo se kako postoji dovoljno dokaza da je prosječna ocjena 3,85 uz razinu signifikantnosti 0.05 statistički značajno veća od ocjene 3 (tablica 5.5.).

Tablica 5.5. t-test – 11. pitanje

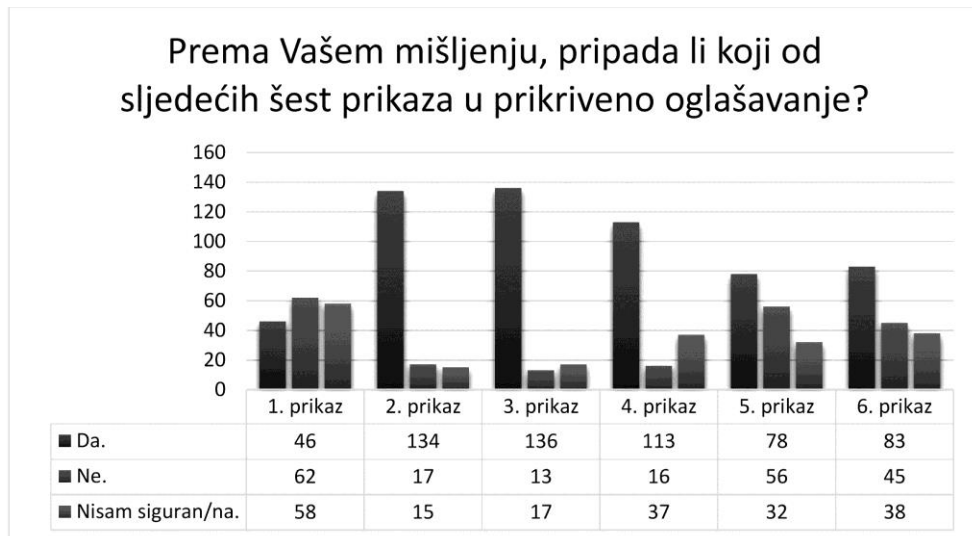
$H_0 - \mu \leq 3$
$H_1 - \mu > 3$
odbacujemo H_0 ako je $p < 0,05$
p-vrijednost = 0.0000000000036 < 0.05
H0 - odbačena

Izvor: Rad autora.

Stvarno prepoznavanje prikrivenog oglašavanja testiralo se putem 12. pitanja koje je sadržavalo šest prikaza (slika 5.8.). Ispitanici su iznosili svoje mišljenje o pripadnosti pojedinog prikaza segmentu prikrivenog oglašavanja. Rezultati govore kako 46 ispitanika (28%) dijeli mišljenje da prvi prikaz predstavlja prikriveno oglašavanje, 62 ispitanika (37%) mišljenja su da prikaz ne spada u prikriveno oglašavanje, dok je značajan broj ispitanika – 58 (35%) nesiguran u svoje mišljenje. Rezultati drugog, trećeg i četvrtog

prikaza pokazuju kako ih velika većina ispitanika svrstava u prikriveno oglašavanje – 134 (81%) – 136 (82%) – 113 (68%). Pet prikaz pokazuje da 78 ispitanika (47%) misli da je to prikriveni oglas, dok za šesti prikaz njih 83 (50%) smatraju da je to prikriveni oglas.

Slika 5.8. Grafički rezultat 12. pitanja

Izvor: Rad autora.

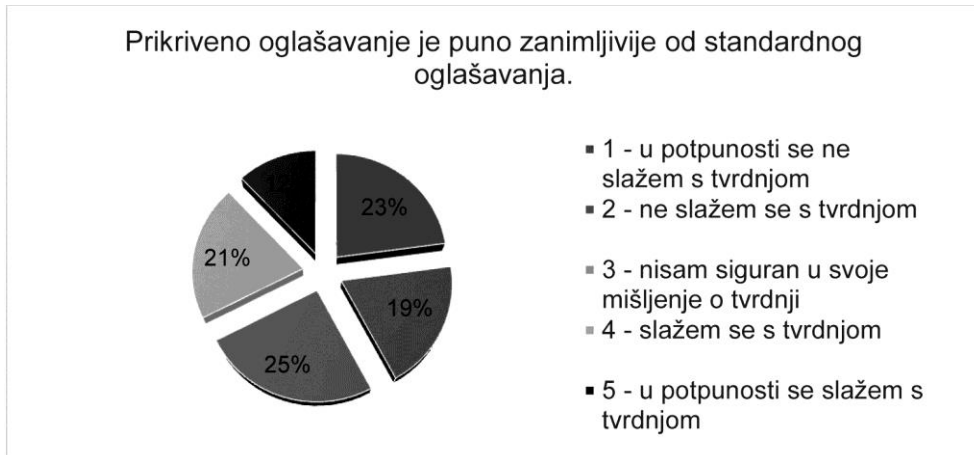
Slika 5.9. Anketni prikazi – prikriveno oglašavanje

Izvor: Rad autora.

Posljednjih pet pitanja (od 13. do 17. pitanja) odnosi se na H3 koja glasi: **"Potrošači imaju pozitivan stav prema prikrivenom oglašavanju."** Svih pet pitanja postavljeno je upotrebom Likertove skale gdje ocjena 1 označava potpuno neslaganje s tvrdnjom, a ocjena 5 potpuno slaganje s tvrdnjom. U odnos se stavlja ukupan broj ispitanika koji se slažu u odnosu na onaj broj koji se ne slažu s tvrdnjom ili su nesigurni. Prva tvrdnja (13. pitanje) posljednjeg seta pitanja istražuje mišljenje ispitanika o njihovu viđenju zanimljivosti prikrivenog oglašavanja u odnosu na klasično/standardno oglašavanje (slika 5.10). Rezultat pokazuje kako se ukupno 70 ispitanika (42%) s njom slaže, 54 ispitanika (33%) se s danom tvrdnjom ne slažu, a 42 ispitanika (25%) nisu sigurna u svoje mišljenje.

Slika 5.10. Grafički rezultat 13. pitanja

Izvor: Rad autora.

Putem deskriptivne statistike dat će se dodatne informacije o statistici koja se krije iza rezultata ove tvrdnje (Tablica 5.6.). Prosječna ocjena dane tvrdnje iznosi 2,8. Prosječno odstupanje od prosječne ocjene iznosi 1,33 ocjene. 50% ispitanika dalo je ocjenu 3 ili manje od 3, a preostalih 50% ocjenu 3 ili veću od 3, no najčešća ocjena je 3. Uz razinu pouzdanosti od 95% možemo tvrditi da se prosječna ocjena u ukupnom osnovnom skupu nalazi u intervalu $2,8 \pm 0,2$.

Tablica 5.6. Deskriptivna statistika – 13. pitanje

Aritmetička sredina	2,795180723
Standardno odstupanje	1,328102188
Medijan	3
Mod	3
Razina pouzdanosti (95,0%)	0,203527279

Izvor: Rad autora.

Statistička značajnost prosječne ocjene potvrdit će se upotrebom t-testa. U slučaju 13. pitanja pretpostavlja se kako je prosječna ocjena 2,795 značajno manja od pretpostavljene granične ocjene 3 za prihvaćanje ili odbacivanje hipoteze. Usporedbom dobivene p-vrijednosti u odnosu na alfu 0.05, pokazalo se kako postoji dovoljno dokaza da je prosječna ocjena 2,8 uz razinu signifikantnosti 0.05 statistički značajno manja od ocjene 3 (tablica 5.7.).

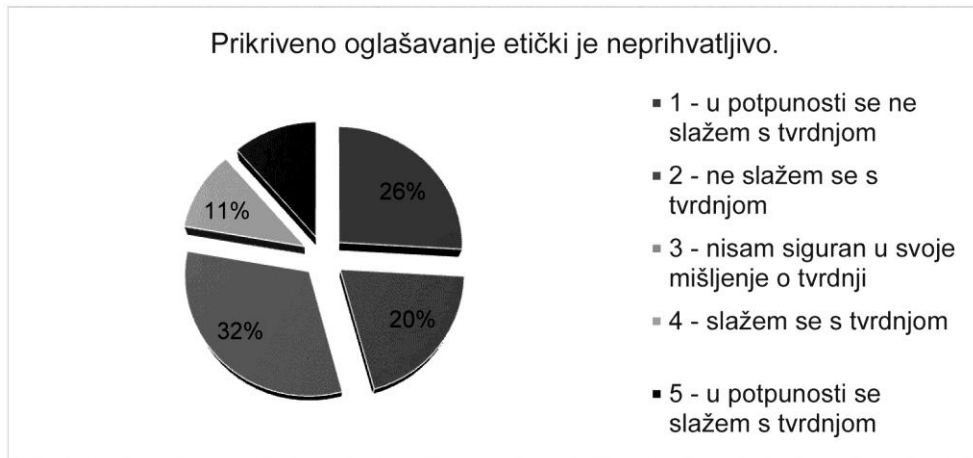
Tablica 5.7. t-test – 13. pitanje

$H_0 - \mu \geq 3$
$H_1 - \mu < 3$
odbacujemo H_0 ako je $p < 0,05$
$p\text{-vrijednost} = 0,02428994 < 0.05$
H0 - odbačena

Izvor: Rad autora.

Druga tvrdnja (14. pitanje) posljednjeg seta pitanja istražuje mišljenje ispitanika o etičkoj prihvatljivosti prikrivenog oglašavanja. Ukupno 76 ispitanika (46%) ne slaže se s postavljenom tvrdnjom, samo 37 ispitanika (22%) slaže se s tvrdnjom, dok je njih 53 (32%) ostalo nesigurno u svoje mišljenje o ovom problemu.

Slika 5.11. Grafički rezultat 14. pitanja

Izvor: Rad autora.

Proučavanjem deskriptivne statistike postavljene tvrdnje dobit ćemo njezine točnije rezultate (tablica 5.8.). Prosječna ocjena na temelju dobivenih rezultata iznosi 2,62, uz prosječno odstupanje od 1,29 ocjene. 50% ispitanika svoje je mišljenje izrazilo kroz ocjenu 3 ili manje od 3, a preostalih 50% kroz ocjenu 3 ili veću od 3, no zna se da je najčešća ocjena 3. Uz razinu pouzdanosti od 95% možemo tvrditi da se prosječna ocjena u ukupnom osnovnom skupu nalazi u intervalu $2,62 \pm 0,2$.

Tablica 5.8. Deskriptivna statistika – 14. pitanje

Aritmetička sredina	2,620481928
Standardno odstupanje	1,291206533
Medijan	3
Mod	3
Razina pouzdanosti (95,0%)	0,197873142

Izvor: Rad autora.

Statistička značajnost prosječne ocjene potvrdit će se upotrebom t-testa. U slučaju 14. pitanja pretpostavlja se kako je prosječna ocjena 13. pitanja 2,62 značajno manja od pretpostavljene granične ocjene 3 za prihvatanje ili odbacivanje hipoteze. Usporedbom dobivene p-vrijednosti u odnosu na alfu 0.05, pokazalo se kako postoji dovoljno dokaza da je prosječna ocjena 2,62 uz razinu signifikantnosti 0.05 statistički značajno manja od ocjene 3 (tablica 5.9.).

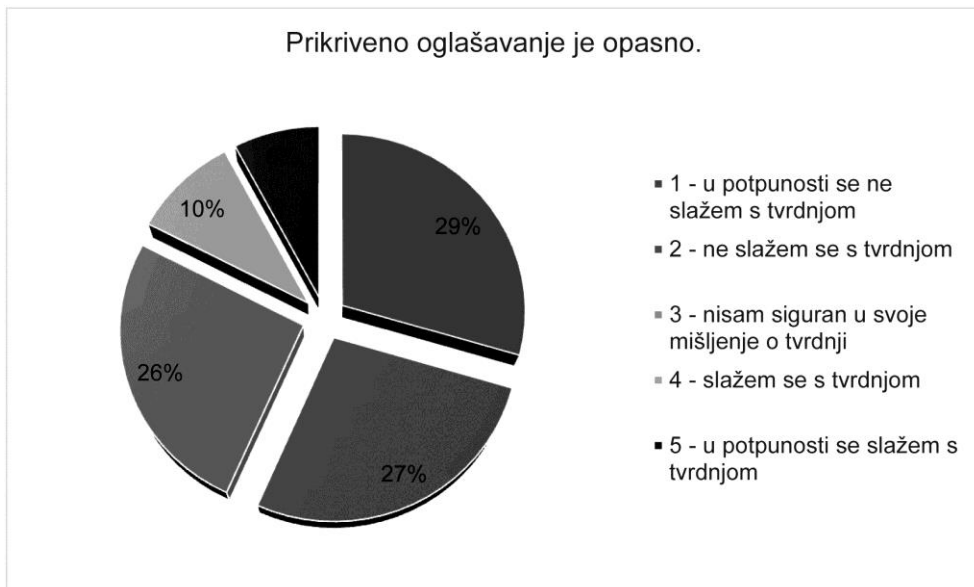
Tablica 5.9. t-test – 14. pitanje

$H_0 - \mu \geq 3$
$H_1 - \mu < 3$
odbacujemo H_0 ako je $p < 0,05$
p-vrijednost = 0,000106633 < 0.05
H_0 - odbačena

Izvor: Rad autora.

Treća tvrdnja posljednjeg seta pitanja istražuje mišljenje ispitanika o opasnosti prikrivenog oglašavanja (slika 5.12.). Sveukupno 29 ispitanika (18%) slaže se s navedenom tvrdnjom. S druge strane, svoje neslaganje s tvrdnjom izrazio je značajan broj ispitanika – 94 ispitanika (56%). Nesigurnost u svoje mišljenje izrazila su 43 ispitanika (26%).

Slika 5.12. Grafički rezultat 15. pitanja

Izvor: Rad autora.

Dodatni statistički prikaz rezultata (tablica 5.10.) omogućit će nam korištenje alata deskriptivne statistike za ovu tvrdnju. Prosječna ocjena ove tvrdnje iznosi 2,39 uz standardno odstupanje od 1,22 ocjene. 50% ispitanika dalo je ocjenu 2 ili manju od 2, a preostalih 50% ispitanika dalo je ocjenu 2 ili veću od 2, no najčešća ocjena je 1. Uz razinu pouzdanosti od 95% možemo tvrditi da se prosječna ocjena u ukupnom osnovnom skupu nalazi u intervalu $2,39 \pm 0,19$.

Tablica 5.10. Deskriptivna statistika – 15. pitanje

Aritmetička sredina	2,391566265
Standardno odstupanje	1,224864106
Medijan	2
Mod	1
Razina pouzdanosti (95,0%)	0,187706384

Izvor: Rad autora.

Statistička značajnost prosječne ocjene potvrdit će se upotrebom t-testa. U slučaju 15. pitanja pretpostavlja se kako je prosječna ocjena 2,39 značajno manja od pretpostavljene granične ocjene 3 za prihvaćanje ili odbacivanje hipoteze. Usporedbom dobivene p-vrijednosti u odnosu na alfu 0.05, pokazalo se kako postoji dovoljno dokaza da je prosječna ocjena 2,39 uz razinu signifikantnosti 0.05 statistički značajno manja od ocjene 3 (tablica 5.11.).

Tablica 5.11. t-test – 15. pitanje

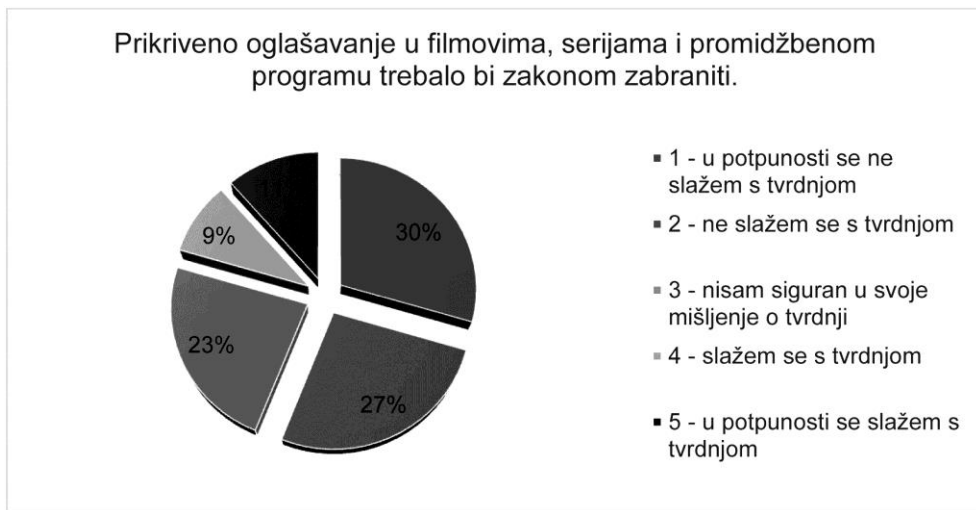
$H_0 - \mu \geq 3$
$H_1 - \mu < 3$
odbacujemo H_0 ako je $p < 0,05$
p-vrijednost = 0.00000000077208 < 0.05
H_0 - odbačena

Izvor: Rad autora.

Pretposljednja tvrdnja (16. pitanje) iz posljednjeg seta pitanja ankete koja će pomoći u potvrđivanju ili negiranju hipoteze H_3 odnosi se na mišljenje ispitanika o potrebitosti zakonske zabrane prikrivenog oglašavanja u filmovima, serijama i promidžbenom programu. Samo su 34 ispitanika (20%) izrazila zabrinutost po pitanju zakonske zabrane, odnosno izrazili su mišljenje da je prikriveno oglašavanje potrebno zakonom zabraniti. Velik broj ispitanika – 93 (57%) smatra kako prikriveno oglašavanje nije potrebno

zakonom zabraniti kada razmatramo filmove, serije i promidžbeni program. Ispitanici koji nisu sigurni u svoje mišljenje čine broj od 39 ispitanika (23%).

Slika 5.13. Grafički rezultat 16. pitanja

Izvor: Rad autora.

Potporom deskriptivne statistike izrazit ćemo podatke na drugačiji način (tablica 5.12.). Prosječna ocjena posljednje tvrdnje iznosi 2,46 uz standardno odstupanje od 1,31 ocjenu. 50% ispitanika tvrdnji je dalo ocjenu 2 ili manju od 2, a preostalih 50% ispitanika dalo je ocjenu 2 ili veću od 2, no najčešća ocjena je 1. Uz razinu pouzdanosti od 95% možemo tvrditi da se prosječna ocjena u ukupnom osnovnom skupu nalazi u intervalu $2,46 \pm 0,2$.

Tablica 5.12. Deskriptivna statistika – 16. pitanje

Aritmetička sredina	2,463855422
Standardno odstupanje	1,310292895
Medijan	2
Mod	1
Razina pouzdanosti (95,0%)	0,200798064

Izvor: Rad autora.

Statistička značajnost prosječne ocjene potvrdit će se upotrebom t-testa. U slučaju 15. pitanja pretpostavlja se kako je prosječna ocjena 16. pitanja 2,46 značajno manja od pretpostavljene prosječne granične ocjene 3 za prihvatanje ili odbacivanje hipoteze. Usporedbom dobivene p-vrijednosti u odnosu na alfu 0.05, pokazalo se kako postoji dovoljno dokaza da je prosječna ocjena 2,46 uz razinu signifikantnosti 0.05 statistički značajno manja od ocjene 3 (tablica 5.13.).

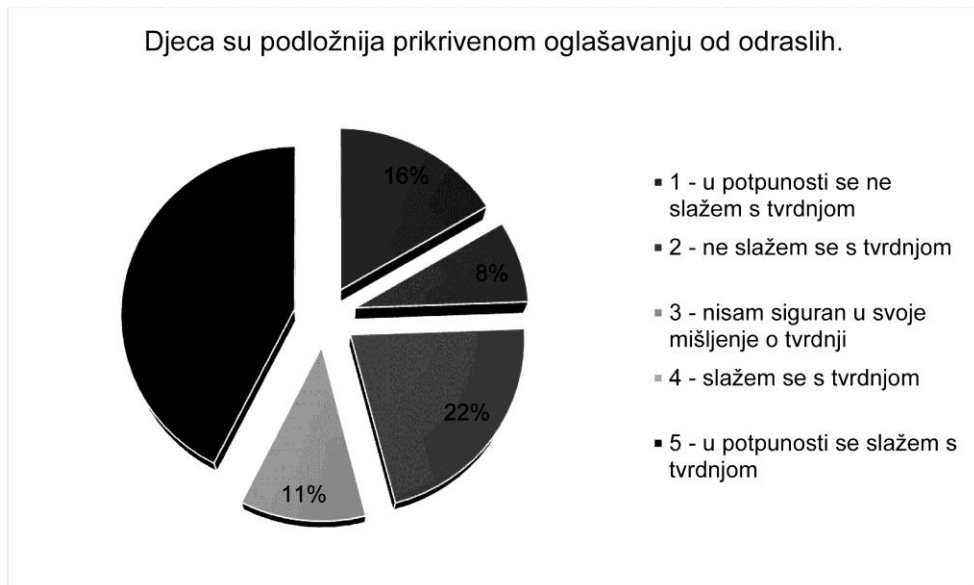
Tablica 5.13. t-test – 16. pitanje

$H_0 - \mu \geq 3$
$H_1 - \mu < 3$
odbacujemo H_0 ako je $p < 0,05$
p-vrijednost = 0.000000209033 < 0.05
H0 – odbačena

Izvor: Rad autora.

Posljednja tvrdnja fokusirana na hipotezu H3 prikazuje nam mišljenje ispitanika o podložnosti djece prikrivenom oglašavanju u odnosu na odrasle. Rezultati nam govore kako se ukupno 95 ispitanika (54%) slaže s tom tvrdnjom, 43 ispitanika (26%) ne slaže se s tvrdnjom, a ostatak ispitanika – 38 (22%) nisu sigurni u svoje mišljenje.

Slika 5.14. Grafički rezultat 17. pitanja

Izvor: Rad autora.

Deskriptivna statistika pokazat će nam više podataka o rezultatima tvrdnje. Prosječna ocjena posljednje tvrdnje iznosi 3,47 uz standardno odstupanje od 1,5 ocjenu. 50% ispitanika tvrdnji je dalo ocjenu 4 ili manju od 4, a preostalih 50% ispitanika dalo je ocjenu 4 ili veću od 4, no najčešća ocjena je 5. Uz razinu pouzdanosti od 95% možemo tvrditi da se prosječna ocjena u ukupnom osnovnom skupu nalazi u intervalu $3,47 \pm 0,23$.

Tablica 5.14. Deskriptivna statistika – 17. pitanje

Aritmetička sredina	3,469879518
Standardno odstupanje	1,504235228
Medijan	4
Mod	5
Razina pouzdanosti (95,0%)	0,230519087

Izvor: Rad autora.

Statistička značajnost prosječne ocjene potvrdit će se upotrebom t-testa. U slučaju 15. pitanja pretpostavlja se kako je prosječna ocjena 17. pitanja 3,47 značajno veća od pretpostavljene prosječne granične ocjene 3 za prihvaćanje ili odbacivanje hipoteze. Usporedbom dobivene p-vrijednosti u odnosu na alfu 0.05, pokazalo se kako postoji dovoljno dokaza da je prosječna ocjena 3,47 uz razinu signifikantnosti 0.05 statistički značajno veća od ocjene 3 (tablica 5.15.).

Tablica 5.15. t-test – 17. pitanje

$H_0 - \mu \leq 3$
$H_1 - \mu > 3$
odbacujemo H_0 ako je $p < 0,05$
p-vrijednost = 0.0000433879 < 0.05
H_0 – odbačena

Izvor: Rad autora.

5.3. Ograničenja istraživanja

U cilju prikupljanja informacija o potrošačkoj upoznatosti te stavu prema prikrivenom oglašavanju, provelo se istraživanje koje je dalo miješane, ali zabrinjavajuće rezultate. Naravno, kod istraživanja su postojala određena ograničenja. Prvo ograničenje je relativno mali uzorak ispitanika (166) zbog čega se na temelju ovog istraživanja ne mogu donositi zaključci za javnost cijele Republike Hrvatske. To nas dovodi do drugog, vremenskog ograničenja. Istraživanje se provodilo tijekom razdoblja od otprilike dva mjeseca. Pretpostavlja se kako bi dulje provođenje istraživanja dalo veći broj ispitanika kojima bi se mogli donositi još relevantniji zaključci. Još jedno ograničenje istraživanja jest spol ispitanika. Vrlo je mali broj muških osoba odgovorio na postavljeni anketni upitnik u odnosu na broj ženskih osoba. Posljednje ograničenje istraživanja je geografskoga karaktera. Istraživanje se u jednom dijelu (50%) provodilo samo na javnim mjestima područja Varaždinske županije, dok je drugi dio obuhvatio šire područje Republike Hrvatske, no u nepoznatom omjeru.

5.4. Zaključak istraživanja

U uvodnom se dijelu istraživanja nastojala saznati struktura ispitanika. Od 166 osoba koje su pristupile ispunjavanju anketnog upitnika, dobiveni su sljedeći rezultati. Prva četiri pitanja usmjerena na demografsku strukturu stanovništva pokazala su kako je većina ispitanika istraživanja bila ženskog spola 77,1% u odnosu na ispitanike muškog spola koji su činili značajno manji postotak 22,9%. Najveći broj ispitanika pripadnici su dobne skupine između 26 i 35 godina (36,7%). Uglavnom su to zaposlene osobe (71,1%), dok je prevladavajući stupanj obrazovanja ispitanika jednak završenoj četverogodišnjoj srednjoj školi, tj. srednjoj stručnoj spremi (39,2%), što će zasigurno utjecati na dio dobivenih rezultata.

H0: Potrošači smatraju da su upoznati s pojmom prikrivenog oglašavanja.

Prvo pitanje usmjereno na hipotezu H0 nastojalo je prikazati mišljenje ispitanika o njihovoj upoznatosti s pojmom "prikriveno oglašavanje". Potvrдно je odgovorilo 65% ispitanika. S obzirom na prilično veliki postotak potvrdnih odgovora, u sljedećem se pitanju očekivao znatan broj točnih odgovora. Kroz tri postavljene definicije prikrivenog oglašavanja od kojih je prva bila najtočnija, druga djelomično točna, a treća potpuno kriva, 51% ispitanika dalo je u potpunosti točan odgovor. Spajanjem broja ispitanika koji su dali najtočniji i djelomično točan odgovor dobiva se postotak od 60% ispitanika koji su točno odgovorili na ovo pitanje. Ipak, zabrinjavajuća je činjenica što je 40% ispitanika dalo u potpunosti krivi odgovor unatoč velikom postotku ispitanika (65%) koji su se izjasnili kako su upoznati s pojmom "prikrivenog oglašavanja" u prethodnom pitanju. Treće postavljeno pitanje za cilj je imalo istražiti malo dublje poznavanje prikrivenog oglašavanja kroz koje su ispitanici davali svoje mišljenje o mediju koji se najčešće koristi kod prikrivenog oglašavanja. Teorijskim dijelom pokazalo se kako prikriveno oglašavanje svoju povijest u filmskoj industriji ima još od 1890-ih godina. Prema tome, najtočniji odgovor bio bi da se prikriveno oglašavanje najčešće pojavljuje u filmovima. Ipak, samo 18% ispitanika dalo je taj odgovor. Većina ispitanika 45% smatra kako je sve navedeno (film, tiskani mediji, društvene mreže) bilo točno, što odražava današnju situaciju fenomena prikrivenog oglašavanja gdje se ono sve češće pojavljuje na svim platformama u podjednakoj mjeri. Stavljanjem u odnos sve navedene rezultate, možemo zaključiti kako potrošači dijele mišljenje da su upoznati s pojmom prikrivenog oglašavanja te se time prihvaća hipoteza H0.

H1: Potrošači smatraju kako prikriveno oglašavanje ne može utjecati na njihovu kupovnu odluku.

Prihvaćanje ili odbacivanje hipoteze H1 temelji se na dva pitanja. Više od polovice ispitanika 57% mišljenja su da prikriveno oglašavanje može utjecati na njihovu podsvijest, ali ne toliko da promijeni njihovu odluku o kupovini. Ovim se rezultatom daje naslutiti kako većina ispitanika nije kupila proizvode zbog izloženosti prikrivenom oglašavanju, no rezultat pokazuje sljedeće. Samo 38% ispitanika tvrdi kako nije kupilo proizvod kao posljedica prikrivenog oglašavanja, dok 28% ispitanika daje svoj potvrđan odgovor. Velika dilema javlja se kod onih ispitanika (34%) koji nisu sigurno jesu li kupili ili ne proizvod kao posljedicu izloženosti prikrivenom oglašavanju. Iz toga se može razviti pretpostavka da kod ovih ispitanika postoji mogućnost utjecaja prikrivenog oglašavanja na njihovu kupovnu odluku. Logično bi bilo kako 57% ispitanika iz prethodnog pitanja nije kupilo proizvod zbog prikrivenog oglašavanja, no situacija je znatno drugačija. H1 je tako djelomično potvrđena te zahtijeva daljnje istraživanje ove problematike.

H2: Potrošači znaju vizualno prepoznati prikriveno oglašavanje.

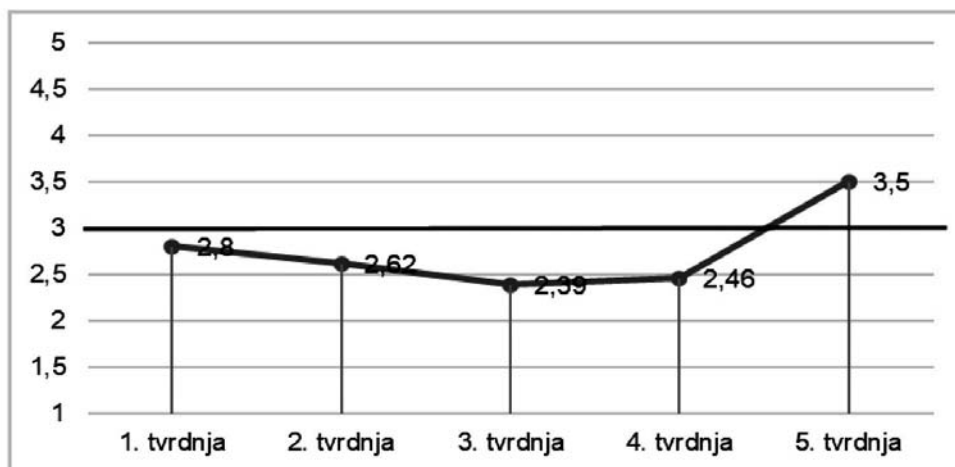
Prva tvrdnja korištena za donošenje odluke o prihvaćanju, djelomičnom prihvaćanju ili odbacivanju H2, postavljena je zbog razloga koji slijedi. Ako većina ispitanika smatra da hrvatski proizvođači i hrvatska oglašavačka produkcija sigurno koriste prikriveno oglašavanje, tada su sigurno znali vizualno prepoznati prikriveno oglašavanje u konzumiranom medijskom sadržaju hrvatskog porijekla. Upotrebom empirijske p-vrijednosti došlo se do zaključka kako je prosječna ocjena tvrdnje statistički značajno veća od ocjene 3. To nam govori kako je većina ispitanika (54%) potvrdila danu tvrdnju te se posljedično može pretpostaviti da ispitanici znaju vizualno prepoznati prikriveno oglašavanje. Ideja sljedeće tvrdnje kreće se u istom smjeru kao i kod prethodne. Ako ispitanici potvrdno odgovore da su sigurno gledali igrani film koji je u sebi sadržavao prikriveno oglašavanje, tada možemo pretpostaviti da ga znaju vizualno prepoznati. Ova se tvrdnja također statistički dokazala korištenjem empirijske p-vrijednosti koja u ovom slučaju govori da je prosječna ocjena tvrdnje statistički značajno veća od ocjene 3. Takav podatak navodi na zaključak da se većina ispitanika (64%) slaže s danom tvrdnjom. Kao i kod prethodnog pitanja, ovakav nas rezultat navodi na ideju da ispitanici znaju prepoznati prikriveno oglašavanje. Rezultati sljedećeg pitanja pokazat će nam stvarnu mogućnost

ispitanika da prepoznaju prikriiveni oglas. Prvi je prikaz (slika 5.9.) predstavljalo klasično *online* oglašavanje putem Google Ad-Words alata. Vrlo je mala razlika onih ispitanika koji su točno odgovorili (37%) da to nije prikriiveni oglas, onih koji nisu sigurni u svoje mišljenje (35%) te onih koji misle da je prikaz prikriiveni oglas (28%). Sljedeća tri prikaza popravljaju sliku statistike prvog prikaza čime velik broj ispitanika (134 (81%) – 136 (82%) – 113 (68%)) pokazuje kako zna prepoznati uočljive prikriivene oglase. Ipak, peti i šesti prikaz očitih klasičnih oglasa daje problematične rezultate: 47% ispitanika smatra kako peti prikaz spada u prikriiveno oglašavanje iako pokazuje print oglas, dok njih 50% smatra kako šesti prikaz pripada prikriivenom oglasu iako prikazuje vanjsko oglašavanje. Sve navedeno navodi na zaključak kako ispitanici ne znaju definirati konkretnu razliku klasičnog i prikriivenog oglasa unatoč tome što smatraju da su prikriiveno oglašavanje prepoznali unutar hrvatske produkcije i igranih filmova. Time se H2 odbacuje.

H3: Potrošači imaju pozitivan stav prema prikriivenom oglašavanju.

Davanjem svojih mišljenja kroz posljednjih pet tvrdnji anketnog upitnika, ispitanici su pokazali svoj stav prema prikriivenom oglašavanju. Vidljiva je (slika 6.9.) tendencija ispitanika neslaganju s postavljenim tvrdnjama, osim u posljednjoj tvrdnji koja je pridobila prosječnu ocjenu statistički značajno veću od ocjene 3, čime su ispitanici izrazili svoje slaganje s danom tvrdnjom. Ispitanici smatraju da prikriiveno oglašavanje nije atraktivnije od klasičnog oglašavanja, da nije etički neprihvatljivo, da nije opasno te da ga ne treba zakonom zabraniti u pogledu serija, filmova i promidžbenog programa. Posljednjom se tvrdnjom pokušalo saznati mišljenja ispitanika o podložnosti djece prikriivenom oglašavanju gdje se pokazalo da ispitanici smatraju kako je to istina. Teorijski okvir dao je primjere pojedinih istraživanja gdje se prikriiveno oglašavanje prikazalo kao etički upitno, pogotovo kada su u pitanju djeca. Zanimljivo je kako ispitanici znaju za potencijalnu štetu koja se prikriivenim oglašavanjem može nanijeti djeci, no svedeno smatraju da ono ne predstavlja opasnost, a ni etički, ni zakonodavni problem. Štoviše, stav ispitanika prema prikriivenom oglašavanju uglavnom je pozitivan zbog čega se hipoteza H3 prihvaća.

Slika 5.15. Rezultati hipoteze H3

Izvor: Rad autora.

S obzirom na dobivene i prikazane rezultate, prijedlozi za daljnje istraživanje kreću se u smjeru stvarnog proučavanja znanja potrošača o prikrivenom oglašavanju te određivanju konkretne razine znanja koje oni imaju o tome problemu, a ne samo njihova mišljenja. Također, predlaže se daljnje istraživanje utjecaja prikrivenog oglašavanja na kupovnu odluku potrošača kojim bi se dobili konkretniji zaključci o stupnju utjecaja prikrivenog oglašavanja na njihove potrošačke odluke u odabiru pojedinih proizvoda ili marki proizvoda. Osim toga, bilo bi zanimljivo vidjeti dublje istraživanje o sposobnosti vizualnog te zvučnog prepoznavanja prikrivenog oglašavanja potrošača.

6. Zaključak

Velik broj novih medija daje mogućnost marketerima da prikriveno oglašavanje primijene na još inovativnije i suptilnije načine. Svaki novi medijski sadržaj (npr. tv serija ili film) sadrži opsežniji obujam prikrivenih oglasa koji u sve većoj mjeri plijene pažnju publike, tj. potrošača. Njihovo je ponašanje podložno jednostavnom usmjeravanju prema ciljevima marketera kroz određivanje utjecajnih čimbenika, bilo društvenih, psiholoških ili osobnih te određivanjem profila potrošača. Primjer toga su trenutno po-

pularne serije kao što je američka serija "Teorija velikog praska" u kojoj su prikriiveni oglasi jedan od ključnih čimbenika postavljenog scenarija i osobina likova. Posljedično, svi potrošači koji se poistovjećuju s likovima serije najvjerojatnije će kupovati one proizvode i marke proizvoda koje koriste njima dragi likovi. Osim toga, kroz društvene mreže i planetarno popularne utjecajne osobe, prikriiveni oglasi dolaze do još šire publike – njihovih vjernih pratitelja, posebice u kategoriji luksuznih proizvoda (odjevnih predmeta, automobila), prehrambenih proizvoda te proizvoda za održavanje i njegu tijela i kose. Ti primjeri dokaz su sve češćeg i jačeg podsvjesnog utjecanja na potrošača. Unatoč ograničenjima provedenog istraživanja, doneseni su određeni zaključci po pitanjima znanja potrošača o prikriivenom oglašavanju te generalnom stavu prema istom. Pokazalo se kako potrošači smatraju da su upoznati s prikriivenim oglašavanjem, no nije jasno utječe li ono na njihove kupovne odluke u tolikoj mjeri da bi sa sigurnošću to mogli potvrditi. Najveći problem javlja se kod vizualnog prepoznavanja prikriivenog oglašavanja. Potvrđeno je kako potrošači ne znaju jasno razlikovati klasično i prikriiveno oglašavanje pa ih zbog toga svrstavaju u istu skupinu oglašavanja. Na kraju, stav potrošača prema prikriivenom oglašavanju je jasno pozitivan u pogledu opasnosti, etike i zakonodavstva istog. Zabrinjavajuća je činjenica što su potrošači prepoznali štetu koja se korištenjem ove oglašivačke tehnike može nanijeti pojedinim potrošačkim skupinama, no čini se kao da za to nisu zabrinuti.

Literatura:

Chin, S. Wilson, B. (2012): Product Placement in the Digital World: A Conceptual Framework. *The 11th International Conference on Research in Advertising (ICORIA): The Changing Roles of Advertising*

Dinesh, J. (2014): A Study Of Buying Decision Process In Shopping Malls. Devi Ahilya Vishwavidyalaya University. URL: <http://hdl.handle.net/10603/97412> (pristupljeno 15.11.2018.)

Eagle, L. Dahl, S. (2015): Product Placement in Old and New Media: Examining the Evidence for Concern. *Journal of Business Ethics*. URL: https://www.researchgate.net/publication/284787173_Product_Placement_in_Old_and_New_Media_Examining_the_Evidence_for_Concern/citations (pristupljeno 28.10.2018.)

Ho Yu, Chong (2018): *Ethical Issues of Product Placement and Manipulation*. In Prateek Kanchan (Ed.).

Jurišić, J. et al. 2007. Manipulacija čitateljima – prikriveno oglašavanje u hrvatskim novinama. *Politička misao vol. 44/1*

Kesić, T. (2006): *Ponašanje potrošača*. Zagreb. Opinio d.o.o.

Kotler, Philip et al. (2006): *Osnove marketinga*. Zagreb. MATE d.o.o.

Kwon, J. Vogt, C. (2009): Identifying the Effects of Cognitive, Affective and Behavioral Components on Resident's Attitudes Toward Place Marketing. Michigan State University. URL:

<https://www.nrs.fs.fed.us/pubs/gtr/gtr-p-42papers/41kwon-p-42.pdf>
(pristupljeno 28.10.2018.)

Lautiainen, T. (2015): *Factors Affecting Consumers' Buying Decision in the Selection of a Coffee Brand*. Saimaa University of Applied Sciences. Faculty of Business Administration, Lappeenranta

Lee, H. S. (2005): An Application of Five-Stage Consumer Behaviour Decision Making Model: An Exploratory Study of Chinese Purchasing of Imported Health Food. Simon Fraser University. URL:

<http://summit.sfu.ca/system/files/iritems1/4741/etd1559.pdf>
(pristupljeno 17.11.2018.)

Lindstrom, M. (2009): *Buyology – Truth and Lies About Why We Buy*. Sjedinjene Američke Države. Doubleday.

Osborne, M. (2016): *Product Placement in House Of Cards: The Effects of Mode of Presentation and Prominence on memory*, Department of Psychology, Laurentian University, Sudbury, Ontario

Priest, J. Carter, S. Statt, A. D. (2013): Consumer Behaviour. Edinburgh Business School. URL:

<https://www.ebsglobal.net/EBS/media/EBS/PDFs/Consumer-Behaviour-Course-Taster.pdf> (pristupljeno 15.11.2018.)

Ramljak, I. (2015): Prikriveno oglašavanje u filmu. URL:

<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:258841> (pristupljeno 18.10.2018.)

Ramya, N. Ali, M. (2016): Factors Affecting Consumer Buying Behavior. *International Journal of Applied Research* Vol. 2/10 str. 76-80

Rani, P. (2014): Factors Influencing Consumer Behaviour. *International Journal of Current Research and Academic Review*, Vol. 2/9 str. 52-61 URL: <http://www.ijcrar.com/vol-2-9/Pinki%20Rani.pdf> (pristupljeno: 28.9.2018.)

Sahney, S. (2011): Module-1: Consumer Behaviour. Vinod Gupta School of Management. Indian Insitute of Techonology. Kharagpur, India. URL: <https://www.coursehero.com/file/12708884/Module-1-1/> (pristupljeno 27.9.2018.)

Soba, M., Aydin, M. (2013): Product Placement Efficiency in Marketing Communication Strategy. *International of Business and Management*, Vol.8, No.12.

Štancl Oroz, I. (2014.): Prikriiveno oglašavanje u crtanim filmovima. *Medijske studije*, Vol. 5/9 str. 76-90 URL: <https://hrcak.srce.hr/127718> (pristupljeno 3.11.2018.)

Thangasamy, E., Patikar, G. (2014): Factors Influencing Consumer Buying Behaviour: A Case Study. *Global Journal of Management and Business Research: E Marketing*, Vol. 14/5 str. 37-41 URL: https://globaljournals.org/GJMBR_Volume14/4-Factors-Influencing-Consumer-Buying.pdf (pristupljeno 5.10.2018.)

Williams, K. et. al. (2011): Product Placement Effectiveness: Revisited and Renewed. *Journal of Management and Marketing Research.*, Vol. 8. No.12.

Consumer Behaviour Conditioned by Product Placement

Abstract

The paper titled Consumer Behaviour Conditioned by Product Placement first and foremost gives a theoretical insight into this complex topic. Besides that, content delves deeper into the importance of product placement as an advertising technique for marketing experts. It also warns about the potential perils for consumers that occur as a by-product of this controversial technique. Immense literature review of consumer behaviour and the reasons behind it provide a complete understanding of the topic. By providing information on customer profiling and different decisions that customers make, it is possible to realize how marketers affect consumers with their advertising. At the end of theoretical literature review, practical examples of product placement show the visual side of this advertising technique. Finally, conducted research shows consumer opinions on product placement, along with their attitude towards it. The main conclusion that can be drawn from processing the research results is that consumers have a limited knowledge of product placement, which consequently leads to a more positive attitude towards it. The research also shows that consumers are not fully capable of visually recognizing product placement.

Keywords: *product placement, effect of product placement, consumer behaviour, buying process.*

Ivan Madunić*

GOSPODARSKA SIGURNOST U STRATEGIJI NACIONALNE SIGURNOSTI REPUBLIKE HRVATSKE

Sažetak

U globaliziranom svijetu isprepletenom brojnim poslovnim i ekonomskim vezama multinacionalne kompanije postale su jedan od ključnih faktora provođenja interesa pojedinih država i vlada. U situaciji smo kada se umjesto oružjem, raznim trgovinskim mjerama može utjecati na materijalno blagostanje stanovništva i ekonomsku moć određenih država.

Na stabilnost, a samim time i na sigurnost jedne države u značajnoj mjeri utječe ekonomska domena.

U radu će biti prikazana komparativna analiza s pojedinim odabranim državama i Republike Hrvatske vezano za važnost koja se daje gospodarskoj sigurnosti u Strategiji nacionalne sigurnosti.

Republika Hrvatska je 2002. godine donijela dokument Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske. Donošenjem tog dokumenta djelomično se prepoznao utjecaj gospodarske sigurnosti na nacionalnu sigurnost. Nakon 2002. godine nije se službeno ažurirao predmetni dokument sve do 2017. godine kada je donesena nova Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske.

Izvješće o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti usvojeno je u 2019. godini na 138. sjednici Vlade RH te je sukladno Strategiji nacionalne sigurnosti RH predmetno Izvješće dostavljeno Hrvatskom saboru.

Kako je sukladno Zakonu o sigurnosno-obavještajnom sustavu (NN, 79/06, 105/06) propisano da je jedna od zadaća Sigurnosno-obavještajne agencije zaštita gospodarskog sustava, u radu će biti prikazana analiza godišnjih

---

* Mr. sc. Ivan Madunić, dipl. oec., ravnatelj Agencije za osiguranje radničkih tražbina, e-mail: ivan.madunic@aort.hr.

Izvešća Sigurnosno-obavještajne agencije koja se odnose na gospodarsku sigurnost.

Ključne riječi: *gospodarska sigurnost, nacionalna sigurnost, strategije nacionalne sigurnosti.*

1. Uvod

U predstavljanju plana Nacionalne strategije za 2017. godinu predsjednik SAD-a Donald Trump, među ostalim, rekao je sljedeće: "Nacija koja ne štiti blagostanje kod kuće ne može zaštititi svoje interese u inozemstvu. Ekonomska sigurnost je nacionalna sigurnost: Zaštita industrije čelika i aluminijske od nepoštenih trgovinskih praksi važna je za našu nacionalnu sigurnost."¹

Stručnjaci unutar discipline međunarodnih odnosa, a posebice sigurnosnih studija, slažu se da je nakon Hladnog rata nastupilo vrijeme kada se nacionalna sigurnost prestala analizirati samo sa vojnog aspekta. Tako je vojni aspekt postao samo jedan dio iz lepeze mnogih ugroza koja se može odraziti na sigurnost države i pojedinca.

Iako se sada više govori o suvremenim ugrožavanjima sigurnosti, takva ugrožavanja postojala su i ranije ali na međunarodnoj pozornici dominirala je konfrontacija polova moći na Istoku i Zapadu, utrka u naoružavanju i zatvorenost u strogo blokovske okvire. U takvim uvjetima osiguravanje od vojne prijetnje sigurnosti bilo je u fokusu država i međunarodne zajednice.

Povezanost društava i država na globalnoj razini dovela je do rastuće međuovisnosti ne samo na ekonomskom već i na sigurnosnom području. Vojni sukob dvije sukobljene velesile prestao je biti dominantna sigurnosna prijetnja. Veliki broj izazova poput međunarodnog terorizma, organiziranoga kriminala, energetske sigurnosti, nejednakoga ekonomskog razvoja i sl. više nemaju isključivo vojnu dimenziju. Svaki od tih izazova razvio se u posebna područja i studije o sigurnosti (ekološka sigurnost, ljudska sigurnost, energetska sigurnost, socijalna sigurnost i sl.).

---

¹ Predsjednik Donald J. Trump (A Nation that does not protect prosperity at home cannot protect its interests abroad), govor pri predstavljanju plana Nacionalne sigurnosti, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-will-protect-american-national-security-effects-unfair-trade-practices/>.

U ovom radu naglasak će biti na ekonomskoj odnosno gospodarskoj sigurnosti kao relativno novom konceptu u području nacionalne sigurnosti.

2. Gospodarska sigurnost i nacionalna sigurnost

2.1. Stvaranje i definicija gospodarske sigurnosti

Sigurnost je temeljna (strukturna) i najvažnija pretpostavka opstanka i razvoja čovjeka i društva od davne prošlosti do danas.² Pod pojmom sigurnosti države ili nacije prije se mislilo samo na vojnu sigurnost, odnosno vojnu silu koja treba garantirati sigurnost pojedinca i države. Države su zbog toga posebnu pozornost posvećivale razvoju vojnih vještina i vještina ratovanja koje su trebale jamčiti nacionalnu sigurnost. Drugi civilizacijski oblici sigurnosti, primjerice, društveno-ekonomski, politički, kulturni, duhovno-intelektualni i ekološki, bili su zanemareni, no danas dobivaju na važnosti. Nacionalna sigurnosna politika treba obuhvatiti ciljeve, mjere i djelatnosti za uspostavljanje, održavanje i djelovanje nacionalnoga sigurnosnog sustava.

Prema Grubić³ danas svaka država može imati vanjsku ekonomsku politiku koja je preduvjet za prosperitet nacije. Globalizacija je dovela do zamagljivanja nacionalnih i međunarodnih granica, posljedično dovodeći u pitanje sigurnosni kontekst države. Zbog toga države i njihova gospodarstva moraju imati geopolitičku viziju kako bi razvili geoekonomske strategije, što im dugoročno omogućuje razvijanje širokog, međunarodnog ekonomskog utjecaja.

U knjizi Nacionalna sigurnost – prognoziranje ugroza objavljenoj 2019. godine u svom članku iz 2013. godine Bilandžić⁴ navodi da su sigurnosne studije i empirijski procesi već poodavno dokazali da je ekonomija važno, danas možda i presudno, područje nacionalne sigurnosti. Kako o nacio-nalnoj sigurnosti mora skrbiti obavještajna zajednica, Bilandžić dalje navodi da su barem dva smjera u kojima obavještajni sustav može pružiti bitan doprinos: sigurnost ekonomskih aktivnosti nacionalnoga gospodarstva te pružanje

---

² Tatalović, S., Grizold, A., Cvrtila, V., *Suvremene sigurnosne politike – Države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008., str. 8.

³ Grubić, A., znanstveni članak Nacionalna sigurnost iz perspektive geoeonomije: slučaj Republike Hrvatske, *Međunarodni studiji: časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju*, Vol. 14 broj 1, 2014., https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=211012 (učitano 14. lipnja 2019.).

⁴ Bilandžić, M., *Nacionalna sigurnost – prognoziranje ugroza*, Despot infinitus d.o.o., Zagreb, 2019., str. 264.

potpore implementaciji funkcija gospodarske diplomacije⁵. Ekonomska dimenzija nacionalne sigurnosti podrazumijeva mogućnost pristupa jedne države prirodnim bogatstvima, tržištu i financijama koji određuju prihvatljivu razinu blagostanja. Unutarnje gospodarsko blagostanje, visok stupanj razvoja, visoka stopa zaposlenosti, visoki životni standard najveće su garancije nacionalnoj sigurnosti.⁶

S tim u vezi, Dent⁷ naglašava da je došlo do porasta težnje za ekonomskom sigurnošću, odnosno "pomaka s geopolitike na geoekonomiju, s vojnih supersila na ekonomske supersile, te sa političko-ideološkog natjecanja na ekonomsko natjecanje".

Prema Dent⁸, analiza ekonomske sigurnosti općenito se može podijeliti na dva diskursa ili takozvani parni diskurs:

- *ekonomska sigurnost na mikrorazini* – koncentrirana na lokalizirane čimbenike, kao što su pojedinci, kućanstva, lokalne zajednice, a primarno se bavi osiguravanjem njihova opstanka;
- *ekonomska sigurnost na makrorazini* – bavi se entitetima koji su sposobni za vođenje vanjske ekonomske politike (nacionalne države) i njihovim djelovanjem u međunarodnom ekonomskom sustavu.

Dent analizira suvremenu misao o ekonomskoj sigurnosti i prikazuje novi konceptualni pristup ekonomskoj sigurnosti. Za njega se **suvremena misao o ekonomskoj sigurnosti** ogleda u porastu interesa za ekonomsku sigurnost na makrorazini. Taj porast interesa uvelike je rezultat posthladnoratovskog razdoblja. Rane posthladnoratovske analize ovog pitanja razmatrale su rastuće geoekonomske temelje budućih sigurnosnih sustava. U tom razdoblju, fokus je uglavnom bio na načinu na koji je stara bipolarna geopolitika ustuknula pred novom svjetskom strukturom ekonomskih super sila (SAD, EU, Japan), a intenzivna rasprava vodila se oko pitanja koja će se od te trijade sila ili regija pojaviti kao vodeća u 21. stoljeću.

---

⁵ Ibid., str. 264.

⁶ Ibid., str. 293.

⁷ Dent, M. C. (2010) "Ekonomska sigurnost", u: Collins, A. (ur.) Suvremene sigurnosne studije, Zagreb: Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura.

⁸ Ibid., str. 228.

Dent navodi da se već neko vrijeme provode istraživanja društvenih znanosti o vezi između ekonomije i političko-vojne sigurnosti. Po njemu, bili su potrebni globalni šokovi 70-ih i pojava međunarodne političke ekonomije kao znanstvene discipline da se pokrenu istraživanja te veze. Ekonomsko-sigurnosna veza može se i mora razlikovati od same ekonomske sigurnosti. Njezini tehnički aspekti obično uključuju:

- ekonomiku vojne sigurnosti: ona uključuje namjenske, proizvodne, tehnološko-industrijske, infrastrukturne i troškovne aspekte opskrbe vojno-sigurnosnih sposobnosti,
- podređivanje ekonomskih politika interesima sigurnosne politike: uključivanje korištenja vanjskopolitičkih ekonomskih mjera, kako bi se podržali širi vanjskopolitički ciljevi, odnosno "niska politika" izravno u zadovoljavanju potreba "visoke politike",
- podređivanje sigurnosnih politika ekonomskim interesima: na općenitoj razini, ovo bi se moglo povezati sa stvaranjem svijeta sigurnog za širenje kapitalističkih aktivnosti, što se osobito odnosi na obveze država – hegemonu.

Gledište prema kojemu se mjere ekonomske i tradicionalne sigurnosne politike mogu koristiti za postizanje sličnih namjeranih posljedica povezano je s promjenjivošću argumenta moći, što znači da prijetnje na ekonomskoj fronti (sankcije) mogu postići sigurnosne ciljeve i obratno. Kako navodi Bilandžić⁹, instrumenti gospodarske moći u rasponu od "ekonomskog utjecaja" do "ekonomskog rata" bili su standardno *policy* sredstvo u pokušaju ostvarenja prevlasti u hladnoratovskom sučeljavanju.

Definiranje empirijskog područja i koncepata ekonomske sigurnosti

U ostvarivanju svojih ekonomsko-sigurnosnih interesa, entiteti koji su sposobni za vođenje vanjske ekonomske politike moraju odgovoriti na promjenjive strukturalne oblike međunarodne političke ekonomije, iskorištavanje prilika te minimalizirati rizike ili prijetnje koje te promjene stvaraju. Većina istraživača ekonomske sigurnosti usredotočila se na gore spomenuto, međutim, kako navodi Dent¹⁰, neki su prihvatili multidimenzionalniji pristup, pa tako DeSouza (2000, 37) prema Dentu¹¹ tumači:

---

⁹ Bilandžić, M.: op. cit., str. 293.

¹⁰ Dent, M. C. (2010) "Ekonomska sigurnost", u: Collins, A.: op. cit.

¹¹ Ibid.

"sigurnost nije samo sprječavanje određenih prijetećih aktivnosti, nego je ona i stvaranje mogućnosti te povoljnijih okolnosti za američke interese i zajedničku dobit".

Stvoreni su različiti pristupi za definiranje ekonomske sigurnosti. Iz perspektive hegemonu koja još uvijek obilježava veliki dio literature o vanjskoj ekonomskoj politici, Neu i Wolf (1994) prema Dentu¹² smatraju da je ekonomska sigurnost "sposobnost zaštite ili unapređivanja američkih ekonomskih interesa, unatoč događajima, procesima ili postupcima koji mogu ugroziti ili blokirati te interese", a oni mogu dolaziti iz domaćih ili stranih interesa. Cable (1995), kako navodi Dent tvrdi da se ona može "odnositi na one aspekte trgovine i investicija koje izravno utiču na sposobnost države da se brani". Ona može biti definirana i kao "u smislu instrumenata ekonomske politike koje se koriste u svrhu agresije ili obrane". Dent u istom djelu navodi Sperlingov i Kirchnerov (1997) pristup "višestrukih aspekata" prema kojemu se ispituje: 1) briga države da zaštiti društveno i ekonomsko tkivo društva; 2) sposobnost države da u suradnji sa ostalima zaštiti međunarodno ekonomsko okruženje od destabilizacije kako bi se ojačale vojne sposobnosti. Dent dalje navodi da su generalizirano i jednodimenzionalno definiranje ekonomske sigurnosti ponudili Green (1996) – "odsutnost prijetećeg ozbiljnog uskraćivanja ekonomske dobiti", Wang (1998) – "briga oko ekonomske sigurnosti je stanje uma koje se konstantno brine oko prelaska granice opasnosti" i Thakur (2000) – "održavanje prihvaćenih razina bogatstva i državne moći putem pristupa resursima, financijama i tržištima".

Suvremeni pristup ekonomskoj sigurnosti utemeljen je na definiciji koja naglašava pristup ekonomskoj sigurnosti koji teži minimaliziranju prijetećeg i maksimiziranju mogućnosti, a težnja za njegovim postizanjem *uključuje očuvanje strukturnog identiteta i sposobnosti za stvaranje prosperiteta i interesa političko-ekonomskog entiteta, u kontekstu različitih izvanjskih rizika i prijetećih s kojima se suočava u međunarodnom ekonomskom sustavu.*

Ekonomska sigurnost prema Dentu određuje se u osam područja: sigurnost opskrbe, sigurnost pristupa tržištima, kreditna sigurnost, sigurnost tehnološko-industrijske komponente, očuvanje gospodarskog poretka, međudržavna gospodarska suradnja, održavanje integriteta međunarodnoga gospodarskog

---

¹² Ibid.

sustava te sposobnosti funkcioniranja u međunarodnim gospodarskim savezima i okvirima međunarodne gospodarske suradnje.

Sigurnost opskrbe: *odnosi se na osiguravanje ključnih lanaca opskrbe koji uključuju vanjske izvore. Ponajprije se odnosi na razne strukture ponude, putem kojih vanjska ekonomska politika FEP¹³ (Foreign Economic Policy) sila nabavlja uvozne materijale, sastavnice i tehnologije, a korištenje ekonomske diplomacije moglo bi biti potrebno za održavanje cjelovitosti ovih struktura.*

Sigurnost pristupa tržištu: *odnosi se na osiguravanje najboljeg mogućeg pristupa ključnim stranim tržištima FEP sili. Važno je za izvozno orijentirana gospodarstva a malim domaćim tržištima, iako je postalo i primarni cilj gospodarske diplomacije svih FEP sila.*

Kreditna sigurnost: *odnosi se na osiguravanje, onoliko koliko je to moguće, financijske solventnosti FEP sila u međunarodnom sustavu, kao i održavanje njezina pristupa, utjecaja ili kontrole nad izvorima međunarodnih kredita.*

Sigurnost tehnološko-industrijske sposobnosti: *razvijanje sposobnosti gospodarstva da proizvodi blagostanje, produktivnost i ostale faktore koji stvaraju bogatstvo korištenjem tehnološko-industrijskih sredstava, podrazumijeva održanje položaja gospodarstva što bliže tehnološkoj granici.*

Društveno-ekonomska sigurnosna paradigma: *odnosi se na obranu preferirane društveno-ekonomske paradigme društva (npr. istočnoazijska uloga države u usmjeravanju i kontroli ekonomskih i društvenih procesa, anglosaksonsko slobodno tržište...) i njihove definirane ciljeve blagostanja.*

Prekogračna sigurnost zajednica: *uključuje odgovor na lokalne regionalizirane probleme koji mogu ubrzati prekogranične ekonomske krize ili utjecati na lokalna pitanja međuovisnosti, npr. Subregionalne projekte ekonomske integracije.*

Sistemska sigurnost: *ona se odnosi na zajedničke interese FEP sila u održavanju integriteta međunarodnoga ekonomskog sustava, uključujući kooperativne i koncesijske napore za potporu multilateralnim režimima sistemskog upravljanja, olakšavanje međudržavnih ugovora i održavanje cjelokupne sistemske stabilnosti.*

---

¹³ FEP (engl. *Foreign Economic Policy* – FEP) sile – entiteti koji su sposobni za vođenje vanjske ekonomske politike.

Sigurnost saveza: *otvoreno zahtijeva održavanje i razvijanje međunarodnih ekonomskih partnerstava s državnim i nedržavnim subjektima, u ispunjavanju gore navedenih ekonomskih sigurnosnih ciljeva.*

Dakle, gospodarska sigurnost kako je definira i Bilandžić bila bi *usmjerena na očuvanje gospodarskog sustava i gospodarski prosperitet države i nacije te sprječavanje utjecaja rizika i prijetnji koji dolaze iz okvira međunarodnoga gospodarskog sustava.*¹⁴

2.2. Gospodarska sigurnost u strategijama nacionalne sigurnosti odabranih država

U ovom odjeljku analizirat će se Strategije nacionalne sigurnosti pojedinih država. Naglasak će biti na tomu koliko su važnosti pojedine države dale gospodarskoj sigurnosti u dokumentu nacionalne sigurnosti. Bit će prikazani primjeri Države Izrael, Republike Austrije, Ruske Federacije, Kraljevine Švedske i Sjedinjenih Američkih Država.

2.2.1. Država Izrael

Bitan moment u formiranju doktrine nacionalne strategije Države Izrael su preporuke *Winograd Commission*.¹⁵ Jedna od preporuka ove Komisije bila je da Izrael treba izraditi jedan jedinstveni dokument koji bi usmjerio izraelsku vojnu i političku strategiju za budućnost. Pojednostavnjeno, Izrael treba imati pisani dokument Strategije nacionalne sigurnosti.

Vodeći se preporukom *Winograd Commission*, poznato izraelsko sveučilište IDC Herzliya provelo je istraživanje među znanstvenicima i stručnim osobama u Izraelu i na temelju tog istraživanja dalo smjernice Vladi za izradu Strategije nacionalne sigurnosti temeljene na novom "*security concept*"¹⁶.

---

¹⁴ Bilandžić, M.: op. cit., str. 295.

¹⁵ *Winograd Commission*, "Komisija za istragu događaja iz vojnog angažmana u Libanonu 2006.". Ovu Komisiju odnosno povjerenstvo osnovala je izraelska Vlada. Zadatak Komisije bio je istražiti uzroke "vojnog neuspjeha" iz sukoba 2006. godine u Libanonu (sukob s Hezbollahom) i izvući pouke. Komisija je dobila naziv po Eliyahu Winogradu koji je njome predsjedao.

¹⁶ http://portal.idc.ac.il/en/argov/documents/a_national_security_doctrine_for_israel_-_avner_golov_ran_michaelis_ory_vishkin_rony_kakon.pdf.

Njihovo istraživanje pokazalo je da se tada (2009) u Izraelu razmišljalo o sigurnosti kao o vojsci s tenkovima i puškama. Preporuke su išle u smjeru da "sigurnost" znači mnogo više od toga. Doktrina nacionalne sigurnosti je dokument koji obuhvaća vojnu, diplomatsku, ekonomske i socijalne politike.

Rezultati istraživanja uputili su na zaključak da Izrael treba imati strategiju nacionalne sigurnosti koja se neće fokusirati samo na vojne prijetnje nego će obuhvatiti šire društvene i ekonomske vrijednosti, odnosno da koncept nacionalne sigurnosti mora počivati na obrazovanju i ekonomiji. U pripremi je dokument "sigurnosni koncept do 2030.". Dokument je klasificiran i na raspravi je u Knesetskom pododboru za obavještajne poslove i tajne službe, Forumu Glavnog stožera IDF-a, u Mossadu i ISA-i.

2.2.2. Republika Austrija

Tijekom 2011. godine prilikom donošenja nacionalne strategije Republike Austrije koja je donesena 2013. godine istaknuto je kako se tadašnji i predvidivi okvirni uvjeti za sigurnost Austrije i Europske unije bitno razlikuju od onih u drugoj polovici 20. stoljeća.

Navedeno je kako posljedice ranijih sukoba između Istoka i Zapada više ne određuju sigurnosni program kao do tada te da su konvencionalni napadi na Austriju postali malo vjerojatni u doglednoj budućnosti. Istodobno, sigurnosna situacija u Europi oblikovana je novim izazovima, rizicima i prijetnjama. Oni su složeniji, međusobno povezani i manje predvidljivi nego prije. To uključuje, prije svega, međunarodni terorizam, prijetnje strateškim infrastrukturama, napade na sigurnost IT sustava, prirodne i umjetne katastrofe, prekogranični organizirani kriminal, trgovinu drogom, ilegalnu migraciju, nedostatak resursa, klimatske promjene i degradaciju okoliša i pandemije.

U Austrijskoj sigurnosnoj strategiji (*Austrian Security Strategy*)¹⁷ nema posebnog poglavlja posvećeno gospodarskoj sigurnosti. Navedeno je da se Austrijska sigurnosna strategija temelji na sljedećim načelima:

- Sveobuhvatna sigurnost znači da su vanjski i unutarnji, kao i civilni i vojni sigurnosni aspekti blisko povezani.

---

¹⁷ http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/sicherheitsstrategie_engl.pdf (učitano 17. lipnja 2019.).

- Integrirana sigurnost mora voditi računa o podjeli rada među uključenim državnim i nedržavnim akterima; Sigurnost treba shvatiti kao cjeloviti paket.
- Proaktivna sigurnosna politika podrazumijeva rad na sprječavanju nastanka prijetnji ili barem smanjenju njihova utjecaja.
- Politika sigurnosti solidarnosti uzima u obzir činjenicu da su sigurnost neutralne Austrije i EU danas u velikoj mjeri međusobno povezane.

Tek u jednom poglavlju koje nosi naslov "Sigurnosne vrijednosti, interesi i ciljevi"¹⁸ pod devetom točkom navodi se da je strateški interes i politički cilj: *Održavanje učinkovite nacionalne ekonomije i poduzimanje mjera opreza za moguće ekonomske poremećaje uzrokovane krizom, osiguranje opskrbe vitalnim dobrima stanovništva i zaštita strateške infrastrukture.*¹⁹

2.2.3. Ruska Federacija

U Strategiji nacionalne sigurnosti Rusije iz 2015. godine posebno se ističe gospodarska sigurnost.²⁰ Strategija je ažurirana i za 2019. godinu gdje je još veći naglasak stavljen na gospodarsku sigurnost i gdje su istaknuti mnogi koraci kako bi se postigla ista, a u cilju jačanja nacionalne sigurnosti.

U dokumentu se navodi kako je Strategija temeljni dokument strateškog planiranja kojim se definiraju nacionalni interesi i strateški nacionalni prioriteta Ruske Federacije, ciljevi, zadaće i mjere u sferi domaće i vanjske politike s ciljem jačanja nacionalne sigurnosti Ruske Federacije i osiguravanja održivoga dugoročnog razvoja zemlje. Dalje se navodi da je Strategija temelj za oblikovanje i provedbu državne politike u sferi očuvanja nacionalne sigurnosti Ruske Federacije.

Pod točkom pet Strategije posebno se naglašava da se Strategija temelji na neraskidivoj povezanosti i međuzavisnosti nacionalne sigurnosti Ruske Federacije i socioekonomskog razvoja zemlje.

---

¹⁸ Ibid., str. 9.

¹⁹ Ibid., str. 9.

²⁰ <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>.

2.2.4. Kraljevina Švedska

Švedska, baltička država gospodarski izuzetno jaka s BDP-om preko 41.000 USD po glavi stanovnika i koja je članica EU, ali nije članica NATO saveza. U svojoj Strategiji nacionalne sigurnosti (*National Security Strategy*)²¹ ističe da se pitanja sigurnosti sada moraju promatrati iz mnogo šire perspektive nego u prošlosti. Navode da sigurnost ljudi u Švedskoj ne znači samo opremanje za suočavanje s vojnim prijetnjama i naoružanim napadima, iako je to i dalje jedna od središnjih dužnosti središnje Vlade. Šire sigurnosne mjere sada moraju obuhvaćati i zaštitu od epidemija i zaraznih bolesti, borbu protiv terorizma i organiziranog kriminala, suzbijanje razarajućih klimatskih promjena sudjelovanje u inicijativama za mirno rješavanje sporova i još mnogo toga, ali nigdje se izravno ne navodi da je ekonomska sigurnost dio nacionalne sigurnosti.

2.2.5. Sjedinjene Američke Države

U američkoj Strategiji nacionalne sigurnosti iz 2017. godine (*National Security Strategy of the United States of America*)²² izuzetno velika pažnja posvećena je gospodarskoj sigurnosti. Strategija počiva na četiri glavna stupa: zaštita američkog naroda, domovine i američkog načina života; unaprjeđivanje američkog napretka; održavanje mira kroz snagu; unaprjeđivanje američkog utjecaja. Dakle, jedan od četiri osnovna stupa posvećen je mjerama koje se moraju poduzeti u gospodarstvu s ciljem njegova razvoja. Koliki je značaj dan gospodarskoj sigurnosti pokazuje podnaslov tog poglavlja koji glasi *Economic security is national security*.

U Strategiji se ističe kako snažna ekonomija štiti američki narod, američki način života i održava američku moć. Navodi se kako samo rastuća i inovativna ekonomija omogućuje Sjedinjenim Državama da zadrže najmoćniju vojsku na svijetu i zaštite domovinu.

Kroz cijeli dokument američke Strategije nacionalne sigurnosti ističe se ekonomska snaga i ekonomski prosperitet koji na najbolji način mogu jamčiti nacionalnu sigurnost. U Strategiju su u većem dijelu ugrađena predizborna obećanja predsjednika Trumpa koja se odnose na njegovu politiku "praved-

---

²¹ <https://www.government.se/4aa5de/contentassets/0e04164d7eed462aa511ab03c890372e/national-security-strategy.pdf>.

²² <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

nih" trgovinskih odnosa i izgradnje američkoga gospodarstva u korist američkih radnika i tvrtki, što je nužno za obnovu nacionalne moći.

Strategija iskazuje privrženost izgradnji globalnog ekonomskog sustava, ali ne na štetu Sjedinjenih Država. Ističe se kako se pozdravljaju svi ekonomski odnosi ukorijenjeni u pravednosti, uzajamnosti i vjernom pridržavanju pravila. Kažu da oni koji se pridruže tim načelima bit će najbliži gospodarski partneri, ali da Sjedinjene Države više neće zatvarati oči pred kršenjima, varanjima ili kako oni to nazivaju "ekonomskom agresijom".

Strategija nacionalne sigurnosti sadrži taksativno pobrojane mjere koje treba poduzeti u cilju postizanja gospodarske sigurnosti. Neke od mjera koje se ističu su smanjenje regulatornih odredaba koje se odnose na eliminiranje nepotrebnih propisa koji usporavaju gospodarski rast, povećavaju troškove poslovanja, ometaju istraživanje i razvoj, obeshrabruju zapošljavanje i time potiču domaća poduzeća da se miču u inozemstvo. Dalje se ističe potreba za provođenjem porezne reforme, poboljšanja infrastrukture, željeznice, ceste, telekomunikacije i sl.

3. Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske

3.1. Strategija nacionalne sigurnosti iz 2002. godine

Prva Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske usvojena je u Hrvatskom saboru u ožujku 2002. godine.

U tadašnjoj Strategiji krenulo se od projekcije četiriju temeljnih čimbenika:

- (1) tadašnje geopolitičke pozicije Republike Hrvatske – koju obilježava odlučno nastojanje za približavanjem i ulaskom u euroatlantske i europske sigurnosne organizacije,
- (2) stanja na području sigurnosnih izazova i rizika za RH,
- (3) stanja sustava i uspješnosti realizacije funkcije nacionalne sigurnosti, te
- (4) raspoloživih resursa.

Pod nacionalnom sigurnošću Republike Hrvatske podrazumijevali su se:

- (1) određeno (postignuto ili projektirano) stanje sigurnosti,

- (2) funkcionalno područje djelovanja različitih sigurnosnih institucija, zajedno s ukupnim društvenim nastojanjima na polju postizanja sigurnosnih ciljeva, te
- (3) same institucije sigurnosti, povezane u uređeni sustav odnosa.

Navedeno je da Republika Hrvatska nastoji izgrađivati stanje nacionalne sigurnosti u kojem će biti osigurani njena sloboda, suverenost i teritorijalni integritet u okvirima međunarodno prihvaćenih aranžmana, ljudske slobode i prava njenih građana, politička i socijalna stabilnost društva, stabilan ekonomski razvoj u uvjetima slobode tržišta i poduzetništva, funkcioniranje pravne države, unutarnji red i osobna sigurnost građana, te zdravi i stabilni ekološki uvjeti.

No mnogi dijelovi te Strategije tijekom idućih nekoliko godina nisu operacionalizirani, što navodi na zaključak kako je dokument percipiran kao ispunjavanje vanjskih zahtjeva da se donese, a ne kao izraz shvaćanja da se njime stvaraju osnove za razvoj vanjske i sigurnosne politike Republike Hrvatske. Unatoč tome što je Strategija usvojena, zadržane su percepcija izjednačavanja sigurnosne politike s obrambenom politikom i usredotočenost na razvoj obrambenog sektora, ponajprije zbog učlanjivanja u NATO, a praktično su zanemarene ostale komponente sigurnosne politike koje su važne i za članstvo u Europskoj uniji.²³

U Strategiji iz 2002. ni u jednom dijelu nije bila usredotočenost na gospodarsku stabilnost, ona se čak u tom kontekstu nigdje i ne spominje. Točka 86 dokumenta definira *važnost kontinuiranog razvoja demokratske države i važnost nastavljanja gospodarskog razvoja prema tržišnom gospodarstvu jer gospodarski sustav treba biti sposoban stvoriti društveni mir i političku stabilnost*²⁴. No ipak treba spomenuti činjenicu da je u okviru dokumenta prepoznata *energetska sigurnost*. Zaključuje se da nedostatak energije i nesigurna opskrba energijom osim što predstavlja prijetnju regionalnoj sigurnosti, može kritično utjecati na smanjenje obrambenih sposobnosti zemlje putem smanjenja količine energije dostupne za pokretanje borbenih, transportnih, zapovjedno-komunikacijskih, logističkih i drugih sustava.²⁵

---

²³ Tatalović, S., *Treba li Hrvatskoj nova strategija nacionalne sigurnosti*. Političke analize, Vol. 2, No. 6, 2011, lipanj: 34-37.

²⁴ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_692.html (učitano 26. lipnja 2019.).

²⁵ Ibid.

Nakon 2002. godine nije da nije bilo pokušaja donošenja nove strategije odnosno ažuriranja postojeće. Tako je u siječnju 2009. godine osnovano posebno Povjerenstvo za izradu Nacrta prijedloga strategije nacionalne sigurnosti. U prosincu 2010. godine objavljen je Nacrt strategije nacionalne sigurnosti i o njemu je pokrenuta javna rasprava. U javnoj raspravi došlo je dosta primjedbi koje su naknadno kozmetički unesene u tekst, ali dokument nije mogao poslužiti svom glavnom cilju jer je i metodološki i konceptualni način izrade dokumenta bio pogrešan. Tatalović navodi da konceptom strategije dominira vojno shvaćanje nacionalne sigurnosti, a definiranje nacionalne sigurnosti – *"Nacionalna sigurnost podrazumijeva korištenje svih sposobnosti države, nacionalnih i savezničkih, potrebnih za zaštitu i promicanje vitalnih nacionalnih interesa"* – jasno pokazuje kako autori Nacrta cijelo to područje svode na obrambeno shvaćanje problematike sigurnosti – isticanje prijetnji i sposobnosti njihova otklanjanja²⁶.

Budući da ovaj Nacrt strategije nije zaživio, 26. siječnja 2012. godine Vlada RH donijela je novu Odluku o osnivanju Povjerenstva za izradu Nacrta strategije nacionalne sigurnosti. Za razliku od prethodnog puta, ovog puta nositelj izrade Nacrta strategije bilo je Ministarstvo vanjskih i europskih poslova, a ne Ministarstvo obrane. Novo Povjerenstvo brojalo je 20-ak članova raznih državnih tijela i nikada se nije sastalo u punom sastavu.

3.2. Strategija nacionalne sigurnosti iz 2017. godine

U studenom 2016. godine na izradi Nacrta nove strategije nacionalne sigurnosti počelo je raditi novo povjerenstvo koje je ponovno vraćeno pod okrilje Ministarstva obrane. Zauzet je stav da Strategija nacionalne sigurnosti treba biti temeljni strateški dokument, te da je pitanje nacionalne sigurnosti nadstranačko pitanje koje traži usuglašavanje stavova i pozicija šire društvene zajednice.

Strategija nacionalne sigurnosti usvojena je na sjednici Hrvatskoga sabora 14. srpnja 2017. godine i objavljena u Narodnim novinama, br. 73/17.²⁷

U dokumentu stoji da se nacionalna sigurnost u Republici Hrvatskoj ostvaruje usklađenim djelovanjem na svim područjima razvoja, a ne samo sigurnosnim instrumentima i aktivnostima. Istaknuto je da je Strategija

---

²⁶ Tatalović, S.: op. cit., str. 34.-37.

²⁷ NN, 73/17 (26. srpnja 2017.), Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske.

nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske ishodišni strateški dokument kojim se određuju politike i instrumenti za ostvarivanje vizije i nacionalnih interesa te postizanje sigurnosnih uvjeta koji će omogućiti uravnotežen i kontinuiran razvoj države i društva.

Vizija Republike Hrvatske je sveobuhvatnim i koordiniranim djelovanjem razvijati se kao demokratska i slobodna država sposobna štiti svoje stanovništvo, teritorij i suverenitet, nacionalni identitet, najviše vrednote ustavnog poretka, ljudska prava i slobode.

Republika Hrvatska izvodi svoje *nacionalne interese* iz temeljnih vrednota definiranih Ustavom i vizije, polazeći od vlastitoga geostrateškog i geopolitičkog položaja te stanja i trendova u međunarodnom okružju:

- Sigurnost stanovništva te teritorijalni integritet i suverenitet Republike Hrvatske temeljni su preduvjeti opstojnosti države u svim njezinim funkcijama.
- Dobrobit i prosperitet građana najvažniji su pokazatelj kvalitete i uspješnosti države, demokratskog političkog sustava i stabilnog društva.
- Nacionalni identitet, međunarodni ugled i utjecaj omogućuju Republici Hrvatskoj sudjelovanje u međunarodnim procesima i u oblikovanju povoljnoga međunarodnog okružja.
- Ravnopravan položaj, suverenitet i opstanak hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini, položaj hrvatske nacionalne manjine u drugim državama te Hrvati u iseljeništvu uživaju osobitu skrb i zaštitu Republike Hrvatske.

Dostizanje najvišeg stupnja sigurnosti i zaštite stanovništva te kritičnih infrastruktura, uspostava razvoja sustava domovinske sigurnosti, razvoj i održavanje snažne i aktivne obrane, ekološka Hrvatska i razvoj snažnoga i održivoga gospodarstva, neki su od *strateških ciljeva*. To su i demografska obnova i revitalizacija hrvatskog društva, razvoj državne uprave po mjeri građana, zaštita, jačanje i promocija najviših vrednota ustavnog poretka i hrvatskog nacionalnog identiteta, jačanje međunarodnog ugleda i utjecaja zemlje itd.

Ne ulazeći u detaljniju analizu Strategije, istaknuli bismo da je ova Strategija usmjerena na sigurnost čovjeka pojedinca čijom sigurnošću će se ostvariti i nacionalna sigurnost države, ne gura se u prvi plan državna sigurnost. Također i novi oblici prijetnja razrađeni su u skladu s konceptom

ljudske sigurnosti, a među ostalim tu spadaju organizirani kriminal, ilegalna ekonomija, korupcija i sl.

4. Gospodarska sigurnost u Strategiji nacionalne sigurnosti

Kao što je naprijed rečeno, u okviru Strategije nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske iz 2002. godine gospodarska sigurnost nije postavljena kao čimbenik koji utječe na nacionalnu sigurnost.

Tek je Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske iz 2017. godine iz nacionalnog interesa *"Dobrobit i prosperitet građana"* definirala strateški cilj *"Ekološka Hrvatska i razvoj snažnoga i održivoga gospodarstva"* te su definirani određeni instrumenti i mehanizmi koji bi trebali ostvariti taj strateški cilj.

Važno je istaknuti i to da je u Strategiji gospodarski razvoj stavljen u zajednički odnos i s čuvanjem kulturnog i ekološkog nasljeđa i da će se voditi računa o ekološkom okruženju.

U Strategiji jasno stoji da je snažno, konkurentno i fleksibilno gospodarstvo preduvjet zaštite nacionalnih interesa i ostvarivanja strateških ciljeva Republike Hrvatske. Stabilni financijski sustav i gospodarski rast, uz intenzivnu međunarodnu trgovinu, jačaju unutarnju stabilnost, poboljšavaju suradnju s ostalim državama u susjedstvu i svijetu te unaprijeđuju međunarodni položaj Republike Hrvatske.

Veza između stabilnog razvoja gospodarstva iskazana je i odredbom kako rast gospodarstva povećava financijske sposobnosti za ostvarivanje strateških ciljeva te sprječava nastanak negativnih pojava i trendova u društvu. S druge strane, nacionalna sigurnost stvara preduvjete za održivo i rastuće gospodarstvo te općenito za stabilno funkcioniranje nacionalne ekonomije.

Slično kao i u Strategiji američke nacionalne sigurnosti tako su i u Strategiji nacionalne sigurnosti RH navedeni i određeni koraci koje je potrebno poduzeti u cilju postizanja gospodarskog razvoja odnosno dostizanja gospodarske sigurnosti. U tom smislu Strategija propisuje da će se kontinuiranom i sustavnom analizom identificirati kreatori dodane vrijednosti u svim područjima nacionalnoga gospodarstva, ali i prepoznavati i eliminirati čimbenici s negativnim utjecajem na hrvatsko gospodarstvo.

Istaknuta je i potreba razvoja i zaštite cjelokupne elektroničke komunikacijske infrastrukture, kao i zaštita nacionalnoga radiofrekvencijskog spektra. Ovaj segment je važno istaknuti osobito imajući na umu trenutno zaostajanje Republike Hrvatske na ljestvici digitalne konkurentnosti.²⁸

U Strategiji je navedeno da će se mjerama selektivne fiskalne politike poticati one gospodarske grane i trgovačka društva koja dokazano utječu na stvaranje dodane vrijednosti, odnosno imaju uspješne poslovne modele i poslovnu politiku. Što je za pozitivnu poduzetničku klimu vrlo bitno to je da je istaknuto kako će država razvijati *partnerski i savjetodavni odnos prema poduzetnicima*. Razvijanju takvog odnosa zasigurno neće pridonijeti postupci poput zatvaranja gospodarskih subjekata zbog viška desetak kuna u blagajni ili svakodnevni dolazak različitih inspekcija u nadzor poslovanja gospodarskog subjekta.

Prepoznata je i prihvaćena činjenica da su znanje i tehnologija pokretači i nositelji globalnoga gospodarstva. Iz tog proizlazi potreba da se hrvatski obrazovni sustav mora sinkronizirati s potrebama i očekivanjima gospodarstva te da će se na taj način osigurati radna snaga spremna za gospodarsko natjecanje. Provođenjem ovog pristupa u praksi za očekivati je da će uskladiti potrebe tržišta radne snage i potrebe gospodarskih subjekata za radnicima. Ne bismo se trebali dovesti u situaciju da na burzi imamo više od 100 tisuća nezaposlenih²⁹, a da nam nedostaju određena zanimanja ili da nam školski sustav svake godine na tržište nezaposlenih izbacuje nove mlade osobe koje su se školovale za zanimanja za koja nema potražnje.

U Strategiji je navedeno i da konkurentnost gospodarstva ovisi o neprekidnome tehnološkom usavršavanju. U tom smislu istaknuto je da će se povećati stupanj ulaganja u istraživanje i razvoj, poticati inovacije, olakšavati primjena novih i digitalnih tehnologija u poslovanju te ubrzati razvoj poslovnih mreža i povezanosti.

---

²⁸ <http://konkurentnost.hr/imd-svjetska-ljestvica-digitalne-konkurentnosti-2018-hrvatska-poboljsala-svoju-poziciju-za-4-mjesta/> Institut za razvoj poslovnog upravljanja (IMD) iz Lausanne, čiji je partner-institut Nacionalno vijeće za konkurentnost, objavio je rezultate izvješća "IMD – Svjetska ljestvica digitalne konkurentnosti 2018.". Hrvatska je u ovom izvješću zauzela 44. mjesto od ukupno 63. vodeće svjetske ekonomije, što je poboljšanje pozicije za 4 mjesta u odnosu na prošlu godinu.

²⁹ Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje na dan 20. lipnja 2019. godine kao nezaposlene bile su evidentirane 124.454 osobe, <http://www.hzz.hr/statistika/pokazatelj-zaposlenosti.php>.

Strategija propisuje da će se gospodarskim politikama definirati gospodarske grane i kapaciteti od osobite važnosti za nacionalnu sigurnost i proizvodnju vitalnih dobara, a takva će se proizvodnja poticati u slabije razvijenim i onim područjima kojima prijeti ubrzana depopulacija zbog nedostatka radnih mjesta ili propadanja poljoprivrede.

Kao vrlo bitan dio gospodarske stabilnosti navedena je i energetska stabilnost. Prepoznata je situacija da je energetska ovisnost o uvozu trajna prijetnja učinkovitom i kontinuiranom funkcioniranju gospodarstva. U cilju rješavanja te prijetnje navedeno je da će Republika Hrvatska otvarati nove putove i kanale opskrbe energentima, povećavati dostupnost energetskih izvora i osiguravati dodatna skladišta te razvijati energetske infrastrukturu samostalno, u suradnji s privatnim sektorom i međunarodnim partnerima. U cilju otvaranja novih opskrbnih kanala i alternativnih izvora dobavljača energije istaknut je i projekt u okviru "Inicijative triju mora", koji podržan interesima saveznika, treba multiplicirati pozitivne učinke za hrvatsko gospodarstvo. U tom smislu može se promatrati i inicijativa izgradnje LNG terminala na Krku.

4.1. Izvješće o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti

Ako smo nakon petnaest godina dobili Strategiju nacionalne sigurnosti, logično je pitanje služi li nam taj dokument samo kao popis želja ili se prema odredbama Strategije i postupalo.

Odgovor na to pitanje treba dati Izvješće o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti. Obveza izvještavanja o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti propisana je u poglavlju V. Strategije nacionalne sigurnosti u kojem je utvrđeno da će Vlada Republike Hrvatske jedanput godišnje izvješćivati Hrvatski sabor o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti. Vlada RH u siječnju 2019. godine prihvatila je Izvješće o provedbi strategije nacionalne sigurnosti i uputila ga Hrvatskom saboru na usvajanje. Hrvatski sabor je u lipnju 2019. godine na svojoj 12. sjednici prihvatio Izvješće o provedbi strategije nacionalne sigurnosti³⁰.

---

³⁰ Hrvatski sabor, *Izvješće o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti*, <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-provedbi-strategije-nacionalne-sigurnosti-republike-hrvatske-podnositeljica-vlada?t=109352&tid=207808> (učitano 29. lipnja 2019.).

Kod analize Izvješća važno je spomenuti i to da Strategija nacionalne sigurnosti ne određuje vremenske rokove u kojima se pojedini interesi i ciljevi moraju ostvariti jer su izvedeni iz temeljnih vrednota Republike Hrvatske definiranih Ustavom i iz vizije navedene u uvodu Strategije, polazeći od vlastitoga geostrateškog i geopolitičkog položaja te stanja i trendova u međunarodnom okružju.

Izvješće je izrađeno prema redosljedu opisa nacionalnih interesa i strateških ciljeva u Strategiji nacionalne sigurnosti. Zbog obujma i teme ovog rada osvrt je dan na nacionalni interes *Dobrobit i prosperitet građana*, u kojemu je sadržan strateški cilj naveden pod brojem 4: *Ekološka Hrvatska i razvoj snažnoga i održivoga gospodarstva*.

U Izvješću se navodi kako su u izvještajnom razdoblju ostvarene određene mjere kao što su: dodjela darovnica za kolaborativna istraživanja, povećanje sposobnosti istraživačkih institucija za privlačenje financijskih resursa za istraživanje, tehnološki razvoj i inovacije, uvođenje inovacijskih vaučera, napredne poslovne usluge za potencijalne ulagače u sektorima visoke i srednjovisoke tehnologije, poticanje izvrsnosti industrije kroz primjenu naprednih tehnologija i druge mjere za ulaganje u obrambene tehnologije korištenjem gospodarskog segmenta NATO-a.

Navodi se da je osnovano i Inovacijsko vijeće za industriju, kao tijelo odgovorno za upravljanje provedbom Strategije poticanja inovacija Republike Hrvatske. Glavni cilj sinergijskog djelovanja Vijeća je povećanje konkurentnosti hrvatskoga gospodarstva kroz intenziviranje istraživačkih, razvojnih i inovacijskih aktivnosti te kroz pojačanu suradnju poslovnog sektora sa znanstveno-istraživačkim institucijama.

U Izvješću se navodi da je u sektoru električne energije zabilježen porast ukupno instalirane snage proizvodnih postrojenja, te da je priključna snaga svih elektrana na teritoriju Republike Hrvatske porasla za 111 MW u odnosu na 2017. godinu. Također se navodi i da je postojeća prijenosna mreža dovoljno izgrađena da omogući znatne razmjene sa susjednim elektroenergetskim sustavima, te je *razina sigurnosti opskrbe* električnom energijom u hrvatskom elektroenergetskom sustavu zadovoljavajuća.

Vežano za stabilnost opskrbe plinom, navodi se da je Plinacro d.o.o. pojačao razvojne aktivnosti na pripremi projekata vezanih za nove pravce dobave prirodnog plina te projekata plinovoda, mjerno-redukcijskih stanica, plinskih čvorova i kompresorskih stanica radi podizanja sigurnosti

regionalne opskrbe plinom. Također je donesen Plan prevencije o mjerama zaštite sigurnosti opskrbe plinom Republike Hrvatske koji sadrži mjere potrebne za uklanjanje i ublažavanje utvrđenih rizika i Interventni plan mjera koje se poduzimaju radi uklanjanja odnosno ublažavanja utjecaja poremećaja u opskrbi plinom. U lipnju 2018. donesen je Zakon o terminalu za ukapljeni prirodni plin (NN, 57/18), kojim se utvrđuje infrastruktura terminala za ukapljeni prirodni plin (LNG), koja je od strateškog interesa za Republiku Hrvatsku.

Za osiguranje opskrbe naftom i naftnim derivatima u slučaju prijetnje energetske sigurnosti države, zbog izvanrednih poremećaja opskrbe tržišta nafte i naftnih derivata, formirane su obvezne zalihe nafte i naftnih derivata.

Dalje u Izvješću navode se mjere iz vodnoga gospodarstva, gospodarenja šumama i šumskim zemljištima te mjere vezane za plansko gospodarenje Jadranskim morem s biološkim bogatstvima. Tako stoji da Republika Hrvatska upravlja morskim prostorima na način da čuva ekološku raznolikost i autohtonost, a s druge strane treba omogućiti razvoj nautičkog, sportskog, putničkog i zabavnog turizma na svojem dijelu Jadrana. Vezano za program ruralnog razvoja, navodi se da je različitim mjerama i ulaganjima omogućeno proširenje proizvodnih kapaciteta, modernizacija poljoprivrednih gospodarstava i osnivanje novih koja se služe naprednom tehnikom, tehnologijom i znanjem iz područja poljoprivrede.

Kao nedostatak ovog dijela Izvješća može se navesti izostanak parametara na temelju kojih bismo mogli napraviti usporedbu s planiranim i ostvarenim.

Dalje u Izvješću u cilju razvoja i stabilnosti gospodarstva navode se i novine u Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o regionalnom razvoju Republike Hrvatske (NN, 123/17) koje obuhvaćaju novi model izračuna indeksa razvijenosti. Primjenom novoga modela povećan je broj jedinica lokalne samouprave sa statusom potpomognutog područja, i to s 264 na 304 jedinice, a što im omogućava lakše financiranje te bolju dostupnost, korištenje i uravnotežen razvoj širokopojasne infrastrukture na području Republike Hrvatske.

U Izvješću su pobrojane i mjere u području kopnenog prometa i inspeksijskih poslova te cestovne i željezničke infrastrukture, kao mjere koje trebaju pridonijeti gospodarskoj stabilnosti.

Snažno, konkurentno i fleksibilno gospodarstvo osnovni je preduvjet zaštite nacionalnih interesa i ostvarivanja strateških ciljeva Republike Hrvatske.

4.2. Gospodarska sigurnost u dokumentima Sigurnosno-obavještajne agencije³¹

Jedna od zadaća SOA-e je i zaštita gospodarskog sustava. SOA je uključena u prikupljanje i analizu podataka iz područja gospodarstva o temama koje mogu imati utjecaj na nacionalnu sigurnost i gospodarske interese Republike Hrvatske. Kao što je navedeno u Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, gospodarska sigurnost važan je dio nacionalne sigurnosti jer utječe na suverenitet, zaštitu nacionalnih resursa i strateških sektora, kvalitetu života stanovništva te na političku i socijalnu stabilnost.

Pritom je osobito važna zaštita gospodarskog sustava u strateški važnim gospodarskim sektorima i kompanijama. Stoga SOA prati stanje u njima s ciljem zaštite hrvatskih gospodarskih interesa. SOA prati sigurnosne, gospodarske i financijske procese koji mogu utjecati na pozicioniranje hrvatskih gospodarskih subjekata u inozemstvu, kao i procese i aktivnosti koje bi mogle ugrožavati sigurnost hrvatskih gospodarskih subjekata, poglavito u nestabilnim područjima svijeta.

Sve do 2014. godine javnost nije imala uvid u posao koji radi SOA. SOA je svoja Izvješća dostavljala samo državnom vrhu, a javnost je bila zakinuta. Prvo Izvješće SOA-e objavljeno je u kolovozu 2014. i odnosilo se na prikaz rada SOA-e u 2013. i 2014. godini.³² Jedan dio Izvješća, ali, nažalost, ne kao zaseban entitet, odnosi se i na gospodarsku sigurnost. U Izvješću se navodi da SOA prati gospodarske i financijske procese koji mogu utjecati na pozicioniranje hrvatskih gospodarskih subjekata u inozemstvu, kao i procese i aktivnosti koje bi mogle ugrožavati sigurnost hrvatskih gospodarskih subjekata, poglavito u nestabilnim područjima u svijetu. Dalje se navodi da je SOA uključena i u praćenje procesa u energetskom sektoru zbog njegove važnosti u zaštiti nacionalnih interesa te se iznosi stav da većina država ne može biti potpuno energetski neovisna ili samodostatna, ali može postati energetski sigurnija, npr. smanjenjem rizika transporta ili povećanjem broja energetskih dobavnih pravaca. Procjena SOA-e je da RH ima dobre

---

³¹ SOA – Sigurnosno-obavještajna agencija, središnje državno tijelo Republike Hrvatske odgovorno za prikupljanje podataka od značaja za nacionalnu sigurnost, njihovu obradu i analizu te pružanje obavještajne potpore donositeljima političkih odluka i nadležnim državnim tijelima, <https://www.soa.hr/hr/>.

³² SOA (2014.), Javno izvješće 2014., https://www.soa.hr/files/file/JAVNI-DOKUMENT_web.pdf (učitano 28. lipnja 2019.).

geopolitičke preduvjete za regionalno i globalno pozicioniranje te svoj geografski položaj može kapitalizirati poboljšavanjem vlastite energetske sigurnosti i pretvaranjem u bitno energetske čvorište.

Dalje u Izvješću iz 2014. SOA navodi svoje aktivnosti na području suzbijanja korupcije. Pa tako SOA prikuplja podatke o nezakonitostima u procesima pretvorbe, privatizacije i poslovanja gospodarskih sustava od značaja za gospodarsku stabilnost. Navodi se i da je SOA pružala obavještajnu potporu MUP-u, USKOK-u i DORH-u u nizu antikorupcijskih akcija, te da su predmet rada SOA-e i financijske prijevare koje nanose štetu državnom proračunu te korupcija u tijelima državne uprave kao i povezanost državnih dužnosnika i službenika s organiziranim kriminalitetom.

Iz Izvješća 2014. nije vidljivo je li SOA vezano za utjecaj korupcije na gospodarsku stabilnost uočila određene pojave koje će tek za tri odnosno četiri godine biti poznate javnosti, a koje se, među ostalim, odnose i na poslovanje Koncerna Agrokor i Grupe Uljanik koji su i te kako zaprijetili gospodarskoj stabilnosti RH.

Manjkavost i Izvješća 2015. je da se ni na jednom mjestu ne analizira gospodarska sigurnost u smislu nacionalne sigurnosti. Imamo samo jedan dio Izvješća koji govori o korupciji i njezinu pogubnom utjecaju na nacionalnu sigurnost³³. Nije poznato je li SOA i u ovom Izvješću upozorila na potencijalna negativna djelovanja Koncerna Agrokor i Grupe Uljanik na gospodarsku stabilnost i nacionalnu sigurnost.

Kao i u prethodna dva Izvješća, tako ni u Javnom izvješću 2016. nema izdvojene procjene vezano za gospodarsku stabilnost. Ponovno imamo samo jedan opis korupcije uz retoričko pitanje koliko korupcija i organizirani kriminal utječu na gospodarsku sigurnost.³⁴ Ono što je pohvalno u ovom Izvješću vezano za gospodarstvo je ukazivanje na važnost energetske sigurnosti.

Javno izvješće SOA-e 2017. konačno ima jedno posebno poglavlje koje se bavi zaštitom gospodarskog sustava³⁵. U Izvješću se ističe kako je osobito

---

³³ SOA (2015.), Javno izvješće 2015., <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2015.pdf> (učitano 28. lipnja 2019.).

³⁴ SOA (2016.), Javno izvješće 2016., <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2016.pdf> (učitano 29. lipnja 2019.).

³⁵ SOA (2017.), Javno izvješće 2017., <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2017.pdf> (učitano 29. lipnja 2019.).

važna zaštita gospodarskog sustava u strateški važnim gospodarskim sektorima i kompanijama. Stoga SOA prati stanje u njima s ciljem zaštite hrvatskih gospodarskih interesa. Ni iz ovog Izvješća ne znamo kako je SOA obavila posao vezano za Koncern Agrokor. Energetska stabilnost i neovisnost ističe se kao bitan faktor gospodarske i nacionalne sigurnosti.

U Javnom izvješću 2018. gospodarska sigurnost obrađena je u manjem obujmu nego u ranijim izvještajima.³⁶ Pod gospodarskom sigurnosti navedeno je samo kako je SOA u proteklom razdoblju osobitu pozornost dala potpori nadležnim državnim tijelima u području zaštite osnova gospodarskog sustava Republike Hrvatske, kao što je to bilo u slučaju Agrokor. Dakle, tek se u ovom Izvješću konkretno spominje Agrokor, ali nismo dobili odgovor je li SOA prevenirala slučaj Agrokor, a ako nije, možemo se upitati hoće li izostati *a priori* izvještaj prema državnom vrhu u slučaju drugih prijetnji za gospodarsku stabilnost.

5. Zaključak

Za vrijeme Hladnog rata glavni subjekt sigurnosti bila je država, te je stoga u središtu proučavanja sigurnosti bila strategija, odnosno moć države na području međunarodne sigurnosti i najvidljiviji oblik iskazivanja te moći – vojna sila države.

U to vrijeme ekonomski aspekti sigurnosti primarno su sagledavani u kontekstu jačanja sposobnosti države za razvoj njezine vojne moći, a ne u kontekstu ekonomskih problema kao izvora nesigurnosti (ekonomska nejednakost između razvijenih i zemalja u razvoju ili ekonomski problemi kao uzrok izbijanja unutarnjih sukoba u nekoj državi).³⁷

Završetak Hladnoga rata doveo je do novonastalih okolnosti, koje su omogućile da ekonomija preuzme primat u određivanju sigurnosnog okruženja. Tom procesu posebno su pridonijeli globalizacijski procesi i međunarodna povezanost korporacija. Procjene su da su izravne vojne prijetnje ustupile mjesto drugim oblicima ugroze sigurnosti kao

---

³⁶ SOA (2018.), Javno izvješće 2018., <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2018.pdf> (učitano 29. lipnja 2019.).

³⁷ Collins, A., *Suvremene sigurnosne studije*, Zagreb: Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura, 2010., str. 2.

organiziranom kriminalu, međunarodnom terorizmu, energetske sigurnosti, gospodarskoj sigurnosti i sl.

Koliko je gospodarska sigurnost bitan stup nacionalne sigurnosti pokazuju strateški dokumenti pojedinih država. Osnovni strateški dokument kojim se određuju politike i instrumenti za ostvarivanje vizije i nacionalnih interesa te postizanje sigurnosnih uvjeta koji će omogućiti uravnotežen i kontinuiran razvoj države i društva naziva se Strategija nacionalne sigurnosti.

U analizi Strategije nacionalne sigurnosti pojedinih država pokazalo se da države poput Ruske Federacije, SAD-a pa donekle i Izraela kao bitan stup nacionalne sigurnosti ističu gospodarsku sigurnost. Tako npr. u Strategiji nacionalne sigurnosti SAD-a stoji izjava predsjednika Trampa "*Ekonomska sigurnost je nacionalna sigurnost*". Suprotno njima, npr. Austrija i Švedska u svojoj Strategiji nacionalne sigurnosti nemaju posebno posvećeno poglavlje gospodarskoj sigurnosti.

Kada je riječ o Republici Hrvatskoj, ona je svoju prvu Strategiju nacionalne sigurnosti donijela 2002. godine. U tadašnjoj Strategiji nije se posebnim poglavljem definirala gospodarska sigurnost kao stup nacionalne sigurnosti. Trebalo je proći punih petnaest godina da se donese nova Strategija nacionalne sigurnosti. Taj dokument iz 2017. godine uvažava važne promjene po pitanju razumijevanja sigurnosti u suvremenim demokratskim državama i društvima. Strategija uvodi novu paradigmu sigurnosti koja se temelji na modelu ljudske sigurnosti, odnosno sigurnosti pojedinca – svakoga građanina Republike Hrvatske.

Iščitavajući Strategiju nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske ne možemo se oteti dojmu da je sastavljena po nacrtu Strategije nacionalne sigurnosti SAD-a. U Strategiji je pod nacionalnim interesom *Dobrobit i prosperitet građana* pod brojem 4 naveden strateški cilj: *Ekološka Hrvatska i razvoj snažnoga i održivoga gospodarstva*. Definirano je da je snažno, konkurentno i fleksibilno gospodarstvo preduvjet zaštite nacionalnih interesa i ostvarivanja strateških ciljeva Republike Hrvatske. U Strategiji su također razrađeni instrumenti i mehanizmi ostvarenja tog strateškog cilja.

Zamjerka u nabranjanju instrumenata i mehanizama koji utječu na gospodarsku sigurnost može se uputiti u smislu nedavanja značaja gospodarskoj diplomaciji. Prema autorima Bilandžić i Barun, "Gospodarska diplomacija je proces od nacionalnog interesa u kojemu nacionalni poslovni

subjekti u globalnoj ekonomiji stječu optimalnu poziciju zahvaljujući obavještajnoj zajednici i najvišim državnim dužnosnicima³⁸.

Da je gospodarska sigurnost vrlo bitan stup nacionalne sigurnosti pokazuju i propisana područja djelovanja SOA-e. Naime, kao posebno područje djelovanja SOA-e navodi se "*Gospodarska sigurnost*".

Dok Izvješće o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti navodi određeni skup mjera i instrumenata koji su ostvareni odnosno doneseni u svrhu postizanja gospodarske sigurnosti, dotle iz godišnjih Izvješća SOA-e ne možemo zaključiti da je SOA na najbolji način obavila svoju zadaću prepoznavanja ugroze gospodarske sigurnosti. Naime, u prvim javnim Izvješćima nigdje se posebno ne spominje ugroza nacionalne sigurnosti od strane gospodarske sigurnosti, a kasnije je postalo poznato da je situacija oko Agrokoru upravo u tim godinama (2013. do 2015.) dolazila u svoju završnu fazu koja je eksplodirala 2017. godine u toj mjeri da je bila prijetnja gospodarskoj i nacionalnoj sigurnosti Republike Hrvatske.

Budući da je briga za sigurnost jedna od temeljnih državnih funkcija, a gospodarska sigurnost jedan od temeljnih stupova nacionalne sigurnosti, od izuzetnog je značenja Strategiju nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske razvijati, ažurirati i redovito prilagođavati strateškom okruženju.

Literatura:

Stručne knjige

Bilandžić, M., Nacionalna sigurnost – prognoziranje ugroza, Despot infinitus d.o.o., Zagreb, 2019.

Dent, M. C., Ekonomska sigurnost, u: Collins, A. (ur.) Suvremene sigurnosne studije, Centar za međunarodne i sigurnosne studije Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura, Zagreb, 2010.

Kissinger, H., Svjetski poredak, Školska knjiga d.d., Zagreb, 2015.

---

³⁸ Bilandžić, M., Barun, I., pregledni rad; Poslovna znanja u funkciji razvoja: Gospodarska diplomacija u Republici Hrvatskoj, <https://hrcak.srce.hr/104095> (učitano 29. lipnja 2019.).

Tatalović, S., Grizold, A., Cvrtila, V., *Suvremene sigurnosne politike – Države i nacionalna sigurnost početkom 21. stoljeća*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.

Znanstveni članci

Bilandžić, M., "Prema strategiji "nacionalne" sigurnosti Europske unije? Analiza strategije unutarnje sigurnosti Europske unije", *Policija i sigurnost*, Vol. 21, No. 1., 2012., str. 49-69.

Bilandžić, M., Barun, I., pregledni rad; *Poslovna znanja u funkciji razvoja: Gospodarska diplomacija u Republici Hrvatskoj*, <https://hrcak.srce.hr/104095> (učitano 29. lipnja 2019.)

Grubić, A., znanstveni članak "Nacionalna sigurnost iz perspektive geoekonomije: slučaj Republike Hrvatske", *Međunarodni studiji: Časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju*, Vol. 14, broj 1, 2014., https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=211012 (učitano 14. lipnja 2019.)

Tatalović, S., "Treba li Hrvatskoj nova strategija nacionalne sigurnosti?", *Političke analize*, Vol. 2, No. 6., 2012., str. 34-37.

Dokumenti i internet

Govor predsjednika SAD-a Donalda J. Trumpa pri predstavljanju plana Nacionalne sigurnosti, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-will-protect-american-national-security-effects-unfair-trade-practices/> (učitano 17. lipnja 2019.)

Doktrina nacionalne sigurnosti Izraela, Policy paper, http://portal.idc.ac.il/en/argov/documents/a_national_security_doctrine_for_israel_-_avner_golov_ran_michaelis_ory_vishkin_rony_kakon.pdf (učitano 17. lipnja 2019.)

Strategija nacionalne sigurnosti Republike Austrije, *Sigurnost u novom desetljeću – Oblikovanje sigurnosti*, http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/sicherheitsstrategie_engl.pdf (učitano 17. lipnja 2019.)

Strategija nacionalne sigurnosti Ruske Federacije, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> (učitano 20. lipnja 2019.)

Strategija nacionalne sigurnosti Kraljevine Švedske, <https://www.government.se/4aa5de/contentassets/0e04164d7eed462aa511ab03c890372e/national-security-strategy.pdf> (učitano 20. lipnja 2019.)

Strategija nacionalne sigurnosti Sjedinjenih Američkih Država, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (učitano 20. lipnja 2019.)

Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, NN, 32/02, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_03_32_692.html (učitano 22. lipnja 2019.)

Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, NN, 73/17, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2017_07_73_1772.html (učitano 22. lipnja 2019.)

Svjetska ljestvica digitalne konkurentnosti, <http://konkurentnost.hr/imd-svjetska-ljestvica-digitalne-konkurentnosti-2018-hrvatska-poboljsala-svoju-poziciju-za-4-mjesta/> (učitano 22. lipnja 2019.)

Izvješće o provedbi Strategije nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, <https://www.sabor.hr/izvjesce-o-provedbi-strategije-nacionalne-sigurnosti-republike-hrvatske-podnositeljica-vlada?t=109352&tid=207808> (učitano 29. lipnja 2019.)

SOA (2014), Javno izvješće 2014., https://www.soa.hr/files/file/JAVNI-DOKUMENT_web.pdf (učitano 28. lipnja 2019.)

SOA (2015), Javno izvješće 2015., <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2015.pdf> (učitano 28. lipnja 2019.)

SOA (2016), Javno izvješće 2016., <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2016.pdf> (učitano 29. lipnja 2019.)

SOA (2017), Javno izvješće 2017., <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2017.pdf> (učitano 29. lipnja 2019.)

SOA (2018), Javno izvješće 2018., <https://www.soa.hr/files/file/Javno-izvjesce-2018.pdf> (učitano 29. lipnja 2019.)

Economic Security in the National Security Strategy of the Republic of Croatia

Abstract

In a globalized world intertwined with many business and economic ties, the multinationals have become one of the key factors in pursuing the interests of individual states and governments. We are in a situation where, instead of weapons, various trade measures can affect the material well-being of the population and the economic power of certain countries.

The stability and thus the security of a country are significantly influenced by the economic domain.

The paper will present a comparative analysis of selected countries and the Republic of Croatia regarding the importance attached to economic security in the National Security Strategy.

In 2002, the Republic of Croatia adopted the National Security Strategy of the Republic of Croatia. The adoption of the said document partially recognized the impact of economic security on national security. After 2002, the document in question was not officially updated until 2017, when a new National Security Strategy of the Republic of Croatia was adopted.

The Report on the implementation of the National Security Strategy was adopted in 2019 at the 138th session of the Government of the Republic of Croatia, and in accordance with the National Security Strategy of the Republic of Croatia the relevant Report was submitted to the Croatian Parliament.

Seeing as pursuant to the Security and Intelligence System Act (Official Gazette 79/06, 105/06), one of the tasks of the Security and Intelligence Agency is to protect the economic system, this paper will present an analysis of the annual reports of the Security and Intelligence Agency which refer to economic security.

Keywords: *economic security, national security, national security strategies.*

Ivan Kelebuĥ*

PREGLED KRETANJA POKAZATELJA U HRVATSKOM GOSPODARSTVU

Saĥetak

Cilj ovog rada je analiza i prikaz osnovnih makroekonomskih pokazatelja u desetogodišnjoj periodici (2010. – 2018.) o stanju i promjenama u gospodarstvu i društvenim pojavama i procesima u Hrvatskoj. Podaci su prezentirani prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti – NKD za Republiku Hrvatsku te po Źupanijama i dan je meĥunarodni pregled osnovnih makroekonomskih pokazatelja. Izvori podataka za ovaj rad su DrŹavni zavod za statistiku i Eurostat. Budući da je Republika Hrvatska članica EU-a, svi podaci usporedivi su sa zemljama članicama EU-a. U skladu sa Zakonom o službenoj statistici, DrŹavni zavod za statistiku glavni je nositelj, diseminator i koordinator sustava službene statistike i glavni predstavnik nacionalnoga statističkog sustava pred europskim i meĥunarodnim tijelima nadležnima za statistiku.

DrŹavni zavod za statistiku u okviru Programa statističkih istraŹivanja provodi najveći dio statističkih istraŹivanja sa ostalim nositeljima iz sustava službene statistike Republike Hrvatske.

Ključne riječi: pokazatelji, hrvatsko gospodarstvo, indeksi.

1. Analiza osnovnih makroekonomskih pokazatelja

Ovaj se rad bavi analizom i pregledom osnovnih makroekonomskih pokazatelja Republike Hrvatske, Źupanija i razvijenih i tranzicijskih zemalja. Podaci su prezentirani za Republiku Hrvatsku te po Źupanijama i razvijenim i tranzicijskim zemljama.

Gospodarski rast u SAD-u bio je solidan u 2018. godini (+2,9%), odraŹavajući snaŹno tržište rada i veliki prociklički fiskalni poticaj koji je potaknuo privatnu potrošnju, investicije i drŹavnu potrošnju. Snaga rasta

---

* Mr. sc. Ivan Kelebuĥ, dipl. oec., statističar i ekonomski analitičar, Zagreb.

dosegla je vrhunac u drugom tromjesečju 2018. godine. Istodobno su se financijski uvjeti znatno pooštrili, osobito potkraj 2018. godine, pridonoseći zadržavanju inflatornih pritisaka i riziku pregrijavanja. Na tržištu rada došlo je novih 2,5 milijuna radnih mjesta u 2018. godini, pritištući stopu nezaposlenosti na ispod 4%, uz istodobno povećanje sudjelovanja radne snage na 62,9%, usprkos snažnom sekularnom opadajućem trendu zbog odlaska u mirovinu *baby boom* generacije.

Početak 2019. godine, čini se da je domaća potražnja usporila više nego što se očekivalo s obzirom na neke privremene čimbenike na prijelazu u godinu – epizodu oštrijih pooštrenih uvjeta financiranja i djelomične obustave vlade, kao i zbog nepovoljnih vremenskih prilika. Sveukupno, u 2019. godini prema nekim procjenama, rast realnog BDP-a trebao bi ostati iznad potencijalnih 2,4% još uvijek podržavajuće fiskalne politike i povoljnih uvjeta financiranja. U 2020. godini očekuje se da će se rast usporiti na ispod 2%, jer se pretpostavlja da će fiskalna politika široko postati neutralna. Očekuje se da će domaća potražnja potaknuti rast u obje godine, uglavnom poduprta snažnim izgledima za privatnu potrošnju potpomognutim rastom realnoga raspoloživog dohotka, potrošnje kućanstva i lakših uvjeta financiranja. Rast privatnih fiksnih investicija također bi trebao ostati dinamičan, ali umjeren od svog brzog tempa u 2018. godini jer pozitivan utjecaj smanjenja poreza blijedi. Nadalje, predviđa se da će državna potrošnja imati pozitivan doprinos rastu, posebice u 2019. godini, naspram povišenih gornjih granica državne potrošnje. Istodobno, predviđa se da negativni doprinos neto izvoza bude ograničen, jer se rast uvoza pomalo kompenzira povećanjem izvoza naftnih derivata

Treće po veličini svjetsko gospodarstvo Japana je u 2018. usporilo rast na 0,8% (sa 1,7% u 2017. godini).

Privatna potrošnja i poslovne investicije bile su glavni pokretači pada i kasnijeg oporavka kada je potres u Hokkaidu poremetio proizvodnju i izvoz. Vodeći pokazatelji ukazivali su na značajno usporavanje proizvodnje u prvom kvartalu 2019. godine koje bi ako se nastavi, na kraju moglo pridonijeti ponovnom razmatranju planiranog poreza na potrošnju u jesen. Međutim, najnoviji mjesečni pokazatelji signaliziraju da se ekonomska aktivnost možda poboljšava. Indeks industrijske proizvodnje, izvoza i uvjeta poslovanja oporavio se u veljači, nakon vrlo slabih očitavanja na kraju godine. Planovi poslovnog kapitalnog izdavanja i narudžbe za strojeve, vodeći pokazatelj poslovnih ulaganja, oporavili su se i u veljači. Ipak,

ankete o potrošačima, pokazatelji aktivnosti potrošnje i podaci o plaćama signaliziraju slabiji rast potrošnje u prvom kvartalu 2019. godine. Procjenjuje se da će realni rast BDP-a ostati stabilan na 0,8% u 2019. godini, usprkos slaboj vanjskoj potražnji početkom godine, što je prednamjena domaće potražnje uoči planiranog povećanja poreza na potrošnju u listopadu 2019. i prilagodljive monetarne politike za potporu gospodarskoj aktivnosti. Uvjeti na tržištu rada trebali bi ostati vrlo teški, s tim da je stopa nezaposlenosti nešto viša od 2% tijekom predviđenog razdoblja. To odražava ozbiljnu nestašicu radne snage i stalnu potražnju za radnom snagom, a omjer ponude za posao i potražitelja dostigao je najvišu razinu od 1974. godine. Očekuje se da će privatne investicije u kratkom roku ostati snažne, što će se odraziti na visoke poslovne prihode, i sve veću potrošnju na automatizaciju s obzirom na trajnu nestašicu radne snage. Predviđa se da će nedavne porezne olakšice i povećana potrošnja na javne radove također povećati investicije.

Kinesko gospodarstvo zabilježilo je solidan rast od 6,6% u odnosu na 2017. godinu, a znakovi produbljivanja usporavanja postali su očitiji u drugoj polovici 2018. Trgovinske napetosti između SAD-a i Kine imale su neki utjecaj na trgovinske tokove i povjerenje u poslovanje. Međutim, trenutačno usporavanje uglavnom je rezultat značajnog pooštavanja politike i kampanje za smanjenje rata koje kineske vlasti provode od 2017. godine. S pozitivne strane, nedavni oporavak indeksa indeksa ulaganja, industrijske proizvodnje i rasta kredita, ako se održi u idućim mjesecima, signalizira mogući zaokret. Općenito, predviđa se da će rast dosegnuti 6,2% u 2019. godini, u skladu s nedavno najavljenim rasponom službenog cilja između 6% i 6,5%. Daljnje usporavanje na 6% predviđa se u 2020. godini, što će odražavati ublažavanje rasta potrošnje, postupno blijeđenje poticaja politike kao i daljnje hlađenje imovinskog sektora.

Promatrano na razini cijele godine, BDP je u području eurozone porastao za 1,8% i području EU 28 1,9%. Među zemljama se snažnijim rastom naročito ističu Latvija (+5,5%), Mađarska (+4,8%), Poljska (+4,6%), Rumunjska (+4,0%), Slovačka (+4,0%), Cipar (+3,9%). Njemačka (+0,6%), Francuska (+0,9%), Italija (+0,1%) bilježe snažno usporavanje ekonomske aktivnosti u četvrtom kvartalu ove godine, dok Španjolska ostvaruje rast od 2,4%.

Prema podacima njemačkog Instituta za statistiku, BDP je u 2018. godini povećan za samo 1,5%, za razliku od 2017. godine kada je rastao po stopi od 2,2%, što je najslabiji rast u posljednjih pet godina. Pozitivan rast došao

je isključivo od domaće potražnje. Finalna potrošnja kućanstva (+1,0%) i države (+1,1%) zabilježile su porast, ali znatno manji u odnosu na prijašnje tri godine. Izvoz je povećan za 3,5% u odnosu na 2017. godinu. Posljedica znatnog usporavanja njemačkoga gospodarstva rezultat je sporijeg svjetskog globalnog rasta, problema sa prodajom u automobilskoj industriji kao rezultat teže razine zagađenosti, štrajkova i gripe.

Kretanje stope promjena (rasta i pada) BDP-a po zemljama članicama EU-a, od 2014. do 2018. pokazuje da od početka globalne krize (2008.), a čiji se efekti pokazuju u 2010. i 2011., slijedi minimalan rast u 2012. i 2013. Promatrano od 2014. godine, počinje brži rast BDP-a u zemljama članica EU-28 koji je iznosio 1,8%, 2015. (2,3%) i 2016. (2,0%) 2017. (2,4%) i 2018. godine (1,9%). Od 2014. do 2018. godine najveći rast BDP-a imale su Irska (+10,6%), Rumunjska (+4,6%), Poljska (4,3%), Mađarska (3,8%), Slovenija i Češka (3,6%), Njemačka i Ujedinjena Kraljevina (2,0%) i Hrvatska (2,9%).

U 2018. godini povećana je vrijednost izvoza EU i to za 4,0% te je izvoz dosegao oko 1.954,9 milijardi eura. Istodobno je uvoz iznosio oko 1.977,5 milijardi eura (+6,5%) te je ostvaren vanjskotrgovinski manjak od 22,6 milijardi eura za razliku od istog razdoblja prošle godine kada je ostvaren suficit koji je iznosio 22,2 milijarde eura. Izvoz je najviše rastao u SAD (+8,0%) koji je ujedno i najsnažnije izvozno tržište te Kinu (+6,2%). Uvoz je najviše povećan iz zemalja najvećih dobavljača energenata za EU tržište, tj. Rusije (+16,0%), Norveške (+13,3%) te Kine (+5,0%).

Strani turisti koji su svojom potrošnjom u 2018. najviše pridonijeli rastu prihoda od međunarodnog turizma su Kinezi, koji su u svijetu potrošili 277,3 milijarde dolara ili 5,2% više nego u 2017., a na drugom mjestu ih slijede turisti iz SAD-a s potrošnjom od 144,2 milijarde dolara ili 7,0% višom.

Nijemci su treći s turističkom potrošnjom od 94,2 milijarde dolara ili 1,2% višom nego u 2017., četvrti su turisti iz Velike Britanije koji su lani u svijetu potrošili gotovo 76 milijardi dolara ili 3,4% više, dok se na petom mjestu ističu Francuzi s rastom turističke potrošnje od čak 10,5% na 48 milijardi dolara.

U prvih deset nacija po turističkoj potrošnji u svijetu u 2018. su još Australci, sa 37 milijardi dolara ili 10,0% više te Rusi koji su imali i najveći porast te potrošnje prošle godine od 11,2%, na 34,5 milijardi dolara.

Osmo, deveto i deseto mjesto drže Kanađani, (južno) Korejci i Talijani, koji su svi također lani u svijetu turistički trošili više nego u 2017., krećući se s

tom potrošnjom od 30 do 33 milijarde dolara. Po svjetskim regijama, Azija i Pacifik predvodili su 2018. godine rast od 7,0% u prihodima od meĊunarodnog turizma, nakon ĉega slijedi Europa s povećanjem tih prihoda od 5,0% pri ĉemu su srednja i istoĉna Europa te sjeveroistoĉna Azija bile podregije s najvećim rastom prihoda od po 9,0%.

U regijama Bliski istok prihodi od meĊunarodnog turizma u 2018. su porasli 3,0% u odnosu na 2017., a Africi za 1,0%, a jedino je u Amerikama taj rezultat bio skromniji odnosno bez porasta ili na razini godine prije.

Realna stopa rasta bruto domaćeg proizvoda Hrvatske u 2018. godini je usporila na 2,6%, naspram 2,9% u 2017. godini. Pritom je navedeno usporavanje rezultat sporijeg rasta izvoza robe i usluga. Izvoz je na godišnjoj razini povećan za 2,8%, a usporavanje je posljedica smanjenog izvoza roba i usluga. Ukupan uvoz u 2018. povećan je za 5,5%, u odnosu na 8,1% godinu prije. Osobna se potrošnja tako povećala sliĉnom dinamikom kao i u 2017. te je iznosila 3,5%, a povećanju osobne potrošnje pridonio je nastavak rasta realnoga raspoloživog dohotka stanovništva, koji odraĝava pritom povoljna kretanja na trĝištu rada, odnosno porast zaposlenosti i plaća te pozitivnog potrošaĉkog optimizma. Bruto investicije u fiksni kapital u 2018. povećane su za 4,1% u odnosu na 2017. godinu kada je stopa rasta iznosila 3,8%. Prema dostupnim podacima, dinamiĉnija kapitalna ulaganja u korelaciji su s rastom investicija opće drĝave. Potrošnja drĝave takoĊer je povećana, i to 2,9% u 2018. u odnosu na 2,7% u 2017. Bruto dodana vrijednost u 2018. rasla je jednakom dinamikom kao i godinu prije (2,1%). Promatrano prema djelatnostima, najveći pozitivan doprinos ukupnom rastu bruto dodane vrijednosti dali su trgovina, prijevoz i pruĝene usluge u turizmu. Rast je ostvaren i u drugim djelatnostima osim u preraĊivaĉkoj industriji, rudarstvu i vaĊenju. Nepovoljna kretanja u industriji povezana su s usporavanjem izvoza i problemima u hrvatskim brodogradilištima.

Po podacima statistike, hrvatski BDP u 2016. godini iznosio je u tekućim cijenama 351,35 milijardi kuna i u odnosu na 2015. povećan je za 3,45%, dok je izraĝen u eurima iznosio 46,66 milijardi eura i na godišnjoj je razini bio viši za 4,56%. BDP po stanovniku Hrvatske bio je na razini 61% prosjeka EU 28.

I podaci za 2016. godinu pokazuju da u ukupnom hrvatskom BDP-u Kontinentalna Hrvatska – grad Zagreb i 13 ųupanija – ima udio oko 68,0%, a Jadranska Hrvatska sa sedam ųupanija 32,0%. Naime, BDP kontinentalne

Hrvatske 2016. iznosio je 31,72 milijarde eura, a u jadranskoj Hrvatskoj 14,95 milijardi eura.

Statistički podaci po županijama pokazuju da se trećina gospodarskih aktivnosti u Hrvatskoj odvija u Zagrebu, čiji je BDP u 2016. godini iznosio 118,1 milijardu kuna ili 15,69 milijardi eura, što je u ukupnom hrvatskom BDP-u udio od 33,6%, dok je najmanji BDP Ličko-senjske županije, 3,01 milijardu kuna ili 400 milijuna eura, što je u ukupnom BDP-u udio od 0,9%.

Najveći BDP po stanovniku i u 2016. godini zabilježen je u Zagrebu gdje je iznosio 19.546 eura, što je 74,8% iznad državnog prosjeka. Zagreb je ujedno i jedini koji je imao BDP po stanovniku veći od prosjeka 28 zemalja Europske unije – bio je 6,6% iznad prosjeka EU 28.

Još samo tri, i to jadranske županije, imaju BDP po stanovniku iznad hrvatskog prosjeka – Istarska je s 14.120 eura, za 26,3% iznad prosjeka države, Primorsko-goranska s 13.390 eura taj prosjek premašuje za 19,7%, dok je Dubrovačko-neretvanska županija bolja od državnog prosjeka za 0,8%, s BDP-om po stanovniku od 11.272 eura.

No te su županije za prosjekom EU 28 zaostajale za 20-ak do 40-ak posto. Tako je BDP po stanovniku Istarske županije iznosio 77,0% prosjeka EU 28, Primorsko-goranske 73,1%, a Dubrovačko-neretvanske 61,5 % prosjeka EU-a.

U razdoblju unatrag 17 godina (od 2002.), 2018. godina bila je za poduzetnike najuspješnija s 28,2 milijarde kuna neto dobiti, u kojoj su sve četiri skupine poduzetnika poslovale pozitivno, s tim da je udio srednjih i velikih poduzetnika u ukupno ostvarenoj neto dobiti 69,3%.

Veliki poduzetnici svojim rezultatima te još više sredstvima i izvorima kojima raspolažu neupitno dominiraju u hrvatskom gospodarstvu. U 2018. godini kod 360 velikih poduzetnika bilo je 263.465 zaposlenih (udio 27,8%), koji su ostvarili ukupne prihode od 315 milijardi kuna (udio 42,0%), ukupne rashode u iznosu od 300,5 milijardi kuna (udio 42,0%), 17,1 milijardu kuna dobiti razdoblja (udio 36,5%), 5,3 milijarde kuna gubitka razdoblja (udio 28,3%) i 11,8 milijardi kuna neto dobiti razdoblja (udio 41,9%). U odnosu na 2017. godinu (prethodna godina u GFI-u za 2018. godinu), povećali su broj zaposlenih za 1,3%, ukupne prihode za 4,1% te investicije u novu dugotrajnu imovinu za 9,1%, a smanjili su ukupne rashode za 4,1% i gubitak razdoblja za 81,6%.

Kod 1.498 srednjih poduzetnika (udio 1,1%) u 2018. godini bilo je 184.278 zaposlenih (udio 19,6%) koji su ostvarili 161,2 milijarde kuna ukupnih prihoda (udio od 21,5%), 152,1 milijardu kuna ukupnih rashoda (udio 21,3%), dobit razdoblja od 9,8 milijardi kuna (udio od 20,8%), gubitak razdoblja od 2 milijarde kuna (udio 10,8%) i 7,8 milijardi kuna neto dobiti (udio 27,4%). Srednji poduzetnici su u 2018. u odnosu na 2017. godinu (prethodna godina u GFI-u za 2018. godinu), povećali ukupne prihode za 7,4%, ukupne rashode za 6,0%, broj zaposlenih za 3,5%, dobit razdoblja za 17,3%, te smanjili gubitak razdoblja za 34,8% kao i investicije u novu dugotrajnu imovinu za 5,4%.

Mali poduzetnici, njih 11.317 (udio 8,6%), u 2018. godini imali su 238.392 zaposlena (udio 25,4%), ostvarili ukupne prihode od 172,8 milijardi kuna (udio 23,0%), ukupne rashode od 164,1 milijardu kuna (udio 22,9%), 10,6 milijardi kuna dobiti razdoblja (udio 22,6%), 4 milijarde kuna gubitka razdoblja (21,3%) i 6,6 milijardi kuna neto dobiti (udio 23,4%). U odnosu na 2017. godinu (prethodna godina u GFI-u za 2018. godinu), povećali su broj zaposlenih za 2,3%, ukupne prihode za 8,1%, ukupne rashode za 7,5%, dobit razdoblja za 5,1%, neto dobit za 23,2%, a smanjili su gubitak razdoblja za 15,7% i investicije u novu dugotrajnu imovinu za 18,0%.

Tako je nakon četiri godine (2014., 2015., 2016. i 2017.) uzastopnog rasta, u 2018. godini ostvaren godišnji pad industrijske proizvodnje od 1,0%. Najveći pad zabilježen je kod proizvodnje ostalih prijevoznih sredstava (-37,4%, što uključuje i brodogradnju koja ima utjecaj i na druge grane prerađivačke industrije). Osim toga, pad je ostvaren i u proizvodnji strojeva i uređaja (-13,0%), potom gotovih metalnih proizvoda (-11,2%), prehrambenih proizvoda (-1,6) te kemikalija i kemijskih proizvoda (-9,9%). Istodobno, pad industrijske proizvodnje u 2018. ublažile su: proizvodnja farmaceutskih proizvoda s rastom od 9,6%, proizvodnja metalnih proizvoda (+16,0%), proizvodnja gume i plastike (+16,2%).

Ukupne zalihe gotovih industrijskih proizvoda u prosincu 2018. u usporedbi sa zalihama u istome mjesecu 2017. manje su za 8,4%. Ukupan broj zaposlenih osoba u industriji u 2018. manji je za 0,5%, u odnosu na 2017. godinu. Trend industrijske proizvodnje pokazuje pad i na razini zemalja Europske unije. Tako je u prosincu 2018. godine industrijska proizvodnja manja za 0,5% nego u studenom, a prema prosincu 2017. manja je za 2,7%, pri čemu u Njemačkoj za 3,8% i Italiji (-5,5%).

U 2018. godini u odnosu na 2017. industrijska je proizvodnja u zemljama EU 28 bila u prosjeku veća za 1,3% i u zemljama EA-19 za 1,1%. Najveći doprinos tom rastu proizvodnje u 2018. godini imale su: Poljska (+5,7%), Litva (+5,1%), Slovenija (+4,7%), Slovačka (+4,5%), Rumunjska i Estonija (+4,3%). Istodobno, pad industrijske proizvodnje zabilježila je Malta (-1,9%), potom Hrvatska (-1,0%), Luksemburg (-0,7%) i Irska i Portugal (-0,1%).

Nakon uspješne turističke sezone Hrvatske u 2016., 2017. i u 2018. godini je ostvarena rekordna od 89,7 milijuna turističkih noćenja, što je za 4,0% više nego u 2017. godini. U 2018. ostvareno je 18,7 milijuna dolazaka i 89,7 milijuna noćenja, što je 7,1% više dolazaka i 4,0% više noćenja nego 2017. godine. Od ukupno ostvarenih dolazaka turista, 88,2% čine dolasci stranih, a 11,8% dolasci domaćih turista. Prošle je godine zabilježena stopa rasta dolazaka domaćih (+10,0%) i stranih turista (+6,7%). Strani turisti ostvarili su 92,8% noćenja, a domaći 7,2%, pri čemu je broj noćenja domaćih turista veći za 8,3%, a stranih turista za 3,7% u 2018. u odnosu na 2017. Od stranih turista najviše dolazaka i noćenja u 2018. ostvarili su turisti iz Njemačke, i to 2,8 milijuna dolazaka i 20,0 milijuna noćenja (16,7% od ukupno ostvarenih stranih dolazaka i 24,0% od ukupno ostvarenih noćenja stranih turista), potom noćenja ostvarili su: turisti iz Slovenije (8,8%), Austrije (8,5%) Poljske (7,3%), Češke (6,2%), Italije (6,0%) te Ujedinjene Kraljevine (5,0%). Turisti iz Njemačke ostvarili su porast dolazaka za 6,4% i porast noćenja za 2,3% u 2018. u odnosu na 2017. Turisti iz ostalih navedenih zemalja, osim iz Poljske također su ostvarili porast i dolazaka i noćenja turista u 2018. u odnosu na 2017. Turisti iz Njemačke najviše noćenja ostvarili su u Istarskoj županiji, i to 8,7 milijuna, što je 43,3% ukupno ostvarenih noćenja njemačkih turista te u Primorsko-goranskoj županiji gdje su ostvarili 4,6 milijuna noćenja, što je 23,1% ukupno ostvarenih noćenja njemačkih turista u Hrvatskoj u 2018. U 2018. domaći turisti najviše su noćili u Gradu Zagrebu, Crikvenici, Malom Lošinj, Zadru i Vodicama, što je 19,3% od ukupno ostvarenih noćenja domaćih turista. Strani turisti najviše su noćili u Dubrovniku, Rovinju – Rovigno, Poreču – Parenzo, Medulinu i Splitu, što je 18,7% od ukupno ostvarenih noćenja stranih turista. Noćenja stranih turista u spomenutim gradovima i općinama jednaka su najvećim ostvarenim noćenjima u Jadranskoj Hrvatskoj. Najviše noćenja turista u Kontinentalnoj Hrvatskoj ostvario je Grad Zagreb (2,5 milijuna noćenja), Rakovica (301 tisuća noćenja), Sveti Martin na Muri (143 tisuće noćenja), Tuhelj (137 tisuća noćenja) te Slunj (124 tisuće noćenja). U svim navedenim gradovima i općinama Kontinentalne Hrvatske

ostvaren je porast dolazaka i noćenja turista. Prema smještajnim kapacitetima u 2018. najviše noćenja ostvareno je u skupini odmarališta i slični objekti za kraći odmor 45,0 milijuna, što je 50,1% od ukupno ostvarenih noćenja. U odnosu na 2017., u ovoj je skupini ostvaren porast dolazaka za 9,1% i porast noćenja turista za 5,8%. Najviše noćenja ostvarili su turisti iz Njemačke (22,5%), Poljske (10,8%), Češke (8,1%), Hrvatske (7,6%) te Slovenije (7,2%). U skupini Hoteli i sličan smještaj ostvareno je 25,3 milijuna noćenja, što je 28,3% od ukupno ostvarenih noćenja. Ova skupina ostvarila je porast dolazaka za 6,5% i porast noćenja turista za 3,3% u 2018. u odnosu na 2017. Skupina Kampovi i prostori za kampiranje ostvarila je 19,3 milijuna noćenja, što je 21,5% od ukupno ostvarenih noćenja. U 2018. skupina Kampovi i prostori za kampiranje ostvarila je porast dolazaka za 3,5% i porast noćenja turista za 1,0% u 2018. u odnosu na 2017. Od županija, Istarska županija ostvarila je najviše dolazaka i noćenja turista u 2018., i to 4,3 milijuna dolazaka i 26,2 milijuna noćenja, što je 23,2% od ukupno ostvarenih dolazaka i 29,2% od ukupno ostvarenih noćenja. Slijedi Splitsko-dalmatinska županija s ostvarenih 3,5 milijuna dolazaka i 17,6 milijuna noćenja turista, što je 18,6% od ukupno ostvarenih dolazaka i 19,6% od ukupno ostvarenih noćenja. U odnosu na 2017. u Istarskoj županiji ostvareno je 5,6% više dolazaka i 3,0% više noćenja, a u Splitsko-dalmatinskoj županiji 9,9% više dolazaka i 5,8% više noćenja turista.

Pristupanjem Hrvatske u članstvo EU sredinom 2013. godine i potpunim otvaranjem zajedničkog tržišta započelo je razdoblje dinamičnog rasta robnog izvoza na EU tržište. Tako je prosječna stopa rasta izvoza od 2014. do 2018. godine na EU tržište iznosila 11,0%. Trend izvoza pokazuje da je izvoz u 2015. prema 2014. veći za 11,2% i uvoz za 7,9%, dok vanjskotrgovinski deficit iznosi 6,95 milijardi eura i veći je za 2,8% ili 190,7 milijuna eura, a pokrivenost uvoza izvozom je 62,4%. U 2016. prema 2015. također je izvoz veći za 6,9%, a uvoz za 6,5%. Istodobno vanjskotrgovinski deficit iznosi 7,37 milijardi eura i veći je za 5,9%, a pokrivenost uvoza izvozom 62,6%. Takav trend rasta izvoza i uvoza nastavljen je i u 2017. godini. Time je izvoz veći za 13,5% i uvoz za 10,6%, a vanjskotrgovinski deficit iznosi 7,84 milijarde eura i veći je nego u 2016. za 429 milijuna eura ili 5,8%. U 2018. godini izvoz je veći za 3,6% i uvoz za 8,1%, a vanjskotrgovinski deficit iznosi 9,14 milijardi eura te je veći za 1,30 milijardu eura ili 16,1% nego u 2017. godini, pri čemu je pokrivenost uvoza izvozom smanjena sa 64,0% na 61,4% 2018. godine.

Na rast ukupnog izvoza u 2018. godini utjecao je izvoz prehrambenih proizvoda (1.145 mil. eura za 6,0% više), metalnih proizvoda (498 mil. eura za 26,1% više), strojeva i uređaja (1.013 mil. eura za 3,2% više), naftnih proizvoda (1.214 mil. eura za 19,0% više), kemijskih proizvoda (794 mil. eura za 9,0%) i proizvodnja motornih vozila prikolica i poluprikolica (660 mil. eura za 22,6% više) više nego u 2017. godini.

Istodobno, kod uvoza je ostvarena stopa rasta od 8,1%, najviše zbog povećane vrijednosti uvoza prehrambenih proizvoda (2.088 mil. eura za 2,4% više), strojeva i uređaja (1.821 mil. eura za 1,8% više), farmaceutskih proizvoda (1.202 mil. eura za 7,1% više), kemijskih proizvoda (1.876 mil. eura za 13,3% više), motornih vozila prikolica i prikolica (1.837 mil. eura za 17,9% više) i metalnih proizvoda (1.308 mil. eura za 6,9%) više nego u 2017. godini.

Struktura izvoza i uvoza Hrvatske u 2018. godini pokazuje da dvije trećine izvoza i tri četvrtine uvoza otpada na zemlje Europske unije, a preostali dio izvoza i uvoza na zemlje CEFTA-e, EFTA-e i ostale europske zemlje. Od ukupnog izvoza u 2018. godini na zemlje Europske unije otpada 69,0%, izvoz je veći za 9,5%, a uvoz s udjelom od 78,0% također je veći za 8,0%. Zbog takvih tendencija kretanja izvoza i uvoza sa zemljama EU-a, vanjskotrgovinski deficit iznosi 8,5 milijardi eura, a pokrivenost uvoza izvozom je 54,0%.

Izvoz u zemlje CEFTA-e s udjelom od 17,0% veći je za 03% i uvoz sa udjelom od 6,1% veći je za 6,3%, čime je ostvaren vanjskotrgovinski suficit od 1.016 milijuna eura. Tome povećanju vanjskotrgovinskog suficita doprinijelo je povećanje izvoza u Albaniju, Sjevernu Makedoniju, Kosovo i Crnu Goru. Najveći vanjskotrgovinski deficit ostvaren je sa Njemačkom (1.687 mil. eura), Mađarskom (1.319 mil. eura) Italijom (1.195 mil. eura), Austrijom (689 mil. eura), Slovenijom (1.034 mil. eura), Kinom (670 mil. eura) i Nizozemskom (712 mil. eura). Istodobno, vanjskotrgovinski suficit ostvaren je sa Bosnom i Hercegovinom (+629 mil. eura), SAD-a (+161 mil. eura), Crnom Gorom (+184 mil. eura), Kosovom (+72 milijuna eura), Albanijom (+54 mil. eura), Sjevernom Makedonijom (+42 mil. eura) i Srbijom (+37 mil. eura).

U 2018. godini realan je promet u trgovini na malo bio, prema kalendarski prilagođenim podacima, 5,3% veći u odnosu na 2017. godinu. Uz to, na rast kumulativne razine realnoga maloprodajnoga prometa pozitivno su utjecala turistička kretanja, prema kojima su ostvareni rekordni turistički rezultati

(noćenja). Tako je u 2018. godini ostvaren nominalni rast prometa u trgovini na malo za 5,3%. Najveći porast nominalnog prometa u 2018. prema 2017. godini, zabilježen je kod motornih vozila i maziva (+12,0%) te u ostalim nespecijaliziranim prodavaonicama (+12,3%), potom kod audio i video-opreme, željezne robe, boje i stakla, električnih aparata za kućanstvo, namještaja i drugih proizvoda za kućanstvo (+6,1%) i u ostalim trgovinama izvan prodavaonica (+6,2%). Istodobno, minimalni pad prometa zabilježen je samo u specijaliziranim prodavaonicama živežnim namirnicama (-0,4%). Prema podacima Eurostata, realan maloprodajni promet na razini EU u prosincu 2018. godine bio je prema kalendarski prilagođenim podacima za 1,2% veći u odnosu na prosinac 2017. godine. Najveći rast u prosincu 2018. godine u odnosu na isti mjesec 2017. godine prema raspoloživim podacima zabilježen je u Sloveniji (+11,2%), Irskoj (7,5%), Poljskoj (+4,9%). Litvi (+4,7%), Bugarskoj (+6,6%), Mađarskoj (+4,0%) i Bugarskoj (+3,6%). Istodobno, pad prometa imaju: Njemačka (-2,2%), Velika Britanija (-1,6%) i Belgija (-1,2%).

Prema preliminarnim podacima Državnog zavoda za statistiku, u 2018. godini ukupno je prevezeno 84,99 milijuna putnika i 118,26 milijuna tona roba, što je 1,0% manje putnika i 3,0% više roba u odnosu na 2017. godinu. Prošlogodišnji pad ukupnoga broja prevezenih putnika isključivo je rezultat smanjenja broja putnika prevezenih cestovnim putem (-3,7%) kod kojega se silazni trend kontinuirano bilježi od 2009. godine. Kod ostalih oblika putničkoga prijevoza u prošloj je godini zabilježen rast. Kretanja količine transportirane robe karakterizira uzlazni trend koji kontinuirano traje od 2015. godine, što je djelomično rezultat povoljnih kretanja robnoga izvoza. Prošlogodišnji rast rezultat je povećanja količine transportirane robe u većini segmenata, izuzev kod pomorskog i obalnog prijevoza (-0,7%) i zračnog prijevoza (-1,5%), gdje je zabilježen pad.

Potrošačke cijene u 2018. u odnosu na 2017. godinu više su za 1,5%, pri čemu su cijene dobara više za 1,8% i usluga za 1,2%. Povećanju potrošačkih cijena u 2018. najviše su doprinijele više cijene hrane (+1,0%) (kruh, mlijeko, jaja, ulja, mast i prehrambeni proizvodi), potom prijevoz 3,5% (više cijene tekućih goriva za 17,8%), ugostiteljske usluge (3,0%), alkoholna pića i duhan (2,8%), stanovanje, voda, električna energija, plin i ostala goriva 2,7% (više cijene električne energije za 4,1%) i zdravlje 1,4% (više cijene medicinskih usluga za 3,3%). Istodobno, niže cijene zabilježene su samo kod odjeće i obuće (-1,3%) i komunikacija za 0,2%.

Prema Harmoniziranom indeksu, potrošaċke cijene na razini EU-a niŹe su za 0,3% i u podruċju eurozone za 0,3% u prosincu 2018. godine u odnosu na studeni. Inflacija u zemljama EU-28 iznosila je 1,7% uslijed viŹih cijena energije (+5,4%), hrane (+1,8%) i usluga (+1,3%). Rast potroŹaċkih cijena, tj. inflaciju u prosincu 2018. imaju sve zemlje EU-a. NajviŹu stopu inflacije zabiljeŹile su: Estonija (+3,3%), Rumunjska (+3,0%), MaĊarska (+2,8%), Latvija (+2,5%), Bugarska (+2,3%) i Belgija i Źvedska (+2,2%). NiŹu stopu inflacije imaju: Danska (+0,7%), Portugal (+0,6%) i Grċka (+0,6%).

1.1. Gospodarska kretanja u 2019. godini

Gospodarske aktivnosti u Europskoj uniji i eurozoni porasle su u drugom tromjeseċju, ali slabijim tempom nego u prethodna tri mjeseca. U razdoblju izmeĊu travnja i lipnja gospodarske aktivnosti u Europskoj uniji i eurozoni porasle su za 0,2% u odnosu na prethodno tromjeseċje kada su rasle za 0,5% u EU-28 te 0,4% u eurozoni.

Na godiŹnjoj razini bruto domai proizvod Europske unije uvean je u drugom tromjeseċju za 1,4%, nakon 1,6-postotnog rasta u prva tri ovogodiŹnja mjeseca.

Na godiŹnjoj je razini najveai rast aktivnosti prema sezonski i kalendarski prilagoĊenim podacima takoĊer biljeŹila MaĊarska, za 5,2%. Slijede Rumunjska sa 4,6%, Poljska sa 4,2% i Litva sa 3,9%. Najslabiji rezultat biljeŹila je Italija gdje su aktivnosti na godiŹnjoj razini u padu od 0,1%.

Aktivnosti u njemaċkom gospodarstvu pale su u drugom tromjeseċju za 0,1% u odnosu na prethodno tromjeseċje, dok je iznimno slabi rast od 0,4% zabiljeŹen na godiŹnjoj razini. Trenutne prognoze raznih institucija predviĊaju da e njemaċko gospodarstvo u treem kvartalu pasti u tehniċku recesiju zbog slabe inozemne potraŹnje i pada aktivnosti u industriji. Njemaċki izvoz pod pritiskom je globalnih napetosti i neizvjesnosti britanskog napuŹtanja Europske unije te trgovinske napetosti izmeĊu SAD-a i Kine, koje negativno utjeċu na izvozno orijentiranu industriju. U takvom je okruŹenju vanjskotrgovinska razmjena negativno utjecala na gospodarski rast, buduai da je izvoz pao snaŹnije od uvoza. Negativan utjecaj vanjskih faktora ublaŹava solidna domai potraŹnja, poduprta snaŹnim trŹiŹtem rada i rastom plaaa, ali i pojaanom drŹavnom potroŹnjom. Tako je osobna potroŹnja u Njemaċkoj u drugom tromjeseċju porasla snaŹnije nego

početkom godine, a pojačana su i poslovna ulaganja, dok su smanjena ulaganja u gradnju.

U Hrvatskoj je u drugom tromjesečju BDP realno viši za 2,4%. Rast je povezan s nastavkom potrošnje kućanstava čija je godišnja stopa rasta usporila na 2,7%. Na nastavak pozitivnih kretanja upućivao je indeks povjerenja, očekivanja i raspoloženja potrošača koji je u drugom ovogodišnjem tromjesečju zabilježio poboljšanje u odnosu na prosjek prvog tromjesečja. Rezultat je to povoljnih kretanja na tržištu rada, niske inflacije, povoljnih kretanja u turizmu i niskih troškova financiranja. Nastavak snažnog rasta investicija u fiksni kapital ne iznenađuje s obzirom na dvoznamenkasti realni rast javnih investicija u 2018. od 25,9% te 11,5% u prvom ovogodišnjem tromjesečju. Realni rast bruto investicija u fiksni kapital u drugom tromjesečju iznosio je 8,2%.

Hrvatska je u drugom tromjesečju uz Sloveniju zabilježila najveći pad stope slobodnih radnih mjesta među zemljama Europske unije, što signalizira smanjenje nepokrivene potražnje za radnom snagom. U 28-članoj EU i u eurozoni sezonski neprilagođena stopa slobodnih radnih mjesta u drugom tromjesečju iznosila je 2,3% i bila je nepromijenjena u odnosu na revidiranu vrijednost za prva tri ovogodišnja mjeseca. U drugom tromjesečju 2018. iznosila je 2,2% u EU 28 te 2,1% u eurozoni.

Na oba područja znatno veću nepokrivenu potražnju za radnom snagom u razdoblju od travnja do lipnja bilježio je uslužni sektor, od 2,6%. U industriji i građevinskom sektoru EU-a iznosila je 2,1%, a u onima eurozone 2,0%.

U Hrvatskoj je u drugom tromjesečju stopa slobodnih radnih mjesta iznosila 1,6%, nakon revidiranih 2,0% u prva tri ovogodišnja mjeseca. U drugom prošlogodišnjem tromjesečju iznosila je 1,9%. Pritom je nepokrivena potražnja za radnom snagom u drugom tromjesečju u hrvatskom gospodarstvu u cjelini bila na istoj razini kao i u uslužnom sektoru. U industriji i građevinskom sektoru stopa slobodnih radnih mjesta iznosila je u drugom tromjesečju 1,4% i bila je za 0,2 postotna boda manja nego u prva tri ovogodišnja mjeseca.

U prvom polugodištu 2019. godine vrijednost robnog izvoza Hrvatske iznosila je 7,37 mlrd. eura (+5,8%) i uvoza 12,6 mlrd. eura (+7,6%). Sporiji rast izvoza od uvoza u prvom polugodištu ove godine rezultirao je povećanjem vanjskotrgovinskog deficita za 11,0% (5,22 mlrd. eura) u odnosu na isto razdoblje prošle godine. Na povećanje izvoza najviše je

utjecao veći izvoz prerađivačke industrije (+5,8%) koja čini oko 91,0% ukupnog izvoza Hrvatske.

Unutar prerađivačke industrije, najveći izvoz zabilježili su: prehrambeni proizvodi (583 mil. eura), (+ 6,3%) proizvodnja strojeva i uređaja (+4,2%) ili 523 mil. eura, potom i gotovi metalni proizvodi za 6,2% više ili (475 mil. eura) strojevi i uređaji (499 mil. eura) ili 4,1% i gotovi metalni proizvodi za 5,2% više ili (500 mil. eura) nego u prvom polugodištu 2018. godine. Istodobno, pad vrijednosti izvoza zabilježen je kod proizvodnje naftnih proizvoda za (-11,8%), potom kod namještaja (-9,3%) i tekstila (-4,8%).

Kod uvoza najviše je povećan uvoz motornih vozila, prikolica i poluprikolica (+15,6%) ili 719. mil. eura, kemijskih proizvoda (+6,9%) ili 996 mil. eura i prehrambenih proizvoda (+11,6%) ili 1110 mil. eura. Struktura izvoza Hrvatske po zemljama u prvom polugodištu 2019. pokazuje da više od dvije trećine (68,0%) izvoza otpada na zemlje EU-a, a na strani uvoza čak 82,0%. Uslijed ovakvih disproporcija između izvoza i uvoza, vanjskotrgovinski deficit Hrvatske sa zemljama EU-a iznosi 5,26 mlrd. eura ili 0,7% više od ukupnog vanjskotrgovinskog deficita Hrvatske (5,22 mlrd. eura), koji je 18,0% veći nego u prvom polugodištu 2018. godine. Pokrivenost izvoza uvozom sa zemljama EU-a, u prvom polugodištu ove godine smanjena je sa 52,0% prošle godine na 49,0%. Od europskih zemalja, na prvom mjestu je izvoz u Italiju (1.053,0 mil. eura i veći je za 4,2%), potom Njemačku (1.015,0 mil. eura i veći je za 6,9%), Sloveniju (799,0 mil. eura i veći je za 3,4%) i Bosnu i Hercegovinu (749 mil. eura i veći je za 20,5%). Na strani uvoza na prvome mjestu je Njemačka (1.946,0 mil. eura) s povećanjem uvoza za 6,0%, potom Italija (1.879,0 mil. eura) s povećanjem uvoza za 14,8%, Slovenija (1.4470 mil. eura) s povećanjem uvoza za 11,2% i Mađarska (1.122 mil. eura) s povećanjem uvoza za 30,2%. Izvoz u zemlje CEFTA-e veći je za 17,0% i uvoz je veći za 0,9%. Međutim, zbog znatno većeg izvoza od uvoza vanjskotrgovinski suficit iznosi 630,0 mil. eura, a od toga suficita na Bosnu i Hercegovinu otpada 384,0 mil. eura, Crnu Goru 94,0 mil. eura, Srbiju 50 mil. eura, Kosovo 46,0 mil. eura i Sjevernu Makedoniju 22,0 mil. eura. Od ostalih zemalja sa SAD-om je ostvaren suficit od 120 mil. eura.

U prvih šest mjeseci 2019. godine turisti su ostvarili 6,5 milijuna dolazaka i 22,9 milijuna noćenja, što je porast dolazaka turista za 7,0% i noćenja za 3,4% u odnosu na isto razdoblje 2018. Domaći turisti u prvih šest mjeseci 2019. godine ostvarili su 949 tisuća dolazaka i 2,4 milijuna noćenja, što je

6,7% više dolazaka te 6,1% više noćenja nego u istom razdoblju 2018. godine, a najviše noćenja strani turisti u prvih šest mjeseci 2019. ostvarili su 5,6 milijuna dolazaka i 20,5 milijuna noćenja, što je 7,1% više dolazaka i 3,1% noćenja u odnosu na prvih šest mjeseci 2018. Najviše noćenja stranih turista ostvarili su turisti iz Njemačke (24,9%), Austrije (10,4%), Slovenije (8,7%), Ujedinjene Kraljevine (6,6%) te Poljske (5,6%). Strani turisti najviše su boravili u Dubrovniku, Rovinju, Poreču, Gradu Zagrebu te Splitu, što je 25,4% od ukupno ostvarenih noćenja stranih turista.

Statistical Overview of Croatian Macroeconomic Indicators

Abstract

The purpose of this work is to analyse and review the basic macroeconomic indicators in the ten-year period (from 2010 to 2018) of the changes in the economy and social phenomena and processes. The data are presented according to the National Classification of Activities 2007- NKD for the Republic of Croatia and by counties and an international review of the basic macroeconomic indicators is given. The principal source data for this paper are the Croatian Bureau of Statistics and Eurostat. Seeing as Croatia is a member of the EU, all the data presented are comparable with all the other EU Member States. In line with the Official Statistics Act, the National Bureau of Statistics is a major disseminator and coordinator of official statistics and the main representative of the national statistical system before the European and international authorities responsible for statistics. As part of the program of statistical surveys, the Croatian Bureau of Statistics carries out the largest part of statistical research with the other holders of the official statistics system of the Republic of Croatia.

Keywords: *indicators, Croatian economy, indexes.*

Tablica 1. Makroekonomski pokazatelji Hrvatske od 2010. do 2019.

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Površina (u km ²)	56 594	56 594	56 594	56 594	56 594	56 594	56 594	56 594	58 594	58 594
Bruto domaći proizvod, tržišne cijene (tekuće), mil. kuna	329 143	333 457	330 825	331 785	331 570	339 616	351 349	365 643	381 799	(I.-VI.2019.) 188 558
Bruto domaći proizvod, realne stope rasta u %	-1,5	-0,3	-2,3	-0,5	-0,1	2,4	3,5	2,9	2,6	(I.-VI.2019./I.-VI.2018.) 3,2
Bruto domaći proizvod, tržišne cijene (tekuće), mil. EUR	45 173	44 854	44 008	43 808	43 456	44 630	46 664	49 013	51 496	
Stanovništvo, godišnji prosjek broja stanovnika, tis. 1)	4 290	4 280	4 268	4 258	4 238	4 204	4 174	4 125	4 089	
Bruto domaći proizvod po stanovniku, kune	76 616	77 856	77 495	77 994	78 274	80 707	84 035	89 051	93 372	
Bruto domaći proizvod po stanovniku, USD	13 930	14 570	13 245	13 669	13 615	11 772	12 372	13 385	14 872	
Bruto domaći proizvod po stanovniku, EUR	10 530	10 480	10 311	10 293	10 254	10 616	11 180	11 882	12 594	
Prosječni godišnji tečaj HRK/USD ²⁾	5,500015	5,343508	5,850861	5,705883	5,749322	6,862262	6,803718	6,622397	6,278406	
Prosječni godišnji tečaj HRK/EUR ³⁾	7,286230	7,434204	7,517340	7,573548	7,630014	7,609601	7,529383	7,460100	7,414111	
Fizički obujam poljoprivredne proizvodnje (%) promjena	-7,2	-1,0	-9,9	5,2	-7,7	-0,1	9,6	-8,5	5,0	-
Fizički obujam industrijske proizvodnje (%) promjena	-1,4	-1,2	-5,5	-1,8	1,2	2,7	5,3	1,4	-1,0	(I.VIII.2019./I.-VIII.2018.) 0,7
Proizvodnost rada u industriji (%) promjena	6,3	2,9	-1,3	3,2	3,0	3,3	5,7	1,2	0,5	(I.VIII.2019./I.-VIII.2018.) 3,6
Ukupan broj zaposlenih u industriji (%) promjena	-7,2	-4,0	-4,3	-4,8	-1,7	-0,6	-0,4	0,9	1,5	(I.VIII.2019./I.-VIII.2018.) -2,8
Fizički obujam građevinskih radova (%) promjena	-14,8	-8,5	-11,1	-4,1	-6,6	-0,6	2,9	1,2	4,9	(I.VI.2019./I.-VI.2018.) 9,5
Nominalni promet u trgovini na malo (%) promjena	-1,1	4,0	-0,9	1,7	-0,4	1,4	2,7	6,6	5,4	(I.VII.2019./I.-VII.2018.) 4,8

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Realni promet u trgovini na malo (%) promjena	-1,9	1,0	-4,2	-0,6	0,4	2,4	4,4	4,4	3,9	(I.VII.2019./I.-VII.2018.) 4,2
Potrošačke cijene inflacija (% promjena)	1,1	2,3	3,4	2,2	-0,2	-0,5	-1,1	1,1	1,5	(I.VIII.2019.) 0,8
Cijene ugostiteljskih usluga (% promjene)	2,0	0,8	1,2	2,0	1,7	1,1	1,3	5,7	3,0	(I.VIII.2019./I.-VIII.2018.) 3,3
Cijene industrijskih proizvoda pri proizvođačima na domaćem tržištu (%) promjena	4,3	6,3	7,0	0,5	-2,7	3,9	-	2,1	2,4	(I.VIII.2019./I.-VIII.2018.) -0,3
Cijene poljoprivrednih proizvoda pri proizvođačima (%) promjena	3,2	7,3	5,4	-6,2	-3,5	0,4	-1,7	4,5	-0,6	(I.VI.2019./I.-VI.2018.) -1,4
Tekući račun platne bilance (u mil. EUR)	-482	-313	-50	414	858	2 020	1 205	1 795	1 354	(I.-III.2019.) -2 203
Tekući račun platne bilance (u % BDP-a)	-1,1	-0,7	0,9	-0,1	2,0	4,5	2,6	3,7	2,6	-
Izvoz (mil. EUR) ³⁾	8 905	9 582	9 628	9 589	10 369	11 528	12 317	14 017	14 544	(I.-VI.2019.) 7 370
Uvoz (mil. EUR) ³⁾	15 137	16 281	16 216	16 528	17 129	18 483	19 712	21 892	23 748	(I.-VI.2019.) 12 594
Saldo vanjske trgovine (mil. EUR)	-6 232	-6 699	-6 588	-6 939	-6 760	-6 955	-7395	-7 875	-9 204	(I.-VI.2019.) -5 224
Pokrivенost uzvoza izvozom %	58,8	58,9	59,4	58,1	60,5	62,4	62,5	64,0	61,2	(I.-VI.2019.) 58,5
Izvoz robe i usluga (u % BDP-a)	37,6	40,4	41,6	42,8	45,3	48,1	48,8	51,3	51,6	-
Uvoz robe i usluga (u % BDP-a)	38,0	40,8	41,2	42,5	43,4	45,8	46,0	49,1	50,6	-
Inozemni dug (u mil. EUR, na kraju razdoblja)	46 908	46 397	45 297	45 803	46 416	45 384	41 668	40 247	38 836	(V.2019.) 40 255
Inozemni dug (u % BDP-a)	103,8	103,4	102,9	104,6	107,9	101,7	89,3	82,1	75,4	-
Inozemni dug (u % izvoza robe i usluga)	275,8	255,9	24730	244,1	235,9	211,4	182,9	160,1	146,1	-
Otplaćeni inozemni dug (u % izvoza robe i usluga)	49,5	40,9	43,3	41,0	44,1	42,5	34,9	32,0	26,4	-

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Bruto međunarodne pričuve (u mil. EUR, na kraju razdoblja)	10 660	11 195	11 236	12 908	12 688	13 707	13 514	15 706	17 438	(VII.2019.) 19 639
Bruto međunarodne pričuve (u mjesecima uvoza robe i usluga, na kraju razdoblja)	7,5	7,3	7,4	8,3	8,1	8,0	7,6	7,8	8,0	-
Neto pozajmljivanje (+)/zaduživanje (-) konsolidirane opće države (mil. HRK)	-20 655	-26 220	-17 420	-17 517	-17 033	-10 829	-3 440	2 889	758	(I.-III. 2019.) -2 403
Neto pozajmljivanje (+)/zaduživanje (-) konsolidirane opće države (% BDP-u)	-6,3	-7,9	-5,3	-5,3	-5,1	-3,9	-1,0	0,8	0,2	-
Dug opće države (u % BDP-u)	57,3	63,9	69,5	80,4	84,0	83,7	80,5	77,8	74,6	-
Dug opće države (mil. HRK)	191 288	212 828	229 740	266 753	278 494	284 373	287 766	284 316	284 593	(V. 2019.) 284 593
Devizni prihod od turizma, mil. EUR	6 230	6 617	6 859	7 203	7 402	7 962	8 635	9 493	10 118	-
Izravna strana ulaganja u RH, mil. EUR	1 066	1 023	1 155	739	2 300	8	372	1 529	1 002	(I.-III. 2019.) 405
Ostvarene investicije u dugotrajnu imovinu (mil. HRK)	48 337	46 629	44 117	45 136	46 571	46 440	48 587	52 585	-	-
Ukupan broj zaposlenih (u tis.)	1 432	1 411	1 395	1 384	1 342	1 391	1 443	1 477	1 518	(VII.2019.) 1 579
Broj zaposlenih u pravnim osobama (u tis.)	1 168	1 160	1 153	1 132	1 121	1 176	1 230	1 265	1 305	(VII.2019.) 1 348
Broj registriranih poslovnih subjekata (u tis.)	275	284	295	283	298	312	255	255	264	(VIII.2019.) 275
Zaposleni u obrtu i slobodnim profesijama (u tis.)	232	221	213	207	199	194	191	192	192	(VII.2019.) 212
Individualni poljoprivrednici (u tis.)	32	31	29	25	23	21	20	20	19	(VII.2019.) 19
Broj nezaposlenih osoba	302 425	305 333	324 324	345 112	328 187	285 906	242 840	193 967	153 542	(VII.2019.) 114 498
Prosječna neto isplaćena plaća, u HRK	5 343	5 429	5 478	5 515	5 533	5 594	5 685	5 985	6 242	(VII.2019.) 6 420
Prosječna bruto plaća, u HRK	7 679	7 796	7 875	7 939	7 953	7 610	7 752	8 055	8 469	(VII.2019.) 8 741

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Noćenja turista, ukupno (u tis.)	56 217	60 110	62 507	64 828	66 484	71 605	77 918	86 200	89 625	(I.-VIII.2019.)
Noćenja domaćih turista (u tis.)	5 568	5 562	5 174	5 140	5 160	5 749	5 819	5 978	6 477	(I.-VIII.2019.)
Noćenja stranih turista (u tis.)	50 849	54 548	57 333	59 688	61 324	65 863	72 099	80 222	83 175	(I.-VIII.2019.)
Stopa registrirane nezaposlenosti (%)	17,4	17,8+	18,9	20,2	19,6	17,4	14,4	11,6	9,27	(VII.2019.) 6,8
Stopa nezaposlenosti (prema definiciji ILO-a, stanovništvo starije od 15 g.)	11,6	13,7	15,9	17,3	17,3	16,2	13,1	11,2	8,4	(I.-III.2019.) 7,6.
Stopa zaposlenosti (prema definiciji ILO-a, stanovništvo starije od 15 g.)	46,5	44,8	43,2	42,1	43,3	44,2	44,6	45,8	46,9	(I.-III.2019.) .47.2).
Broj korisnika mirovine (u tis.)	1 187	1 208	1 218	1 212	1 224	1 228	1 227	1 232	1 238	(VII.2019.) 1 240
Prosječne mirovine, u kunama	2 372	2 353	2 383	2 420	2 417	2 422	2 421	2 479	2 619	(VII.2019.) 2 658

- 1) Podaci za BDP od 2010. do 2016. su konačni, dok su za 2017. i 2018. privremeni i izračunati su kao zbroj četiri tromjesečnih podataka.
Izvor: Državni zavod za statistiku, Hrvatska narodna banka, Ministarstvo financija, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje, FINA.

1.2. Stanovništvo

Tablica 2. Stanovništvo Hrvatske i broj naselja prema popisima

	Stanovništvo	Indeksi		Prosječne godišnje stope rasta između dvaju popisa, %	Gustoća stanovništva na 1 km ²	Naselja (stanje na dan popisa)	
		1857. = 100	verižni indeksi			broj	prosječan broj stanovnika
1857.	2 181 499	100,0	-	-	38,6	5 444	401
1869.	2 398 292	109,9	109,9	0,87	42,4	5 214	460
1880.	2 506 228	114,9	104,5	0,37	44,3	5 974	420
1890.	2 854 558	130,9	113,9	1,31	50,5	6 311	452
1900.	3 161 456	144,9	110,8	1,03	55,9	6 402	494
1910.	3 460 584	158,7	109,5	0,91	61,2	6 397	541
1921.	3 443 375	157,8	99,5	-0,05	60,9	5 757	598
1931.	3 785 455	173,5	109,9	0,95	67,0	5 900	642
1948.	3 779 858	173,2	99,9	-0,01	66,9	6 639	569
1953.	3 936 022	180,4	104,1	0,81	69,6	6 672	590
1961.	4 159 696	190,7	105,7	0,69	73,6	6 677	623
1971.	4 426 221	203,0	106,4	0,62	78,3	6 666	664
1981.	4 601 469	210,9	104,0	0,39	81,4	6 567	701
1991.	4 784 265	219,3	104,0	0,39	84,6	6 694	715
2001.	4 437 460	-	-	-	78,4	6 759	657
2011.¹⁾	4 284 889	-	-	-	75,7	6 756	634

1) Podaci Popisa 2011. nisu neposredno usporedivi s podacima Popisa 2001. ni s podacima prijašnjih popisa jer se statistička definicija ukupnog stanovništva primijenjena u Popisu 2011. razlikuje od onih koje su primijenjene u prijašnjim popisima.

Metodološka objašnjenja o usporedivosti popisnih podataka:

Podaci šest popisa stanovništva provedenih nakon Drugoga svjetskog rata, tj. Popisa 1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991., odnose se na stalno stanovništvo, tj. na osobe s prebivalištem u Republici Hrvatskoj bez obzira na to jesu li u vrijeme popisa bile prisutne u prebivalištu ili ne i bez obzira na duljinu odsutnosti iz prebivališta. U popisima 1961. i 1971. kao stalni stanovnici popisane su sve osobe koje su se zatekle u mjestu rada pod uvjetom da se svakodnevno ne vraćaju u mjesto prebivališta obitelji, dok su 1981. i 1991. takve osobe u mjestu rada popisane kao privremeno prisutne.

U Popisu 2001. prvi se put pri definiranju ukupnog stanovništva primjenjuje koncept "uobičajenog mjesta stanovanja" i uvodi se razdoblje od jedne godine i dulje kao osnovni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. U Popisu 2011. također se primjenjuje koncept "uobičajenog mjesta stanovanja" i prvi se put uvodi namjera odsutnosti/prisutnosti kao dodatni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. U skladu s Preporukama Konferencije europskih statističara za popise stanovništva i stanova 2010. godine, uobičajenim mjestom stanovanja smatra se ono mjesto gdje osoba provodi većinu svoga dnevnog odmora bez obzira na kratkotrajnu odsutnost iz tog mjesta (npr. zbog odlaska na odmor, putovanje, liječenje, u posjet i sl.).

U skladu s definicijom uobičajenog mjesta stanovanja, ukupan broj stanovnika u Popisu 2011. obuhvaća:

- osobe koje uoči kritičnog trenutka popisa žive neprekidno u svome uobičajenom mjestu stanovanja barem 12 mjeseci ili
- osobe koje su tijekom 12 mjeseci uoči kritičnog trenutka popisa došle u svoje uobičajeno mjesto stanovanja s namjerom da u njemu ostanu barem godinu dana.

U skladu s međunarodnom statističkom definicijom ukupnog stanovništva zemlje, članak 15. Zakona o Popisu 2011. definira osobe koje neće biti uključene u ukupan broj stanovnika Republike Hrvatske. To su osobe:

- koje u Republici Hrvatskoj imaju prebivalište, a u kritičnom trenutku Popisa odsutne su dulje od jedne godine ili namjeravaju biti odsutne dulje od jedne godine, a u Republiku Hrvatsku ne dolaze tjedno. Iznimka su diplomatsko i vojno osoblje Republike Hrvatske zajedno s članovima njihovih obitelji, bez obzira na trajanje odsutnosti u inozemstvu
- koje u Republici Hrvatskoj imaju boravište kraće od jedne godine i ne namjeravaju ostatu u Republici Hrvatskoj dulje od jedne godine
- studenti koji studiraju u inozemstvu bez obzira na učestalost dolaska u Republiku Hrvatsku, s iznimkom studenata koji svakodnevno prelaze granicu.

Iako se podaci obaju popisa, 2001. i 2011. temelje na konceptu "uobičajenog mjesta stanovanja", oni nisu neposredno usporedivi. Najprije zbog namjere odsutnosti/prisutnosti koja se nije prikupljala u Popisu 2001., a potom i stoga što je Popis 2001. u ukupan broj stanovnika uključivao i osobe odsutne godinu i dulje koje su se u mjesto stalnog stanovanja vraćale sezonski i mjesečno (te se osobe u Popisu 2011. ne uključuju u ukupan broj stanovnika).

Tablica 3. Stanovništvo Hrvatske prema narodnosti, Popis 2011.

	Broj	Udio, %
Republika Hrvatska	4 284 889	100,00
Hrvati	3 874 321	90,42
Albanci	17 513	0,41
Austrijanci	297	0,01
Bošnjaci	31 479	0,73
Bugari	350	0,01
Crnogorci	4 517	0,11
Česi	9 641	0,22
Mađari	14 048	0,33
Makedonci	4 138	0,10
Nijemci	2 965	0,07
Poljaci	672	0,02
Romi	16 975	0,40
Rumunji	435	0,01
Rusi	1 279	0,03
Rusini	1 936	0,05
Slovaci	4 753	0,11
Slovenci	10 517	0,25
Srbi	186 633	4,36
Talijani	17 807	0,42
Turci	367	0,01
Ukrajinci	1 878	0,04
Vlasi	29	0,00
Židovi	509	0,01
Ostali	8 052	0,19
Regionalna pripadnost	27 225	0,64
Izjasnili se u smislu vjerske pripadnosti	10 182	0,24
Neraspoređeno	731	0,02
Ne izjašnjavaju se	26 763	0,62
Nepoznato	8 877	0,21

Izvor: DZS.

Tablica 4. Stanovništvo Hrvatske prema vjeri, Popis 2011.

	Broj	Struktura, %
Republika Hrvatska	4 284 889	100,00
Katolici	3 697 143	86,28
Pravoslavci	190 143	4,44
Protestanti	14 653	0,34
Ostali kršćani	12 961	0,30
Muslimani	62 977	1,47
Židovi	536	0,01
Istočne religije	2 550	0,06
Ostale religije, pokreti i svjetonazori	2 555	0,06
Agnostici i skeptici	32 518	0,76
Nisu vjernici i ateisti	163 375	3,81
Ne izjašnjavaju se	93 018	2,17
Nepoznato	12 460	0,29

Izvor: DZS.

Tablica 5. Vanjska migracija stanovništva Republike Hrvatske

	Doseljeni iz inozemstva	Odseljeni u inozemstvo	Migracijski saldo
2009.	8 468	9 940	-1 472
2010.	4 985	9 860	-4 875
2011.¹⁾	8 534	12 699	-4 165
2012.¹⁾	8 959	12 877	-3 918
2013.¹⁾	10 378	15 262	-4 884
2014.¹⁾	10 638	20 858	-10 220
2015.¹⁾	11 706	29 651	-17 945
2016.¹⁾	13 985	36 436	-22 451
2017.¹⁾	15 553	47 352	-31 799
2018.¹⁾	26 029	39 515	-13 486

1) Radi usklađivanja s međunarodnim standardima i pravnom stečevinom Europske unije podaci statistike vanjske migracije od 2011. obrađuju se prema novoj metodologiji.

Izvor: DZS.

Tablica 6. Vanjska migracija stanovništva prema zemlji podrijetla/odredišta i državljanstvu u 2018.

Zemlja podrijetla/ odredišta	Doseљeni iz inozemstva				Odseljeni u inozemstvo			
	ukupno	hrvatski državlјani	stranci	nepoznato	ukupno	hrvatski državlјani	stranci	nepoznato
Ukupno	26 029	8 619	17 399	11	39 515	36 413	3 088	14
Europa	23 771	7 944	15 825	2	37 755	35 111	2 637	7
Europska unija	6 256	4 212	2 042	2	30 715	29 955	757	3
Austrija	501	388	112	1	2 607	2 553	53	1
Belgija	48	27	21	-	158	152	6	-
Češka	81	23	58	-	124	101	23	-
Danska	42	24	18	-	157	148	9	-
Francuska	145	66	79	-	264	233	31	-
Irska	209	197	12	-	2 051	2 045	6	-
Italija	523	282	241	-	749	657	92	-
Mađarska	88	20	68	-	115	76	39	-
Nizozemska	101	44	57	-	195	171	24	-
Njemačka	3 232	2 798	433	1	21 732	21 605	125	2
Poljska	86	17	69	-	49	29	20	-
Rumunjska	43	11	32	-	52	17	35	-
Slovačka	56	11	45	-	62	45	17	-
Slovenija	619	106	513	-	685	523	162	-
Španjolska	52	21	31	-	106	95	11	-
Švedska	109	55	54	-	814	790	24	-
Ujedinjena Kraljevina	216	97	119	-	596	562	34	-
Ostale europske zemlje	17 515	3 732	13 783	-	7 040	5 156	1 880	4
Albanija	641	3	638	-	89	2	87	-
Bosna i Hercegovina	10 348	2 474	7 874	-	3 631	2 534	1 097	-
Crna Gora	115	39	76	-	54	32	22	-
Kosovo	1 402	66	1 336	-	98	18	80	-
Norveška	50	30	20	-	267	258	9	-
Rusija	124	22	102	-	80	33	47	-
Sjeverna Makedonija	844	50	794	-	127	43	84	-
Srbija	2 880	671	2 209	-	1 613	1 321	288	4
Švicarska	399	361	38	-	873	862	11	-
Ukrajina	615	2	613	-	134	2	132	-
Azija	903	116	783	4	319	182	137	-
Afrika	128	49	76	3	39	21	18	-
Sjeverna i Srednja Amerika	486	295	191	-	746	658	88	-
Kanada	135	108	27	-	325	312	13	-
SAD	328	184	144	-	401	332	69	-
Južna Amerika	125	40	85	-	58	21	37	-
Oceanija	197	158	39	-	255	238	16	1
Australija	172	140	32	-	223	208	14	1
Nepoznato	419	17	400	2	343	182	155	6

Izvor: DZS.

Tablica 7. Prosječna starost, indeks starenja i fertilni kontingent stanovništva Republike Hrvatske

	Prosječna starost			Indeks starenja, %			Fertilni kontingent, 15 – 49, %
	ukupno	muškarci	ĵene	ukupno	muškarci	ĵene	ĵene
1971.	34,0	32,4	35,5	47,2	38,5	56,2	51,4
1981.	35,4	33,8	37,1	52,6	40,4	65,3	48,5
1991.	37,1	35,4	38,7	66,7	50,8	83,3	46,6
2001.	39,3	37,5	41,0	90,7	71,6	110,8	46,9
2002.	39,6	37,8	41,3	93,8	74,1	114,3	47,1
2003.	39,9	38,1	41,5	96,2	76,1	117,2	46,9
2004.	40,1	38,3	41,8	98,4	77,8	119,9	46,7
2005.	40,3	38,5	42,0	99,6	78,7	121,5	46,4
2006.	40,5	38,8	42,2	100,5	79,4	122,6	46,1
2007.	40,8	39,0	42,4	103,1	81,7	125,5	45,8
2008.	41,0	39,2	42,6	105,2	83,6	127,8	45,6
2009.	41,1	39,4	42,8	107,6	85,8	130,4	45,3
2010.	41,3	39,5	43,0	110,3	88,5	133,3	45,0
2011.	41,8	40,0	43,5	115,7	92,9	139,7	43,8
2012.	42,0	40,2	43,7	117,8	95,1	141,7	43,6
2013.	42,2	40,3	43,9	121,0	98,0	145,2	43,4
2014.	42,4	40,5	44,1	123,9	100,8	148,4	43,1
2015.	42,6	40,7	44,3	127,5	104,1	152,2	42,8
2016.	42,8	41,0	44,5	132,0	108,2	157,0	42,4
2017.	43,1	41,3	44,8	136,9	112,8	162,3	41,9
2018.	43,4	41,5	45,0	141,4	116,7	167,5	41,5

Izvor: DZS.

1.3. Zaposlenost i nezaposlenost

Tablica 8. Registrirane nezaposlene osobe (prosjek)

Godina	Registrirane nezaposlene osobe (prosjek)									Traženi radnici
	Nezaposlene osobe			Nezaposlene osobe bez radnog iskustva			Korisnici novčane naknade			
	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	
2004.	309875	129 028	180 847	74 152	30 727	43 425	70 467	28 082	42 385	116 744
2005.	308 738	127942	180 796	71 591	29 025	42 566	72 802	29 767	43 035	110 569
2006.	291 616	116 519	175 097	65 982	25 762	40 220	66 407	25 513	40 894	130 517
2007.	264 448	102 482	161 966	56 245	21 332	34 913	59 603	21 687	37 916	141 487
2008.	236 741	89 540	147 201	46 918	17 220	29 698	57 258	20 234	37 024	141 794
2009.	263 174	107 115	156 059	46 394	17 951	28 443	68 967	29 135	39 832	102 427
2010.	302 425	136805	165 620	51 011	21 987	29 024	78 439	39 004	39 435	104 739
2011.	305 333	141408	163 925	53 106	24 124	28 982	74 501	37 291	37 210	125 578
2012.	324324	152 079	172 245	57 277	26 844	30 433	74 171	36 456	37 715	131 927
2013.	345112	163 070	182 042	61 442	29 307	32 135	70 479	34 898	35 581	143 340
2014.	328187	153485	174 702	59 640	28 237	31 403	58 347	28 644	29 703	152 869
2015.	285906	130 698	155 208	52 255	24 438	27 817	48 442	22 800	25 642	202468
2016.	241860	107 947	133 913	42 935	19 297	23 638	39 907	17 991	21 916	232 254
2017.	193 967	83 144	110 823	31 985	13 665	18 320	33 977	14 328	19 649	250216
2018.	153 542	66 403	87 139	24 144	9 936	14 208	29 795	12 917	16 878	253116
Index 2018./2017	79.2	79.9	78.6	75.5	72.7	77.6	87.7	90.2	85.9	101.2

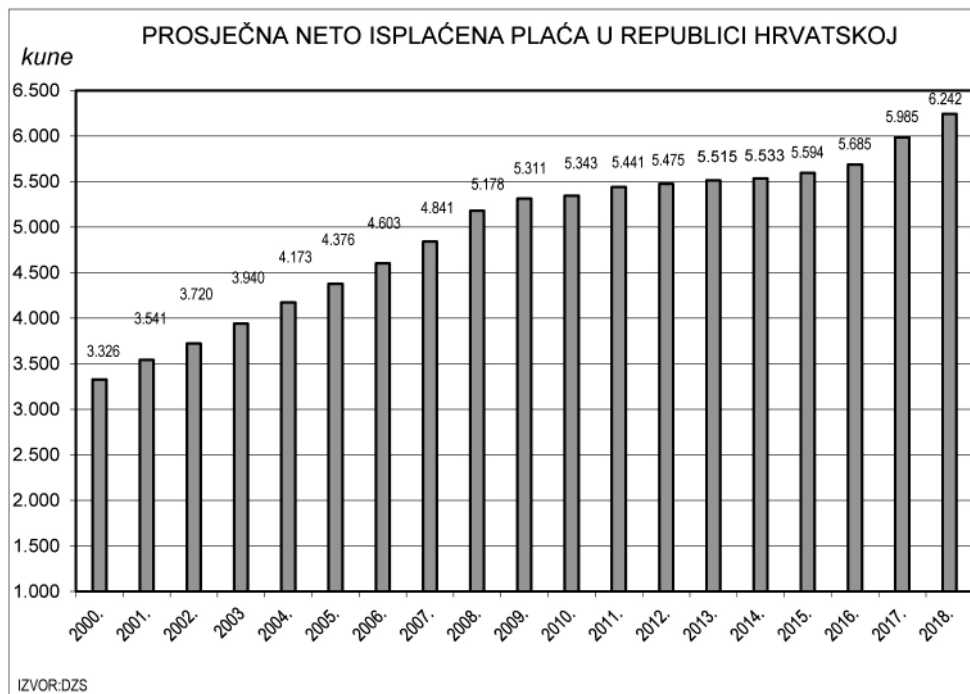
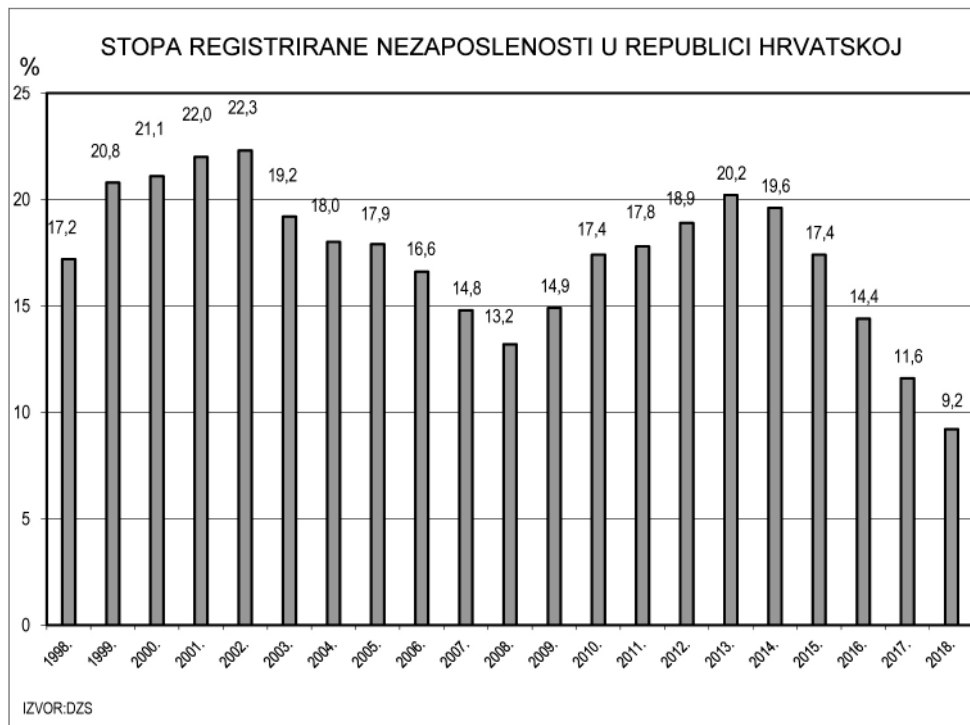
Izvor: DZS.

Tablica 9. Godišnji prosjek ukupnog broja zaposlenih od 2008. do 2018.

	Zaposleni ¹⁾			Zaposlene žene u pravnim osobama, obrtu i slobodnim profesijama	Udio zaposlenih žena u ukupnom broju zaposlenih,
	ukupno	u pravnim osobama svih oblika vlasništva	u obrtu i slobodnim profesijama ²⁾		
2008.	1 516 761	1 252 089	264 672	683 311	45,1
2009.	1 463 489	1 211 085	252 404	662 559	45,3
2010.	1 400 115	1 168 179	231 936	643 273	45,9
2011.	1 380 294	1 159 657	220 637	637 672	46,2
2012	1 366 348	1 153 497	212 851	634 790	46,5
2013	1 338 904	1 132 246	206 658	624 364	46,6
2014.	1 319 418	1 120 507	98 911	615 295	46,6
2015.	1 391 002	1 175 658	215 344	654 844	47,0
2016. ¹⁾	1 443 111	1 229 726	213 385	676 250	47,3
2017. ¹⁾	1 476 834	1 265 021	211 813	690 850	46,8
2018. ¹⁾	1 517 58/0	1 305 439	212 141	710 897	46,8

Izvor: DZS.

1) Od 2016. do 2018. podaci su revidirani.

1.4. Plaće

Tablica 10. Prosječna mjesečna isplaćena neto i bruto plaća po zaposlenom u pravnim osobama

	Prosječna mjesečna isplaćena neto i bruto plaća kune		Verižni indeksi			
	neto	bruto	nominalnih plaća		realnih plaća	
			neto	bruto	neto	bruto
1997.	2 377	3 668	116,9	113,1	112,3	108,6
1998.	2 681	4 131	112,8	112,6	106,0	105,8
1999.	3 055	4 551	114,0	110,2	110,1	106,5
2000.	3 326	4 869	108,9	107,0	103,4	101,6
2001.	3 541	5 061	106,5	103,9	101,6	99,2
2002.	3 720	5 366	105,0	106,0	103,1	104,1
2003.	3 940	5 623	105,9	104,8	103,8	102,6
2004.	4 173	5 985	105,9	106,4	103,7	104,2
2005.	4 376	6 248	104,9	104,4	101,5	101,1
2006.	4 603	6 634	105,2	106,2	101,9	102,9
2007.	4 841	7 047	105,2	106,2	102,2	103,2
2008.	5 178	7 544	107,0	107,1	100,8	100,9
2009.	5 311	7 711	102,6	102,2	100,2	99,8
2010.	5 343	7 679	100,6	99,6	99,5	98,5
2011.	5 441	7 796	101,8	101,5	99,6	99,2
2012.	5 478	7 875	100,7	101,0	97,4	97,7
2013.	5 515	7 939	100,7	100,8	98,5	98,6
2014.	5 533	7 953	100,3	100,2	100,5	100,4
2015.	5 711	8 055	103,2	101,3	103,7	101,8
2016.	5 685	7 752	101,6	101,9	102,7	103,0
2017.	5 985	8 055	105,3	103,9	104,2	102,8
2018.	6 242	8 448	104,3	104,9	102,8	103,3

Izvor: DZS.

Tablica 11. Prosječna mjesečna isplaćena neto plaća po zaposlenome u pravnim osobama u Hrvatskoj prema NKD-u 2007. od 2016. do 2018. prema JOPPD obrascu

u kunama

	2016.	2017.	2018.
Ukupno	5.685	5.985	6.242
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	5.170	5.327	5.674
01 Biljna i stočarska proizvodnja, lovstvo i uslužne djelatnosti povezane s njima	4.521	4.737	5.056
02 Šumarstvo i sječa drva	6.216	6.255	6.532
03 Ribarstvo	4.825	5.085	5.459
B Rudarstvo i vađenje	7.345	7.379	7.858
06 Vađenje sirove nafte i prirodnog plina	10.172	9.769	10.256
08 Ostalo rudarstvo i vađenje	5.324	5.611	5.916
09 Pomoćne uslužne djelatnosti u rudarstvu	8.007	8.043	8.906
C Prerađivačka industrija	5.159	5.447	5.708
10 Proizvodnja prehrambenih proizvoda	4.809	5.043	5.334
11 Proizvodnja pića	6.632	6.993	7.358
12 Proizvodnja duhanskih proizvoda	7.548	7.967	7.861
13 Proizvodnja tekstila	3.934	4.204	4.354
14 Proizvodnja odjeće	3.359	3.599	4.164
15 Proizvodnja kože i srodnih proizvoda	3.520	3.870	4.065
16 Prerada drva i proizvoda od drva i pluta, osim namještaja; proizvodnja proizvoda od slame i pletarskih materijala	3.849	4.150	4.478
17 Proizvodnja papira i proizvoda od papira	5.176	5.425	5.675
18 Tiskanje i umnožavanje snimljenih zapisa	5.156	5.438	5.742
19 Proizvodnja koksa i rafiniranih naftnih proizvoda	10.136	9.611	10.037
20 Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	5.777	6.020	6.220
21 Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i farmaceutskih pripravaka	9.560	9.894	9.584
22 Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	4.495	4.760	5.035
23 Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	5.678	5.946	6.212
24 Proizvodnja metala	4.808	5.254	5.523
25 Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim strojeva i opreme	5.113	5.402	5.653
26 Proizvodnja računala te elektroničkih i optičkih proizvoda	8.842	9.326	9.412
27 Proizvodnja električne opreme	6.338	6.667	6.816
28 Proizvodnja strojeva i uređaja, d. n.	5.728	5.998	6.193
29 Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	5.151	5.379	5.907
30 Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	6.058	6.317	6.144
31 Proizvodnja namještaja	3.979	4.287	4.562
32 Ostala prerađivačka industrija	4.048	4.374	4.745
33 Popravak i instaliranje strojeva i opreme	5.755	6.038	6.163

(nastavak)

D	Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	7.965	8.216	8.366
35	Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	7.965	8.216	8.366
E	Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	5.566	5.751	5.825
36	Skupljanje, pročišćavanje i opskrba vodom	6.063	6.199	6.279
37	Uklanjanje otpadnih voda	6.373	6.601	6.881
38	Skupljanje otpada, djelatnosti obrade i zbrinjavanja otpada; uporaba materijala	5.133	5.286	5.397
39	Djelatnosti sanacije okoliša te ostale djelatnosti gospodarenja otpadom	6.306	7.120	7.108
F	Građevinarstvo	4.675	4.961	5.214
41	Gradnja zgrada	4.024	4.290	4.569
42	Gradnja građevina niskogradnje	5.785	6.097	6.373
43	Specijalizirane građevinske djelatnosti	4.280	4.613	4.883
G	Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla	4.945	5.275	5.598
45	Trgovina na veliko i na malo motornim vozilima i motociklima; popravak motornih vozila i motocikla	5.250	5.652	6.022
46	Trgovina na veliko, osim trgovine motornim vozilima i motociklima	5.711	6.087	6.452
47	Trgovina na malo, osim trgovine motornim vozilima i motociklima	4.432	4.724	5.000
H	Prijevoz i skladištenje	5.960	6.190	6.394
49	Kopneni prijevoz i cjevovodni transport	5.279	5.513	5.789
50	Vodeni prijevoz	5.974	6.179	6.354
51	Zračni prijevoz	10.031	10.624	10.829
52	Skladištenje i prateće djelatnosti u prijevozu	7.280	7.508	7.669
53	Poštanske i kurirske djelatnosti	4.844	5.044	5.190
I	Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	4.729	5.041	5.171
55	Smještaj	5.444	5.684	5.861
56	Djelatnost pripreme i usluživanja hrane i pića	3.740	4.015	4.175
J	Informacije i komunikacije	7.602	8.027	8.365
58	Izdavačke djelatnosti	6.500	6.684	6.816
59	Proizvodnja filmova, videofilmova i televizijskog programa, djelatnosti snimanja zvučnih zapisa i izdavanja glazbenih zapisa	5.352	5.696	5.997
60	Emitiranje programa	6.837	7.028	7.030
61	Telekomunikacije	8.838	9.178	9.175
62	Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	7.783	8.482	9.131
63	Informacijske uslužne djelatnosti	6.883	7.182	7.727
K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	7.890	8.338	8.523
64	Financijske uslužne djelatnosti, osim osiguranja i mirovinskih fondova	8.741	9.171	9.290
65	Osiguranje, reosiguranje i mirovinski fondovi, osim obveznoga socijalnog osiguranja	7.083	7.583	7.881
66	Pomoćne djelatnosti kod financijskih usluga i djelatnosti osiguranja	6.184	6.525	6.738

I. Kelebug: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

L	Poslovanje nekretninama	5.479	5.754	5.921
	68 Poslovanje nekretninama	5.479	5.754	5.921
M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	6.323	6.723	7.058
	69 Pravne i računovodstvene djelatnosti	5.135	5.521	5.764
	70 Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem	7.100	7.477	7.404
	71 Arhitektonske djelatnosti i inženjerstvo; tehničko ispitivanje i analiza	6.251	6.618	6.974
	72 Znanstveno istraživanje i razvoj	8.485	8.982	9.166
	73 Promidžba (reklama i propaganda) i istraživanje tržišta	6.667	7.221	8.448
	74 Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	4.677	5.082	5.862
	75 Veterinarske djelatnosti	5.666	5.870	5.948
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	4.026	4.302	4.818
	77 Djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup (leasing)	5.042	5.427	5.800
	79 Putničke agencije, organizatori putovanja (turoperatori) i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti povezane s njima	5.258	5.618	5.636
	80 Zaštitne i istražne djelatnosti	3.437	3.719	4.281
	81 Usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada te djelatnosti uređenja i održavanja krajolika	3.522	3.739	4.248
	82 Uredske administrativne i pomoćne djelatnosti te ostale poslovne pomoćne djelatnosti	4.862	4.989	5.778
O	Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	6.552	6.871	7.126
	84 Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	6.552	6.871	7.126
P	Obrazovanje	6.147	6.391	6.580
	85 Obrazovanje	6.147	6.391	6.580
Q	Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	6.696	7.004	7.221
	86 Djelatnosti zdravstvene zaštite	7.263	7.573	7.811
	87 Djelatnosti socijalne skrbi sa smještajem	4.751	4.968	5.294
	88 Djelatnosti socijalne skrbi bez smještaja	4.538	4.865	5.025
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	5.376	5.666	5.914
	90 Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti	6.355	6.604	6.742
	91 Knjižnice, arhivi, muzeji i ostale kulturne djelatnosti	5.949	6.246	6.400
	92 Djelatnosti kockanja i kladenja	4.591	4.934	5.297
	93 Sportske djelatnosti te zabavne i rekreacijske djelatnosti	5.109	5.366	5.618
S	Ostale uslužne djelatnosti	4.844	5.228	5.472
	94 Djelatnosti članskih organizacija	5.656	5.891	6.004
	95 Popravlak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	5.758	6.488	6.942
	96 Ostale osobne uslužne djelatnosti	3.424	3.810	4.038

Izvor: DZS.

1.5. Cijene

Tablica 12. Prosječni godišnji harmonizirani indeksi potrošačkih cijena od 2007. do 2018., stope promjene

%

COICOP	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
	Prethodna godina = 100											
00 Harmonizirani indeks potrošačkih cijena - ukupno	2,7	5,8	2,2	1,1	2,2	3,4	2,3	0,2	-0,3	-0,6	1,3	1,6
01 Hrana i bezalkoholna pića	2,9	9,6	1,7	-1,6	3,5	3,6	4,0	-2,4	0,3	-0,4	2,9	0,9
02 Alkoholna pića i duhan	3,1	5,0	11,8	2,5	6,3	3,9	8,5	5,5	1,9	0,7	2,0	2,2
03 Odjeća i obuća	5,1	2,7	-0,2	-4,3	-3,4	-3,8	-3,5	-3,9	0,0	0,2	0,7	-1,6
04 Stanovanje, voda, električna energija, plin i ostala goriva	3,0	6,8	4,8	5,6	2,6	10,1	3,8	1,0	-1,6	-2,8	-2,5	3,8
05 Pokućstvo, oprema za kuću i redovito održavanje kućanstva	2,2	4,8	2,8	-0,1	1,9	2,1	0,5	-0,8	-0,3	0,1	0,1	0,6
06 Zdravlje	1,8	5,8	15,4	2,6	1,1	2,1	0,4	2,7	4,0	4,7	1,1	1,4
07 Prijevoz	2,4	4,9	-6,3	4,9	5,9	4,0	-0,8	0,4	-6,0	-3,6	2,5	2,9
08 Komunikacija	-0,2	-1,4	-0,3	-0,7	-3,9	-5,1	-1,9	-0,3	0,9	-2,3	-1,6	-0,1
09 Rekreacija i kultura	1,7	1,5	1,8	1,3	-1,8	3,2	2,4	2,1	1,2	-1,7	1,1	0,8
10 Obrazovanje	1,0	2,4	2,5	-1,9	-5,9	-0,7	0,5	0,1	-0,4	-0,1	0,8	0,4
11 Restorani i hoteli	1,9	5,6	4,5	2,3	0,8	-0,6	2,4	1,1	2,0	0,6	3,0	2,5
12 Razna dobra i usluge	3,2	4,1	3,7	1,6	1,6	2,1	1,5	-0,1	0,1	0,5	0,6	0,9

Izvor: DZS.

Tablica 13. Indeksi potrošačkih cijena 2007. do 2018.^{1),2)}

2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
100,0	106,1	108,6	109,7	112,2	116,1	118,6	118,4	117,8	116,5	117,8	119,6
94,3	100,0	102,4	103,5	105,8	109,4	111,8	111,6	111,1	109,8	111,1	112,7
92,1	97,7	100,0	101,1	103,3	106,9	109,2	109,0	108,5	107,3	108,5	110,1
91,1	96,7	99,0	100,0	102,3	105,8	108,1	107,9	107,4	106,2	107,4	109,0
89,1	94,5	96,8	97,8	100,0	103,4	105,7	105,5	105,0	103,8	105,0	106,6
86,2	91,4	93,6	94,6	96,7	100,0	102,2	102,0	101,5	100,4	101,5	103,0
84,3	89,4	91,5	92,5	94,6	97,8	100,0	99,8	99,3	98,2	99,3	100,8
84,5	89,6	91,7	92,7	94,8	98,0	100,2	100,0	99,5	98,4	99,5	101,0
84,9	90,0	92,2	93,1	95,2	98,5	100,7	100,5	100,0	98,9	100,0	101,5
85,8	91,0	93,2	94,2	96,3	99,6	101,8	101,6	101,1	100,0	101,1	102,6
84,9	90,0	92,2	93,1	95,2	98,5	100,7	100,5	100,0	98,9	100,0	101,5
83,6	88,7	90,8	91,8	93,8	97,1	99,2	99,0	98,5	97,4	98,5	100,0

1) Indeksi se čitaju samo vodoravno.

2) Indeksi su izračunani iz baznih indeksa (2015. = 100).

Izvor: DZS.

1.6. Industrijska proizvodnja

Tablica 14. Statistička energetska bilanca Republike Hrvatske za 2016.

Opis	Ugljen i koks	Sirova nafta	Rafinerijski proizvodi	Motorni benzin	Dizelsko gorivo	Ekstralako loživo ulje
	tis. t					
Ukupna proizvodnja		743	3 755	864	1 434	5
Rafinerije	-	-	3 715	864	1 434	5
Degazolinaža	-	-	40	-	-	-
Hidroelektrane	-	-	-	-	-	-
Termoelektrane	-	-	-	-	-	-
Javne toplane	-	-	-	-	-	-
Industrijske toplane	-	-	-	-	-	-
Javne kotlovnice	-	-	-	-	-	-
Industrijske kotlovnice	-	-	-	-	-	-
Vjetroelektrane	-	-	-	-	-	-
Uvoz	1 119	2 994	1 680	194	1 008	-
Izvoz	-	-	2 076	517	675	5
Saldo skladišta	-20	-3	-81	-7	-3	-
Ukupna potrošnja	1 099	3 725	3 278	534	1 764	-
Prerada u degazolinaži	-	40	-	-	-	-
Prerada u rafinerijama	-	3 765	-	-	-	-
Gubici u rafinerijama	-	50	-	-	-	-
Proizvodnja rafinerija	-	3 715	-	-	-	-
Ukapljeni plin	-	208	-	-	-	-
Motorni benzin	-	864	-	-	-	-
Petrolej i mlazno gorivo	-	116	-	-	-	-
Dizelsko gorivo	-	1 434	-	-	-	-
Ekstralako loživo ulje	-	5	-	-	-	-
Loživo ulje	-	596	-	-	-	-
Primarni benzin	-	64	-	-	-	-
Bitumen	-	1	-	-	-	-
Rafinerijski plin	-	155	-	-	-	-
Ostali derivati	-	272	-	-	-	-
Gubici prijenosa i distribucije	-	-	-	-	-	-
Gubici prijenosa	-	-	-	-	-	-
Gubici distribucije	-	-	-	-	-	-
Bunker brodova	-	-	5	-	3	-
Ukupno raspoloživo	1 099	-	3 273	534	1 761	-
Potrošnja za pogon	-	-	-	-	-	-
Proizvodnja nafte i plina	-	-	-	-	-	-
Elektroprivreda	-	-	-	-	-	-
Rafinerije	-	-	-	-	-	-
Degazolinaža	-	-	-	-	-	-

Izvor: DZS.

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

Opis	Ugljen i koks	Sirova nafta	Rafinerijski proizvodi	Motorni benzin	Dizelsko gorivo	Ekstralako loživo ulje
	tis. t					
Energetske transformacije	983		9		5	
Termoelektrane	974	-	1	-	1	-
Javne toplane	-	-	-	-	-	-
Javne kotlovnice	-	-	8	-	4	-
Industrijske toplane	9	-	-	-	-	-
Industrijske kotlovnice	-	-	-	-	-	-
Degazolinaža	-	-	-	-	-	-
Gradske plinare	-	-	-	-	-	-
Ostalo	-	-	-	-	-	-
Neenergetska potrošnja	-	-	170	-	-	-
Gubici	-	-	-	-	-	-
Neto potrošnja	116	-	3 094	534	1 756	-
Potrošnja energetike	-	-	155	-	-	-
Proizvodnja nafte i plina	-	-	153	-	-	-
Elektroprivreda	-	-	-	-	-	-
Hidroelektrane	-	-	-	-	-	-
Termoelektrane	-	-	-	-	-	-
Javne toplane	-	-	1	-	-	-
Rafinerije	-	-	-	-	-	-
Degazolinaža	-	-	-	-	-	-
Ostalo	-	-	1	-	-	-
Neposredna potrošnja	116	-	2 939	534	1 756	-
Industrija	109	-	470	4	107	-
Željeza i čelika	-	-	-	-	-	-
Obojenih metala	-	-	2	-	1	-
Građevnog materijala i nemetala	73	-	386	4	94	-
Kemijska	-	-	17	-	-	-
Papira	-	-	7	-	1	-
Prehrambena	36	-	21	-	7	-
Ostala	-	-	37	-	4	-
Promet	-	-	2 082	523	1 339	-
Željeznički	-	-	43	-	42	-
Cestovni	-	-	1 867	523	1 255	-
Zračni	-	-	129	-	-	-
Pomorski i riječni	-	-	43	-	42	-
Javni gradski	-	-	-	-	-	-
Ostali	-	-	-	-	-	-
Opća potrošnja	7	-	387	7	310	-
Kućanstva	7	-	135	-	84	-
Usluge	-	-	59	-	44	-
Poljoprivreda	-	-	193	7	182	-
Graditeljstvo	-	-	-	-	-	-

Izvor: DZS.

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

Opis	Loživo ulje	Ostali rafinerijski proizvodi	Ukapljeni plin	Prirodni plin	Električna energija	Para, topla i vrela voda
	tis. t			10 ⁶ m ³	GWh	TJ
Ukupna proizvodnja	596	608	248	1 647	12 284 ²⁾	10 938
Rafinerije	596	608	208	-	-	-
Degazolinaža	-	-	40	-	-	-
Hidroelektrane	-	-	-	-	6 967	-
Termoelektrane	-	-	-	-	2 651	-
Javne toplane	-	-	-	-	1 276	8 718
Industrijske toplane	-	-	-	-	314	-
Javne kotlovnice	-	-	-	-	-	2 220
Industrijske kotlovnice	-	-	-	-	-	-
Vjetroelektrane	-	-	-	-	1 010	-
Ostali izvori	-	-	-	-	66	-
Uvoz	46	378	54	1 265	12 398	-
Izvoz	451	273	155	389	6 867	-
Saldo skladišta	-29	-40	-2	89	-	-
Ukupna potrošnja	162	673	145	2 612	17 815	10 938
Prerada u degazolinaži	-	-	-	-	-	-
Prerada u rafinerijama	-	-	-	-	-	-
Gubici u rafinerijama	-	-	-	-	-	-
Proizvodnja rafinerija	-	-	-	-	-	-
Ukapljeni plin	-	-	-	-	-	-
Motorni benzin	-	-	-	-	-	-
Petrolej i mlazno gorivo	-	-	-	-	-	-
Dizelsko gorivo	-	-	-	-	-	-
Ekstralako loživo ulje	-	-	-	-	-	-
Loživo ulje	-	-	-	-	-	-
Primarni benzin	-	-	-	-	-	-
Bitumen	-	-	-	-	-	-
Rafinerijski plin	-	-	-	-	-	-
Ostali derivati	-	-	-	-	-	-
Gubici prijenosa i distribucije	-	-	-	-	2 100	1 487
Gubici prijenosa	-	-	-	-	630	-
Gubici distribucije	-	-	-	-	1 470	1 487
Bunker brodova	2	-	-	-	-	-
Ukupno raspoloživo	160	673	145	2 612	15 715	9 451
Potrošnja za pogon	-	-	-	-	-	-
Proizvodnja nafte i plina	-	-	-	-	-	-
Elektroprivreda	-	-	-	-	-	-
Rafinerije	-	-	-	-	-	-
Degazolinaža	-	-	-	-	-	-
Postrojenja za proizvodnju bioplina	-	-	-	-	-	-

Izvor: DZS.

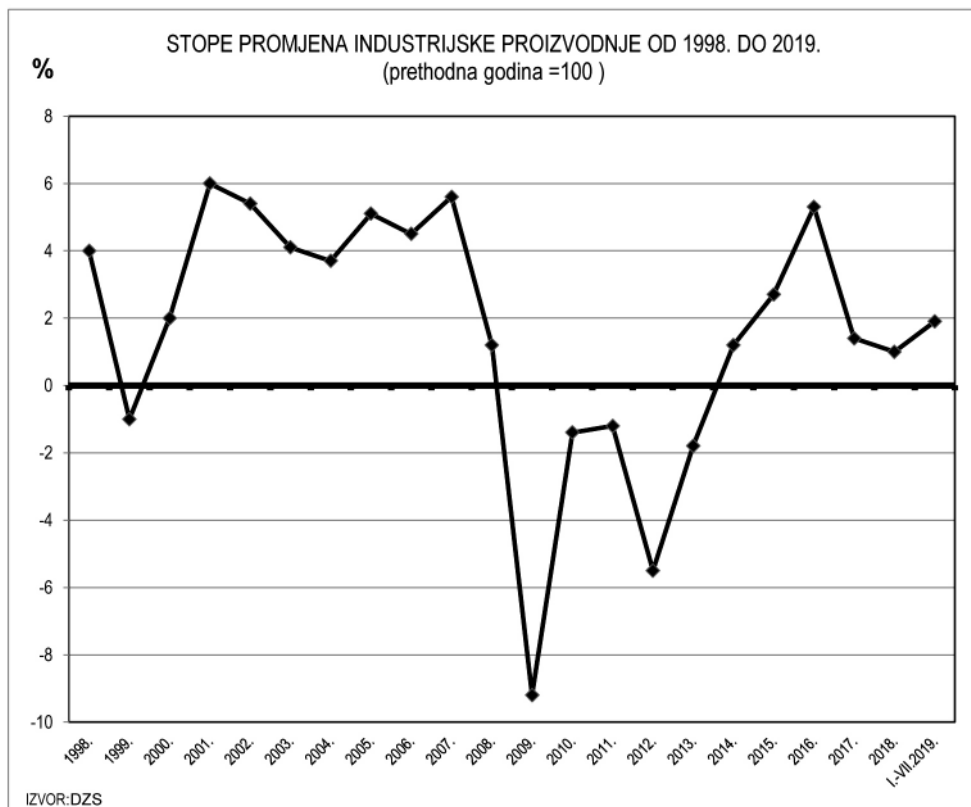
I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

Opis	Loživo ulje	Ostali rafinerijski proizvodi	Ukapljeni plin	Prirodni plin	Električna energija	Para, topla i vrela voda
	tis. t			10 ⁶ m ³	GWh	TJ
Energetske transformacije	4			702		
Termoelektrane	-	-	-	66	-	-
Javne toplane	-	-	-	408	-	-
Javne kotlovnice	4	-	-	71	-	-
Industrijske toplane	-	-	-	54	-	-
Industrijske kotlovnice	-	-	-	-	-	-
Degazolinaža	-	-	-	-	-	-
Gradske plinare	-	-	-	-	-	-
Ostalo	-	-	-	103	-	-
Neenergetska potrošnja	-	170	-	456	-	-
Gubici	-	-	-	34	-	-
Neto potrošnja	161	498	145	1 385	15 715	9 451
Potrošnja energetike	132	23	-	180	415	137
Proizvodnja nafte i plina	132	21	-	89	158	-
Elektroprivreda	-	-	-	-	-	-
Hidroelektrane	-	-	-	-	-	-
Termoelektrane	-	-	-	-	-	-
Javne toplane	-	1	-	-	-	137
Rafinerije	-	-	-	104	257	-
Degazolinaža	-	-	-	-	-	-
Ostalo	-	1	-	-	-	-
Neposredna potrošnja	29	475	145	1 240	15 300	9 314
Industrija	24	325	10	429	3 426	2 550
Željeza i čelika	-	-	-	2	50	-
Obojenih metala	-	-	1	3	32	-
Građevnog materijala i nemetala	3	281	4	86	702	-
Kemijska	-	17	-	126	305	672
Papira	5	-	1	50	309	26
Prehrambena	13	-	1	115	713	506
Ostala	3	27	3	47	1 315	1 346
Promet	-	149	71	4	251	-
Željeznički	-	1	-	-	217	-
Cestovni	-	18	71	4	-	-
Zračni	-	129	-	-	-	-
Pomorski i riječni	-	1	-	-	-	-
Javni gradski	-	-	-	-	-	-
Ostali	-	-	-	-	34	-
Opća potrošnja	5	1	64	806	11 623	6 764
Kućanstva	2	-	49	560	6 128	4 991
Usluge	2	-	13	218	5 433	1 578
Poljoprivreda	1	1	2	28	62	195
Graditeljstvo	-	-	-	-	-	-

Izvor: DZS.

I. Kelebah: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

Tablica 15. Verižni indeksi industrijske proizvodnje prema GIG-u 2009. i NKD-u od 2014. do 2018.

	2014. 2013.	2015. 2014.	2016. 2015.	2017. 2016.	2018. 2017.
Ukupno industrija	101,2	102,7	105,3	101,4	99,0
Prema područjima i odjeljcima NKD-a 2007.					
B Rudarstvo i vađenje	93,6	105,0	98,2	97,5	90,0
06 Vađenje sirove nafte i prirodnog plina	94,3	106,4	100,0	95,7	89,9
08 Ostalo rudarstvo i vađenje	87,8	103,8	97,5	108,7	87,9
09 Pomoćne uslužne djelatnosti u rudarstvu	94,3	96,6	91,3	89,5	99,0
C Prerađivačka industrija	103,1	103,8	105,6	102,0	99,1
10 Proizvodnja prehrambenih proizvoda	102,1	104,1	103,6	105,0	98,4
11 Proizvodnja pića	96,9	103,8	100,0	101,7	102,6
12 Proizvodnja duhanskih proizvoda	85,5	96,7	101,4	110,2	123,8
13 Proizvodnja tekstila	94,9	100,2	109,0	104,3	99,8
14 Proizvodnja odjeće	114,5	92,7	89,0	97,0	97,7
15 Proizvodnja kože i srodnih proizvoda	115,9	126,6	102,8	99,2	102,5
16 Prerada drva i proizvoda od drva i pluta, osim namještaja	102,9	114,7	103,5	111,4	101,1
17 Proizvodnja papira i proizvoda od papira	103,6	104,5	106,7	106,4	101,4
18 Tiskanje i umnožavanje snimljenih zapisa	109,8	98,3	102,3	95,2	108,2
19 Proizvodnja koksa i rafiniranih naftnih proizvoda	86,7	111,5	109,6	108,2	101,1
20 Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	102,8	111,7	112,9	85,8	90,1
21 Proizvodnja osnovnih farma. proiz. i farmaceutskih pripravaka	112,5	100,3	111,2	99,5	109,6

(nastavak)

22	Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	124,4	111,4	110,1	105,7	116,2
23	Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	100,8	98,7	101,7	16,5	101,5
24	Proizvodnja metala	108,6	86,8	86,3	107,1	116,0
25	Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim strojeva i opreme	94,1	105,7	114,6	87,9	88,6
26	Proizvodnja računala te električnih i optičkih proizvoda	107,7	97,2	108,0	102,5	98,7
27	Proizvodnja električne opreme	110,4	91,6	122,2	100,0	89,5
28	Proizvodnja strojeva i uređaja, d. n.	106,8	98,3	108,6	104,5	87,0
29	Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	107,0	117,8	109,2	100,0	112,6
30	Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	102,5	139,4	87,7	124,4	62,6
31	Proizvodnja namještaja	107,5	99,5	105,5	97,1	97,2
32	Ostala prerađivačka industrija	87,7	95,9	88,2	103,7	112,1
33	Popravak i instaliranje strojeva i opreme	100,4	107,9	99,5	109,7	103,5
D	Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	94,8	94,3	107,0	99,8	101,5
35	Opskrba električnom energijom, plinom,	94,8	94,3	107,0	99,8	101,5

Izvor: DZS.

1.7. Bruto domaći proizvod

Tablica 16. Bruto domaći proizvod

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Bruto domaći proizvod, tržišne cijene (tekuće), mil. kuna	269 779	294 150	322 464	347 750	331 367	329 143	333 457	330 825	331 785	331 570	339 616	351 349	365 643	381 799
Bruto domaći proizvod, tržišne cijene (tekuće), mil. USD	45 341	50 375	60 094	70 474	62 755	59 844	62 404	56 543	58 148	57 671	49 490	51 641	55 213	60 812
Bruto domaći proizvod, tržišne cijene (tekuće), mil. EUR	36 456	40 169	43 956	48 144	45 148	45 173	44 854	44 008	43 808	43 456	44 630	46 664	49 013	51 496
Stanovništvo, godišnji prosjek broja stanovnika, tis. ¹⁾	4 312	4 313	4 313	4 311	4 306	4 296	4 283	4 269	4 254	4 236	4 208	4 181	4 126	4 089
Bruto domaći proizvod po stanovniku, kune	62 570	68 201	74 770	80 668	76 949	76 616	77 856	77 495	77 994	78 274	80 707	84 035	88 651	93 372
Bruto domaći proizvod po stanovniku, USD	10 516	11 680	13 934	16 348	14 573	13 930	14 570	13 245	13 669	13 615	11 761	12 351	13 383	14 872
Bruto domaći proizvod po stanovniku, EUR	8 455	9 313	10 192	11 168	10 484	10 515	10 473	10 309	10 298	10 259	10 606	11 161	11 880	12 594
Prosječni godišnji tečaj HRK/USD ²⁾	5,949959	5,839170	5,365993	4,934417	5,280370	5,500015	5,343508	5,850861	5,705883	5,749322	6,862262	6,803718	6,622398	6,278406
Prosječni godišnji tečaj HRK/EUR ²⁾	7,400047	7,322849	7,336019	7,223178	7,339554	7,286230	7,434204	7,517340	7,573548	7,630014	7,609601	7,529383	7,460956	7,414111
Realne stope rasta (%)	4,1	4,9	5,3	2,0	-7,3	-1,5	-0,3	-2,3	-0,5	-0,1	2,4	3,5	2,9	2,6
Implicititni deflatori BDP-a	103,4	104,0	104,1	105,7	102,8	100,8	101,7	101,5	100,8	100,0	100,0	99,9	-	-

1) Vidi Metodološka objašnjenja.

Izvor: HNB, Bilten, Statistički pregled, br. 242 – travanj 2018., tablica G10a: Godišnji i mjesečni prosjeci srednjih deviznih tečajeva Hrvatske narodne banke.

Tablica 17. Tromjesečni obračun bruto domaćeg proizvoda prema rashodnoj metodi, tekuće cijene¹⁾

u mil. kuna

	Konačna potrošnja			Stvarna individualna potrošnja	Bruto investicije			Izvoz roba i usluga			Uvoz roba i usluga			Bruto domaći proizvod (tržišne cijene)													
	Ukupno	Kućanstva i NPUK Ukupno	Država Ukupno		Ukupno	bruto investicije u fiksni kapital	promjena zalih	Ukupno	robe	usluge	Ukupno	robe	usluge														
															1=2+5	2=3+4	5=6+7	8=2+6	9=10+11	10	11	12=13+14	13	14	15=16+17	16	17
															18=	19+12-15											
2011.	266.065	198.612	67.452	232.912	68.929	67.471	1.458	134.383	65.007	69.377	135.921	112.447	23.474	333.457													
2012.	265.823	198.804	67.019	232.204	63.438	64.820	-1.382	137.385	65.206	72.179	135.821	112.537	23.284	330.825													
2013.	265.823	198.930	66.892	232.565	64.436	65.257	-821	141.814	67.554	74.260	140.287	117.353	22.935	331.785													
2014.	262.987	194.788	68.199	229.139	62.228	63.797	-1.569	150.101	72.086	78.015	143.747	121.775	21.972	331.570													
2015.	263.634	195.999	67.635	230.241	67.944	66.401	1.542	163.478	77.616	85.862	155.439	130.745	24.694	339.616													
2016.	268.606	200.405	68.201	234.936	72.954	70.438	2.516	171.245	79.176	92.070	161.457	134.476	26.980	351.349													
2017.	280.905	209.618	71.287	246.082	76.520	73.325	3.194	186.793	87.106	99.687	178.575	147.943	30.632	365.643													
2018.	294.922	219.598	75.323	258.095	81.656	76.736	4.920	195.587	90.093	105.494	190.366	157.454	32.912	381.799													
2019.																											
I. – III.	72.874	54.348	18.526	63.717	28.076	19.580	8.496	36.254	22.355	13.898	48.568	40.074	8.494	88.636													
IV. – VI.	78.479	57.901	20.578	68.449	26.410	21.805	4.605	47.118	22.976	24.142	52.085	43.535	8.550	99.922													

1) Revidirani podatak.

Izvor: DZS.

Tablica 18. Tromjesečni obračun bruto domaćeg proizvoda prema rashodnoj metodi, stalne cijene, u cijenama prethodne godine¹⁾

u mil. kuna

	Konačna potrošnja			Stvarna individualna potrošnja	Bruto investicije			Izvoz roba i usluga			Uvoz roba i usluga			Bruto domaći proizvod (tržišne cijene)	
	Ukupno	Kućanstva i NPUK	Država		Ukupno	Ukupno	bruto investicije u fiksni kapital	promjena zaliha	Ukupno	robe	usluge	Ukupno	robe		usluge
2011.	260.395	193.992	66.403	66.403	227.618	69.347	67.922	1.425	126.578	58.591	67.988	128.297	105.747	22.550	328.023
2012.	259.482	192.589	66.893	66.893	226.094	63.977	65.273	-1.296	134.189	63.640	70.550	131.863	109.361	22.503	325.785
2013.	262.675	195.284	67.391	67.391	229.241	64.893	65.707	-814	141.675	68.909	72.766	140.046	117.801	22.245	329.198
2014.	263.824	195.741	68.083	68.083	230.018	61.901	63.456	-1.555	150.383	73.345	77.037	144.612	122.822	21.791	331.495
2015.	264.481	196.994	67.487	67.487	231.018	67.786	66.233	1.553	164.181	79.459	84.723	156.919	132.293	24.626	339.529
2016.	270.858	202.773	68.085	68.085	237.211	73.202	70.687	2.515	172.654	81.683	90.971	165.088	137.871	27.217	351.625
2017.	277.675	207.624	70.051	70.051	243.535	76.335	73.106	3.229	182.197	86.038	96.159	174.594	144.198	30.396	361.613
2018.	290.298	216.968	73.329	73.329	254.374	81.192	76.329	4.863	192.111	89.513	102.598	188.342	155.701	32.641	375.259
2019.															
I. – III.	72.792	54.432	18.360	18.360	63.832	28.038	19.558	8.480	36.135	22.305	13.830	48.439	39.997	8.442	88.527
IV. – VI.	77.288	57.243	20.045	20.045	67.572	26.400	21.857	4.543	46.391	22.680	23.711	51.708	43.317	8.390	98.371

1) Revidirani podatak.

Izvor: DZS.

Tablica 19. Tromjesečni obračun bruto domaćeg proizvoda prema rashodnoj metodi, stalne cijene, u cijenama prethodne godine¹⁾
Realne stope rasta, odnos prema istom tromjesečju prethodne godine

	Konačna potrošnja			Stvarna individualna potrošnja	Bruto investicije Ukupno	Izvoz roba i usluga			Uvoz roba i usluga			Bruto domaći proizvod (tržišne cijene)
	Ukupno	Kućanstva i NPUSK Ukupno	Država Ukupno			Ukupno	robe	usluge	Ukupno	robe	usluge	
2011.	0,1	0,3	-0,4	0,1	-2,7	2,2	-0,6	4,9	2,5	3,5	-1,8	-0,3
2012.	-2,5	-3,0	-0,8	-2,9	-3,3	-0,1	-2,1	1,7	-3,0	-2,7	-4,1	-2,3
2013.	-1,2	-1,8	0,6	-1,3	1,4	3,1	5,7	0,8	3,1	4,7	-4,5	-0,5
2014.	-0,8	-1,6	1,8	-1,1	-2,8	6,0	8,6	3,7	3,1	4,7	-5,0	-0,1
2015.	0,6	1,1	-1,0	0,8	3,8	9,4	10,2	8,6	9,2	8,6	12,1	2,4
2016.	2,7	3,5	0,7	3,0	6,5	5,6	5,2	6,0	6,2	5,5	10,2	3,5
2017.	3,4	3,6	2,7	3,7	3,8	6,4	8,7	4,4	8,1	7,2	12,7	2,9
2018.	3,3	3,5	2,9	3,4	4,1	2,8	2,8	2,9	5,5	5,2	6,6	2,6
2019.												
I. – III.	4,0	4,3	3,1	4,2	11,5	4,6	7,6	0,9	7,7	5,9	16,6	3,9
IV. – VI.	3,0	2,7	3,9	3,1	8,2	1,3	-0,9	3,6	6,7	7,9	1,3	2,4

1) Revidirani podatak.
Izvor: DZS.

Tablica 20. Tromjesečni obračun bruto dodane vrijednosti i bruto domaćeg proizvoda, tekuće cijene¹⁾

NKD ¹⁾	%											Bruto dodana vrijednost (bazične cijene)
	A	B, C, D, E	C	F	G, H, I	J	K	L	M, N	O, P, Q	R, S, T, U	
	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Preradivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije	Preradivačka industrija	Gradevinarstvo	Trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane	Informacije i komunikacije	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	Poslovanje nekretninama	Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	Javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	Ostale uslužne djelatnosti	
2011.	12,041	59,543	41,008	17,606	57,430	13,376	20,535	28,675	23,266	43,894	8,357	284,725
2012.	10,948	60,289	40,335	15,348	56,440	13,038	19,146	28,661	23,045	43,318	8,455	278,689
2013.	11,356	58,972	39,308	14,996	58,078	12,678	18,370	28,807	23,260	42,197	8,701	277,416
2014.	9,784	59,514	40,771	14,771	58,559	12,151	18,554	28,979	23,624	42,060	8,955	276,951
2015.	10,243	60,317	42,466	15,105	61,081	12,651	18,219	29,069	23,586	42,662	8,972	281,905
2016.	11,018	62,250	44,520	15,365	64,216	13,145	18,377	29,237	24,166	44,065	9,519	291,358
2017.	11,022	63,383	45,618	15,767	68,219	13,754	18,657	29,623	25,289	45,926	9,917	301,557
2018.	11,183	63,920	45,573	16,829	72,444	14,484	18,975	30,345	26,475	48,444	10,384	313,482
2019.												
I. – III.	2,204	16,108	11,058	4,429	13,908	3,632	4,829	7,671	6,616	12,344	2,583	74,325
IV. – VI.	2,617	16,197	11,760	4,666	19,452	3,761	4,903	7,773	7,062	12,885	2,726	82,042

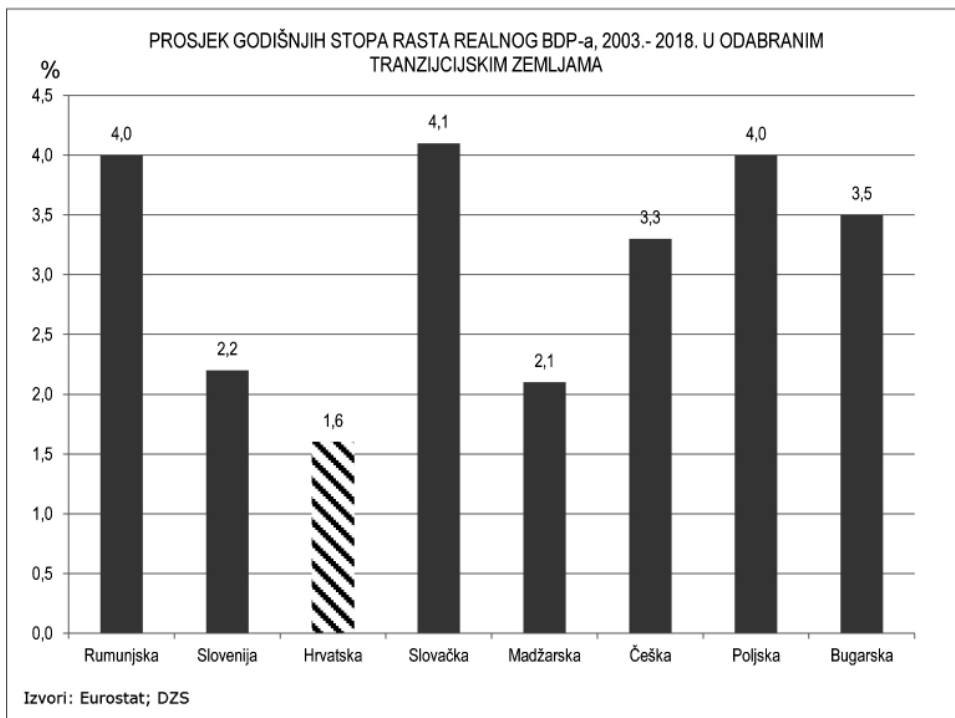
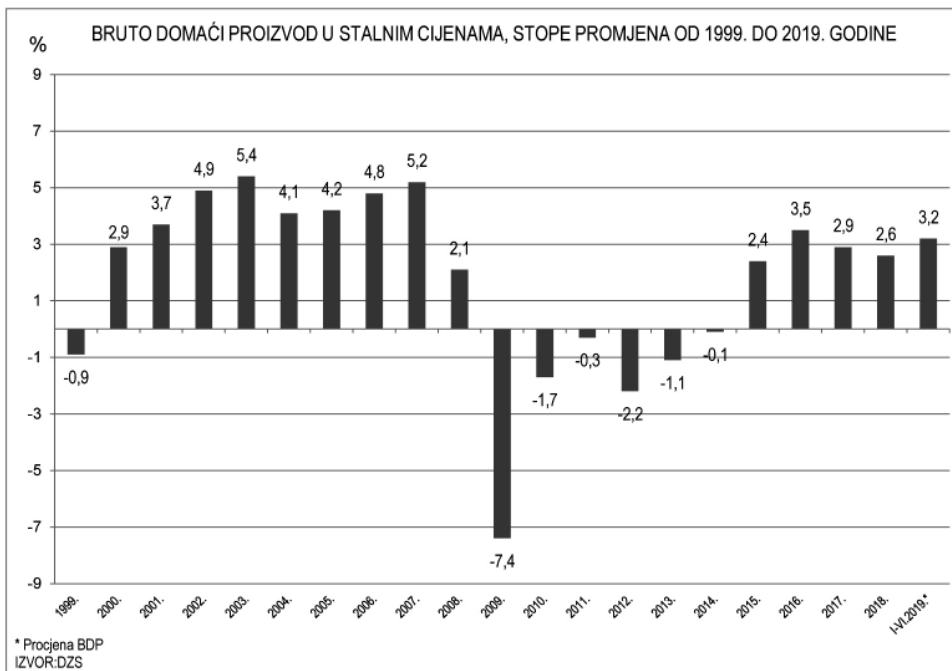
Izvor: DZS.

Tablica 21. Tromjesečni obračun bruto dodane vrijednosti, stalne cijene, u cijenama prethodne godine¹⁾

NKD ¹⁾	%											
	A	B, C, D, E	C	F	G, H, I	J	K	L	M, N	O, P, Q	R, S, T, U	Bruto dodana vrijednost (bazične cijene)
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Prerađivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije	Prerađivačka industrija	Gradvinarstvo	Trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane	Informacije i komunikacije	Financijske djelatnosti i osiguranja	Poslovanje nekretninama	Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	Javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	Ostale uslužne djelatnosti		
2011.	11.852	56.274	39.596	17.358	56.904	13.818	19.670	27.534	24.053	43.766	8.246	279.475
2012.	9.932	56.508	39.142	15.382	55.465	13.236	20.059	28.735	23.056	44.444	8.344	275.159
2013.	11.534	58.943	39.182	14.851	56.245	12.888	18.842	28.532	23.578	42.886	8.488	276.788
2014.	9.898	60.487	40.915	14.556	58.175	12.369	18.660	28.745	23.688	41.971	8.911	277.460
2015.	10.155	61.226	42.648	15.060	61.172	12.714	18.510	28.926	23.780	42.587	9.066	283.195
2016.	10.990	63.850	44.999	15.389	64.143	13.127	18.390	29.155	23.991	43.347	9.356	291.738
2017.	10.784	63.089	45.345	15.565	67.120	13.670	18.552	29.294	24.896	44.873	9.681	297.524
2018.	11.240	62.835	45.256	16.510	71.226	14.383	18.709	29.793	26.103	46.938	10.178	307.915
2019.												
I. – III.	2.212	16.024	11.078	4.411	14.093	3.598	4.766	7.614	6.557	12.184	2.589	74.047
IV. – VI.	2.584	16.077	11.705	4.603	19.177	3.712	4.825	7.678	6.949	12.373	2.700	80.678

Izvor: DZS.

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

Tablica 22. Prikaz prekomjernoga proračunskog manjka/viška i razine duga te povezanih podataka

	2015.		2016.		2017.		2018.	
	mil. kuna	%	mil. kuna	%	mil. kuna	%	mil. kuna	%
Bruto domaći proizvod, tekuće tržišne cijene	339 616	100	351 349	100	365 643	100	381 799	100
Neto uzajmljivanje (-)/ neto pozajmljivanje (+)								
Opća država	-10 829	-3,2	-3 440	-1,0	2 889	0,8	758	0,2
Središnja država	-10 596	-3,1	-4 187	-1,2	2 609	0,7	500	0,1
Lokalna država	208	0,1	-204	-0,1	-399	-0,1	-515	-0,1
Fondovi socijalne sigurnosti	-441	-0,1	952	0,3	678	0,2	772	0,2
Konsolidirani dug opće države								
Opća država	284 373	83,7	282 766	80,5	284 316	77,8	284 694	74,6
Rashodi opće države								
Bruto investicije u fiksni kapital	11 010	3,2	11 418	3,2	9 878	2,7	13 213	3,5
Kamate (konsolidirano)	11 811	3,5	10 832	3,1	9 765	2,7	8 877	2,3

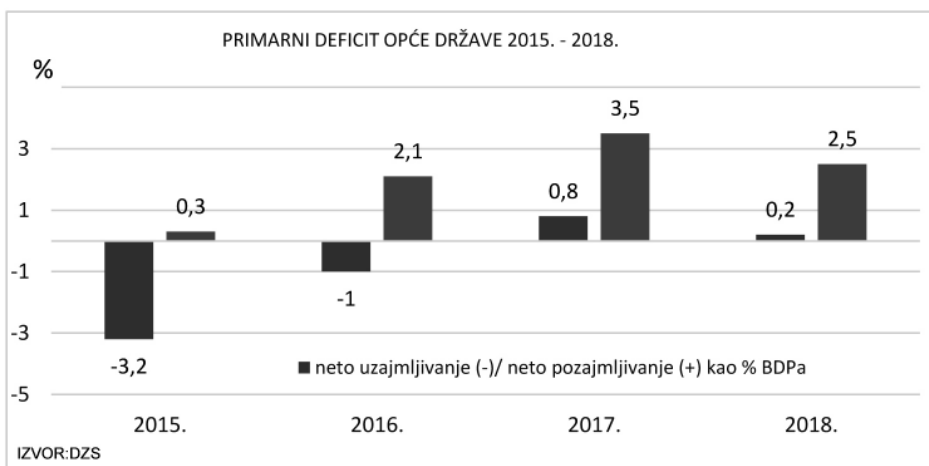
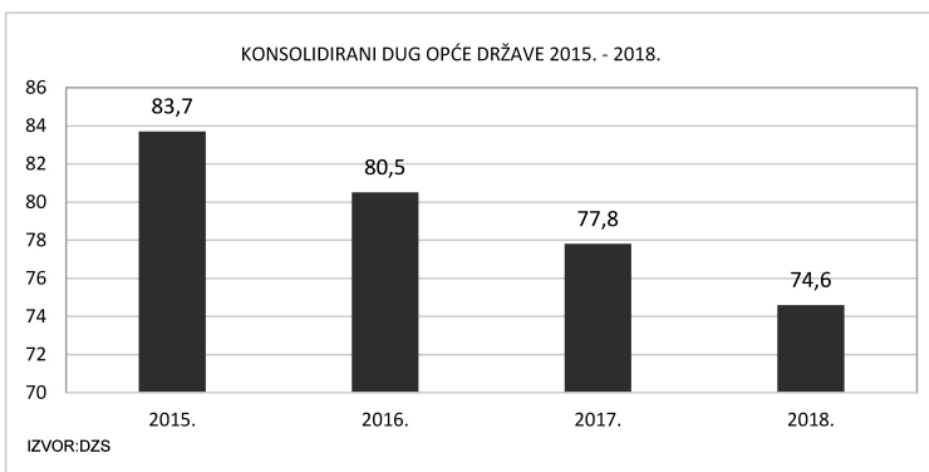
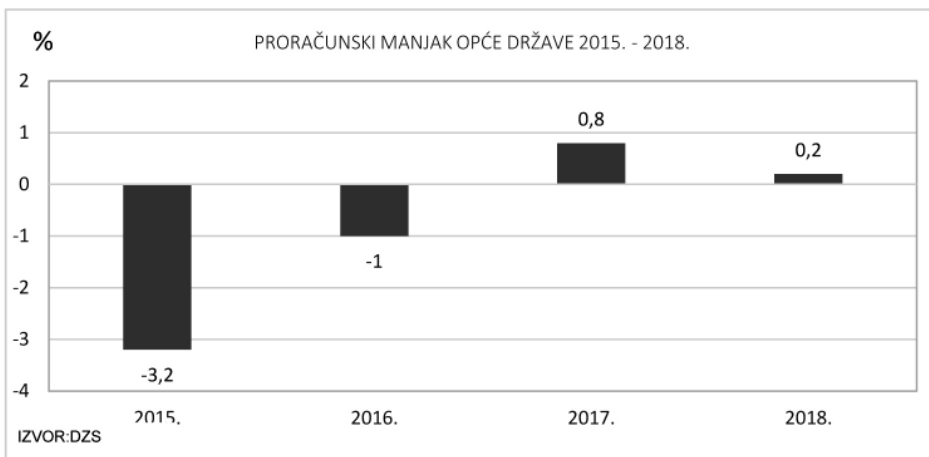
Izvor: DZS.

Tablica 23. Usporedni prikaz travanjske notifikacije 2019. i listopadske notifikacije 2018. prekomjernoga proračunskog manjka i razine duga

	2015.		2016.		2017.		2018.	
	mil. kuna	%	mil. kuna	%	mil. kuna	%	mil. kuna	%
Neto uzajmljivanje (-)/ neto pozajmljivanje (+) (B.9)								
Travanjska notifikacija 2019.	-10 829	-3,2	-3 440	-1,0	2 889	0,8	758	0,2
Listopadska notifikacija 2018.	-11 687	-3,4	-3 275	-0,9	3 158	0,9	-	-
Razlika	858	0,2	-165	-0,1	-269	-0,1	-	-
Konsolidirani dug opće države								
Travanjska notifikacija 2019.	284 373	83,7	282 766	80,5	284 316	77,8	284 694	74,6
Listopadska notifikacija 2018.	284 206	83,7	281 742	80,2	283 318	77,5	-	-
Razlika	167	0,0	1 024	0,3	998	0,3	-	-

Izvor: DZS.

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

1.8. Financijski pokazatelji poslovanja poduzetnika

Tablica 24. Financijski pokazatelji poslovanja poduzetnika

		u mil. kuna										
		Broj poduzetnika	Broj zaposlenih	Ukupni prihodi	Ukupni rashodi	Dobit prije oporezivanja	Gubitak nakon oporezivanja	Porez na dobit	Dobit nakon oporezivanja	Gubitak nakon oporezivanja	Konsolidirani financijski rezultat	
2010.	Ukupno	96.758	859.808	598.187	593.810	34.228	29.851	6.040	28.203	29.866	-1.663	
	Veliki	375	287.341	289.358	281.635	-	-	2.876	13.450	8.603	4.848	
	Srednje veliki	1.379	157.147	109.531	112.782	-	-	773	1.184	8.209	-4.025	
	Mali	95.004	415.320	199.299	199.394	-	-	2.391	10.569	13.055	-2.486	
2011.	Ukupno	98.530	851.386	624.807	612.393	38.262	25.849	5.234	32.911	25.731	7.180	
	Veliki	359	277.156	300.152	290.613	-	-	2.177	14.799	7.438	7.361	
	Srednje veliki	1.316	156.545	113.279	113.297	-	-	684	4.222	4.423	-201	
	Mali	96.855	417.685	210.876	208.483	-	-	2.373	13.890	13.870	20	
2012.	Ukupno	97.254	829.874	610.376	601.183	38.388	29.195	4.252	34.053	29.112	4.941	
	Veliki	348	273.253	298.636	290.026	-	-	1.749	18.480	11.620	6.860	
	Srednje veliki	1.309	149.787	111.966	112.254	-	-	571	4.382	5.241	-859	
	Mali	95.597	406.834	199.774	198.903	-	-	1.931	11.191	12.251	-1.060	
2013.	Ukupno	101.191	830.928	612.441	604.998	34.639	27.196	3.914	30.392	26.862	3.529	
	Veliki	350	265.816	293.227	288.580	-	-	1.203	12.365	8.921	3.443	
	Srednje veliki	1.268	150.605	112.309	111.816	-	-	573	4.970	5.49	-80	
	Mali	99.573	414.507	206.905	204.601	-	-	2.138	13.057	12.891	166	
2014.	Ukupno	104.470	830.116	618.791	604.884	39.147	25.240	4.153	34.904	25.150	9.754	
	Veliki	354	262.632	290.663	278.779	-	-	1.313	15.397	4.825	10.571	
	Srednje veliki	1.221	145.246	112.320	114.684	-	-	614	5.369	8.347	-2.978	
	Mali	102.895	422.238	215.807	211.421	-	-	2.225	14.139	11.978	2.161	
2015.	Ukupno	106.569	838.584	639.648	616.954	41.858	19.164	5.554	35.926	18.786	17.140	
	Veliki	348	258.400	294.438	281.933	-	-	2.028	15.513	5.036	10.477	
	Srednje veliki	1.192	147.250	119.100	114.778	-	-	781	5.870	2.329	3.541	
	Mali	105.029	432.934	226.110	220.243	-	-	2.745	14.542	11.421	3.122	
2016.	Ukupno	114.483	853.110	633.109	602.064	45.702	14.657	7.010	38.696	14.661	24.035	
	Veliki	327	231.166	255.035	239.941	-	-	2.736	14.921	2.563	12.359	
	Srednje veliki	1.347	166.274	141.579	134.705	-	-	1.177	7.957	2.260	5.697	
	Mali	112.809	455.670	236.495	227.418	-	-	3.097	15.818	9.838	5.979	
2017.	Ukupno	120.081	882.884	678.395	649.769	48.337	19.711	6.740	41.397	19.512	21.885	
	Veliki	329	236.552	274.423	261.907	-	-	2.521	15.377	5.383	9.994	
	Srednje veliki	1.400	173.713	148.281	141.533	-	-	1.216	7.715	2.184	5.532	
	Mali	107.171	229.752	161.307	154.237	-	-	1.833	9.725	4.488	5.237	
	Mikro	107.635	242.867	94.384	92.092	-	-	1.169	8.580	7.457	1.122	
2018.	Ukupno	131.117	939.954	751.160	715.420	54.381	18.641	7.490	46.905	18.655	28.250	
	Veliki	359	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Srednje veliki	1.498	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Mali	117.943	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	Mikro	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	

Izvor: FINA.

Tablica 25. Likvidnost realnog sektora

Stanje krajem mjeseca	Broj nelikvidnih/ insolventnih poslovnih subjekata	Iznos prijavljenih neizvršenih obveza - u tisućama HRK	Iznos prijavljenih neizvršenih obveza / M1
XII. 1998.	48.894	15.703.456	1,161
XII. 1999.	59.736	28.653.558	2,069
XII. 2000.	64.951	22.634.338	1,256
XII. 2001.	64.742	19.807.964	0,834
XII. 2002.	58.193	16.764.652	0,543
XII. 2003.	45.568	15.088.724	0,445
XII. 2004.	48.887	14.281.128	0,413
XII. 2005.	55.340	14.953.579	0,385
XII. 2006.	60.946	16.624.848	0,343
XII. 2007.	66.849	19.320.171	0,334
XII. 2008.	52.386	18.492.246	0,335
XII. 2009.	64.028	27.111.583	0,574
XII. 2010.	75.660	35.819.134	0,742
XII. 2011.	71.028	41.689.207	0,803
XII. 2012.	67.384	42.456.390	0,804
XII. 2013.	62.100	33.450.632	0,571
XII. 2014.	47.870	29.590.682	0,466
XII. 2015.	41.659	25.142.385	0,356
XII. 2016.	30.890	17.807.076	0,213
XII. 2017.	24.681	14.100.628	0,142
XII. 2018.	18.962	6.907.074	0,058
I. 2019.	18.854	6.586.224	0,056
II. 2019.	18.847	6.633.041	0,057
III. 2019.	18.843	6.477.240	0,054
IV. 2019.	18.828	6.770.943	0,056
V. 2019.	18.683	6.399.186	0,052

Izvor: FINA, HNB; obrada HGK.

1.9. Investicije

Tablica 26. Izvori financiranja/stjecanja investicija u dugotrajnu imovinu u 2017.

u tis. kuna

Djelatnost investitora	Ukupno	Vlastita sredstva i zajednička ulaganja	Financijski krediti i financijski najam	Sredstva Europske unije	Proračunska sredstva i sredstva ostvarena prema posebnim propisima	Ostalo
Ukupno	52 585 216	27 779 199	14 914 590	2 319 486	6 055 467	1 516 474
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1 577 705	726 735	409 379	148 057	83 468	210 066
B Rudarstvo i vađenje	281 480	222 052	56 978	2 294	-	156
C Prerađivačka industrija	8 472 935	6 309 453	1 850 922	178 603	37 557	96 400
D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	3 706 821	2 336 654	1 040 880	4 041	13 776	311 470
E Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	3 207 118	687 420	780 280	659 545	864 033	215 840
F Građevinarstvo	2 244 716	817 972	475 057	141 536	789 920	20 231
G Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla	4 793 064	3 859 257	867 514	53 713	4 504	8 076
H Prijevoz i skladištenje	4 203 290	2 046 350	1 366 839	479 547	299 703	10 851
I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	5 193 516	2 333 132	2 698 517	134 019	8 905	18 943
J Informacije i komunikacije	3 250 614	2 939 328	83 407	87 698	31 384	108 797
K Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	3 282 145	1 526 608	1 724 636	-	-	30 901
L Poslovanje nekretninama	1 528 504	832 939	537 126	-	54 635	103 804
M Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	1 145 093	509 799	486 220	14 459	126 072	8 543
N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1 871 480	257 796	1 556 391	-	712	56 581
O Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	5 475 759	1 350 925	651 144	318 047	3 036 816	118 827
P Obrazovanje	632 337	175 284	12 777	64 310	270 012	109 954
Q Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	709 324	305 822	55 606	26 948	270 153	50 795
R Umjetnost, zabava i rekreacija	902 319	504 079	241 055	4 999	130 835	21 351
S Ostale uslužne djelatnosti	106 996	37 594	19 862	1 670	32 982	14 888

Izvor: DZS.

Tablica 27. Bruto investicije u novu i rabljenu dugotrajnu imovinu prema djelatnosti investitora i vrstama imovine u 2017.

u tis. kuna

Djelatnost investitora	Ukupno	Građevinski objekti, prostori i građevine	Postrojenja i oprema s montažom	Transportna imovina	Biološka imovina	Intelektualna imovina	Ostala imovina
Ukupno	52 585 216	23 006 043	16 330 908	6 616 665	614 974	2 351 152	3 665 474
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1 577 705	391 080	436 031	146 422	525 947	3 889	74 336
B Rudarstvo i vađenje	281 480	59 747	194 430	12 898	-	10 425	3 980
C Prerađivačka industrija	8 472 935	2 304 615	5 042 103	347 427	50 698	278 295	449 797
D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	3 706 821	955 597	2 497 230	72 124	768	63 776	117 326
E Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	3 207 118	2 303 640	313 915	249 328	91	20 049	320 095
F Građevinarstvo	2 244 716	1 431 313	338 650	199 933	666	17 036	257 118
G Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla	4 793 064	2 042 162	1 487 332	461 042	2 452	75 958	724 118
H Prijevoz i skladištenje	4 203 290	2 308 158	568 508	1 113 342	7	107 781	105 494
I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	5 193 516	3 731 705	1 033 500	46 911	29 078	35 281	317 041
J Informacije i komunikacije	3 250 614	575 541	1 472 788	8 404	1	1 055 710	138 170
K Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	3 282 145	418 568	426 883	1 968 435	-	395 480	72 779
L Poslovanje nekretninama	1 528 504	1 096 782	68 144	10 085	1 556	1 102	350 835
M Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	1 145 093	728 825	189 740	39 126	469	52 632	134 301
N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1 871 480	71 568	140 702	1 586 268	154	26 332	46 456
O Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	5 475 759	3 639 520	1 057 976	234 939	1 497	151 661	390 166
P Obrazovanje	632 337	296 353	249 503	9 454	193	6 723	70 111
Q Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	709 324	248 551	383 100	48 566	47	17 740	11 320
R Umjetnost, zabava i rekreacija	902 319	355 975	401 798	50 309	1 350	30 320	62 567
S Ostale uslužne djelatnosti	106 996	46 343	28 575	11 652	-	962	19 464

Izvor: DZS.

Tablica 28. Bruto investicije u novu dugotrajnu imovinu prema djelatnosti investitora i vrstama imovine u 2017.

u tis. kuna

Djelatnost investitora	Ukupno	Građevinski objekti, prostori i građevine	Postrojenja i oprema s montažom	Transportna imovina	Biološka imovina	Intelektualna imovina	Ostala imovina
Ukupno	46 670 798	20 671 774	15 732 927	5 892 875	612 524	2 346 782	1 413 916
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	1 448 489	368 427	398 508	131 451	524 444	3 889	21 770
B Rudarstvo i vađenje	262 498	59 656	186 099	5 473	-	10 425	845
C Prerađivačka industrija	7 790 791	2 042 186	4 835 810	275 300	50 087	278 110	309 298
D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	3 669 454	944 656	2 489 489	70 628	768	63 582	100 331
E Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	2 917 449	2 295 191	298 783	233 891	89	20 045	69 450
F Građevinarstvo	1 786 142	1 301 266	293 029	144 489	666	17 035	29 657
G Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla	3 719 050	1 669 455	1 364 832	377 949	2 452	75 760	228 602
H Prijevoz i skladištenje	3 936 101	2 249 519	557 970	971 857	7	107 781	48 967
I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	4 403 301	3 227 619	969 327	41 661	29 078	35 281	100 335
J Informacije i komunikacije	3 210 968	553 535	1 463 999	8 272	1	1 055 710	129 451
K Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	2 771 418	160 357	425 940	1 759 544	-	395 480	30 097
L Poslovanje nekretninama	1 007 996	917 957	66 571	7 068	1 551	1 102	13 747
M Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	761 452	467 734	175 987	25 659	469	52 453	39 150
N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1 769 131	69 213	135 337	1 493 978	154	26 327	44 122
O Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	5 197 154	3 573 931	1 054 931	229 723	1 168	150 809	186 592
P Obrazovanje	433 078	162 621	247 484	8 844	193	6 235	7 701
Q Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	700 751	245 433	382 000	47 146	47	17 682	8 443
R Umjetnost, zabava i rekreacija	799 650	319 596	360 192	49 254	1 350	28 114	41 144
S Ostale uslužne djelatnosti	85 925	43 422	26 639	10 688	-	962	4 214

Izvor: DZS.

1.10. Građevinarstvo

Tablica 29. Indeksi obujma građevinskih radova (izvorni indeksi)

	<u>2012.</u> 2011.	<u>2013.</u> 2012.	<u>2014.</u> 2013.	<u>2015.</u> 2014.	<u>2016.</u> 2015.	<u>2017.</u> 2016.	<u>2018.</u> 2017.	<u>I. – VII. 2019.</u> I. – VII. 2018.
Ukupno	87,0	94,3	93,2	99,5	103,3	101,7	104,8	109,7
Zgrade	83,5	85,8	97,2	100,8	108,7	106,7	105,9	108,5
Ostale građevine	91,3	104,2	89,3	98,1	97,5	95,8	101,0	111,1

Izvor: DZS.

Tablica 30. Građevinske veličine zgrada i stanova za koje su izdane građevinske dozvole

		2016.	2017.	2018.
Zgrade¹⁾				
Ukupno	površina, m ²	2 635 237	2 948 552	2 660 114
	volumen, m ³	10 570 604	11 454 156	10 324 956
Stambene	površina, m ²	1 179 985	1 581 013	1 563 065
	volumen, m ³	3 656 530	4 919 595	4 844 231
Nestambene	površina, m ²	1 455 252	1 367 539	1 097 049
	volumen, m ³	6 914 074	6 534 561	5 480 725
Stanovi	broj	9 398	12 509	11 719
	korisna površina, m ²	859 996	1 167 080	1 130 290

1) Uključene su samo novogradnja i dogradnja.

Izvor: DZS.

Tablica 31. Prosječne cijene prodanih novih stanova po 1 m² prema prodavatelju

	kune		
	2016.	2017.	2018.
Republika Hrvatska	10 034	10 734	11 466
Zagreb	10 445	12 098	12 749
Ostala naselja	9 582	9 679	10 310
Trgovačka društva i druge pravne osobe, bez POS-a¹⁾			
Republika Hrvatska	11 027	11 128	11 819
Zagreb	11 423	12 164	12 831
Ostala naselja	10 576	10 117	10 765
POS			
Republika Hrvatska	7 806	8 132	7 670
Zagreb	8 134	8 143	7 473
Ostala naselja	7 471	8 131	7 688

1) Prodavatelji koji prodaju stanove na temelju Programa društveno poticane stanogradnje – POS-a (Zakon o društveno poticanoj stanogradnji; NN, br. 109/01., 82/04., 76/07., 38/09., 86/12., 7/13., 24/15. i 57/18.).

Izvor: DZS.

1.11. Transport i veze

Tablica 32. Prevezeni putnici i promet putnika u morskim i zračnim lukama

	Prevezeni putnici, tis.				Promet putnika u morskim lukama, tis.	Promet putnika u zračnim lukama, tis.
	Željeznički prijevoz ¹⁾	Cestovni prijevoz	Pomorski i obalni prijevoz	Zračni prijevoz		
2005.	39 842	64 859	11 440	2 099	23 419	3 916
2006.	46 212	63 576	12 079	2 148	24 535	4 404
2007.	63 131	63 144	12 723	2 288	26 296	4 895
2008.	70 961	62 064	12 861	2 329	28 282	5 179
2009.	73 545	58 493	12 550	2 053	28 257	4 839
2010.	69 564	56 419	12 506	1 861	27 565	5 136
2011.	49 983	52 561	12 926	2 078	29 644	5 585
2012.	27 669	52 293	12 474	1 961	28 095	5 960
2013.	24 265	54 292	12 770	1 812	28 791	6 304
2014.	21 926	54 000	13 029	1 860	24 711	6 703
2015.	21 683	52 126	13 082	1 919	28 513	7 176
2016.	20 742	50 423	13 525	2 102	30 983	8 111
2017.	19 832	49 561	14 315	2 181	32 523	9 538
2018.	20 249	47 704	147 821	2 224	33 974	10 507

Izvor: DZS.

Tablica 33. Prevezena roba i promet robe u morskim i zračnim lukama

	Prevezena roba, tis. t					Cjevovodni transport nafte i plina, tis. t	Promet robe u morskim lukama, tis. t	Promet tereta u zračnim lukama, tis. t
	Željeznički prijevoz	Cestovni prijevoz ¹⁾	Pomorski i obalni prijevoz	Prijevoz na unutarnjim vodnim putovima ¹⁾	Zračni prijevoz			
2005.	14 333	100 150	29 975	1 446	6	9 396	26 201	18
2006.	15 395	107 753	31 423	1 509	6	8 644	26 326	13
2007.	15 764	114 315	32 420	1 468	6	9 688	30 097	13
2008.	14 851	110 812	30 768	6 415	5	8 765	29 223	10
2009.	11 651	92 847	31 371	5 381	4	9 201	23 377	10
2010.	12 203	74 967	31 948	6 928	3	8 936	24 329	8
2011.	11 794	74 645	30 348	5 184	3	7 772	21 862	8
2012.	11 088	65 439	25 636	5 934	4	6 878	18 972	8
2013.	10 661	67 500	24 744	5 823	3	7 617	19 366	8
2014.	10 389	66 146	20 335	5 377	3	6 918	18 603	8
2015.	9 939	66 491	21 376	6 642	3	8 162	18 930	8
2016.	9 985	72 503	20 951	6 409	3	8 970	18 551	8
2017.	12 178	72 329	19 579	6 221	3	10 192	20 798	10
2018.	13 444	73 997	19 435	5 182	2	10 789	21 573	12

Izvor: DZS.

1.12. Ekonomski odnosi s inozemstvom

Tablica 34. Platna bilanca – svodna tablica

u mil. eura

	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
A. TEKUĆE TRANSAKCIJE (1 + 6)	-50,3	414,5	858,1	2.065,8	1.172,5	1.700,3	1.267,5
1. Roba, usluge i primarni dohodak (2 + 5)	-1.265,9	-722,1	-36,0	733,7	-250,7	99,3	-452,0
1.1. Prihodi	19.281,6	19.632,0	20.500,4	22.228,5	22.521,5	25.315,4	28.333,6
1.2. Rashodi	20.547,5	20.354,2	20.536,4	21.494,8	22.772,2	25.216,1	28.785,5
2. Roba i usluge (3 + 4)	194,0	168,9	822,3	1.024,7	1.322,3	1.076,5	513,8
2.1. Prihodi	18.318,5	18.767,6	19.676,9	21.473,1	22.784,6	25.146,5	26.704,1
2.2. Rashodi	18.124,6	18.598,7	18.854,7	20.448,4	21.462,3	24.070,0	26.190,4
3. Roba	-6.296,1	-6.587,1	-6.512,2	-6.974,5	-7.385,0	-8.254,0	-9.332,9
3.1. Prihodi	8.672,9	8.924,0	9.439,5	10.193,5	10.510,6	11.712,1	12.233,8
3.2. Rashodi	14.969,0	15.511,1	15.951,7	17.167,9	17.895,7	19.966,2	21.566,7
4. Usluge	6.490,0	6.756,0	7.334,5	7.999,2	8.707,3	9.330,5	9.846,6
4.1. Prihodi	9.645,6	9.843,6	10.237,4	11.279,7	12.274,0	13.434,3	14.470,3
4.2. Rashodi	3.155,5	3.087,6	2.903,0	3.280,5	3.566,7	4.103,8	4.623,7
5. Primarni dohodak	-1.459,9	-891,0	-858,3	-291,0	-1.573,0	-977,1	-965,7
5.1. Prihodi	963,0	864,4	823,5	755,4	-263,1	169,0	1.629,5
5.2. Rashodi	2.422,9	1.755,5	1.681,7	1.046,4	1.309,9	1.146,1	2.595,2
6. Sekundarni dohodak	1.215,6	1.136,6	894,1	1.332,1	1.423,2	1.601,0	1.719,4
6.1. Prihodi	1.804,9	1.916,5	1.922,4	2.333,1	2.487,4	2.677,0	2.861,4
6.2. Rashodi	589,2	779,9	1.028,3	1.001,0	1.064,2	1.076,0	1.142,0
B. KAPITALNE TRANSAKCIJE	47,0	63,5	165,6	321,2	667,1	506,6	709,7
C. FINANCIJSKE TRANSAKCIJE	-440,2	-448,1	437,6	1.950,9	1.320,9	1.585,4	1.435,8
1. Izravna ulaganja	-1.241,6	-848,3	-691,2	-232,5	-2.026,9	-1.265,1	-731,0
1.1. Sredstva	-86,7	-110,8	1.608,5	-224,7	-1.654,5	-736,6	270,6
1.2. Obveze	1.154,9	737,5	2.299,7	7,9	372,4	528,5	1.001,6
2. Portfeljna ulaganja	-1.746,0	-1.926,5	733,3	-115,2	1.299,9	125,1	698,0
2.1. Sredstva	311,2	-94,2	404,7	184,3	-183,2	157,7	171,5
2.2. Obveze	2.057,3	1.832,3	-328,6	299,5	-1.483,1	32,6	-526,5
3. Financijski derivati	-36,8	41,0	35,8	-15,7	-81,7	-317,1	-9,1
4. Ostala ulaganja	2.538,4	441,7	889,6	1.569,1	2.394,4	449,4	-67,1
4.1. Sredstva	-605,4	-152,4	940,0	-132,3	256,1	-77,1	-682,6
4.2. Obveze	-3.143,8	-594,1	50,5	-1.701,4	-2.138,3	-526,5	-615,5
5. Međunarodne pričuve	45,8	1.844,1	-529,9	745,3	-264,7	2.593,1	1.545,0
D. NETO POGREŠKE I PROPUSTI	-436,9	-926,0	-586,1	-436,1	-518,7	-621,5	-541,4

Izvor: Hrvatska narodna banka.

Tablica 35. Izvoz i uvoz prema NKD-u 2007.

	Izvoz			Uvoz		
	2017.	2018.	indeksi 2018. 2017.	2017.	2018.	indeksi 2018. 2017.
Ukupno	14 016 945	14 543 427	103,8	21 891 649	23 747 557	108,5
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	664 188	696 521	104,9	631 140	674 827	106,9
B Rudarstvo i vađenje	89 620	95 926	107,0	1 401 640	1 709 863	122,0
C Prerađivačka industrija	12 475 211	13 063 201	104,7	19 078 266	20 637 081	108,2
10 Proizvodnja prehrambenih proizvoda	1 080 343	1 145 906	106,1	2 038 861	2 092 294	102,6
11 Proizvodnja pića	153 507	161 114	105,0	199 776	227 669	114,0
12 Proizvodnja duhanskih proizvoda	89 603	122 933	137,2	75 284	76 603	101,8
13 Proizvodnja tekstila	168 053	178 633	106,3	440 216	450 827	102,4
14 Proizvodnja odjeće	684 321	693 406	101,3	993 858	1 069 079	107,6
15 Proizvodnja kože i srodnih proizvoda	436 651	436 183	99,9	643 670	617 893	96,0
16 Prerada drva i proizvoda od drva i pluta, osim namještaja; proizvodnja proizvoda od slame i letarskih materijala	645 255	706 988	109,6	302 831	338 001	111,6
17 Proizvodnja papira i proizvoda od papira	241 466	262 658	108,8	485 335	523 499	107,9
18 Tiskanje i umnožavanje snimljenih zapisa	1 749	2 008	114,8	2 712	1 886	69,5
19 Proizvodnja koksa i rafiniranih naftnih proizvoda	1 020 270	1 208 570	118,5	900 394	961 053	106,7
20 Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	728 477	795 550	109,2	1 655 916	1 879 369	113,5
21 Proizvodnja osnovnih farmaceutskih proizvoda i farmaceutskih pripravaka	1 150 066	931 798	81,0	1 122 006	1 201 907	107,1
22 Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	397 573	444 146	111,7	894 299	973 263	108,8
23 Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	451 718	492 883	109,1	393 399	446 326	113,5
24 Proizvodnja metala	395 118	506 777	128,3	1 223 213	1 317 902	107,7
25 Proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim strojeva i opreme	954 988	952 673	99,8	812 928	842 724	103,7
26 Proizvodnja računala te elektroničkih i optičkih proizvoda	462 475	476 386	103,0	1 320 048	1 399 052	106,0
27 Proizvodnja električne opreme	955 955	956 420	100,0	1 021 382	1 218 368	119,3
28 Proizvodnja strojeva i redaja, d. n.	980 866	1 020 278	104,0	1 787 663	1 838 857	102,9
29 Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	538 278	662 343	123,0	1 558 344	1 843 013	118,3
30 Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	392 163	389 983	99,4	266 191	335 511	126,0
31 Proizvodnja namještaja	328 269	269 315	82,0	309 083	349 096	112,9
32 Ostala prerađivačka industrija	218 047	246 249	112,9	630 857	632 886	100,3
D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	416 163	260 033	62,5	634 500	552 376	87,1
E Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	280 980	300 999	107,1	66 183	87 352	132,0
J Informacije i komunikacije	64 625	67 918	105,1	76 363	82 509	108,0
M Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	31	20	65,5	105	78	74,4
R Umjetnost, zabava i rekreacija	358	645	180,1	345	353	102,3
Neraspoređeno	25 770	58 164	225,7	3 106	3 118	100,4

Izvor: DZS.

Tablica 36. Izvoz i uvoz prema ekonomskim grupacijama zemalja

u tis. eura

	Izvoz			Uvoz		
	2017.	2018.	indeksi 2018. 2017.	2017.	2018.	indeksi 2018. 2017.
Ukupno	14 016 945	14 543 427	103,8	21 891 649	23 747 557	108,5
Države članice EU-a	9 093 104	9 996 835	109,9	17 087 954	18 548 677	108,5
Austrija	878 015	937 421	106,8	1 656 321	1 636 164	98,8
Belgija	240 594	260 688	108,4	469 338	389 477	83,0
Bugarska	75 537	103 802	137,4	135 357	188 665	139,4
Cipar	51 512	8 530	16,6	6 201	6 470	104,3
Češka	247 350	245 733	99,3	537 948	652 037	121,2
Danska	46 747	52 603	112,5	198 653	129 779	65,3
Finska	33 181	55 530	167,4	33 134	30 235	91,3
Francuska	346 373	377 189	108,9	538 821	614 375	114,0
Grčka	63 383	61 007	96,3	86 247	133 208	154,4
Irska	43 525	26 990	62,0	61 290	71 212	116,2
Italija	1 914 751	2 124 915	111,0	2 811 864	3 130 787	111,3
Mađarska	471 279	497 812	105,6	1 662 723	1 820 830	109,5
Nizozemska	166 211	169 249	101,8	849 393	883 874	104,1
Njemačka	1 725 259	1 926 600	111,7	3 361 607	3 622 216	107,8
Poljska	199 970	220 780	110,4	777 926	886 725	114,0
Portugal	58 367	54 401	93,2	29 525	36 424	123,4
Rumunjska	150 510	241 803	160,7	177 404	228 432	128,8
Slovačka	165 099	159 009	96,3	411 045	438 617	106,7
Slovenija	1 506 951	1 609 970	106,8	2 352 991	2 654 489	112,8
Španjolska	217 057	237 796	109,6	479 711	504 922	105,3
Švedska	120 494	105 993	88,0	127 227	134 272	105,5
Ujedinjena Kraljevina	209 862	218 427	104,1	265 369	295 832	111,5
Zemlje Efte	227 794	256 827	112,7	193 954	235 096	121,2
Norveška	66 682	73 358	110,0	20 698	61 278	296,1
Švicarska	157 587	179 379	113,8	171 935	173 134	100,7
Zemlje Cefte	2 444 742	2 451 675	100,3	1 351 079	1 436 042	106,3
Albanija	55 301	60 353	109,1	6 175	7 032	113,9
Bosna i Hercegovina	1 367 917	1 361 900	99,6	685 174	732 933	107,0
Crna Gora	167 338	188 608	112,7	5 103	5 057	99,1
Kosovo	61 752	74 616	120,8	1 763	2 521	143,0
Sjeverna Makedonija ¹⁾	120 213	128 052	106,5	75 638	86 080	113,8
Srbija	670 067	636 468	95,0	575 059	600 204	104,4
Zemlje OPEC-a	215 016	241 949	112,5	489 595	591 704	120,9
Alžir	28 059	62 108	221,3	3 903	3 057	78,3
Irak	7 291	36 559	501,4	221 927	397 896	179,3
Iran, Islamska Republika	5 322	6 388	120,0	52 803	60 214	114,0
Libija	3 065	2 620	85,5	116 669	70 932	60,8
Saudijska Arabija	77 919	66 081	84,8	75 640	45 245	59,8
Ostale europske zemlje	481 192	444 177	92,3	617 071	739 153	119,8
Rusija	179 714	147 418	82,0	302 552	379 195	125,3
Turska	152 088	103 623	68,1	281 760	319 721	113,5
Ukrajina	28 924	36 177	125,1	23 863	26 758	112,1
Ostale azijske zemlje	478 019	503 792	105,4	1 624 999	1 793 962	110,4
Azerbajdžan	698	819	117,3	225 371	344 264	152,8
Indija	15 362	11 015	71,7	126 142	126 337	100,2
Kazahstan	14 297	9 619	67,3	147 358	67 370	45,7
Kina	112 050	133 379	119,0	694 532	803 048	115,6
Koreja, Republika	56 604	85 378	150,8	187 491	195 152	104,1
Ostale američke zemlje	729 775	466 619	63,9	247 332	292 170	118,1
SAD	546 308	341 043	62,4	143 754	179 767	125,1

1) Republika Hrvatska od 15. veljače 2019. godine u svim oblicima službene komunikacije upotrebljava ime Republika Sjeverna Makedonija.

Izvor: DZS.

Tablica 37. Izravna ulaganja, obveze (po zemljama)¹⁾

u mil. eura

Zemlja	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018	1. tr. 2019. ²⁾
AUSTRIJA	715,9	87,2	-206,2	-861,2	-1.353,8	437,2	325,9	77,3
NIZOZEMSKA	-253,1	198,0	2.408,1	-75,3	-829,6	-1.037,0	18,8	29,9
ITALIJA	41,1	44,0	15,4	7,9	1.916,0	49,3	-32,9	67,2
NJEMAČKA	-102,4	130,7	-808,9	191,2	170,0	231,6	192,4	35,3
LUKSEMBURG	180,0	48,5	22,8	286,1	272,3	448,8	88,6	26,5
MAĐARSKA	40,2	-169,6	-89,9	-109,0	51,0	534,7	75,9	32,3
SLOVENIJA	4,1	55,5	27,0	91,3	48,6	98,4	-77,8	30,8
VELIKA BRITANIJA	7,4	41,6	25,0	579,1	45,5	54,4	-94,6	0,1
FRANCUSKA	-3,0	26,3	37,4	19,4	48,9	-468,9	5,1	5,2
ŠVICARSKA	40,5	51,5	504,0	-146,9	-164,0	36,2	86,9	1,2
ŠVEDSKA	-23,1	-43,6	-12,8	-1,8	92,1	19,6	120,4	21,2
BELGIJA	26,7	11,6	10,7	39,5	5,1	24,7	5,3	3,1
ČEŠKA	312,1	-8,1	20,5	17,4	30,2	9,3	127,7	1,4
RUSIJA	24,9	44,7	70,9	49,1	23,9	27,8	14,7	6,8
MALTA	13,1	6,7	51,9	11,7	60,3	33,9	36,1	9,0
BOSNA I HERCEGOVINA	-18,3	19,7	12,3	8,5	24,8	96,5	36,2	20,5
DANSKA	8,4	29,0	-3,7	13,2	10,7	22,6	13,2	-4,1
TURSKA	124,2	17,5	22,2	32,4	24,5	-27,9	5,1	9,3
NORVEŠKA	15,2	16,4	25,2	1,6	22,5	1,8	3,9	-2,8
IRSKA	1,3	0,8	16,3	99,9	-31,5	-32,8	-1,2	17,1
SLOVAČKA	10,3	38,8	19,2	38,2	-34,1	16,1	9,5	3,6
KINA	0,1	0,2	1,1	3,2	-1,7	30,3	58,4	32,7
POLJSKA	6,2	6,2	5,5	36,4	-6,4	31,5	19,2	-0,3
SAD	-67,3	22,3	-1,6	20,4	15,5	24,4	-21,4	3,2
ŠPANJOLSKA	11,2	12,7	1,8	8,2	10,6	10,8	7,0	-10,7
CIPAR	17,3	-6,4	-7,6	17,0	-186,5	58,7	-32,8	6,9
AUSTRALIJA	2,2	0,7	0,7	22,9	-9,1	2,5	-0,1	0,6
JAPAN	0,0	0,2	0,3	5,5	0,5	-0,6	5,5	-4,8
KANADA	0,6	-0,2	-0,6	-2,0	2,0	-0,2	-3,6	-0,5
SRBIJA	-3,9	-3,0	-3,3	5,8	-1,8	-8,6	-6,1	-4,7
KAJMANSKI OTOCI	0,0	0,8	0,0	1,2	-0,6	0,0	0,0	0,0
Međunadrodne financijske institucije	44,9	-6,9	11,6	-372,2	-5,6	-13,8	-14,1	-2,3
LIHTENŠTAJN	1,8	6,5	44,9	-32,8	34,2	-302,9	5,1	0,0

(nastavak)

Ostale zemlje ³⁾	6,0	14,8	24,5	47,8	91,0	72,2	32,6	0,3
Nepoznato ⁴⁾	2,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Prilagodba na ukupnu populaciju ⁵⁾	2,7	37,3	60,5	-43,6	-4,9	37,4	-44,4	-5,1
UKUPNO	1.154,9	739,2	2.299,7	7,9	372,4	528,5	1.001,6	405,0

- 1) Od prvog tromjesečja 2009. promijenjena je metodologija izračuna zadržanih zarada, a svodi se na evidentiranje zadržane zarade na tromjesečnoj osnovi u razdoblju u kojemu je dobit ostvarena. Prije toga zadržane zarade bile su evidentirane u mjesecu u kojemu je donesena odluka o raspodjeli dobiti za prethodnu poslovnu godinu.
- 2) Preliminarni podaci.
- 3) Stavka Ostale zemlje obuhvaća podatke o zemljama koje na osnovi ukupnog iznosa ulaganja sudjeluju s manje od 1% u ukupnom iznosu u pojedinoj godini.
- 4) Stavka Nepoznato odnosi se na onaj dio prikupljenih podataka obuhvaćenih statističkim istraživanjem za koje nije raspoloživ podatak o zemlji partnera.
- 5) Stavka Prilagodba na ukupnu populaciju odnosi se na procjenu za onaj dio populacije koji nije obuhvaćen statističkim istraživanjem. To se odnosi na dužničke transakcije koje su zbog vlasničke povezanosti dužnika i vjerovnika uključene u izravna ulaganja, a dijelom su statistike inozemnog duga u sklopu koje se posebno procjenjuju stanja i transakcije za dio populacije koji istraživanjem nije obuhvaćen. Za taj dio populacije nije raspoloživa informacija o zemljama partnera.

Izvor: DZS.

Tablica 38. Izravna ulaganja, imovina¹⁾

u mil. eura

Godina	VLASNIČKA ULAGANJA			ZADRŽANA DOBIT ²⁾	DUŽNIČKI INSTRUMENTI			UKUPNO
	U poduzeće izravnog ulaganja	U izravnog ulagača (obrnuto ulaganje)	Između horizontalno povezanih poduzeća		U poduzeće izravnog ulaganja	U izravnog ulagača (obrnuto ulaganje)	Između horizontalno povezanih poduzeća	
2000.	37,4	0,0	0,0	8,5	5,5	-0,7	0,0	50,6
2001.	125,9	0,0	0,0	19,8	-9,9	-0,2	0,0	135,6
2002.	592,8	0,0	0,0	8,3	7,7	0,3	0,0	609,1
2003.	71,4	0,0	0,0	31,7	15,3	1,5	0,0	119,9
2004.	93,5	0,0	0,0	165,8	23,6	17,8	0,0	300,7
2005.	79,7	0,0	0,0	63,8	37,5	0,0	0,0	181,1
2006.	150,0	0,0	0,0	63,5	6,4	-16,4	0,0	203,5
2007.	98,8	0,0	0,0	123,3	27,3	4,2	0,0	253,6
2008.	817,2	0,0	0,0	118,6	45,8	24,5	0,0	1.006,1
2009.	1.069,3	0,0	0,0	-117,1	-2,9	21,3	0,0	970,6
2010.	-280,8	0,0	119,8	7,3	386,0	13,1	0,0	245,4
2011.	-129,2	0,0	74,3	-7,4	-15,1	-19,9	0,0	-97,3
2012.	105,6	0,0	0,5	-70,8	-115,5	-6,5	0,0	-86,7
2013.	56,0	0,0	6,4	-163,5	-40,3	30,5	0,0	-110,8
2014.	1.565,0	0,0	-0,4	-212,0	157,3	33,2	65,3	1.608,5
2015.	380,5	0,0	2,4	-446,0	76,9	-31,4	-207,0	-224,7
2016.	110,8	0,0	-192,7	-1.562,8	22,1	50,6	-82,4	-1.654,5
2017.	382,3	0,0	-0,7	-1.239,3	58,9	-14,3	76,6	-736,6
2018.	102,4	0,0	-0,5	55,0	-14,2	70,2	57,7	270,6
1. tr. 2019. ³⁾	25,6	0,0	0,0	77,1	13,1	-22,9	38,8	131,6

1) Podaci uključuju i kružna izravna ulaganja (engl. *round tripping*), koji kao učinak imaju povećanje izravnih ulaganja u oba smjera (u Republiku Hrvatsku i inozemstvo) za isti iznos. Ta vrsta izravnih ulaganja evidentirana je u prosincu 2008. (825,7 mil. EUR), kolovozu 2009. (666,5 mil. EUR), prosincu 2010. (-618,6 mil. EUR) i lipnju 2014. godine (1.485,8 mil. EUR).

2) Od prvog tromjesečja 2009. promijenjena je metodologija izračuna zadržanih zarada, a svodi se na evidentiranje zadržane zarade na tromjesečnoj osnovi u razdoblju u kojemu je dobit ostvarena. Prije toga zadržane zarade bile su evidentirane u mjesecu u kojemu je donesena odluka o raspodjeli dobiti za prethodnu poslovnu godinu.

3) Preliminarni podaci.

1.13. Trgovina

Tablica 39. Promet od trgovine na malo, prema NKD agregatima – izvorni indeksi (2015 = 100)

		2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Ukupno	nominalno	98,3	97,48	99,092	98,667	100,0	102,68	109,43	115,33
	realno	102,1	97,83	97,275	97,65	100,0	104,36	108,9	113,16
Trgovina na malo, osim trgovine motornim vozilima i motociklima	nominalno	94,5	95,46	97,742	97,225	100,0	102,83	108,99	114,48
	realno	98,1	95,79	95,983	96,233	100,0	104,48	108,48	112,30
Trgovina na malo pretežno hranom, pićem i duhanskim proizvodima	nominalno	94,5	97,74	98,108	96,467	100,0	100,82	103,93	107,44
	realno	102,5	102,2	98,133	97,258	100,0	101,39	101,65	103,48
Trgovina na malo pretežno neprehrambenim proizvodima, osim motornim gorivima	nominalno	94,1	91,18	95,433	95,033	100,0	107,01	116,18	122,55
	realno	93,6	88,98	93,083	94,458	100,0	107,88	117,03	124,21
Trgovina na malo, osim motornim gorivima	nominalno	94,3	94,7	96,875	95,908	100,0	103,42	109,11	113,75
	realno	98,7	96,29	95,983	96,142	100,0	104,55	108,38	112,13
Ostale djelatnosti (izvan odjeljka 47)	nominalno	107,7	103,8	102,1	103,21	100,0	102,39	111,03	118,19
	realno	111,8	104,2	100,23	102,14	100,0	104,06	110,49	115,98

Izvor: DZS.

Tablica 40. Promet od trgovine na malo, prema NKD agregatima – kalendarski prilagođeni indeksi (2015 = 100)

		2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Ukupno	nominalno	98,5	97,4	99,2	98,8	100,1	102,5	109,6	115,5
	realno	102,2	97,7	97,4	97,8	100,2	104,2	109,1	113,3
Trgovina na malo, osim trgovine motornim vozilima i motociklima	nominalno	94,5	95,4	97,9	97,3	100,1	102,7	109,1	114,6
	realno	98,1	95,7	96,1	96,4	100,1	104,4	108,6	112,5
Trgovina na malo pretežno hranom, pićem i duhanskim proizvodima	nominalno	94,5	97,7	98,1	96,5	100,0	100,8	103,9	107,4
	realno	102,5	102,2	98,1	97,3	100,0	101,4	101,6	103,5
Trgovina na malo pretežno neprehrambenim proizvodima, osim motornim gorivima	nominalno	94,2	91,4	95,6	95,2	100,1	107,1	116,4	122,8
	realno	93,7	89,2	93,2	94,6	100,1	108,0	117,3	124,4
Trgovina na malo, osim motornim gorivima	nominalno	94,4	94,7	97,0	96,0	100,1	103,3	109,2	113,9
	realno	98,8	96,3	96,1	96,3	100,1	104,4	108,6	112,3
Ostale djelatnosti (izvan odjeljka 47)	nominalno	107,9	103,5	102,2	103,3	100,1	102,1	111,2	118,3
	realno	112,0	103,9	100,3	102,2	100,1	103,8	110,7	116,1

Podaci se iskazuju na razini specijalnih agregata djelatnosti (NKD 2007) propisanih EU Uredbom za kratkoročne poslovne statistike.

Izvor: DZS.

1.14. Turizam

Tablica 41. Osnovni pokazatelji turizma Hrvatske od 1985. do 2018.

	Smještajni kapaciteti, stanje 31. VIII. u tisućama				Dolasci tis.			Noćenja tis.		
	Sobe i apartmani ukupno ¹⁾	Postelje ²⁾			ukupno	domaćih turista	stranih turista	ukupno	domaćih turista	stranih turista
		ukupno	u kolektivnim smještajnim objektima	u privatnim smještajnim objektima						
1985.	313	820	561	259	10 125	1 790	8 335	67 665	8 790	58 875
1986.	324	849	570	279	10 151	1 767	8 384	68 216	8 836	59 380
1987.	338	886	586	300	10 487	1 731	8 756	68 160	8 397	59 763
1988.	355	926	604	322	10 354	1 661	8 693	67 298	7 946	59 352
1989.	349	923	604	319	9 670	1 580	8 090	61 849	7 383	54 466
1990.	323	863	590	273	8 497	1 448	7 049	52 523	6 747	45 776
1991.	233	632	505	127	2 297	809	1 488	10 471	3 409	7 062
1992.	211	576	521	55	2 135	746	1 389	11 005	3 190	7 815
1993.	224	610	532	79	2 514	851	1 663	13 208	3 168	10 040
1994.	255	662	527	135	3 655	1 127	2 528	20 377	4 450	15 927
1995.	250	649	524	125	2 610	1 125	1 485	13 151	4 388	8 763
1996.	259	688	510	178	4 186	1 271	2 915	21 860	4 941	16 919
1997.	277	725	494	231	5 585	1 407	4 178	30 775	5 661	25 114
1998.	291	773	511	262	5 852	1 353	4 499	31 852	5 307	26 545
1999.	272	720	477	243	5 127	1 322	3 805	27 126	5 241	21 885
2000.	283	759	479	280	7 137	1 305	5 832	39 183	5 138	34 045
2001.	289	786	481	305	7 860	1 316	6 544	43 405	5 021	38 384
2002.	283	804	470	334	8 320	1 376	6 944	44 692	4 981	39 711
2003.	292	841	483	358	8 878	1 469	7 409	46 635	5 312	41 323
2004.	300	871	497	374	9 412	1 500	7 912	47 797	5 281	42 516
2005.	313	909	499	410	9 995	1 528	8 467	51 421	5 434	45 987
2006.	304	926	511	415	10 385	1 726	8 659	53 007	5 985	47 022
2007.	327	944	512	432	11 162	1 856	9 306	56 005	6 431	49 574
2008.	332	969	514	455	11 261	1 846	9 415	57 103	6 478	50 625
2009.	333	970	524	446	11 261	1 600	9 335	56 300	5 799	50 501
2010. ³⁾	316	910	470	440	10 405	1 438	8 967	56 416	5 424	50 992
2011. ³⁾	321	933	470	465	11 211	1 488	9 723	60 110	5 562	54 548
2012. ^{3,4)}	305	878	471	409	11 599	1 419	10 180	62 507	5 174	57 333
2013. ^{3,4)}	309	924	502	424	12 233	1 443	10 791	64 617	5 095	59 522
2014. ^{3,4)}	322	976	501	476	12 914	1 461	11 453	66 270	5 116	61 154
2015. ^{3,4)}	336	1 028	511	518	14 175	1 623	12 552	71 437	5 705	65 732
2016.	359	1 132	-	-	15 463	1 749	13 715	78 050	5 857	72 193
2017.	387	1 281	-	-	17 431	1 838	15 593	86 200	5 978	80 222
2018.	489	1 287	-	-	18 667	2 022	16 645	89 652	6 477	83 175

- 1) Uključeni i vezovi od 1991., apartmani od 2002., a mjesta za kampiranje od 2004.
- 2) Stalne i pomoćne postelje.
- 3) Zbog nove zakonske regulative u praćenju turista od 2010. luke nautičkog turizma nisu više vrsta smještajnog objekta te stoga podaci od 2010. nisu usporedivi s podacima prethodnih godina.
- 4) Od 2012. putničke agencije nisu više izvještajne jedinice za privatni smještaj, pa podaci o kapacitetima u privatnom smještaju nisu usporedivi s prethodnim godinama. Izvještajne jedinice za privatni smještaj, tj. sobe za iznajmljivanje, apartmani, studio-apart., kuće za odmor i kampovi jesu samo turističke zajednice.

Izvor: DZS.

Tablica 42. Dolasci i noćenja turista prema zemlji prebivališta od 2015. do 2018.

tis.

	Dolasci				Noćenja			
	2015.	2016.	2017.	2018.	2015.	2016.	2017.	2018.
Ukupno	14 343	15 594	17 431	18 667	71 605	78 050	86 200	89 652
Domaći turisti	1 660	1 786	1 838	2 022	5 743	5 857	5 978	6 477
Strani turisti	12 683	13 809	15 593	16 645	65 863	72 193	80 222	83 175
Austrija	1 120	1 238	1 331	1 370	5 902	6 511	6 991	7 065
Belgija	164	1 83	203	210	787	860	951	944
Bjelorusija	14	13	16	15	67	77	88	88
Bosna i Hercegovina	280	333	354	395	1 300	1 481	1 547	1 709
Bugarska	56	63	65	63	102	119	128	123
Cipar	2	3	3	3	5	8	8	9
Crna Gora	17	20	19	20	42	44	45	49
Češka	696	689	742	755	4 812	4 770	5 067	5 127
Danska	82	1 04	1 24	134	539	700	810	854
Estonija	18	22	28	26	72	93	119	108
Finska	68	85	1 06	113	319	427	525	548
Francuska	466	495	536	583	1 709	1 886	1 970	2 089
Grčka	25	34	34	33	55	68	67	69
Irska	51	58	77	84	230	259	345	378
Island	3	4	5	7	10	14	24	30
Italija	1 111	1 120	1 110	1 148	4 800	4 961	4 915	5 024
Mađarska	436	486	546	599	2 266	2 528	2 770	2 978
Nizozemska	357	390	443	486	2 478	2 661	2 904	3 052
Norveška	123	143	172	180	745	890	1 058	1 084
Njemačka	2 124	2 277	2 616	2 784	15 770	17 082	19 526	19 984
Poljska	675	758	934	929	4 323	4 964	6 056	6 040
Portugal	37	37	48	55	86	96	116	133
Rumunjska	76	93	1 05	114	301	380	412	431
Rusija	101	1 08	1 20	123	740	739	806	791
Sjeverna Makedonija²⁾	26	30	30	36	93	105	105	127
Slovačka	381	390	425	431	2 550	2 606	2 794	2 814
Slovenija	1 192	1 299	1 298	1 364	6 678	7 140	7 140	7 279
Srbija	101	112	1 23	138	452	477	512	593
Španjolska	213	223	250	286	437	483	534	607
Švedska	204	257	294	297	1 070	1 405	1 571	1 583
Švicarska	219	235	251	265	891	992	1 088	1 106
Turska	27	32	34	32	69	84	92	87
Ujedinjena Kraljevina	491	596	751	821	2 419	3 027	3 810	4 178
Ukrajina	51	65	78	101	328	416	469	598
Kanada	95	111	137	173	244	295	364	438
SAD	317	337	452	559	806	881	1 178	1 413
Brazil	61	48	62	65	131	109	141	149
Izrael	44	53	57	65	101	118	142	172
Japan	160	1 21	1 42	160	227	183	221	241
Kina	88	102	1 59	234	130	154	235	343
Koreja, Republika	344	378	449	408	407	450	549	498
Australija	133	1 50	1 86	217	332	399	488	558
Novi Zeland	24	26	31	38	57	63	78	93

Izvor: DZS.

1.15. Obrazovanje

Tablica 43. Upisana djeca, učenici i studenti prema razinama obrazovanja na početku školske godine

	Predškolsko obrazovanje (NSKO 0)			Osnovno obrazovanje (NSKO 1 i 2)			Srednje obrazovanje (NSKO 3)			Visoko obrazovanje (NSKO 5)		
	dječji vrtići i druge pravne osobe	djeca	odgojitelji i učitelji	škole	učenici	učitelji	škole	učenici	nastavnici	visoka učilišta	studenti	nastavnici i suradnici u nastavi ⁹⁾
2005./2006.	1 205	89 571	7 715	2 140	387 952	30 131	683	189 661	21 835	110	132 952	9 486
2006./2007.	1 244	90 947	8 079	2 146	382 441	30 450	693	187 977	22 573	114	136 129	13 075
2007./2008.	1 288	93 274	8 615	2 133	376 100	30 877	705	184 183	22 975	115	138 126	13 866
2008./2009.	1 325	95 516	9 054	2 127	369 698	31 621	710	181 878	23 772	126	134 188	14 995
2009./2010.	1 444	99 317	9 699	2 131	361 052	32 083	713	180 582	24 004	132	145 263	15 863
2010./2011.	1 495	101 638	10 046	2 130	351 345	32 213	711	180 158	24 223	133	148 616	16 319
2011./2012.	1 513	102 857	10 464	2 136	342 028	32 394	715	183 807	24 737	134	152 857	16 594
2012./2013.	1 534	104 080	10 591	2 140	334 070	32 310	724	184 793	25 023	134	159 589	16 975
2013./2014.	1 562	107 823	10 785	2 132	327 204	32 306	739	182 878	25 584	135	161 911	16 842
2014./2015.	1 590	109 963	11 125	2130	323 195	32 606	743	178 681	26 756	135	157 827	16 121
2015./2016.	1 602	134 573	11 538	2 125	320 017	32 992	750	170 661	27 099	134	157 666	16 593
2016./2017.	1 727	143 878	12 396	2 049	318 960	32 429	745	168 786	27 037	133	160 361	16 025
2017./2018.	1 715	139 228	12 601	2 037	318 173	33 347	746	161 111	27 101	131	165 197	16 625
2018./2019.	1 710	139 378	13 088	2 029	316 104	33 392	744	153 422	26 152	132	158 016	17 004

- 1) Od 2006./2019. obuhvat istraživanja je izmijenjen i prilagođen potrebama korisnika. Podatak uključuje sve nastavnike i suradnike u nastavi koji predaju na visokim učilištima. S obzirom na to da nastavnik i suradnik u nastavi mogu predavati na dva i više visokih učilišta, prikazani podatak ne odgovara stvarnom broju fizičkih osoba.

Izvor: DZS.

Tablica 44. Studenti koji su diplomirali na stručnome i sveučilišnom studiju (NSKO 5)

	Ukupno					Redoviti studenti				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Visoka učilišta	33 741	34 745	32 895	32 728	33 241	25 018	25 353	24 259	24 346	24 428
Veleučilišta	5 437	5 477	5 030	4 941	5 141	2 776	2 775	2 617	2 600	2 577
Visoke škole	1 980	2 037	1 884	1 7394	1 487	988	1 008	887	863	845
Fakulteti	25 786	26 688	25 384	25 399	25 874	20 716	21 007	20 158	20 290	20 525
Stručni studij	3 247	3 889	3 390	3 470	3 244	1 365	1 453	1 482	1 549	1 908
Sveučilišni studij	22 539	22 789	21 994	21 929	22 630	19 351	19 554	18 676	18 741	19 084
Umjetničke akademije	538	563	597	589	739	538	563	597	589	697

Izvor: DZS.

Tablica 45. Studenti koji su diplomirali/završili studij na visokim učilištima prema vrsti visokog učilišta, vrsti studija u 2018.

	Spol	Ukupno	Visoke škole	Veleučilišta	Fakulteti			Umjetničke akademije
					ukupno	stručni studij	sveučilišni studij	
Visoka učilišta	svoga	33 241	1 487	5 141	25 874	3 244	22 630	739
	studenti	13 105	801	2 327	9 738	1 225	8 513	239
	studentice	20 136	686	2 814	16 136	2 019	14 117	500
Prema predbolonjskom programu	svoga	27	-	-	27	-	27	-
	studenti	23	-	-	23	-	23	-
	studentice	4	-	-	4	-	4	-
Sveučilišni dodiplomski studij	svoga	27	-	-	27	-	27	-
	studenti	23	-	-	23	-	23	-
	studentice	4	-	-	4	-	4	-
Prema bolonjskom programu	svoga	33 214	1 487	5 141	25 847	3 244	22 603	739
	studenti	13 082	801	2 327	9 715	1 225	8 490	239
	studentice	20 132	686	2 814	16 132	2 019	14 113	500
Kratki stručni preddiplomski studij	svoga	10	3	-	7	7	-	-
	studenti	7	3	-	4	4	-	-
	studentice	3	-	-	3	3	-	-
Stručni preddiplomski studij	svoga	7 371	992	3 916	2 463	2 463	-	-
	studenti	3 160	532	1 674	954	954	-	-
	studentice	4 211	460	2 242	1 509	1 509	-	-
Specijalistički diplomski stručni studij	svoga	2 491	492	1 225	774	774	-	-
	studenti	1 186	266	653	267	267	-	-
	studentice	1 305	226	572	507	507	-	-
Sveučilišni preddiplomski studij	svoga	11 038	-	-	10 697	-	10 697	341
	studenti	4 304	-	-	4 211	-	4 211	93
	studentice	6 734	-	-	6 486	-	6 486	248
Sveučilišni diplomski studij	svoga	9 562	-	-	9 272	-	9 272	290
	studenti	3 604	-	-	3 501	-	3 501	103
	studentice	5 958	-	-	5 771	-	5 771	187
Integrirani preddiplomski i diplomski studij	svoga	2 742	-	-	2 634	-	2 634	108
	studenti	821	-	-	778	-	778	43
	studentice	1 921	-	-	1 856	-	1 856	65

Izvor: DZS.

1.16. Okoliš

Tablica 46. Investicije u zaštitu okoliša u 2016.

		Ukupno	Zaštita zraka i klime	Gospodarenje otpadnim vodama	Gospodarenje otpadom	Zaštita i sanacija tla te podzemnih i površinskih voda	Smanjenje buke i vibracija	Zaštita biološke raznolikosti i krajolika	Ostale djelatnosti zaštite okoliša
	Ukupno	3 056 447	252 620	1 783 482	749 334	245 134	19 062	6 040	774
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	35 139	20 886	14 177	-	-	75	-	-
B	Rudarstvo i vađenje	22 135	653	3 407	4 339	13 730	-	-	6
C	Prerađivačka industrija	267 873	139 376	111 048	11 473	432	5 544	-	-
D	Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija	49 650	39 681	2 254	4 128	6	3 554	-	27
E	Opskrba vodom; uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša	1 192 916	11 326	970 777	210 113	586	114	-	-
F	Građevinarstvo	46 281	60	37 044	952	193	5 961	2 070	-
G	Trgovina na veliko i na malo; popravak motornih vozila i motocikla	8 105	2 874	1 722	1 674	1 640	196	-	-
H	Prijevoz i skladištenje	37 569	26 962	1 742	811	4 484	3 569	-	-
I	Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	12 581	2 635	9 612	334	-	-	-	-
J	Informacije i komunikacije	-	-	-	-	-	-	-	-
K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	-	-	-	-	-	-	-	-
L	Poslovanje nekretninama	3 084	3 071	-	-	-	13	-	-
M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	614	357	257	-	-	-	-	-
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	1 772	1 772	-	-	-	-	-	-
O	Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	1 373 809	2 367	631 052	515 499	224 063	36	51	741
P	Obrazovanje	-	-	-	-	-	-	-	-
Q	Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	-	-	-	-	-	-	-	-
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	4 882	598	355	10	-	-	3 920	-
S	Ostale uslužne djelatnosti	36	-	36	-	-	-	-	-

Izvor: DZS.

1.17. Mirovinsko osiguranje

Tablica 47. Osiguranici prema godinama i osnovama osiguranja

Godina	Radnici kod pravnih i fizičkih osoba (bivši Fond radnika)		Obrtnici (bivši Fond radnika)		Poljoprivrednici (bivši Fond ind. poljoprivrednika)		Ukupno	
	Broj korisnika	Lančani indeks	Broj korisnika	Lančani indeks	Broj korisnika	Lančani indeks	Broj korisnika	Lančani indeks
2001.	929 371	101,3	20 355	100,4	82 394	101,8	1 032 120	101,3
2002.	939 214	101,1	20 737	101,9	82 241	99,8	1 042 192	101,0
2003.	948 523	101,0	21 355	103,0	84 671	103,0	1 054 549	101,2
2004.	958 810	101,1	21 958	102,8	84 887	100,3	1 065 655	101,1
2005.	973 793	101,6	22 528	102,6	84 250	99,2	1 080 571	101,4
2006.	993 460	102,0	23 476	104,2	83 150	98,7	1 100 086	101,8
2007.	1 015 766	102,2	24 252	103,3	81 522	98,0	1 121 540	102,0
2008.	1 043 262	102,7	25 299	104,3	79 729	97,8	1 148 290	102,4
2009.	1 069 059	102,5	26 433	104,5	78 322	98,2	1 173 814	102,2
2010.	1 095 354	102,5	27 924	105,6	77 108	98,4	1 200 386	102,3
2011.	1 109 336	101,3	29 100	104,2	74 685	96,9	1 213 121	101,1
2012.	1 115 867	100,6	29 767	102,3	72 058	96,5	1 217 692	100,4
2013.*	1 091 008	97,8	30 402	102,1	69 405	96,3	1 190 815	97,8
2014.*	1 125 773	103,2	31 170	102,5	66 795	96,2	1 223 738	102,8
2015.*	1 132 614	100,6	31 657	101,6	63 749	95,4	1 228 020	100,3
2016.*	1 140 004	100,7	32 357	102,2	61 014	95,7	1 233 375	100,4
2017.*	1 141 667	100,1	32 920	101,7	58 064	95,2	1 232 651	99,9
2018.*	1 147 442	100,5	33 481	101,7	55 335	95,3	1 236 258	100,3

* Provedba Zakona o mirovinskom osiguranju – članak 95. (NN, 157/13).

Izvor: Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje.

Tablica 48. Korisnici mirovina i prosječne mirovine za kolovoz 2019. (isplata u rujnu 2019.); korisnici mirovina koji su pravo na mirovinu ostvarili prema Zakonu o mirovinskom osiguranju

Vrste mirovina	Broj korisnika	Prosječna mirovina	Bez međunarodnih ugovora	
			Broj korisnika	Prosječna mirovina
0	1	2	3	4
Starosna	497 959	2.709,57	409 943	3.121,18
Starosna mirovina za dugogodišnjeg osiguranika - čl. 35.	30 488	3.664,74	26 588	3.868,40
Starosna mirovina prevedena iz invalidske*	84 584	2.391,66	72 667	2.704,98
Ukupno starosna	613 031	2.713,21	509 198	3.100,80
Prijevremena starosna	197 907	2.598,57	161 739	2.903,13
Prijevremena starosna mirovina zbog stečaja poslodavca - čl. 36.	301	2.842,01	294	2.850,47
Sveukupno starosna	811 239	2.685,29	671 231	3.053,06
Invalidska*	114 998	2.046,12	108 624	2.138,40
Obiteljska	220 495	2.052,76	190 978	2.276,14
UKUPNO korisnika koji su pravo na mirovinu ostvarili prema Zakonu o mirovinskom osiguranju (u broj korisnika mirovina nisu uključeni korisnici mirovina DVO, ZOHBDR i HVO)	1 146 732	2.499,57	970 833	2.797,89

Izvor: Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje.

Tablica 49. Korisnici mirovina i prosječne mirovine za kolovoz 2019. (isplata u rujnu 2019.); korisnici mirovina koji su pravo na mirovinu ostvarili prema Zakonu o mirovinskom osiguranju

Vrste mirovina	Broj korisnika	Prosječna mirovina	Bez međunarodnih ugovora	
			Broj korisnika	Prosječna mirovina
0	1	2	3	4
Radnici kod pravnih i fizičkih osoba (bivši Fond radnika)				
Starosna*	741 535	2.766,95	606 725	3.179,74
Invalidska	108 313	2.048,10	102 094	2.144,37
Obiteljska	209 630	2.084,27	180 691	2.321,36
Ukupno	1 059 478	2.558,39	889 510	2.886,54
Obrtnici (bivši Fond samostalnih privrednika)				
Starosna*	24 118	2.479,42	21 555	2.597,73
Invalidska	4 737	2.027,86	4 623	2.060,73
Obiteljska	5 148	1.828,60	4 855	1.883,85
Ukupno	34 003	2.317,98	31 033	2.406,05
Poljoprivrednici (bivši Fond individualnih poljoprivrednika)				
Starosna*	45 586	1.465,88	42 951	1.492,15
Invalidska	1 948	1.980,83	1 907	2.006,87
Obiteljska	5 717	1.098,92	5 432	1.122,66
Ukupno	53 251	1.445,32	50 290	1.471,76
UKUPNO korisnika koji su pravo na mirovinu ostvarili prema Zakonu o mirovinskom osiguranju (u broju korisnika mirovina nisu uključeni korisnici mirovina DVO, ZOHBDR i HVO)	1 146 732	2.499,57	970 833	2.797,89
Sveukupan broj korisnika mirovina na dan 31. kolovoza 2019. (ZOMO+DVO+ZOHBDR+HVO)	1 240 266	2.717,23	1 064 201	3.025,32

Izvor: Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje.

Tablica 50. Korisnici mirovina koji su pravo na mirovinu ostvarili prema Zakonu o mirovinskom osiguranju bez međunarodnih ugovora

Vrste mirovina	Bez međunarodnih ugovora						Razlika u broju korisnika
	31. srpnja 2019.			31. kolovoza 2019.			
	Broj korisnika	Prosječna mirovina	Prosječan staž	Broj korisnika	Prosječna mirovina	Prosječan staž	
0	1	2	3	4	5	6	7 (kol.4 - kol. 1)
Starosna	410 112	3.055,97	31 06 06	409 943	3.121,18	31 06 05	-169
Starosna mirovina za dugogodišnjeg osiguranika - čl. 35.	26 306	3.790,90	42 08 04	26 588	3.868,40	42 08 01	282
Starosna mirovina prevedena iz invalidske*	72 592	2.643,92	24 07 13	72 667	2.704,98	24 07 11	75
Ukupno starosna	509 010	3.035,18	31 01 04	509 198	3.100,80	31 01 05	188
Prijevremena starosna	161 511	2.839,38	35 08 17	161 739	2.903,13	35 08 18	228
Prijevremena starosna mirovina zbog stečaja poslodavca - čl. 36.	292	2.782,27	35 06 07	294	2.850,47	35 06 12	2
Sveukupno starosna	670 813	2.987,93	32 02 16	671 231	3.053,06	32 02 16	418
Invalidska*	109 079	2.088,85	22 00 19	108 624	2.138,40	22 00 17	-455
Obiteljska	191 234	2.224,56	28 02 27	190 978	2.276,14	28 02 28	-256
UKUPNO korisnika koji su pravo na mirovinu ostvarili prema Zakonu o mirovinskom osiguranju (u broj korisnika mirovina nisu uključeni korisnici mirovina DVO, ZOHBDR i HVO)	971 126	2.736,62	30 03 17	970 833	2.797,89	30 03 19	-293
Korisnici starosne mirovine prema ZOMO s mirovinskim stažem od 40 i više godina	79 186	4.519,85	42 04 16	79 192	4.609,69	42 04 20	6
Korisnici ukupne mirovine prema ZOMO s mirovinskim stažem od 40 i više godina	152 783	4.015,29	42 01 09	153 067	4.097,27	42 01 11	284
Korisnici najniže mirovine kojima je mirovina određena prema ZOMO	219 603	1.775,37	26 04 26	219 902	1.819,31	26 04 29	299

Izvor: Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje.

Tablica 51. Korisnici kojima su mirovine priznate i / ili odreĊene prema posebnim propisima

Stanje: 31. kolovoza 2019.

Red. br.	Kategorije korisnika kojima su mirovine priznate i/ili odreĊene prema posebnim propisima	Broj korisnika	Prosječna mirovina	Prosječan staĥ	Bez meĊunarodnih ugovora		
					Broj korisnika	Prosječna mirovina	Prosječan staĥ
0	1	2	3	4	5	6	7
1.	Radnici na poslovima ovlaštenih sluĥbenih osoba u tijelima unutarnjih poslova i pravosuĊa, kao i na poslovima razminiranja: a) radnici na poslovima ovlaštenih sluĥbenih osoba u tijelima unutarnjih poslova i pravosuĊa, kojima je pravo na mirovinu priznato prema propisima koji su bili na snazi do stupanja na snagu Zakona o pravima DVO, PS i OSO b) radnici na poslovima policijskih sluĥbenika, ovlaštenih sluĥbenih osoba pravosuĊa i sluĥbene osobe s posebnim duĥnostima i ovlaštenjima u sigurnosno obavještajnom sustavu RH koji su pravo na mirovinu ostvarili prema Zakonu o pravima DVO, PS i OSO c) radnici na poslovima razminiranja	8674	4.324,96	32 01 09	8651	4.328,93	32 01 11
		8212	4.229,06	34 07 01	8086	4.244,53	34 07 15
		479	4.358,25	30 09 23	467	4.391,08	30 09 22
2.	Djelatne vojne osobe - DVO	15583	3.874,86	30 07 14	15483	3.882,35	30 07 11
3.	Pripadnici Hrvatske domovinske vojske od 1941. do 1945. godine	4368	2.486,35	33 00 03	4164	2.558,82	33 04 07
4.	Bivši politički zatvorenici	2882	3.960,42	33 02 16	2493	4.363,02	33 04 17
5.	Hrvatski branitelji iz Domovinskog rata - ZOHBDR	71225	5.924,41	18 08 00	71159	5.926,85	18 08 01
6.	Mirovine priznate prema općim propisima, a odreĊene prema ZOHBDR iz 2017. (ĉl. 27., 35., 36., 48. i 49. st. 2.)	40993	2.738,58	28 03 03	38782	2.736,54	27 11 10
7.	Pripadnici bivše Jugoslavenske narodne armije - JNA	5627	3.303,09	-	5627	3.303,09	-
8.	Pripadnici bivše Jugoslavenske narodne armije - JNA - ĉl. 185. ZOMO	139	3.206,49	37 09 12	133	3.272,39	37 11 20
9.	Sudionici Narodnooslobodilaĉkog rata - NOR	10289	2.923,27	29 03 22	10019	2.967,71	29 04 00
10.	Zastupnici u Hrvatskom saboru, ĉlanovi Vlade, suci Ustavnog suda i glavni drĥavni revizor	669	10.030,37	33 01 22	661	10.037,06	33 01 23
11.	ĉlanovi Izvršnog vijeća Sabora, Saveznog izvršnog vijeća i administrativno umirovljeni javni sluĥbenici	96	3.328,56	28 06 19	96	3.328,56	28 06 19
12.	Bivši sluĥbenici u saveznim tijelima bivše SFRJ - ĉl. 38. ZOMO	34	3.761,75	-	33	3.755,95	-
13.	Redoviti ĉlanovi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti - HAZU	142	9.025,39	41 09 15	140	8.996,35	41 07 17
14.	Radnici u Istarskim ugljenokopima "Tupljak" d.d. Labin	255	3.928,64	29 09 04	252	3.942,19	29 09 16
15.	Radnici profesionalno izloĥeni azbestu	868	3.190,34	27 09 17	862	3.197,67	27 09 21
16.	Osiguranci - ĉlanovi posade broda u meĊunarodnoj plovidbi i nacionalnoj plovidbi - ĉl. 129.a st. 2. Pomorskog zakonika	168	2.122,77	29 03 19	156	2.180,99	28 11 13
17.	Pripadnici Hrvatskog vijeća obrane - HVO	6726	3.182,00	07 02 04	6726	3.182,00	07 02 04
UKUPNO		177429	-	-	173990	-	-

Izvor: Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje.

2. Pregled pokazatelja po županijama

2.1. Stanovništvo

Tablica 52. Stanovništvo i kućanstva prema popisima po županijama

Županija	Stanovništvo prema popisima					Kućanstva prema popisima				
	1971.	1981.	1991.	2001.	2011. ¹⁾	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
REPUBLIKA HRVATSKA	4 426 221	4 601 469	4 784 265	4 437 460	4 284 889	1 289 325	1 423 862	1 544 250	1 477 377	1 519 038
Zagrebačka	232 836	259 429	282 989	309 696	317 606	64 254	76 208	86 003	94 274	101 274
Krapinsko-zagorska	161 247	153 567	148 779	142 432	132 892	40 617	42 812	44 769	43 832	42 040
Sisačko-moslavačka	258 643	255 292	251 332	185 387	172 439	75 124	77 928	80 961	65 269	62 601
Karlovačka	195 096	186 169	184 577	141 787	128 899	53 601	56 101	59 966	49 621	47 524
Varaždinska	184 380	187 495	187 853	184 769	175 951	47 452	52 879	56 706	56 095	55 483
Koprivničko-križevačka	138 994	133 790	129 397	124 467	115 584	38 895	39 598	40 483	39 584	37 938
Bjelovarsko-bilogorska	157 806	149 458	144 042	133 084	119 764	46 561	47 510	47 754	44 269	41 128
Primorsko-goranska	270 660	304 038	323 130	305 505	296 195	91 571	106 572	114 902	111 085	117 009
Ličko-senjska	106 433	90 836	85 135	53 677	50 927	28 855	28 003	28 599	19 900	19 617
Virovitičko-podravska	116 314	107 339	104 625	93 389	84 836	33 386	34 128	35 115	31 578	29 622
Požuško-slavonska	101 750	99 189	99 334	85 831	78 034	29 415	30 628	32 054	27 445	26 408
Brodsko-posavska	164 065	167 667	174 998	176 765	158 575	45 819	49 599	54 019	54 836	52 056
Zadarska	190 356	194 098	214 777	162 045	170 017	42 548	50 510	60 083	52 359	60 510
Osječko-baranjska	351 164	356 286	367 193	330 506	305 032	103 909	113 914	123 336	113 583	110 009
Šibensko-kninska	161 199	152 128	152 477	112 891	109 375	40 162	42 880	46 562	39 648	41 237
Vukovarsko-srijemska	217 115	224 103	231 241	204 768	179 521	62 616	67 638	73 964	66 977	61 094
Splitsko-dalmatinska	389 277	436 680	474 019	463 676	454 798	105 553	124 495	139 763	144 366	154 528
Istarska	175 199	188 332	204 346	206 344	208 055	55 929	63 277	71 185	72 379	78 732
Dubrovačko-neretvanska	108 131	115 683	126 329	122 870	122 568	31 581	34 620	39 009	39 125	41 636
Međimurska	115 660	116 825	119 866	118 426	113 804	29 759	32 610	35 699	35 688	35 151
Grad Zagreb	629 896	723 065	777 826	779 145	790 017	221 718	251 952	273 318	275 464	303 441

Izvor: DZS.

Tablica 53. Procjena ukupnog stanovništva Republike Hrvatske po županijama sredinom godine od 2014. do 2018.

Županija	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Republika Hrvatska	4 238 389	4 203 604	4 174 349	4 124 531	4 087 843
Zagrebačka	318 453	316 506	314 549	311 416	309 469
Krapinsko-zagorska	129 967	128 905	127 748	126 334	125 357
Sisačko-moslavačka	163 975	160 292	157 204	152 546	148 589
Karlovačka	124 127	121 840	120 321	118 263	116 829
Varaždinska	173 454	171 879	170 563	168 560	166 982
Koprivničko-križevačka	113 688	112 357	110 976	109 137	107 711
Bjelovarsko-bilogorska	115 536	113 746	111 867	109 822	107 909
Primorsko-goranska	293 811	291 654	289 479	286 677	284 239
Ličko-senjska	48 670	47 634	46 888	45 943	45 184
Virovitičko-podravska	82 162	80 610	79 111	77 086	75 257
Požeško-slavonska	74 991	73 473	71 920	69 583	67 862
Brodsko-posavska	154 082	151 012	148 373	143 827	140 072
Zadarska	171 462	170 168	169 581	168 672	168 153
Osječko-baranjska	298 272	294 233	290 412	283 035	277 227
Šibensko-kninska	105 532	104 315	103 021	101 436	100 153
Vukovarsko-srijemska	173 441	169 224	165 799	159 213	154 371
Splitsko-dalmatinska	454 627	453 155	452 035	449 610	448 071
Istarska	208 201	208 180	208 105	208 229	208 765
Dubrovačko-neretvanska	122 355	122 280	121 970	121 381	121 215
Međimurska	113 159	112 576	112 089	110 999	109 921
Grad Zagreb	798 424	799 565	802 338	802 762	804 507

Izvor: DZS.

Tablica 54. Ukupno doseljeno i odseljeno stanovništvo u 2018. po županijama

Županija	Dospeljeni			Odseljeni			Saldo ukupne migracije	Saldo migracije među županijama	Saldo migracije s inozemstvom
	ukupno	iz druge županije	iz inozemstva	ukupno	iz druge županije	iz inozemstva			
Republika Hrvatska	- ¹⁾	30 384	26 029	- ¹⁾	30 384	39 515	- ¹⁾	0	-13 486
Zagrebačka	5 519	3 778	1 741	5 938	3 110	2 828	- 419	668	-1 087
Krapinsko-zagorska	1 154	840	314	1 421	802	619	- 267	38	- 305
Sisačko-moslavačka	1 756	961	795	3 681	1 551	2 130	-1 925	-590	-1 335
Karlovačka	1 463	783	680	1 779	785	994	- 316	-2	- 314
Varaždinska	1 600	882	718	1 966	794	1 172	- 366	88	- 454
Koprivničko-križevačka	803	532	271	1 641	814	827	- 838	-282	- 556
Bjelovarsko-bilogorska	973	756	217	1 961	1 092	869	- 988	-336	- 652
Primorsko-goranska	4 256	1 978	2 278	4 637	1 747	2 890	- 381	231	- 612
Ličko-senjska	751	423	328	882	439	443	- 131	-16	- 115
Virovitičko-podravska	597	417	180	1 818	809	1 009	-1 221	-392	- 829
Požeško-slavonska	729	430	299	1 993	821	1 172	-1 264	-391	- 873
Brodsko-posavska	1 404	597	807	3 642	1 384	2 258	-2 238	-787	-1 451
Zadarska	2 632	1 343	1 289	2 456	1 086	1 370	176	257	- 81
Osječko-baranjska	2 175	1 296	879	5 717	2 082	3 635	-3 542	-786	-2 756
Šibensko-kninska	1 546	776	770	1 932	899	1 033	- 386	-123	- 263
Vukovarsko-srijemska	1 474	654	820	4 575	1 574	3 001	-3 101	-920	-2 181
Splitsko-dalmatinska	4 623	1 671	2 952	4 882	2 010	2 872	- 259	-339	80
Istarska	4 247	1 482	2 765	2 848	996	1 852	1 399	486	913
Dubrovačko-neretvanska	1 807	791	1 016	1 578	862	716	229	-71	300
Međimurska	900	388	512	1 790	534	1 256	- 890	-146	- 744
Grad Zagreb	16 004	9 606	6 398	12 762	6 193	6 569	3 242	3 413	- 171

1) Podaci za ukupno ne iskazuju se jer su uključena i preseljenja unutar Republike Hrvatske.

Izvor: DZS.

Tablica 55. Prirodno kretanje stanovništva po županijama od 2014. do 2018.

Županija	Rodeni			Umrli		Prirodni prirast	Brakovi		Umrli dojenčad na 1 000 živorođenih	Vitalni indeksi (živorođeni na 100 umrlih)
	ukupno	živorođeni	mrtvorodeni	ukupno	umrli dojenčad		sklopljeni	razvedeni		
Republika Hrvatska	39 716	39 566	150	50 839	199	-11 273	19 501	6 570	5,0	77,8
	37 666	37 503	163	54 205	154	-16 702	19 834	6 010	4,1	69,2
	37 706	37 537	169	51 542	161	-14 005	20 467	7 036	4,3	72,8
	36 705	36 556	149	53 477	148	-16 921	20 310	6 265	4,0	68,4
2018.	37 109	36 945	164	52 706	157	-15 761	19 921	6 125	4,2	70,1
Zagrebačka	2 943	2 930	13	3 412	17	-482	1 502	433	5,8	85,9
	2 725	2 712	13	3 692	9	-980	1 494	429	3,3	73,5
	2 774	2 759	15	3 422	6	-663	1 593	456	2,2	80,6
	2 730	2 717	13	3 588	14	-871	1 569	437	5,2	75,7
2018.	2 762	2 754	8	3 590	5	-836	1 587	442	1,8	76,7
Krapinsko-zagorska	1 157	1 153	4	1 868	4	-715	617	163	3,5	61,7
	1 040	1 037	3	1 844	5	-807	602	135	4,8	56,2
	1 055	1 051	4	1 834	5	-783	615	189	4,8	57,3
	1 071	1 068	3	1 845	1	-777	643	145	0,9	57,9
2018.	1 116	1 110	6	1 906	4	-796	564	181	3,6	58,2
Sisačko-moslavačka	1 408	1 403	5	2 475	5	-1 072	725	247	3,6	56,7
	1 276	1 271	5	2 619	7	-1 348	712	216	5,5	48,5
	1 351	1 343	8	2 368	3	-1 025	786	408	2,2	56,7
	1 237	1 229	8	2 440	6	-1 211	780	257	4,9	50,4
2018.	1 229	1 215	14	2 518	9	-1 303	794	275	7,4	48,3
Karlovačka	1 013	1 011	2	2 001	7	-990	517	155	6,9	50,5
	957	952	5	2 027	5	-1 075	566	180	5,3	47,0
	989	985	4	1 787	5	-802	555	154	5,1	55,1
	951	947	4	1 871	5	-924	542	190	5,3	50,6
2018.	963	962	1	1 933	2	-971	489	141	2,1	49,8
Varaždinska	1 467	1 459	8	2 094	5	-635	695	189	3,4	69,7
	1 464	1 455	9	2 366	5	-911	712	224	3,4	61,5
	1 509	1 502	7	2 183	9	-681	800	297	6,0	68,8
	1 408	1 400	8	2 254	7	-854	745	270	5,0	62,1
2018.	1 441	1 435	6	2 179	2	-744	776	277	1,4	65,9

Izvor: DZS.

1. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

Županija	Rođeni			Umrli		Prirodni prirast	Brakovi		Umrli dojenčad na 1 000 živorođenih	Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih)
	ukupno	živorođeni	mrtvorodeni	ukupno	umrli dojenčad		sklopljeni	razvedeni		
Koprivničko-križevačka	1 065	1 059	6	1 573	9	-514	486	164	8,5	67,3
	1 015	1 010	5	1 626	5	-616	502	153	5,0	62,1
	1 017	1 012	5	1 664	3	-652	549	186	7,9	60,8
	982	977	5	1 624	8	-647	528	182	3,1	60,2
2017.	1 005	998	7	1 538	8	-540	482	175	8,0	64,9
Bjelovarsko-bilogorska	1 044	1 040	4	1 648	7	-608	519	163	6,7	63,1
	976	975	1	1 817	6	-842	523	154	6,2	53,7
	962	958	4	1 657	3	-699	589	156	3,1	57,8
	936	930	6	1 708	2	-778	554	186	2,2	54,4
2018.	994	992	2	1 647	4	-655	546	180	4,0	60,2
Primorsko-goranska	2 376	2 370	6	3 530	11	-1 160	1 218	616	4,6	67,1
	2 350	2 344	6	3 784	9	-1 440	1 237	444	3,8	61,9
	2 305	2 293	12	3 622	8	-1 329	1 255	539	3,5	63,3
	2 166	2 157	9	3 951	9	-1 794	1 271	428	4,2	54,6
2018.	2 137	2 126	11	3 772	8	-1 646	1 217	340	3,8	56,4
Ličko-senjska	377	377	-	899	3	-522	228	65	8,0	41,9
	388	386	2	919	2	-533	223	38	5,2	42,0
	372	370	2	839	2	-469	217	38	2,7	44,1
	378	377	1	855	3	-478	191	42	8,0	44,1
2018.	367	361	6	846	2	-485	185	49	5,5	42,7
Virovitičko-podravska	744	737	7	1 145	3	-408	411	127	4,1	64,4
	698	693	5	1 133	1	-440	412	122	1,4	61,2
	690	686	4	1 109	6	-423	434	123	8,7	61,9
	649	646	3	1 164	1	-518	386	130	1,5	55,5
2018.	695	690	5	1 079	2	-389	407	144	2,9	63,9
Požeško-slavonska	694	692	2	986	-	-294	396	100	-	70,2
	638	636	2	1 076	2	-440	419	88	3,1	59,1
	619	617	2	987	5	-370	447	105	8,1	62,5
	613	611	2	1 005	1	-394	429	90	1,6	60,8
2018.	600	600	-	1 016	1	-416	417	130	1,7	59,1

Izvor: DZS.

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

Županija	Rodeni			Umrli		Prirodni prirast	Brakovi		Umrli dojenčad na 1 000 živorođenih	Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih)
	ukupno	živorođeni	mrtvorodeni	ukupno	umrli dojenčad		sklopljeni	razvedeni		
Brodsko-posavska	1 319	1 314	5	2 125	6	-811	836	186	4,6	61,8
2015.	1 303	1 301	2	2 031	6	-730	838	206	4,6	64,1
2016.	1 277	1 276	1	2 006	10	-730	825	227	7,8	63,6
2017.	1 198	1 196	2	2 011	7	-815	850	230	5,9	59,5
2018.										
Zadarska	1 642	1 635	7	1 933	5	-298	759	271	3,1	84,6
2014.	1 573	1 568	5	2 072	7	-504	828	222	4,5	75,7
2015.	1 578	1 571	7	1 950	11	-379	828	146	7,0	80,6
2016.	1 537	1 532	5	2 159	6	-627	747	153	3,9	71,0
2017.	1 546	1 535	11	1 982	8	-447	737	163	5,2	77,4
2018.										
Osječko-baranjska	2 697	2 685	12	3 945	23	-1 260	1 496	521	8,6	68,1
2014.	2 561	2 551	10	4 108	12	-1 557	1 485	511	4,7	62,1
2015.	2 412	2 399	13	3 817	11	-1 418	1 547	530	4,6	62,9
2016.	2 385	2 378	7	3 897	5	-1 519	1 491	518	2,1	61,0
2017.	2 353	2 339	14	3 886	11	-1 547	1 525	487	4,7	60,2
2018.										
Šibensko-kninska	920	916	4	1 466	6	-550	462	153	6,6	62,5
2014.	824	819	5	1 594	3	-775	447	86	3,7	51,4
2015.	834	834	-	1 592	3	-758	459	115	1,2	52,4
2016.	770	766	4	1 532	1	-766	451	98	1,3	50,0
2017.	800	795	5	1 471	5	-676	435	126	6,3	54,0
2018.										
Vukovarsko-srijemska	1 656	1 651	5	2 270	11	-619	869	256	6,7	72,7
2014.	1 445	1 438	7	2 400	5	-962	906	249	3,5	59,9
2015.	1 450	1 436	14	2 307	7	-871	970	262	4,9	62,2
2016.	1 310	1 302	8	2 362	4	-1 060	1 004	257	3,1	55,1
2017.	1 283	1 279	4	2 283	8	-1 004	908	202	6,3	56,0
2018.										
Splitsko-dalmatinska	4 330	4 312	18	4 646	23	-334	2 159	523	5,3	92,8
2014.	4 127	4 110	17	5 152	19	-1 042	2 207	559	4,6	79,8
2015.	4 159	4 144	15	4 931	16	-787	2 233	781	3,9	84,0
2016.	4 101	4 087	14	5 227	23	-1 140	2 288	733	5,6	78,2
2017.	4 287	4 274	13	5 104	18	-830	2 170	587	4,2	83,7
2018.										

Izvor: DZS.

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

Županija	Rodeni			Umrli		Prirodni prirast	Brakovi		Umrli dojenčad na 1 000	Vitalni indeks (živorodeni na 100 umrlih)
	ukupno	živorodeni	mrtvorodeni	ukupno	umrli dojenčad		sklopljeni	razvedeni		
Istarska	1 819	1 813	6	2 226	8	-413	844	288	4,4	81,4
	1 710	1 701	9	2 414	4	-713	855	279	2,4	70,5
	1 673	1 669	4	2 354	8	-685	862	355	4,8	70,9
	1 700	1 690	10	2 475	8	-785	870	309	4,7	68,3
	1 676	1 670	6	2 372	4	-702	802	328	2,4	70,4
Dubrovačko-neretvanska	1 289	1 285	4	1 238	3	47	628	114	2,3	103,8
	1 287	1 283	4	1 342	6	-59	621	120	4,7	95,6
	1 276	1 271	5	1 359	6	-88	585	129	4,7	93,5
	1 210	1 208	2	1 379	4	-171	590	142	3,3	87,6
	1 196	1 192	4	1 321	8	-129	592	151	6,7	90,2
Međimurska	1 183	1 174	9	1 168	13	6	492	121	11,1	100,5
	1 217	1 209	8	1 274	10	-65	510	187	8,3	94,9
	1 220	1 216	4	1 201	7	15	499	179	5,8	101,2
	1 187	1 182	5	1 309	5	-127	507	173	4,2	90,3
	1 192	1 187	5	1 216	7	-29	552	145	5,9	97,6
Grad Zagreb	8 477	8 452	25	8 359	30	93	3 647	1 680	3,5	101,1
	8 076	8 039	37	8 821	26	-782	3 737	1 428	3,2	91,1
	8 158	8 120	38	8 528	29	-408	3 806	1 682	3,6	95,2
	8 107	8 076	31	8 826	30	-750	3 899	1 298	3,7	91,5
	8 269	8 235	34	9 036	34	-801	3 886	1 372	4,1	91,1

Izvor: DZS.

Tablica 56. Vanjska migracija stanovništva po županijama

Županija	2014.		2015.		2016.		2017.		2018.	
	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni	doseljeni	odseljeni
Republika Hrvatska	10 638	20 858	11 706	29 651	13 985	36 436	15 553	47 352	26 029	39 515
Zagrebačka	551	1 699	652	2 276	707	2 907	830	3 201	1 741	2 828
Krapinsko-zagorska	79	256	118	409	114	625	192	593	314	619
Sisačko-moslavačka	258	1 317	361	1 748	421	2 241	502	3 211	795	2 130
Karlovačka	198	762	257	901	287	964	421	1 194	680	994
Varaždinska	120	511	203	800	195	1 021	343	1 346	718	1 172
Koprivničko-križevačka	62	271	90	374	124	886	185	989	271	827
Bjelovarsko-bilogorska	108	441	117	621	131	986	162	1 016	217	869
Primorsko-goranska	957	1 435	1 049	2 549	1 426	2 807	1 479	2 962	2 278	2 890
Ličko-senjska	146	491	147	513	202	419	178	608	328	443
Virovitičko-podravska	66	443	99	804	143	941	167	1 322	180	1 009
Požeško-slavonska	87	404	125	1 028	125	1 238	166	1 564	299	1 172
Brodsko-posavska	212	914	300	1 571	329	2 208	348	3 271	807	2 258
Zadarska	534	1 248	612	1 542	745	1 283	732	1 367	1 289	1 370
Osječko-baranjska	378	1 505	470	2 212	522	3 634	598	5 094	879	3 635
Šibensko-kninska	516	778	415	929	491	999	487	1 199	770	1 033
Vukovarsko-srijemska	287	1 594	434	1 967	494	2 763	447	5 091	820	3 001
Splitsko-dalmatinska	1 678	1 948	1 828	2 155	1 959	2 617	1 984	2 992	2 952	2 872
Istarska	1 009	879	1 076	1 280	1 562	1 379	1 859	1 543	2 765	1 852
Dubrovačko-neretvanska	552	461	465	584	515	886	555	788	1 016	716
Međimurska	100	380	130	342	163	756	203	1 187	512	1 256
Grad Zagreb	2 740	3 121	2 758	5 046	3 330	4 876	3 715	6 814	6 398	6 569

Izvor: DZS.

2.2. Zaposlenost i nezaposlenost po županijama

Tablica 57. Stopa registrirane nezaposlenosti po županijama od 2012. do 2018.¹⁾

Županija	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Republika Hrvatska	19,7	21,5	22,2	19,3	16,9	13,9	11,1
Zagrebačka	18,6	21,5	21,9	18,2	15,1	11,3	8,0
Krapinsko-zagorska	19,8	21,3	21,1	17,7	14,6	10,5	8,1
Sisačko-moslavčka	33,2	34,8	36,2	34,4	32,3	29,0	24,3
Karlovačka	25,7	26,2	25,6	24,0	21,2	16,6	13,2
Varaždinska	15,4	16,9	15,8	12,4	9,5	6,9	5,1
Koprivničko-križevačka	20,4	23,9	24,4	19,7	16,7	13,0	8,7
Bjelovarsko-bilogorska	29,0	30,2	32,0	31,0	27,5	22,7	18,3
Primorsko-goranska	15,6	17,0	17,9	14,9	13,0	9,9	8,0
Ličko-senjska	20,9	23,0	24,6	23,3	22,3	19,4	15,8
Virovitičko-podravska	35,4	36,2	38,1	35,8	32,7	28,8	23,2
Požeško-slavonska	27,6	30,5	31,4	26,2	22,8	19,0	16,5
Brodsko-posavska	34,7	37,0	38,0	30,8	27,1	22,4	19,9
Zadarska	21,1	22,5	22,5	17,7	16,0	13,3	10,7
Osječko-baranjska	29,3	32,1	34,3	31,9	28,8	24,9	21,2
Šibensko-kninska	24,0	24,8	25,5	23,3	22,5	19,9	15,4
Vukovarsko-srijemska	32,9	35,8	38,0	33,6	29,7	25,1	20,5
Splitsko-dalmatinska	25,8	27,9	28,6	26,1	24,1	21,4	18,2
Istarska	10,9	12,6	12,9	9,9	8,4	6,2	4,9
Dubrovačko-neretvanska	19,0	20,5	21,5	20,5	18,3	16,5	13,0
Međimurska	18,0	18,7	18,7	14,7	12,1	9,7	6,5
Grad Zagreb	9,5	10,8	11,2	9,6	8,2	6,4	4,7

Izvor: DZS.

Tablica 58. Ukupno zaposleni prema administrativnim izvorima, stanje 31. ožujka

Županija	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Republika Hrvatska	1.383.161	1.347.636	1.322.562	1.332.826	1.354.912	1.382.839	1.430.273
Zagrebačka	75.596	74.351	73.103	76.605	78.909	80.189	82.601
Krapinsko-zagorska	33.510	32.878	32.809	33.326	33.935	34.915	35.549
Sisačko-moslavčka	41.024	39.842	38.421	37.550	36.818	36.747	37.567
Karlovačka	34.893	34.619	34.454	33.786	33.697	34.243	34.726
Varaždinska	59.426	58.070	58.177	59.259	61.123	61.172	62.861
Koprivničko-križevačka	32.494	30.671	29.819	29.818	29.858	29.548	30.352
Bjelovarsko-bilogorska	31.046	30.462	28.983	28.683	28.441	28.794	29.830
Primorsko-goranska	105.738	103.101	99.958	100.844	101.268	102.004	106.403
Ličko-senjska	13.136	12.976	12.897	12.887	12.860	13.073	13.439
Virovitičko-podravska	19.800	19.515	18.837	18.294	18.734	18.862	19.820
Požeško-slavonska	17.648	16.885	16.754	16.754	17.270	17.818	17.485
Brodsko-posavska	33.906	32.658	31.640	31.973	32.454	33.419	33.009
Zadarska	44.596	43.443	43.574	44.133	43.808	45.449	48.253
Osječko-baranjska	86.146	80.960	77.092	76.556	77.229	79.391	81.436
Šibensko-kninska	27.830	27.807	27.552	27.706	27.390	27.711	29.329
Vukovarsko-srijemska	41.711	40.259	38.101	38.399	38.696	39.590	41.243
Splitsko-dalmatinska	133.598	129.140	128.195	128.528	129.166	131.842	135.698
Istarska	78.481	76.047	75.351	75.363	76.646	79.038	82.474
Dubrovačko-neretvanska	38.261	37.653	37.678	37.082	38.293	38.808	40.091
Međimurska	35.431	35.830	35.200	35.392	36.675	37.234	38.562
Grad Zagreb	398.890	390.469	383.967	389.888	401.642	419.992	429.545

Izvor: DZS.

2.3 Investicije

Tablica 59. Bruto investicije u dugotrajnu imovinu prema sjedištu investitora i lokaciji investicijskih objekata u 2017.

u tis. kuna

Županija	Investicije prema sjedištu investitora			Investicije prema lokaciji investicijskih objekata	
	ukupno	u novu dugotrajnu imovinu	u rabljenu dugotrajnu imovinu	u novu dugotrajnu imovinu	u rabljenu dugotrajnu imovinu
Republika Hrvatska	52 585 216	46 670 798	5 914 418	46 670 798	5 914 418
Zagrebačka	2 308 691	1 871 765	436 926	2 622 481	379 155
Krapinsko-zagorska	659 420	615 004	44 416	894 264	57 679
Sisačko-moslavačka	685 681	639 744	45 937	1 280 955	37 706
Karlovačka	865 258	809 677	55 581	1 366 931	148 285
Varaždinska	986 839	868 198	118 641	1 023 205	121 567
Koprivničko-križevačka	713 658	637 538	76 120	865 079	81 019
Bjelovarsko-bilogorska	705 171	627 072	78 099	1 136 854	98 318
Primorsko-goranska	3 041 627	2 759 836	281 791	4 610 087	331 082
Ličko-senjska	424 799	405 136	19 663	646 518	24 019
Virovitičko-podravska	445 664	364 704	80 960	535 506	92 712
Požeško-slavonska	319 689	287 290	32 399	399 256	31 558
Brodsko-posavska	435 607	413 814	21 793	694 286	89 152
Zadarska	1 539 881	1 445 760	94 121	2 390 101	402 025
Osječko-baranjska	1 618 429	1 440 813	177 616	1 953 937	262 494
Šibensko-kninska	901 113	803 221	97 892	1 316 868	146 905
Vukovarsko-srijemska	817 816	690 928	126 888	1 079 648	90 863
Splitsko-dalmatinska	3 344 142	2 721 828	622 314	4 449 618	767 854
Istarska	3 684 978	3 482 000	202 978	3 930 809	336 426
Dubrovačko-neretvanska	1 602 519	1 538 441	64 078	1 678 709	90 600
Međimurska	725 270	661 655	63 615	842 841	74 386
Grad Zagreb	26 758 964	23 586 374	3 172 590	12 725 469	2 244 992
Neraspoređeno	-	-	-	227 376	5 621

Izvor: DZS.

Tablica 60. Bruto investicije u novu dugotrajnu imovinu prema lokaciji investicijskih objekata i vrstama imovine u 2016.

u tis. kuna

Županija	Investicije u novu dugotrajnu imovinu, ukupno	Od toga				
		građevinski objekti, prostori i građevine	postrojenja i oprema s montažom	transportna imovina	biološka imovina	intelektualna imovina
Republika Hrvatska	44 339 846	20 327 419	14 323 482	5 651 593	544 746	2 151 217
Zagrebačka	2 985 600	1 593 324	1 021 356	200 652	24 675	71 685
Krapinsko-zagorska	1 029 053	614 767	329 191	56 686	3 352	10 667
Sisačko-moslavačka	1 553 794	668 302	762 476	43 585	54 690	11 031
Karlovačka	845 351	421 846	305 690	55 793	22 709	9 845
Varaždinska	1 007 324	427 993	393 653	101 176	31 963	20 447
Koprivničko-križevačka	1 327 854	543 494	681 625	41 398	20 314	20 949
Bjelovarsko-bilogorska	918 513	390 014	191 120	223 940	37 802	56 795
Primorsko-goranska	3 580 266	2 091 206	1 109 298	244 315	27 418	59 322
Ličko-senjska	512 675	333 082	112 433	29 419	27 207	6 565
Virovitičko-podravska	548 356	335 129	150 003	21 098	34 248	2 398
Požeško-slavonska	313 419	141 691	112 967	23 603	26 546	4 997
Brodsko-posavska	769 915	479 000	228 312	28 349	19 833	5 050
Zadarska	1 682 051	935 900	565 010	74 569	28 294	28 189
Osječko-baranjska	2 454 215	1 215 839	906 503	181 821	44 516	30 827
Šibensko-kninska	1 097 795	570 924	389 412	90 541	13 449	14 637
Vukovarsko-srijemska	1 086 599	676 365	274 092	55 255	65 095	9 513
Splitsko-dalmatinska	3 554 594	2 019 715	909 937	327 973	23 429	78 103
Istarska	3 214 011	1 953 463	963 245	157 528	19 796	40 688
Dubrovačko-neretvanska	1 645 086	1 186 817	333 496	48 726	8 517	13 476
Međimurska	1 016 187	534 557	350 048	95 141	4 488	14 241
Grad Zagreb	13 072 963	3 172 838	4 144 588	3 548 296	6 405	1 629 476
Neraspoređeno	124 225	21 153	89 027	1 729	-	12 316

Izvor: DZS.

2.4. Bruto domaći proizvod i dodana vrijednost po županijama

Tablica 61. Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku i prema NKPS-u 2012. – 2. razina

	Republika Hrvatska	Kontinentalna Hrvatska	Jadranska Hrvatska	Republika Hrvatska	Kontinentalna Hrvatska	Jadranska Hrvatska
BDP, mil. HRK			BDP po stanovniku, HRK¹⁾			
2010.	329 143	224 763	104 380	76 610	77 998	73 782
2011.	333 457	228 484	104 972	77 857	79 585	74 343
2012.	330 825	226 036	104 789	77 494	79 037	74 362
2013.	331 785	226 105	105 679	77 985	79 402	75 118
2014.	331 570	225 313	106 256	78 273	79 560	75 677
2015.	339 616	230 951	108 666	80 707	82 197	77 715
2016.	351 349	238 803	112 546	84 207	85 851	80 920
BDP, mil. EUR²⁾			BDP po stanovniku, EUR¹⁾			
2010.	45 173	30 848	14 326	10 514	10 705	10 126
2011.	44 854	30 734	14 120	10 473	10 705	10 000
2012.	44 008	30 069	13 940	10 309	10 514	9 892
2013.	43 808	29 855	13 954	10 297	10 484	9 918
2014.	43 456	29 530	13 926	10 259	10 427	9 918
2015.	44 630	30 350	14 280	10 606	10 802	10 213
2016.	46 664	31 716	14 948	11 184	11 402	10 747
BDP po stanovniku po SKM, (EU 28 = 100)			Indeksi (RH = 100)			
2010.	59,4	60,4	57,2	100,0	101,8	96,3
2011.	59,8	61,1	57,1	100,0	102,2	95,5
2012.	60,0	61,2	57,6	100,0	102,0	96,0
2013.	59,8	60,8	57,6	100,0	101,8	96,3
2014.	58,8	59,8	56,9	100,0	101,6	96,7
2015.	59,4	60,5	57,2	100,0	101,8	96,3
2016.	61,0	62,2	58,6	100,0	102,0	96,1

1) Prosjek ukupnog stanovništva Republike Hrvatske na temelju procjene broja stanovnika iz podataka Popisa 2011.

Izvor: HNB.

Tablica 62. Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku i prema NKPJS-u 2012. – 2. razina i županije u 2016.

tekuće cijene

NKPJS 2012. – 2. razina i županije	Bruto domaći proizvod, mil. HRK	Bruto domaći proizvod, mil. EUR ¹⁾	Struktura po županijama (RH = 100)	BDP po stanovniku, HRK ²⁾	BDP po stanovniku, EUR ²⁾	Indeksi (RH = 100)	BDP po stanovniku po SKM (EU 28 = 100)
Republika Hrvatska	351 349	46 664	100,0	84 207	11 184	100,0	61,0
Kontinentalna Hrvatska	238 803	31 716	68,0	85 851	11 402	102,0	62,2
Grad Zagreb	118 100	15 685	33,6	147 166	19 546	174,8	106,6
Zagrebačka županija	20 340	2 701	5,8	64 714	8 595	76,9	46,9
Krapinsko-zagorska županija	7 165	952	2,0	56 080	7 448	66,6	40,6
Varaždinska županija	12 197	1 620	3,5	71 510	9 497	84,9	51,8
Koprivničko-križevačka županija	7 669	1 019	2,2	69 118	9 180	82,1	50,1
Međimurska županija	8 044	1 068	2,3	71 810	9 537	85,3	52,0
Bjelovarsko-bilogorska županija	6 487	862	1,8	57 996	7 703	68,9	42,0
Virovitičko-podravska županija	3 685	489	1,0	46 610	6 190	55,4	33,8
Požeško-slavonska županija	3 433	456	1,0	47 778	6 346	56,7	34,6
Brodsko-posavska županija	7 013	931	2,0	47 375	6 292	56,3	34,3
Osječko-baranjska županija	19 278	2 560	5,5	66 518	8 834	79,0	48,2
Vukovarsko-srijemska županija	8 180	1 086	2,3	49 417	6 563	58,7	35,8
Karlovačka županija	7 704	1 023	2,2	64 010	8 501	76,0	46,4
Sisačko-moslavačka županija	9 509	1 263	2,7	60 554	8 042	71,9	43,9
Jadranska Hrvatska	112 546	14 948	32,0	80 920	10 747	96,1	58,6
Primorsko-goranska županija	29 181	3 876	8,3	100 815	13 390	119,7	73,1
Ličko-senjska županija	3 010	400	0,9	64 240	8 532	76,3	46,6
Zadarska županija	11 635	1 545	3,3	68 611	9 112	81,5	49,7
Šibensko-kninska županija	6 798	903	1,9	66 049	8 772	78,4	47,9
Splitsko-dalmatinska županija	29 455	3 912	8,4	65 161	8 654	77,4	47,2
Istarska županija	22 116	2 937	6,3	106 313	14 120	126,3	77,0
Dubrovačko-neretvanska županija	10 351	1 375	2,9	84 871	11 272	100,8	61,5

Izvor: HNB.

Tablica 63. Bruto dodana vrijednost za Republiku Hrvatsku i prema NKPJS-u 2012. – 2. razina i županije u 2016.

u mil. kuna

NKD 2007.										
A	B, C, D, E	F	G, H, I	J	K	L	M, N	O, P, Q	R, S, T, U	Bruto dodana vrijednost (bazične cijene)
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Preradivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije	Preradivačka industrija	Trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane	Informacije i komunikacije	Financijske djelatnosti i osiguranja	Poslovanje nekretnima	Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	Javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	Ostale uslužne djelatnosti	
11 018	62 250	44 520	64 216	13 145	18 377	29 237	24 166	44 065	9 519	291 358
8 970	46 128	35 792	38 249	10 883	14 534	16 247	17 303	30 765	6 001	198 029
225	15 360	10 714	21 637	9 008	11 579	5 819	13 156	14 428	3 871	97 936
778	5 295	4 319	4 767	257	206	1 717	611	1 754	299	16 867
206	2 459	2 159	912	60	145	569	177	950	91	5 942
355	4 206	3 720	1 464	226	402	814	445	1 532	218	10 114
845	2 271	1 670	903	46	281	532	256	775	130	6 360
497	2 906	2 620	2 777	137	197	625	320	941	90	6 671
1 063	1 206	1 002	636	87	296	584	222	941	97	5 379
497	704	552	379	33	131	384	99	563	60	3 056
324	691	537	408	64	56	403	72	616	58	2 847
560	1 565	1 343	701	101	169	815	291	1 092	139	5 815
1 821	3 525	2 732	2 538	555	546	1 568	963	3 002	449	15 986
941	1 228	890	1 037	90	123	914	210	1 499	157	6 783
289	2 054	1 792	908	127	239	624	254	1 384	151	6 389
570	2 657	1 741	1 059	94	162	879	228	1 506	190	7 885
2 048	16 122	8 728	25 967	2 262	3 843	12 990	6 863	13 300	3 518	93 329
249	6 230	2 225	6 096	587	856	3 054	1 748	3 049	848	24 199
277	307	130	297	25	46	444	68	480	84	2 496
577	976	604	709	115	460	1 902	746	1 555	343	9 648
88	833	574	1 283	87	236	1 095	358	909	287	5 637
396	3 042	2 123	6 549	784	1 316	3 521	2 013	4 179	1 156	24 426
267	4 252	2 911	5 784	485	627	1 935	1 264	1 945	529	18 340
193	483	161	743	180	303	1 038	666	1 185	272	8 584

Izvor: HNB.

Tablica 64. Udio prema NKPJS-u 2012. – 2. razina i županije u bruto dodanoj vrijednosti Republike Hrvatske u 2016.

%

		NKD 2007.											R, S, T, U	
		A	B, C, D, E	F	G, H, I	J	K	L	M, N	O, P, Q				
		Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Prerađivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije	Graditeljstvo	Trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, i komunicacijske usluge	Informacijske i komunikacijske djelatnosti	Financijske djelatnosti i osiguranje	Poslovanje nekretnima	Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	Javna uprava i obrana, obrazovanje, zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	Ostale uslužne djelatnosti			
													Bruto dodana vrijednost (bazične cijene)	
Republika Hrvatska	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Kontinentalna Hrvatska	81,4	74,1	80,4	58,2	59,6	82,8	79,1	55,6	71,6	69,8	63,0	68,0	68,0	
Grad Zagreb	2,0	24,7	24,1	18,6	33,7	68,5	63,0	19,9	54,4	32,7	40,7	33,6	33,6	
Zagrebačka županija	7,1	8,5	9,7	7,7	7,4	2,0	1,1	5,9	2,5	4,0	3,1	5,8	5,8	
Krapinsko-zagorska županija	1,9	4,0	4,9	2,4	1,4	0,5	0,8	1,9	0,7	2,2	2,2	1,0	2,0	
Varaždinska županija	3,2	6,8	8,4	2,9	2,3	1,7	2,2	2,8	1,8	3,5	2,3	3,5	3,5	
Koprivničko-križevačka županija	7,7	3,6	3,8	2,1	1,4	0,4	1,5	1,8	1,1	1,8	1,4	2,2	2,2	
Međimurska županija	4,5	4,7	5,9	1,8	1,4	1,0	1,1	2,1	1,3	1,6	0,9	2,3	2,3	
Bjelovarsko-bilogorska županija	9,6	1,9	2,2	1,6	1,0	0,7	1,6	2,0	0,9	2,1	1,0	1,8	1,8	
Virovitičko-podravska županija	4,5	1,1	1,2	1,3	0,6	0,2	0,7	1,3	0,4	1,3	0,6	1,0	1,0	
Požeško-slavonska županija	2,9	1,1	1,2	1,0	0,6	0,5	0,3	1,4	0,3	1,4	0,6	1,0	1,0	
Brodsko-posavska županija	5,1	2,5	3,0	2,5	1,1	0,8	0,9	2,8	1,2	2,5	1,5	2,0	2,0	
Osječko-baranjska županija	16,5	5,7	6,1	6,6	4,0	4,2	3,0	5,4	4,0	6,8	4,7	5,5	5,5	
Vukovarsko-srijemska županija	8,5	2,0	2,0	3,8	1,6	0,7	0,7	3,1	0,9	3,4	1,7	2,3	2,3	
Karlovačka županija	2,6	3,3	4,0	2,3	1,4	1,0	1,3	2,1	1,1	3,1	1,6	2,2	2,2	
Sisačko-moslavačka županija	5,2	4,3	3,9	3,5	1,6	0,7	0,9	3,0	0,9	3,4	2,0	2,7	2,7	
Jadranska Hrvatska	18,6	25,9	19,6	41,8	40,4	17,2	20,9	44,4	28,4	30,2	37,0	32,0	32,0	
Primorsko-goranska županija	2,3	10,0	5,0	9,6	9,5	4,5	4,7	10,4	7,2	6,9	8,9	8,3	8,3	
Ličko-senjska županija	2,5	0,5	0,3	1,9	0,7	0,2	0,2	1,5	0,3	1,1	0,9	0,9	0,9	
Zadarska županija	5,2	1,6	1,4	4,6	3,5	0,9	2,5	6,5	3,1	3,5	3,6	3,3	3,3	
Šibensko-kninska županija	0,8	1,3	1,3	3,0	2,0	0,7	1,3	3,7	1,5	2,1	3,0	1,9	1,9	
Splitsko-dalmatinska županija	3,6	4,9	4,8	9,6	10,2	6,0	7,2	12,0	8,3	9,5	12,1	8,4	8,4	
Istarska županija	2,4	6,8	6,5	8,1	9,0	3,7	3,4	6,6	5,2	4,4	5,6	6,3	6,3	
Dubrovačko-neretvanska županija	1,8	0,8	0,4	4,8	5,5	1,4	1,6	3,6	2,8	2,7	2,9	2,9	2,9	

Izvor: HNB.

Tablica 65. Struktura bruto dodane vrijednosti za Republiku Hrvatsku i prema NKPS-u 2012. – 2. razina i za županije prema djelatnostima NKD-a 2007. u 2016.

%

NKD 2007.

	A	B, C, D, E	F	G, H, I	J	K	L	M, N	O, P, Q	R, S, T, U	
	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Preradivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije	Preradivačka industrija	Trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane	Informacije i komunikacije	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	Poslovanje nekretnima	Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	Javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	Ostale uslužne djelatnosti	Bruto dodana vrijednost (bazične cijene)
Republika Hrvatska	3,8	21,4	15,3	22,0	4,5	6,3	10,0	8,3	15,1	3,3	100,0
Kontinentalna Hrvatska	4,5	23,3	18,1	19,3	5,5	7,3	8,2	8,7	15,5	3,0	100,0
Grad Zagreb	0,2	15,7	10,9	22,1	9,2	11,8	5,9	13,4	14,7	4,0	100,0
Zagrebačka županija	4,6	31,4	25,6	28,3	1,5	1,2	10,2	3,6	10,4	1,8	100,0
Krapinsko-zagorska županija	3,5	41,4	36,3	15,4	1,0	2,4	9,6	3,0	16,0	1,5	100,0
Varaždinska županija	3,5	41,6	36,8	14,5	2,2	4,0	8,0	4,4	15,1	2,2	100,0
Koprivničko-krizevačka županija	13,3	35,7	26,3	14,2	0,7	4,4	8,4	4,0	12,2	2,0	100,0
Međimurska županija	7,4	43,6	39,3	13,5	2,1	3,0	9,4	4,8	10,8	1,4	100,0
Bjelovarsko-bilogorska županija	19,8	22,4	18,6	11,8	1,6	5,5	10,9	4,1	17,5	1,8	100,0
Virovitičko-podravska županija	16,3	23,0	18,1	12,4	1,1	4,3	12,6	3,2	18,4	2,0	100,0
Požeško-slavonska županija	11,4	24,3	18,9	14,3	2,2	2,0	14,2	2,5	21,7	2,0	100,0

Izvor: HNB.

I. Kelejuh: Pregled kretanja pokazatelja u hrvatskom gospodarstvu

(nastavak)

	A	B, C, D, E	F	G, H, I	J	K	L	M, N	O, P, Q	R, S, T, U		
	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Preradivačka industrija, rudarstvo i vadenje te ostale industrije	Preradivačka industrija	Gradivinarstvo	Trgovina na veliko i na malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane	Informacije i komunikacije	Financijske djelatnosti i osiguranja	Poslovanje nekretnima	Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	Javna uprava i obrana, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi	Ostale uslužne djelatnosti	Bruto dodana vrijednost (bazične cijene)
Brodsko-posavska županija	9,6	26,9	23,1	6,6	12,1	1,7	2,9	14,0	5,0	18,8	2,4	100,0
Osječko-baranjska županija	11,4	22,1	17,1	6,4	15,9	3,5	3,4	9,8	6,0	18,8	2,8	100,0
Vukovarsko-srijemska županija	13,9	18,1	13,1	8,6	15,3	1,3	1,8	13,5	3,1	22,1	2,3	100,0
Karlovačka županija	4,5	32,2	28,1	5,6	14,2	2,0	3,7	9,8	4,0	21,7	2,4	100,0
Sisačko-moslavačka županija	7,2	33,7	22,1	6,8	13,4	1,2	2,1	11,1	2,9	19,1	2,4	100,0
Jadranska Hrvatska Primorsko-goranska županija	2,2	17,3	9,4	6,9	27,8	2,4	4,1	13,9	7,4	14,3	3,8	100,0
Ličko-seujska županija	1,0	25,7	9,2	6,1	25,2	2,4	3,5	12,6	7,2	12,6	3,5	100,0
Zadarska županija	11,1	12,3	5,2	11,9	18,8	1,0	1,8	17,8	2,7	19,2	3,3	100,0
Sibensko-kninska županija	6,0	10,1	6,3	7,3	23,5	1,2	4,8	19,7	7,7	16,1	3,6	100,0
Splitsko-dalmatinska županija	1,6	14,8	10,2	8,2	22,8	1,5	4,2	19,4	6,3	16,1	5,1	100,0
Istarska županija	1,6	12,5	8,7	6,0	26,8	3,2	5,4	14,4	8,2	17,1	4,7	100,0
Dubrovačko-neretvanska županija	1,5	23,2	15,9	6,8	31,5	2,6	3,4	10,6	6,9	10,6	2,9	100,0
Dubrovačko-neretvanska županija	2,2	5,6	1,9	8,7	41,0	2,1	3,5	12,1	7,8	13,8	3,2	100,0

Izvor: HNB.

**Tablica 66. Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku i prema NKPJS-u
2012. – 2. razina**

	Republika Hrvatska	Kontinentalna Hrvatska	Jadranska Hrvatska	Republika Hrvatska	Kontinentalna Hrvatska	Jadranska Hrvatska
BDP, mil. HRK			BDP po stanovniku, HRK¹⁾			
2010.	329 143	224 763	104 380	76 610	77 998	73 782
2011.	333 457	228 484	104 972	77 857	79 585	74 343
2012.	330 825	226 036	104 789	77 494	79 037	74 362
2013.	331 785	226 105	105 679	77 985	79 402	75 118
2014.	331 570	225 313	106 256	78 273	79 560	75 677
2015.	339 616	230 951	108 666	80 707	82 197	77 715
2016.	351 349	238 803	112 546	84 207	85 851	80 920
BDP, mil. EUR²⁾			BDP po stanovniku, EUR¹⁾			
2010.	45 173	30 848	14 326	10 514	10 705	10 126
2011.	44 854	30 734	14 120	10 473	10 705	10 000
2012.	44 008	30 069	13 940	10 309	10 514	9 892
2013.	43 808	29 855	13 954	10 297	10 484	9 918
2014.	43 456	29 530	13 926	10 259	10 427	9 918
2015.	44 630	30 350	14 280	10 606	10 802	10 213
2016.	46 664	31 716	14 948	11 184	11 402	10 747
BDP po stanovniku po SKM, (EU 28 = 100)			Indeksi (RH = 100)			
2010.	59,4	60,4	57,2	100,0	101,8	96,3
2011.	59,8	61,1	57,1	100,0	102,2	95,5
2012.	60,0	61,2	57,6	100,0	102,0	96,0
2013.	59,8	60,8	57,6	100,0	101,8	96,3
2014.	58,8	59,8	56,9	100,0	101,6	96,7
2015.	59,4	60,5	57,2	100,0	101,8	96,3
2016.	61,0	62,2	58,6	100,0	102,0	96,1

1) Prosjek ukupnog stanovništva Republike Hrvatske na temelju procjene broja stanovnika iz podataka Popisa 2011.

Izvor: HNB.

Tablica 67. Dolasci i noćenja turista¹⁾

Županija		2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Republika Hrvatska	dolasci	13 128 416	14 343 323	15 463 160	17 430 580	18 666 580
	noćenja	66 483 948	71 605 315	77 918 855	86 200 261	89 651 789
Zagrebačka	dolasci	53 841	65 653	75 527	86 501	122 950
	noćenja	93 143	111 629	128 255	148 810	202 606
Krapinsko-zagorska	dolasci	85 367	95 751	124 585	142 313	160 669
	noćenja	210 253	215 831	283 351	330 277	361 864
Sisačko-moslavčka	dolasci	27 516	29 214	29 579	36 640	38 629
	noćenja	76 232	82 198	84 290	90 142	99 106
Karlovačka	dolasci	207 876	245 000	278 965	332 991	353 264
	noćenja	331 126	395 348	466 432	565 298	608 366
Varaždinska	dolasci	45 774	49 614	52 008	61 257	71 150
	noćenja	117 008	129 882	128 595	141 512	167 776
Koprivničko-križevačka	dolasci	16 764	17 893	18 864	18 537	19 591
	noćenja	31 568	28 017	39 747	38 814	40 124
Bjelovarsko-bilogorska	dolasci	16 076	20 336	20 490	22 556	24 830
	noćenja	36 614	62 864	67 666	69 756	79 824
Primorsko-goranska	dolasci	2 419 864	2 560 726	2 598 437	2 789 179	2 909 914
	noćenja	12 212 423	13 070 148	13 902 568	14 897 443	15 284 346
Ličko-senjska	dolasci	522 857	574 736	621 129	736 284	789 330
	noćenja	2 030 496	2 198 348	2 322 753	2 647 025	2 749 230
Virovitičko-podravska	dolasci	12 892	11 308	12 789	14 184	18 023
	noćenja	31 626	28 909	30 840	33 453	46 299
Požeško-slavonska	dolasci	9 890	10 284	11 654	13 284	16 252
	noćenja	24 733	24 356	25 917	30 611	36 134
Brodsko-posavska	dolasci	24 295	23 991	26 569	28 614	34 500
	noćenja	40 668	42 889	46 031	50 791	55 775
Zadarska	dolasci	1 186 908	1 289 862	1 362 206	1 559 419	1 664 467
	noćenja	7184150	7 816 872	8 209 852	9 218 486	9 590 846
Osječko-baranjska	dolasci	74 026	79 588	89 060	92 239	99 025
	noćenja	150 466	158 226	172 945	177 677	194 904
Šibensko-kninska	dolasci	746 177	797 035	817 755	923 233	965 203
	noćenja	4 552 929	4 822 542	4 988 303	5 455 289	5 512 226
Vukovarsko-srijemska	dolasci	43 709	51 566	69 818	88 942	80 536
	noćenja	83 159	94 519	102 201	138 470	132 042
Splitsko-dalmatinska	dolasci	2 212 903	2 473 538	2 737 304	3 159 851	3 474 145
	noćenja	12 134 612	13 288 805	14 880 891	16 595 717	17 561 956
Istarska	dolasci	3 059 226	3 369 905	3 763 174	4 104 018	4 332 752
	noćenja	19 545 303	20 966 561	23 128 233	25 426 476	26 178 763
Dubrovačko-neretvanska	dolasci	1 346 281	1 443 103	1 598 767	1 864 114	2 014 734
	noćenja	5 883 802	6 135 891	6 827 837	7 712 310	8 051 049
Međimurska	dolasci	48 272	56 442	45 880	70 337	76 415
	noćenja	111 217	127 190	110 039	168 146	186 736
Grad Zagreb	dolasci	967 902	1 077 778	1 108 600	1 286 087	1 400 201
	noćenja	1 602 420	1 804 290	1 972 109	2 263 758	2 511 817

1) Od 2017. poslovni subjekti spavaći i kušet-vagoni te poslovni subjekti riječnoga i pomorskog prometa (samo redovite linije) nisu više izvještajne jedinice ni vrsta smještajnog objekta u Mjesečnom istraživanju o dolascima i noćenjima turista. Zbog navedene promjene u obuhvatu podaci za 2016. revidirani su (isključeni su poslovni subjekti spavaći i kušet-vagoni te poslovni subjekti riječnoga i pomorskog.

Izvor: DZS.

3. Međunarodni pregled – makroekonomski pokazatelji

Tablica 68. Stopa nezaposlenosti – nezaposleni kao udio u aktivnom stanovništvu (radnoj snazi)

	Ukupno			Žene			Muškarci		
	2016.	2017.	2018.	2016.	2017.	2018.	2016.	2017.	2018.
EU-28	8,6	7,6	6,8	8,8	7,9	7,1	8,4	7,4	6,6
Eurozona (19 zemalja)	10,0	9,1	8,2	10,4	9,5	8,6	9,7	8,7	7,9
Belgija	7,8	7,1	6,0	7,6	7,1	5,6	8,1	7,1	6,3
Bugarska	7,6	6,2	5,2	7,0	6,0	4,7	8,1	6,4	5,7
Češka	4,0	2,9	2,2	4,7	3,6	2,8	3,4	2,3	1,8
Danska	6,2	5,7	5,0	6,6	5,9	5,1	5,8	5,6	4,8
Njemačka	4,1	3,8	3,4	3,8	3,3	2,9	4,5	4,1	3,8
Estonija	6,8	5,8	5,4	6,1	5,3	5,3	7,4	6,2	5,4
Irska	8,4	6,7	5,8	7,6	6,3	5,7	9,1	7,1	5,8
Grčka	23,6	21,5	19,3	28,1	26,1	24,2	19,9	17,8	15,4
Španjolska	19,6	17,2	15,3	21,4	19,0	17,0	18,1	15,7	13,7
Francuska	10,1	9,4	9,1	9,9	9,3	9,1	10,3	9,5	9,0
Hrvatska	13,1	11,2	8,5	13,8	11,9	9,4	12,5	10,6	7,7
Italija	11,7	11,2	10,6	12,8	12,4	11,8	10,9	10,4	9,8
Cipar	13,0	11,1	8,4	13,4	11,3	8,8	12,7	10,9	8,1
Mađarska	5,1	4,2	3,7	5,1	4,6	4,0	5,1	3,8	3,5
Malta	4,7	4,0	3,7	5,2	4,3	3,5	4,4	3,8	3,8
Nizozemska	6,0	4,9	3,8	6,5	5,3	4,0	5,6	4,5	3,7
Austrija	6,0	5,5	4,9	5,6	5,0	4,7	6,5	5,9	5,0
Poljska	6,2	4,9	3,9	6,2	4,9	3,9	6,1	4,9	3,9
Portugal	11,2	9,0	7,1	11,3	9,4	7,5	11,1	8,5	6,7
Rumunjska	5,9	4,9	4,2	5,0	4,0	3,5	6,6	5,6	4,7
Slovenija	8,0	6,6	5,1	8,6	7,5	5,7	7,5	5,8	4,6
Slovačka	9,7	8,1	6,5	10,8	8,4	7,0	8,8	7,9	6,1
Finska	8,8	8,6	7,4	8,6	8,4	7,3	9,0	8,9	7,4
Švedska	7,0	6,7	6,3	6,6	6,4	6,3	7,4	7,0	6,4
Ujedinjeno Kraljevstvo	4,8	4,3	4,0	4,7	4,2	4,0	5,0	4,5	4,1
Island	3,0	2,7	2,7	3,0	2,7	2,5	2,9	2,8	2,8
Norveška	4,7	4,2	3,8	3,9	3,7	3,5	5,4	4,6	4,0
Švicarska	5,0	4,8	4,7	5,0	5,1	5,1	4,9	4,6	4,4
Crna Gora	17,8	16,1	15,2	17,1	17,0	15,1	18,3	15,4	15,3
Sjeverna Makedonija	23,7	22,4	20,8	22,8	21,8	19,9	24,4	22,8	21,3
Srbija	15,4	13,6	12,8	16,2	14,4	13,8	14,8	13,0	12,1
Turska	10,9	10,9	10,9	13,7	13,9	13,8	9,6	9,4	9,6

Izvor: Eurostat.

Tablica 69. Stopa zaposlenosti – zaposlene osobe u dobi od 15 do 64 godine kao udio u ukupnom stanovništvu iste dobne skupine

%

	Ukupno			Žene			Muškarci		
	2016.	2017.	2018.	2016.	2017.	2018.	2016.	2017.	2018.
EU-28	66,6	67,6	68,6	61,4	62,4	63,3	71,8	72,9	73,8
EU-15 zemalja (1995. - 2004.)	67,0	67,9	68,7	62,1	62,9	63,8	72,0	72,8	73,7
Eurozona (19 zemalja)	65,4	66,4	67,3	60,3	61,2	62,1	70,5	71,5	72,5
Belgija	62,3	63,1	64,5	58,1	58,7	60,7	66,5	67,5	68,2
Bugarska	63,4	66,9	67,7	60,0	63,1	63,9	66,7	70,6	71,5
Češka	72,0	73,6	74,8	64,4	66,2	67,6	79,3	80,9	81,8
Danska	74,9	74,2	75,4	72,0	71,5	72,6	77,7	76,9	78,0
Njemačka	74,7	75,2	75,9	70,8	71,5	72,1	78,4	78,9	79,7
Estonija	72,1	74,1	74,8	68,6	70,9	71,4	75,7	77,4	78,1
Irska	66,4	67,7	68,6	61,1	62,4	63,3	71,8	73,0	74,1
Grčka	52,0	53,5	54,9	43,3	44,4	45,3	61,0	62,7	64,7
Španjolska	59,5	61,1	62,4	54,3	55,7	56,9	64,8	66,5	67,9
Francuska	64,2	64,7	65,4	60,9	61,2	61,9	67,6	68,4	68,9
Hrvatska	56,9	58,9	60,6	52,4	54,0	55,9	61,4	63,8	65,4
Italija	57,2	58,0	58,5	48,1	48,9	49,5	66,5	67,1	67,6
Latvija	68,7	70,1	71,8	67,6	68,4	70,1	70,0	71,9	73,6
Litva	69,4	70,4	72,4	68,8	70,2	71,6	70,0	70,6	73,3
Mađarska	66,5	68,2	69,2	60,2	61,3	62,3	73,0	75,2	76,3
Malta	67,2	69,2	71,9	55,0	57,6	61,5	78,9	80,1	81,5
Nizozemska	74,8	75,8	77,2	70,1	71,3	72,8	79,6	80,4	81,6
Austrija	71,5	72,2	73,0	67,7	68,2	68,6	75,4	76,2	77,4
Poljska	64,5	66,1	67,4	58,1	59,5	60,8	71,0	72,8	74,0
Portugal	65,2	67,8	69,7	62,4	64,8	66,9	68,3	71,1	72,7
Rumunjska	61,6	63,9	64,8	53,3	55,8	56,2	69,7	71,8	73,2
Slovenija	65,8	69,3	71,1	62,6	65,8	67,5	68,9	72,5	74,5
Slovačka	64,9	66,2	67,6	58,3	60,3	61,2	71,4	72,0	73,9
Finska	69,1	70,0	72,1	67,6	68,5	70,6	70,5	71,4	73,5
Švedska	76,2	76,9	77,5	74,8	75,4	76,0	77,5	78,3	79,0
Ujedinjeno Kraljevstvo	73,5	74,1	74,7	68,8	69,7	70,3	78,2	78,6	79,1
Island	86,6	86,1	85,1	83,6	83,5	82,5	89,4	88,6	87,5
Norveška	74,3	74,0	74,8	72,8	72,4	72,6	75,7	75,6	76,9
Švicarska	79,6	79,8	80,1	75,4	75,2	75,7	83,7	84,3	84,5
Crna Gora	52,0	53,1	54,7	46,8	46,8	48,4	57,3	59,4	61,0
Sjeverna Makedonija	49,1	50,5	51,7	39,2	40,3	41,7	58,6	60,5	61,4
Srbija	55,2	57,3	58,8	48,5	50,8	52,0	61,9	63,9	65,7
Turska	50,6	51,5	52,0	31,2	32,2	32,9	70,0	70,7	70,9

Izvor: Eurostat.

Tablica 70. Cjeloživotno učenje (sudjelovanje odraslih osoba u obrazovanju ili usavršavanju) – udio stanovništva u dobi od 15 do 74 godine koji su sudjelovali u obrazovanju ili usavršavanju u razdoblju od četiri tjedna prije anketiranja

	Ukupno			Žene			Muškarci		
	2016.	2017.	2018.	2016.	2017.	2018.	2016.	2017.	2018.
EU-28	4,0	3,4	2,9	4,0	3,5	3,0	3,9	3,3	2,8
EU-15 zemalja (1995. - 2004.)	4,2	3,7	3,2	4,3	3,8	3,4	4,1	3,6	3,1
Eurozona (19 zemalja)	5,0	4,4	3,8	5,1	4,5	4,0	4,8	4,2	3,6
Belgija	4,0	3,5	2,9	3,8	3,2	2,6	4,2	3,6	3,2
Bugarska	4,5	3,4	3,0	4,1	3,2	2,6	4,8	3,6	3,4
Češka	1,7	1,0	0,7	2,0	1,3	0,8	1,4	0,8	0,6
Danska	1,4	1,3	1,1	1,4	1,3	1,1	1,3	1,3	1,0
Njemačka	1,7	1,6	1,4	1,4	1,3	1,1	1,9	1,8	1,6
Estonija	2,1	1,9	1,3	1,8	1,6	1,2	2,4	2,2	1,5
Irska	4,2	3,0	2,1	3,2	2,5	1,8	5,1	3,5	2,3
Grčka	17,0	15,6	13,6	20,5	19,4	17,5	14,1	12,6	10,5
Španjolska	9,5	7,7	6,4	10,8	8,8	7,4	8,4	6,7	5,4
Francuska	4,6	4,2	3,8	4,3	4,1	3,7	4,8	4,4	3,9
Hrvatska	6,6	4,6	3,4	6,5	4,5	3,8	6,8	4,7	3,1
Italija	6,7	6,5	6,2	7,4	7,1	6,9	6,2	6,1	5,6
Cipar	5,8	4,5	2,7	5,1	4,0	2,8	6,4	5,0	2,6
Latvija	4,0	3,3	3,1	3,1	2,7	2,4	4,9	3,9	3,8
Litva	3,0	2,7	2,0	2,6	2,1	1,7	3,4	3,2	2,3
Luksemburg	2,2	2,1	1,4	2,1	1,9	1,5	2,2	2,3	1,3
Mađarska	2,4	1,7	1,4	2,4	1,8	1,5	2,3	1,5	1,4
Malta	1,9	1,6	1,1	1,7	1,6	0,8	2,0	1,6	1,4
Nizozemska	2,5	1,9	1,4	2,7	2,1	1,5	2,4	1,8	1,3
Austrija	1,9	1,8	1,4	1,7	1,7	1,3	2,2	2,0	1,5
Poljska	2,2	1,5	1,0	2,1	1,5	1,0	2,2	1,6	1,0
Portugal	6,2	4,5	3,1	6,0	4,7	3,2	6,4	4,3	3,0
Rumunjska	3,0	2,0	1,8	2,5	1,5	1,3	3,3	2,4	2,2
Slovenija	4,3	3,1	2,2	4,5	3,2	2,4	4,1	3,1	2,0
Slovačka	5,8	5,1	4,0	6,2	4,9	4,1	5,5	5,2	4,0
Finska	2,3	2,1	1,6	2,0	1,8	1,4	2,5	2,4	1,8
Švedska	1,3	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	1,4	1,4	1,3
Ujedinjeno Kraljevstvo	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	1,5	1,3	1,2
Island		0,3	0,3						
Norveška	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8	1,4	1,4	1,1
Švicarska	1,8	1,7	1,7	1,9	1,9	1,9	1,7	1,5	1,6
Crna Gora	13,4	12,5	11,4	12,9	12,8	11,6	13,9	12,2	11,3
Sjeverna Makedonija	19,1	17,4	15,5	17,8	17,1	15,1	19,9	17,6	15,7
Srbija	9,1	7,2	6,5	9,8	7,8	7,2	8,6	6,7	5,9
Turska	2,2	2,4	2,4	3,5	3,9	3,9	1,7	1,6	1,7

Izvor: Eurostat.

Tablica 71. Stopa dugotrajne nezaposlenosti – dugotrajno nezaposlene osobe (12 mjeseci i dulje) kao postotni udio u ukupnome aktivnom stanovništvu (radnoj snazi)

%

	Ukupno			Žene			Muškarci		
	2016.	2017.	2018.	2016.	2017.	2018.	2016.	2017.	2018.
EU-28	4,0	3,4	2,9	4,0	3,5	3,0	3,9	3,3	2,8
Austrija	1,9	1,8	1,4	1,7	1,7	1,3	2,2	2,0	1,5
Belgija	4,0	3,5	2,9	3,8	3,2	2,6	4,2	3,6	3,2
Bugarska	4,5	3,4	3,0	4,1	3,2	2,6	4,8	3,6	3,4
Cipar	5,8	4,5	2,7	5,1	4,0	2,8	6,4	5,0	2,6
Češka	1,7	1,0	0,7	2,0	1,3	0,8	1,4	0,8	0,6
Danska	1,4	1,3	1,1	1,4	1,3	1,1	1,3	1,3	1,0
Estonija	2,1	1,9	1,3	1,8	1,6	1,2	2,4	2,2	1,5
Finska	2,3	2,1	1,6	2,0	1,8	1,4	2,5	2,4	1,8
Francuska	4,6	4,2	3,8	4,3	4,1	3,7	4,8	4,4	3,9
Grčka	17,0	15,6	13,6	20,5	19,4	17,5	14,1	12,6	10,5
Hrvatska	6,6	4,6	3,4	6,5	4,5	3,8	6,8	4,7	3,1
Italija	6,7	6,5	6,2	7,4	7,1	6,9	6,2	6,1	5,6
Irska	4,2	3,0	2,1	3,2	2,5	1,8	5,1	3,5	2,3
Letonija	3,0	2,7	2,0	2,6	2,1	1,7	3,4	3,2	2,3
Litva	4,0	3,3	3,1	3,1	2,7	2,4	4,9	3,9	3,8
Luksemburg	2,2	2,1	1,4	2,1	1,9	1,5	2,2	2,3	1,3
Mađarska	2,4	1,7	1,4	2,4	1,8	1,5	2,3	1,5	1,4
Malta	1,9	1,6	1,1	1,7	1,6	0,8	2,0	1,6	1,4
Nizozemska	2,5	1,9	1,4	2,7	2,1	1,5	2,4	1,8	1,3
Njemačka	1,7	1,6	1,4	1,4	1,3	1,1	1,9	1,8	1,6
Poljska	2,2	1,5	1,0	2,1	1,5	1,0	2,2	1,6	1,0
Portugal	6,2	4,5	3,1	6,0	4,7	3,2	6,4	4,3	3,0
Rumunjska	3,0	2,0	1,8	2,5	1,5	1,3	3,3	2,4	2,2
Slovenija	4,3	3,1	2,2	4,5	3,2	2,4	4,1	3,1	2,0
Slovačka	5,8	5,1	4,0	6,2	4,9	4,1	5,5	5,2	4,0
Španjolska	9,5	7,7	6,4	10,8	8,8	7,4	8,4	6,7	5,4
Švedska	1,3	1,2	1,2	1,1	1,0	1,0	1,4	1,4	1,3
Ujedinjena Kraljevina	1,3	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	1,5	1,3	1,2
Crna Gora	13,4	12,5	11,4	12,9	12,8	11,6	13,9	12,2	11,3
Makedonija	19,1	17,4	15,5	17,8	17,1	15,1	19,9	17,6	15,7
Norveška	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8	1,4	1,4	1,1
Švicarska	1,8	1,7	1,7	1,9	1,9	1,9	1,7	1,5	1,6
Turska	2,2	2,4	2,4	3,5	3,9	3,9	1,7	1,6	1,7
Srbija	9,1	7,2	6,5	9,8	7,8	7,2	8,6	6,7	5,9

1) Prekid vremenske serije.

Izvor: DZS.

Tablica 72. Pokazatelji siromaštva, usporedba između zemalja Europske unije i Republike Hrvatske u 2018.

	Stopa rizika od siromaštva, %	Osobe u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, %	Nejednakost distribucije dohotka – kvintilni omjer (S80/S20)	Ginijev koeficijent	Stopa rizika od siromaštva, prije socijalnih transfera, %	Stopa rizika od siromaštva, nisu uključene mirovine i socijalni transferi, %
EU-28	...	...	...	...	...	...
Austrija	14,3	17,5	4,0	26,8	25,2	43,3
Belgija	16,4	19,8	3,8	25,6	25,2	42,4
Bugarska	22,0	32,8	7,7	39,6	29,5	45,3
Cipar	15,4	23,9	4,3	29,1	24,2	36,9
Češka	9,6	12,2	3,3	24,0	15,6	34,0
Danska	12,7 ¹⁾	17,4 ¹⁾	4,1 ¹⁾	27,8 ¹⁾	24,1 ¹⁾	39,2 ¹⁾
Estonija	21,9	24,4	5,1	30,6	29,8	38,7
Finska	12,0	16,5	3,6	25,9	25,9	43,2
Francuska	...	...	...	...	...	...
Grčka	18,5	31,8	5,5	32,3	23,0	50,0
Hrvatska	19,3	24,8	5,0	29,7	25,7	42,9
Irska	...	...	...	...	...	...
Italija	20,3	27,3	6,1	33,4	25,9	45,8
Letonija	23,3	28,4	6,8	35,6	28,8	39,2
Litva	22,9	28,3	7,1	36,9	29,7	41,8
Luksemburg	...	...	...	...	...	...
Mađarska	12,8	19,6	4,4	28,7	24,6	45,9
Malta	16,8	19,0	4,3	28,7	24,2	37,0
Nizozemska	13,4 ¹⁾	16,8 ¹⁾	4,0 ¹⁾	27,0 ¹⁾	21,9 ¹⁾	38,0 ¹⁾
Njemačka	...	...	...	...	...	...
Poljska	14,8	18,9	4,3	27,8	24,4	44,8
Portugal	17,3	21,6	5,2	32,1	22,7	43,7
Rumunjska	23,5	32,5	7,2	35,1	28,1	45,9
Slovačka	...	...	...	...	...	...
Slovenija	13,3	16,2	3,4	23,4	23,4	40,5
Španjolska	21,5	26,1	6,0	33,2	27,9	44,6
Švedska	16,4	18,0	4,1	27,0	28,8	44,3
Ujedinjena Kraljevina	...	...	...	...	...	...

1) Prekid u vremenskom nizu.

2) Privremeni podatak.

Izvor: DZS.

Tablica 73. Makroekonomski pokazatelji po odabranim zemljama

	BDP realno ¹⁾		BDP po stanovniku (pps) indeksi EU28=100		Državna potrošnja - realno ¹⁾		Bruto investicije u kapital - realno ¹⁾		Izvoz roba i usluga - realno ¹⁾	
	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.
Hrvatska	2,9	2,6	62	63	2,7	2,9	3,8	4,1	6,4	2,8
zemlje OECD-a ²⁾	2,6	2,3	-	-	1,0	1,5	3,7	2,9	4,7	3,6
SAD ²⁾	2,2	2,9	141	143	-0,1	1,2	4,0	4,8	3,0	4,0
Japan ²⁾	1,9	0,9	99	98	0,3	0,8	3,0	1,1	6,8	3,1
EU28	2,4	2,0	100	100	1,0	1,1	3,1	3,3	5,4	3,0
Belgija	1,7	1,4	116	115	0,4	0,9	1,8	2,9	5,0	3,6
Bugarska	3,8	3,1	49	50	3,7	4,7	3,2	6,5	5,8	-0,8
Češka	4,4	2,9	89	90	1,3	3,7	3,7	10,5	6,7	4,5
Danska	2,3	1,4	128	126	0,7	0,8	4,6	5,1	3,6	0,6
Njemačka	2,2	1,4	124	123	1,6	1,0	2,9	2,6	4,6	2,0
Estonija	4,9	3,9	79	81	0,6	0,3	12,5	3,3	3,5	4,3
Irska	7,2	6,7	181	187	3,7	5,8	-31,0	9,7	7,8	8,9
Grčka	1,5	1,9	67	68	-0,4	-2,5	9,1	-12,2	6,8	8,7
Španjolska	3,0	2,6	92	91	1,9	2,1	4,8	5,3	5,2	2,3
Francuska	2,2	1,5	104	104	1,3	1,1	4,5	2,9	4,5	3,0
Italija	1,7	0,9	96	95	0,3	0,2	4,3	3,4	5,9	1,9
Cipar	4,5	3,9	85	87	3,1	4,3	29,0	-7,1	6,0	3,3
Latvija	4,6	4,8	67	70	4,1	4,0	13,1	16,4	6,2	1,8
Litva	4,1	3,5	78	81	-0,4	0,8	6,8	6,5	13,6	5,1
Luksemburg	1,5	2,6	253	254	3,1	4,0	4,0	-2,7	-1,9	4,5
Mađarska	4,1	4,9	68	70	1,3	-0,5	18,2	16,5	4,7	4,7
Malta	6,7	6,6	98	98	2,1	11,7	-7,4	-3,7	5,6	2,1
Nizozemska	2,9	2,7	128	129	1,1	1,4	6,1	4,3	5,3	2,7
Austrija	2,6	2,7	127	127	1,5	0,2	3,9	3,3	4,7	4,4
Poljska	4,8	5,1	70	71	3,5	4,7	4,0	8,7	9,5	6,3
Portugal	2,8	2,1	77	76	0,2	0,8	9,2	4,4	7,8	3,6
Rumunjska	7,0	4,1	63	64	2,6	1,8	3,5	-3,2	10,0	5,4
Slovenija	4,9	4,5	85	87	0,5	2,6	10,7	10,6	10,7	7,2
Slovačka	3,2	4,1	76	78	1,7	1,9	3,4	6,8	5,9	4,8
Finska	2,7	2,3	109	110	-0,4	1,4	4,3	3,2	7,7	1,5
Švedska	2,1	2,3	121	121	0,0	0,9	6,0	3,3	3,2	3,5
Ujedinjeno Kraljevstvo	1,8	1,4	106	104	-0,2	0,4	3,5	0,2	5,6	0,1

Izvor: Eurostat, DZS.

1) Izvor: DZS.

2) Izvor podataka za SAD je FED, za Japan je Bank of Japan; podaci za zemlje EU-27 obuhvaćaju industrijsku proizvodnju bez graditeljstva.

3) Pojedinačan podatak za zemlje članice EU-27 te za skupinu zemalja EU-27 je HICP; podatak za Hrvatsku je CPI, Izvor za Japan; Statistical Bureau of Japan; za SAD je U.S. Department of Labor.

Tablica 74. Makroekonomski pokazatelji razvijenih i tranzicijskih zemalja te Hrvatske (stopa rasta prema istom razdoblju prethodne godine, u %)

	Uvoz roba i usluga - realno ¹⁾		Industrijska proizvodnja ³⁾		Inflacija - Potrošačke cijene ⁴⁾		Stopa nezaposlenosti (15-74 godine) ⁵⁾	
	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.	2017.	2018.
Hrvatska	8,1	5,5	1,9	-1,0	1,3	1,6	11,0	8,5
zemlje OECD-a ²⁾	4,8	3,1	2,8	2,3	2,3	2,6	5,8	5,3
SAD ²⁾	4,6	4,5	2,3	3,9	2,1	2,4	4,4	3,9
Japan ²⁾	3,4	3,3	2,6	0,9	0,5	1,0	2,8	2,4
EU28	4,3	3,2	3,1	1,3	1,7	1,9	7,6	6,8
Belgija	4,3	3,3	2,9	1,1	2,2	2,3	7,1	6,0
Bugarska	7,5	3,7	3,8	1,0	1,2	2,6	6,2	5,2
Češka	5,9	6,0	6,8	3,3	2,4	2,0	2,9	2,2
Danska	3,6	2,7	2,2	2,5	1,1	0,7	5,7	5,0
Njemačka	4,8	3,3	3,4	1,0	1,7	1,9	3,8	3,4
Estonija	3,6	6,1	4,3	4,1	3,7	3,4	5,8	5,4
Irska	-9,4	7,0	-2,3	-0,1	0,3	0,7	6,7	5,8
Grčka	7,1	4,2	4,8	1,2	1,1	0,8	21,5	19,3
Španjolska	5,6	3,5	3,2	0,4	2,0	1,7	17,2	15,3
Francuska	4,0	1,2	2,4	0,4	1,2	2,1	9,4	9,1
Italija	5,5	2,3	3,6	0,6	1,3	1,2	11,2	10,6
Cipar	12,2	2,0	7,5	6,9	0,7	0,8	11,1	8,4
Latvija	8,9	5,1	8,5	2,0	2,9	2,6	8,7	7,4
Litva	12,0	4,3	6,8	5,1	3,7	2,5	7,1	6,2
Luksemburg	-2,2	5,1	3,8	-1,9	2,1	2,0	5,6	5,4
Mađarska	7,7	7,1	5,4	3,9	2,4	2,9	4,2	3,7
Malta	0,6	1,3	8,7	1,2	1,3	1,7	4,0	3,7
Nizozemska	4,9	2,8	1,4	0,6	1,3	1,6	4,9	3,8
Austrija	5,1	2,8	5,5	3,6	2,2	2,1	5,5	4,9
Poljska	10,0	7,1	6,9	5,7	1,6	1,2	4,9	3,9
Portugal	8,1	4,9	3,6	0,1	1,6	1,2	9,0	7,0
Rumunjska	11,3	9,1	8,6	4,3	1,1	4,1	4,9	4,2
Slovenija	10,3	7,7	8,3	5,0	1,6	1,9	6,6	5,1
Slovačka	5,3	5,3	3,3	4,3	1,4	2,5	8,1	6,5
Finska	3,8	4,2	3,4	3,2	0,8	1,2	8,6	7,4
Švedska	4,8	2,9	4,8	3,0	1,9	2,0	6,7	6,3
Ujedinjeno Kraljevstvo	3,5	0,7	1,6	0,9	2,7	2,5	4,4	4,0

Izvor: Eurostat, DZS.

1) Izvor: DZS, Eurostat; HGK.

2) Izračun HGK prema originalnim podacima OECD-a.

3) Podaci prilagođeni prema radnim danima.

4) Pojedinačan podatak za zemlje članice EU-27 te za skupinu zemalja EU-27 je HICP; podatak za Hrvatsku, Japan, SAD je CPI.

5) Podaci za Španjolsku i Veliku Britaniju odnose se na 16-74 godine.

Tablica 75. Stope promjena industrijske proizvodnje u Hrvatskoj i zemljama EU od 2014. do 2018, kalendarski prilagođeni podaci, stope rasta u odnosu na isto razdoblje prethodne godine, u %

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
EU 27 zemalja (od 2019.)	1,2	2,8	1,7	3,4	1,4
EU 28 zemalja	1,2	2,6	1,7	3,1	1,3
Eurozona (19 zemalja)	1,0	2,6	1,6	3,0	1,1
Belgija	1,3	-1,2	4,5	2,9	:
Bugarska	2,0	2,7	2,8	3,8	0,8
Češka	5,0	4,6	2,9	6,9	3,0
Danska	0,6	0,0	3,7	2,3	2,4
Njemačka	1,3	0,9	1,1	3,4	1,0
Estonija	4,3	-0,2	3,0	8,0	4,3
Irska	21,1	35,9	1,8	-2,3	-0,1
Grčka	-2,0	1,0	2,6	4,8	1,2
Španjolska	1,4	3,4	1,7	3,2	0,4
Francuska	-0,9	1,5	0,3	2,5	0,6
Hrvatska	1,1	2,6	5,0	1,9	-1,0
Italija	-0,7	1,1	1,9	3,6	0,8
Cipar	-0,6	5,2	9,2	7,5	:
Latvija	-0,9	3,4	4,9	8,5	2,0
Litva	0,2	4,3	2,8	6,7	5,1
Luksemburg	4,4	3,2	0,0	2,6	-0,7
Mađarska	7,2	7,1	0,7	5,4	3,9
Malta	-5,7	6,4	-4,7	3,9	-1,9
Nizozemska	-2,8	-3,5	1,3	1,4	1,4
Austrija	0,9	2,1	2,9	5,4	:
Poljska	3,1	4,8	2,8	6,9	5,7
Portugal	1,7	2,0	2,4	3,6	-0,1
Rumunjska	6,3	2,6	3,1	8,6	4,3
Slovenija	1,7	5,1	7,7	8,3	4,7
Slovačka	3,0	6,6	4,6	3,3	4,5
Finska	-1,8	-1,1	3,8	3,9	4,0
Švedska	-1,7	3,2	1,3	4,8	2,9
Ujedinjeno Kraljevstvo	1,4	1,2	1,5	1,6	0,8
Norveška	3,5	0,6	-1,5	2,1	1,1

Izvor: Eurostat.

Tablica 76. Stope promjena industrijske proizvodnje u Hrvatskoj i zemljama EU od 2014. do 2018, kalendarski prilagođeni podaci, stope rasta u odnosu na isto razdoblje prethodne godine, u %

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
EU 27 zemalja (od 2019.)	1,2	2,8	1,7	3,4	1,4
EU 28 zemalja	1,2	2,6	1,7	3,1	1,3
Eurozona (19 zemalja)	1,0	2,6	1,6	3,0	1,1
Belgija	1,3	-1,2	4,5	2,9	:
Bugarska	2,0	2,7	2,8	3,8	0,8
Češka	5,0	4,6	2,9	6,9	3,0
Danska	0,6	0,0	3,7	2,3	2,4
Njemačka	1,3	0,9	1,1	3,4	1,0
Estonija	4,3	-0,2	3,0	8,0	4,3
Irska	21,1	35,9	1,8	-2,3	-0,1
Grčka	-2,0	1,0	2,6	4,8	1,2
Španjolska	1,4	3,4	1,7	3,2	0,4
Francuska	-0,9	1,5	0,3	2,5	0,6
Hrvatska	1,1	2,6	5,0	1,9	-1,0
Italija	-0,7	1,1	1,9	3,6	0,8
Cipar	-0,6	5,2	9,2	7,5	:
Latvija	-0,9	3,4	4,9	8,5	2,0
Litva	0,2	4,3	2,8	6,7	5,1
Luxembourg	4,4	3,2	0,0	2,6	-0,7
Mađarska	7,2	7,1	0,7	5,4	3,9
Malta	-5,7	6,4	-4,7	3,9	-1,9
Nizozemska	-2,8	-3,5	1,3	1,4	1,4
Austrija	0,9	2,1	2,9	5,4	:
Poljska	3,1	4,8	2,8	6,9	5,7
Portugal	1,7	2,0	2,4	3,6	-0,1
Rumunjska	6,3	2,6	3,1	8,6	4,3
Slovenija	1,7	5,1	7,7	8,3	4,7
Slovačka	3,0	6,6	4,6	3,3	4,5
Finska	-1,8	-1,1	3,8	3,9	4,0
Švedska	-1,7	3,2	1,3	4,8	2,9
Ujedinjeno Kraljevstvo	1,4	1,2	1,5	1,6	0,8
Norveška	3,5	0,6	-1,5	2,1	1,1

Izvor: Eurostat.

Tabela 77. Trgovina na malo – G47 kalendarski prilagođeni podaci, stope rasta u odnosu na isto razdoblje prethodne godine

	godišnje stope rasta u %				
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
EU- 28	1,3	1,9	1,9	4,2	3,6
Eurozona (19 zemalja)	0,7	1,7	1,2	3,8	2,9
Belgija	1,3	1,6	0,5	1,4	1,2
Bugarska	8,5	8,6	3,8	8,6	7,5
Češka	3,3	3,8	3,7	8,3	5,8
Danska	0,3	1,2	0,4	1,0	1,1
Njemačka	1,6	3,7	2,4	5,0	2,7
Estonija	7,2	3,2	4,3	6,3	5,0
Irska	2,9	4,0	2,3	3,4	0,2
Grčka	-1,1	-2,9	-2,1	1,7	2,0
Španjolska	0,6	2,4	2,4	2,9	2,6
Francuska	-0,1	1,5	1,9	4,3	4,0
Hrvatska	-1,3	2,2	-0,3	5,8	5,9
Italija	-0,2	0,6	-0,6	1,6	0,7
Cipar	0,4	1,1	3,3	5,8	5,4
Latvija	3,0	1,9	1,3	7,4	6,9
Litva	5,5	2,4	5,7	9,4	9,7
Luksemburg	8,8	-27,4	-55,7	-21,2	5,7
Mađarska	5,1	0,5	4,3	8,7	10,0
Malta	1,4	7,2	3,8	6,6	3,4
Nizozemska	0,5	1,5	1,9	4,3	3,8
Austrija	1,1	1,5	1,1	3,4	2,7
Poljska	0,0	4,1	4,1	7,5	8,0
Portugal	-1,8	0,8	2,4	5,7	4,9
Rumunjska	7,7	5,6	9,6	12,5	11,2
Slovenija	-0,9	-2,3	2,3	9,9	7,9
Slovačka	3,5	1,3	0,9	8,3	6,3
Finska	-0,9	-0,9	0,1	2,5	2,8
Švedska	2,0	7,2	2,5	2,7	2,9
Ujedinjeno Kraljevstvo	3,5	0,9	3,4	4,5	4,4

Izvor: Eurostat.

ISBN 978-953-262-112-9